

Yıl: 2024 Cilt:9 Sayı:23

Year: 2024 Vol:9 No:23

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Economics Business and Political Researches

**iktisad
jebupor**

2016

Uluslararası e-Dergi / International e-Journal

e-ISSN: 2564-7466

İKTİSAD

JEBUPOR

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL RESEARCHES

Cilt: 9 • Sayı: 23 • Şubat 2024
Vol: 9 • No: 23 • February 2024

e-ISSN: 2564-7466

<http://dergipark.org.tr/iktisad>
e-posta: iktisaddergisi@gmail.com

İKTİSAD, uluslararası hakemli, uluslararası indeksli, açık erişimli bilimsel bir dergidir.

İKTİSADİ İDARİ VE SİYASAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

JOURNAL OF ECONOMICS BUSINESS AND POLITICAL RESEARCHES

Kurucu (Founder)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Baş Editör (Editor-in-Chief)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Editörler (Editors)

Prof. Dr. Sadettin PAKSOY

Doç. Dr. Kazım SARIÇOBAN

Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Başkan)	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil TUNALI	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Sadettin PAKSOY	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Zhaoyang LI	(Shanghai University, China)
Prof. Dr. Fatih KAPLAN	(Tarsus Üniversitesi)
Doç. Dr. Lukasz BRYL	(Poznan University, Poland)
Doç. Dr. Kazım SARIÇOBAN	(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. José Antonio CARRILLO-VIRAMONTES	(University of Nottingham, Nottingham/UK)
Dr. Miriam Saldaña HERNÁNDEZ	(University of Nottingham, Nottingham/UK)
Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA	(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Mustafa ÖZER	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AKAL	(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Liao WEI	(Confucius Institute, Skopje, Macedonia)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cem TANOVA	(Doğu Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TAŞLIYAN	(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Lubica BAJZÍKOVÁ	(Univerzita Komenského v Bratislave)
Prof. Dr. Suranga SILVA	(University of Colombo, Sri Lanka)
Doç. Dr. Anukrati SHARMA	(University of Kota, India)
Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU	(Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan)
Doç. Dr. Elnur ALİYEV	(Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan)

Sekretarya (Secretaries)

Mahsun YALÇIN

Merve ÇELİK

Dergi Ofis Adresi (Office Address)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, K:1, No:133
Şehitkamil / Gaziantep / Türkiye

Web: <http://dergipark.org.tr/iktisad>
E-mail: iktisaddergisi@gmail.com

İKTİSAD'ın Tarandığı İndeksler

	 Central and Eastern European Online Library
 Bielefeld Academic Search Engine	
 Academic Scientific Journals	
	 Electronic Journals Library
 ZEITSCHRIFTEN DATENBANK	 OpenAIRE
 Genamics JournalSeek	 Eurasian Scientific Journal Index www.ESJIndex.org
 SIS Scientific Indexing Services	 JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE
 INFOBASE INDEX	 IJFACTOR
 Saji JOURNAL INDEX	 I2OR
 EuroPub Directory of Academic and Scientific Journals	 idealonline
 DRJI	 IPIndexing Indexing Portal

İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi yılda üç kez Şubat, Haziran ve Ekim aylarında yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin **web adresinde** yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve satılamaz.

Journal of Economics Business and Political Researches is an international peer-reviewed journal which is published three times a year in February, June and October. The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referees and after their approval, they will be sent to edit before being published.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's **website**.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

Bu Sayının Hakemleri*

Prof. Dr. Ayşehan ÇAKICI (Mersin Üniversitesi)	Doç. Dr. Resul ÖZTÜRK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun BAL (Çukurova Üniversitesi)	Doç. Dr. Selen Işık MADEN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa AKAL (Sakarya Üniversitesi)	Doç. Dr. Zümrül GÜLTEKİN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN (Gaziantep Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip PİLATİN (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Öykü İYİĞÜN (İstanbul Ticaret Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Altuğ ÇAĞATAY (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Aysun GARGACI KINAY (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulhamit EŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Barış ÜLKER (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Alper GÜRER (Kırıkkale Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet TEKİN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Hasan BAKIR (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşe GÖKÇEN KAPUSUZ (Selçuk Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Hava GÖKDERE ÇINAR (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Emre ÜNAL (Fırat Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi İsmet GÜNEY (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdal ALANCIOĞLU (Harran Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Özge MUTLU KAYA (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan AKGÖZ (Selçuk Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Merve ALTUNDAL ÖNCÜ (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Berat ÇİÇEK (Malatya Turgut Özal Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Ş. Mustafa ERSUNGUR (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Coşkun AKDENİZ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Tamer KILIÇ (Çankaya Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine ŞENER (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Zamira OSKONBAEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma KORKMAZ (Yozgat Bozok Üniversitesi)	Dr. Ahmet İNNECİ (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat YORULMAZ (Kocaeli Üniversitesi)	Dr. Ceyda KAVURMACI AYTAÇ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazlı ERSOY (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)	Dr. Emine Demet MECİT (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer LİMANLI (Düzce Üniversitesi)	

*Bu sayıda birbirinden değerli 41 hakemimiz, İKTİSAD'a cömert bir şekilde zaman ve uzmanlıklarıyla katkıda bulundu.

Hakemlerimize, makale incelemeye ve değerlendirmeye gereken zamanı ve çabayı ayırdıkları ve çalışmanın kalitesini arttırmaya yardımcı tüm yorum ve önerileri için teşekkür ederiz.

Eğer sizler olmasaydınız, hakemli dergilerin yüksek standartlarını koruması imkânsız olurdu.

İKTİSAD, siz değerli hakemlerimizin cömert ve uzman katkıları sayesinde, bilimsellikten ödün vermeden, seçkin bir dergi olma yolunda ilerlemektedir.

Saygılarımızla...

İKTİSAD Editör Kurulu

Makaleler/Articles

1.	A Comparison of Forecasting Accuracy between Two Dynamic Conditional Correlation (DCC) Models <i>İki Dinamik Koşullu Korelasyon (DCC) Modeli Arasındaki Tahmin Doğruluğunun Karşılaştırılması</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Metin İLBASMIŞ	1-11
2.	Yönetici Davranışlarının Akış Deneyimine Etkisi: Beyaz Yakalı Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma <i>The Effects of Managerial Behaviors on Flow Experience: A Study on White-Collar Workers</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Kemal Can KILIÇ & Mehmet BİÇER	12-29
3.	Kayıt Dışı Ekonominin Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel ARDL Analizi <i>Determinants of the Informal Economy: A Panel ARDL Analysis on OECD Countries</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Erşan SEVER & Merve KAYA AY	30-45
4.	X, Y ve Z Kuşağı Hemşirelerin Sağlık Sorunları Nedeniyle İşte Var Olamama Düzeylerinin Karşılaştırılması <i>Comparison of Generation X, Y and Z Nurses' Levels of Presenteeism from Work Due to Health Problems</i> Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper Ayşe ÇİÇEK KORKMAZ & Yeliz TOK	46-64
5.	Üniversite Yaşam Kalitesinin, Öğrenci Tutkunluğu ve Bilgi Ataleti Üzerine Etkisi: İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması <i>The Effect of University Life Quality on Student Engagement and Information Inertia: A Field Study on FEAS Students</i> Makale Türü: Konferans Bildirisi / Paper Type: Conference Paper Mustafa TAŞLIYAN & Salih YEŞİL & Ayşegül ÖZBAĞIŞ & Ayşe GÖKYAR	65-81
6.	İndirimli Orana Tabi Konut Teslimlerinde KDV İade Süreci ve VEDOP Uygulaması <i>VAT Refund Process and VEDOP Application in Housing Delivery Subject to Discounted Rate in The Construction Sector</i> Makale Türü: Konferans Bildirisi / Paper Type: Conference Paper Mehmet ÖS	82-99

Makaleler/Articles

7.	Sağlık Çalışanlarının Bilgi İletişim Teknolojilerinde Algıladıkları Kişisel Yardım Düzeylerinin İş Tatminine Etkisi ve Tükenmişliğin Rolü
<i>The Effect of Healthcare Professionals' Perceived Personal Assistance Levels in Information Communication Technologies on Job Satisfaction and the Role of Burnout</i>
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper
Muhammet Ali ÇELEBİ & Esra EMEKTAR
100-116
8.	Örgütsel İnovasyon Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi
<i>Bibliometric Analysis of Studies on Organizational Innovation</i>
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper
Esra SİPAHİ DÖNGÜL
117-132
9.	Liderin Güç Kaynaklarının Psikolojik Sözleşme Üzerindeki Etkisinde İletişim Doyumunun Aracı Rolü
<i>The Mediating Role of Communication Satisfaction in the Effect of Leader's Power Sources on Psychological Contract</i>
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper
Murat KORKMAZ & Mustafa ALTINTAŞ
133-153
10.	Evrimsel Ekonomik Coğrafya Perspektifinden Turizm Destinasyonlarının Evrimi, Krizler ve Dirençlilik Bağlamında Antalya Örneği
<i>Evolution of Tourism Destinations from the Perspective of Evolutionary Economic Geography, Antalya Case in the Context of Crises and Resilience</i>
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper
İsmet GÜNEY & Mehmet SOMUNCU
154-181
11.	Kırgız Cumhuriyeti Ekonomisi İçin Sektörler Arası Bağınlaşma İlişkisi
<i>Intersectoral Interdependence of the Kyrgyz Republic's Economy</i>
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper
Arya AKDENİZ & Neşe KUMRAL & Utku AKSEKİ & Barış GÖK
182-201
12.	Cryptocurrency on Social Media: Analyzing the Digital Discourse Towards the Coin Market
<i>Sosyal Medyada Kripto Para: Coin Piyasasına Yönelik Dijital Söylemin Analizi</i>
Makale Türü: Araştırma Makalesi / Paper Type: Research Paper
Hafize Nurgül DURMUŞ ŞENYAPAR
202-223

A Comparison of Forecasting Accuracy between Two Dynamic Conditional Correlation (DCC) Models *

İki Dinamik Koşullu Korelasyon (DCC) Modeli Arasındaki Tahmin Doğruluğunun Karşılaştırılması

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1388428>

Metin İLBASMIŞ**

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
09.11.2023

Accepted:
05.02.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights reserved.

This study compares two commonly used DCC-family models to predict the linkage between the US equity and REIT markets within a global minimum-variance portfolio. Equity and REIT portfolios are constructed using variance-covariance matrices, which represent forward-looking covariance information. These matrices are constructed out-of-sample with ex-ante forecasting. By assessing the predictive precision of each model, the study aims to determine which one produces the lowest forecasting errors and performs better economically. According to a statistical comparison, ex-ante correlation forecasts based on the Asymmetric DCC model were more accurate than those based on the standard DCC model. An empirical comparison of the economic performance of these two models in a dynamic portfolio allocation framework reveals that, despite its complexity, the Asymmetric DCC model exhibits similar economic performance characteristics to the standard DCC model. Despite the lack of emphasis on the economic overperformance of the Asymmetric DCC model, investors who recalibrate their portfolios weekly will benefit from reduced forecast errors and the ability to create more efficient portfolios by using an asymmetric model instead of a standard model.

Keywords: Forecasting error, asymmetric DCC-GARCH, dynamic correlation.

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
09.11.2023

Kabul Tarihi:
05.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları saklıdır.

Bu çalışma, genel bir minimum varyans portföyü içinde ABD hisse senedi ve GYO (Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı) piyasaları arasındaki bağlantıyı tahmin etmek için yaygın olarak kullanılan iki Dinamik Koşullu Korelasyon (DCC) modelini karşılaştırmaktadır. Hisse senedi ve GYO portföyleri, varyans-kovaryans matrisleri ile örneklem dışı olarak oluşturulmuş, ex-ante tahminle ileriye dönük kovaryans bilgisini temsil etmektedir. Çalışmanın amacı, her iki modelin tahmin hassasiyetini değerlendirip hangisinin daha düşük tahmin hataları ürettiğini ve ekonomik olarak daha iyi performans gösterdiğini belirlemektir. İstatistiksel karşılaştırmaya göre Asimetrik DCC modele dayanan ex-ante korelasyon tahminleri, standart DCC modele göre daha küçük hatalar üretmektedir. Bu iki modelin ekonomik performansı, dinamik bir portföy tahsisi çerçevesinde ampirik olarak karşılaştırıldığında, Asimetrik DCC modelinin standart DCC modeline benzer ekonomik performans özellikleri sergilediği ortaya konulmuştur. Asimetrik DCC modelinin ekonomik performansına rağmen portföylerini haftalık olarak yeniden kalibre eden yatırımcılar, daha az tahmin hatasından ve daha verimli portföyler oluşturma becerisinden faydalanabilirler.

Anahtar Kelimeler: Tahmin hatası, asimetrik DCC-GARCH, dinamik korelasyon.

Atf/ to Cite (APA): İlbasmış, M. (2024). A comparison of forecasting accuracy between two dynamic conditional correlation (DCC) models. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 9(23), 1-11. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1388428>

*This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Diversification power of real estate investment trusts (REITs)", supervised by Dr. Marc Gronwald and Dr. Yuan Zhao (Ph.D. Dissertation, University of Aberdeen, Aberdeen, Scotland, 2019).

**ORCID Lecturer, Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Aksaray, 68100, Türkiye.

1. Introduction

Predicting the conditional correlation between diverse asset classes plays a pivotal role in several critical areas, including portfolio diversification, risk management, asset pricing, capital allocation, and hedging. Portfolio managers who actively manage their investments are particularly keen on forecasting the ever-changing relationship of the stock market with REIT (Real Estate Investment Trust) asset classes. This dynamic relationship holds the potential for timely portfolio rebalancing, allowing portfolio adjustments to account for risk fluctuations. The importance of timely rebalancing cannot be over-stated since it can enable investors to potentially outperform their benchmarks or reduce portfolio risk significantly. An extensive body of scholarly research, largely originating from the Dynamic Conditional Correlation (DCC) model pioneered by Engle (2002), has delved into the efficiency and efficacy of dynamic correlation estimations. Several studies have confirmed the proficiency of DCC models in capturing dynamic correlations. This type of estimation models, however, have a common limitation of offering insights into historical data generation processes due to their retrospective nature. Active fund managers require forecasting models that can make forward-looking predictions about the future, particularly those that incorporate the DCC framework.

There is extensive evidence that DCC-type models perform better than conventional correlation models when used in-sample and out-of-sample (Elton and Gruber, 1973; Huang and Zhong, 2013; Kalotychou et al., 2014; Peng and Schulz, 2013). The argument in these studies is that portfolio managers achieve more efficient portfolios and enhance risk-adjusted returns by using a DCC-type model that accurately captures the time varying nature of correlations. As an example, Huang and Zhong (2013, hereafter HZ) investigate the potential diversification advantages of REITs, in a portfolio of Treasury Inflation-Protected Securities (TIPS) and commodities over the period from 1970 to 2010. They empirically document out-of-sample performance of portfolios for a pre-specified (target) return (5%, 10%, 15%, 20%) and conclude that when the DCC model is used to form these portfolios, the average standard deviation of portfolios rebalanced every 20, 50, and 100 days were consistently smaller than that of historical correlation model (See Table 9 in HZ).

Another important paper in forecasting the dynamic correlation is by Peng and Schulz (2013). Using data from eight countries, the authors examine both out-of-sample and in-sample forecasting frameworks when forecasting portfolio performance for REITs. Portfolios are formed using either a fixed covariance matrix or a dynamic one, constructed using DCC. Using daily returns from 1999 to 2010, they conclude that the portfolios constructed based out-of-sample correlation forecasts from the DCC are less risky compared to the portfolios of static covariance matrix. The authors also point out that, although dynamic covariance matrix-based active portfolios produce higher returns than static covariance matrix-based passive portfolios, the transaction costs associated with active portfolio management offset the benefits.

Furthermore, Case et al. (2012) constructs dynamic portfolios that include REITs and other asset classes. Based on the monthly return correlation, their analysis compares listed REITs with non-listed REIT stocks. Portfolios are constructed using 60-month rolling correlations and dynamic correlations generated by a DCC method. Their findings reveal that the realized returns from the dynamic portfolio employing the DCC-GARCH model, outperform those from the dynamic portfolio employing the rolling correlation model by an annual margin of 20 basis points. In addition, the DCC-GARCH model suggests a more stable allocation of assets.

The present study reexamines this research subject by evaluating DCC-family models' predictive capabilities within a global minimum-variance portfolio context. Variance-covariance matrix forecasts, which represent forward-looking covariance information, are used to construct portfolios with equity and REIT market. Specifically, at the time t , a rebalancing is carried out on the portfolio to be held during $t+1$ using the ex-ante predictions for $t+1$ based on out-of-sample data. Consequently, the asset weights in the portfolio for $t+1$ are determined based on the forecasted variance-covariance matrix for $t+1$. By adopting an out-of-sample structure with ex-ante forecasting,

this study presents a comprehensive and pragmatic approach to addressing this matter. An assessment of two widely employed DCC models for forecasting the weekly correlation between the US equity and REIT markets is conducted to determine which model yields the best portfolio performance. Essentially, the primary research questions of this investigation are as follows: Which of the two DCC-type models will result in the lowest statistical error in estimating dynamic correlation over time? Within the context of a dynamic portfolio allocation framework, which model can demonstrate superior economic performance? The objective is to identify the approach that produces portfolios with optimal combination of high returns and minimal risk.

As evidenced by the empirical results, the Asymmetric DCC approach consistently outperforms the other model under both statistical and economic evaluation criteria. An investor seeking to recalibrate her portfolios on a weekly basis will benefit from reduced forecast errors and the ability to create more efficient portfolios by using the asymmetric model instead of the standard one.

2. Data and Empirical Methodology

The time frame of this study spans the beginning of 2001 to the end of 2016, using weekly index price observations from the US. The dataset comprises index returns, acquired from Refinitive Eikon, denominated in US Dollars (USD). The variables Equity represents the S&P 500 Composite Price Index returns and REITs denotes the FTSE/NAREIT Equity REITs Price Index returns, both in percentages. In the calculation of continuously compounded returns, $r_{i,t} = \log(index_{i,t}) - \log(index_{i,t-1})$, the term i represents either the equity or REIT index. A descriptive analysis of the variables is presented in Tables 1.

Table 1. Descriptive Statistics

	Equity	REITs
Mean (%)	0.0851	0.1076
Median (%)	0.1805	0.3157
Maximum (%)	11.3559	20.6801
Minimum (%)	-20.0838	-20.0892
Std. Dev. (%)	2.3940	3.5353
Skewness	-0.8595	-0.4651
Kurtosis	11.3012	11.2766
Jarque-Bera Test Statistic	2348***	2266***
N	784	784
<i>CORRequity</i>		0.7021

Data are weekly index returns for the period from December 2001 to December 2016 and obtained from *DataStream* in USD. *Equity* are percentage returns on S&P500 Composite Price Index and *REITs* are FTSE/NAREIT Equity REITs Price Index (NAREQRS(PI)). Mean, median, maximum, minimum, standard deviation, skewness, kurtosis, Jarque-Berra test of normality, and unconditional correlation of index returns are reported.

***, **, and * indicates statistical significance at 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

We use two versions of Engle's (2002) correlation model; namely, Asymmetric Dynamic Conditional Correlation (ADCC), and Dynamic Conditional Correlation (DCC). Initially, in order to assess the statistical performance of these models, we conduct a comparative evaluation of the loss functions derived from each model. The loss function is the difference between the forecast of the correlation and the realized correlations. Next, the economic significance of these models is evaluated in an asset allocation problem. We examine the optimal allocation of asset weights within the global minimum variance portfolio. The evaluation of covariance's informational value is quantified as the increment in portfolio returns attainable without a corresponding rise in volatility.

The dataset is divided into three distinct sub-periods: *training timeframe*, *statistical assessment timeframe*, and *economic assessment timeframe*. The defined time intervals are as follows. The

training timeframe encompasses 2002 to 2005, the statistical assessment timeframe spans from 2006 to 2011, and finally the economic assessment timeframe extends from 2012 to 2016.

We use the initial 262 weekly observations in the training timeframe in order to construct the first forecast of the following point in time, which is the first week of the statistical assessment timeframe. For example, all observations up until 31 December 2005, the whole training time- frame, are used to get a forecast of the conditional correlation between the two asset classes for the first week of January 2006, and so on.

After forecasting time-varying correlations for 2006 to 2016, we use the forecasts to compare the loss functions from each model using forecasts of the *statistical assessment timeframe*. Subsequently, the two DCC models are utilized to construct the minimum risk portfolio based on forecasts within the defined *economic assessment timeframe*. In other words, first, the ex-ante forecasts of statistical assessment timeframe are used to quantify our models based on error statistics, and then we evaluate the economic significance of the models for an active portfolio manager using variance-covariance matrix forecast in the economic assessment timeframe.

2.1. DCC- Family Forecasting Models

DCC-family models postulate that the matrix of covariance can be expressed as the product of the matrix representing the time-varying correlation of standardized disturbances and the matrix representing the square root of their variances: $H_t = D_t R_t D_t$. Here, R_t denotes the matrix representing time-varying linkages of standardized disturbances. $D_t = \text{diag}[\sqrt{h_t}]$. Here h_t refer to standardized disturbance variances. There are two steps involved in estimating the model. The variance process is estimated first, followed by the correlation process. Variance processes ($D_{t+k} = \text{diag}[\sqrt{h_{ii,t+k}}]$) are forecasted using Equations 1 and correlation processes (R_{t+k}) are forecasted separately using Equations 2&3. According to Engle and Sheppard (2001), separate forecasting of variance and correlation gives the least biased forecast, see e.g. Orskaug (2009).

k -step-ahead GARCH forecasting model used in our empirical analysis is as follows:

$$h_{(t+k|t)} - \sigma^2 = \left(\alpha + \frac{1}{2}\gamma + \beta \right)^{k-1} \left(h_{(t+1|t)} - \sigma^2 \right) \quad (1)$$

Based on this theoretical background, one-step-ahead ADCC and DCC forecasting models are as follows:

$$Q_{t+1} = [1 - (g + b + a)]\bar{\rho} + a\theta_t\theta_t + g\theta_t\theta_t + bQ_t \quad (2)$$

$$Q_{t+1} = [1 - (b + a)]\bar{\rho} + a\theta_t\theta_t + bQ_t \quad (3)$$

$$\theta_t = \varepsilon_t D_t^{-1} = \frac{\varepsilon_t}{\sqrt{h_t}} \quad (4)$$

In order to calculate a forecasting error of DCC-family model forecasts, we use an ADCC model estimating (in-sample) realized correlations. The ADCC model is as follows:

$$Q_t = [1 - (g + b + a)]\bar{\rho} + a\theta_{t-1}\theta_{t-1} + g\theta_{t-1}\theta_{t-1} + bQ_{t-1} \quad (5)$$

$$\theta_t = \varepsilon_t D_t^{-1} = \frac{\varepsilon_t}{\sqrt{h_t}}$$

where Q_t is time-varying covariance, $\bar{\rho}$ is the market i 's residuals' fixed correlation with the market

The standardized fluctuations, denoted as θ_t , are computed based on conditional volatility in the initial-stage estimation. The estimation of Q_t is done using all available information until time t .

2.2. Statistical Evaluation of Forecasting Models

The forecast performance of each model is compared using four commonly used statistics of loss function: the mean error (*ME*), the mean absolute error (*MAE*), the root mean squared error (*RMSE*), and the mean absolute percentage error (*MAPE*). In conjunction with these four loss-metrics, we use a test by Diebold and Mariano (1995, *DM*) to assess the statistical precision of the methodologies.¹

- $ME = \frac{1}{N} \sum_{\tau=1}^N (\hat{\rho}_{\tau} - \hat{\rho}_n)$
- $MAE = \frac{1}{N} \sum_{\tau=1}^N |\hat{\rho}_{\tau} - \hat{\rho}_n|$
- $RMSME = \left[\frac{1}{N} \sum_{\tau=1}^N (\hat{\rho}_{\tau} - \hat{\rho}_n)^2 \right]^{0.5}$
- $MAPE = \frac{1}{N} \sum_{\tau=1}^N \left| \frac{\hat{\rho}_{\tau} - \hat{\rho}_n}{\hat{\rho}_n} \right|$
- $DM(s_i) = \frac{d_i}{\sqrt{T_i}}$

2.3. Economic Evaluation of Forecasting Models

The optimization problem of global minimum variance portfolio can be formulated as follows:

$$\min_{\omega_{t,t+1}} \sigma_t^2 = \omega'_{t,t+1} H_{t,t+1} \omega_{t,t+1} \quad (6)$$

$$\text{subject to } \omega'_{t,t+1} \mu_{t,t+1} = r_p \quad \text{and} \quad \sum_{j=1}^N \omega_{j,t+1} = 1$$

where, j = equity and REIT index and $\omega_{t,t+1}$ is the portfolio weight vector of $t+1$, $H_{t,t+1}$ is the time-varying covariance matrix of time $t+1$. $\mu_{t,t+1}$ is assumed to be a vector representing the anticipated returns in excess of the risk-free rate, and finally $r_{p,t,t+1} > 0$ is the portfolio rate of return. Weights, covariances, risk-free rate, and portfolio rate of returns for time $t+1$ are determined at time t .

Our first constraint ensures that there exists for each $r_{p,t,t+1}$ value a unique finite solution. The second constraint is interpreted as choosing a set of portfolio allocation weights $\omega_{t,t+1}$ such that the portfolio variance $\omega'_{t,t+1} H_{t,t+1} \omega_{t,t+1}$ is minimized given that the investor wants the global minimum variance portfolio return. Given that a vector of returns of r on the risky assets, we assume that $E(r) = \mu$ and $Var(r) = H$, where H is positive definite (hence invertible).

We employ three risk-adjusted techniques to assess the performance of portfolios generated by various models: Sharpe ratio (SR) developed by Sharpe (1966), Jensen's alpha ratio (JaR) developed by Jensen (1968), and Treynor ratio (TR) developed by Treynor (1965).

- $SR = \frac{R_P - R_{RF}}{\sigma_P}$
- $TR = \frac{R_P - R_{RF}}{\beta_P}$
- $JaR = R_P - [R_{RF} + \beta_P (R_M - R_{RF})]$

¹ Forecasting accuracy of models can be tested using equal predictive accuracy (EPA) tests and superior predictive accuracy (SPA) tests. EPA tests test whether two forecasting procedures have equal accuracy. There is a crucial difference between EPA and SPA. Null hypothesis for the former is that all forecasting procedures will be equally accurate while composite hypothesis for the latter is that one forecasting procedure will be outperformed by alternative forecasts. Granger and Newbold (1977); Meese and Rogoff (1988); Diebold and Mariano (1995); Harvey *et al.* (1997); West (1996) are some studies introducing tests for equal forecasting accuracy. Based on a SPA test known as the reality check by White (2000), Hansen and Lunde (2005) proposes another test for better forecasting. Several forecasts are compared against a benchmark to determine which model provides superior predictions.

3. Empirical Results

3.1. Correlation Forecasting

Figure 1 reports the forecasts of dynamic correlations of equity and REITs. The figure compares these correlation forecasts with the time-varying realized correlations for each of forecasting models. The realized correlations are the estimates of the Asymmetric DCC model given in Equation 5.²³

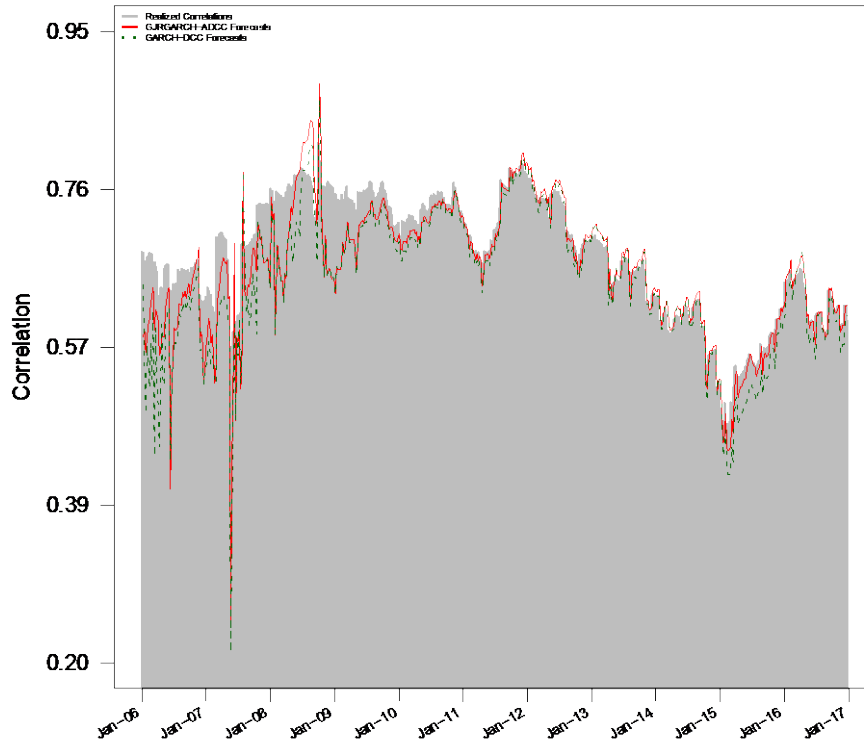

Figure 1. Comparison of Time Varying Correlations

This figure depicts realized (estimated) and forecasted correlations by the traditional forecasting models and two DCC- family models. Realized correlations by both traditional and the DCC-family models are represented by the grey area. Correlation forecasts from traditional models are to be compared with *ex-post* realized (estimated) correlations, and correlations forecasts from the DCC-family models are to be compared with *ex-post* correlation estimates from the ADCC model.

Figure 1 indicates that the DCC-family models effectively explain fluctuations in the dynamic correlation. Hence, the portfolio that is updated according to the forecast of correlation matrix from the DCC-family models would be expected to capture the risk aspects of the portfolio in a timelier manner.⁴

A portfolio manager who needs to make a decision regarding the rebalancing frequency of her portfolio may prefer to update her portfolio more frequently since more frequently rebalanced portfolios would absorb more information about the markets and be better protected against market shocks through timelier diversification.⁵

² Realized correlations are the ADCC model correlation estimates. However, results are robust to the DCC model correlation estimates. All available information until time t is used to estimate the realized correlation for time t .

³ It should be emphasized that the forecasting errors between realized (*ex-post*) and forecasted (*ex-ante*) correlations depicted in Figure 1 are small. The small forecasting errors are as a result of our forecasting procedure, one step (week) ahead forecasting. Errors in forecasting into the short distant future such as one step ahead will be smaller than those made in forecasting into the more distant future. Exhibit 2 of Schnaars (1986) compares the magnitude of forecasting error for different time horizons and report that the forecasting errors get larger as forecasting time horizon increases.

⁴ A more frequently updated portfolio due to the use of DCC-family models is expected to cause additional transaction cost. Real economic benefits of active portfolio strategies occur only when the cost of rebalancing is more than offset by the perceived benefit associated with rebalancing the portfolio. All portfolio returns reported in this study are net of the cost of rebalancing the portfolio.

⁵ Although more frequently rebalanced portfolios may lead to higher return and/or lower risk portfolios, we do not suggest that an active portfolio manager should update her portfolio more frequently. The cost of rebalancing is an important factor affecting the overall performance.

3.2. Statistical Comparison of Forecasting Models

Table 2 reports forecasting error statistics. The empirical findings demonstrate that, in terms of forecasting accuracy, the Asymmetric DCC model outperforms the standard DCC model by yielding smaller errors according to ME, MAE, RMSE, and MAPE. Additionally, the DM test provides evidence to reject the null hypothesis of equal accuracy, in favor of the alternative hypothesis that the Asymmetric DCC model exhibits superior accuracy.

Table 2. Loss Function Comparison of Forecasting Models

	Asymmetric DCC Model	DCC Model
Mean Error	-0.3834	-0.6429
Mean Absolute Error	0.6820	0.7980
Root Mean Squared Error	1.0702	1.1881
Mean Absolute Percentage Error	-0.02171	-0.0412
DM stat	-3.3020	
DM p-value	0.0005	

The table reports results of forecast error statistic for each model using standardized forecast error measures. The smallest forecasting error is given in bold text. The DM test tests the null hypothesis of equal accuracy against an alternative hypothesis of the DCC model is less accurate than the Asymmetric DCC model.

So far, our statistical comparisons methods report the relative statistical performance of all models on average terms, and they do not inform whether the superiority of a model is consistent over time. Overall, on a statistical performance basis, the Asymmetric DCC model generally outperforms the standard DCC model. Nonetheless, it remains plausible that certain significant and sporadic errors may have influenced one of the model's forecasts, resulting in larger average forecast errors, either in a more favorable or unfavorable direction. And in turn, we may have erroneously concluded that one model produces smaller forecasting errors. Thus, it is essential to show that the superiority of a forecasting model is consistent over time.

Figure 2 depicts forecasting errors over time. As expected, forecast errors from both DCC-family models display large fluctuations and the forecast errors from the models produce large and small errors around the same time period. A forecast error of zero would mean a perfect forecast. Over-prediction of correlations by the forecasting models would produce positive forecast errors, while negative forecast errors would be generated in case of under-prediction. The figure shows that both positive and negative forecasting errors are present for both forecasting models, which highlights over- and under-prediction of the correlations and not surprisingly, the largest forecast errors take place during the 2008 global financial crisis.

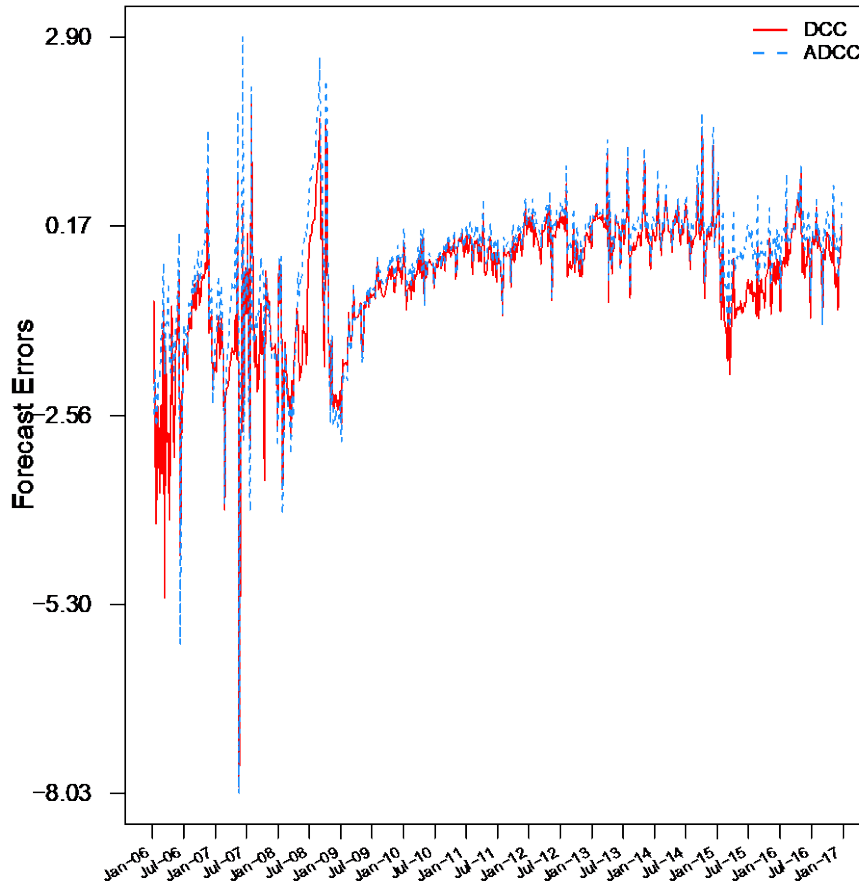

Figure 2. Comparison of Forecast Error in Different Models

The figure displays the loss functions of each model employed. The forecast error is the difference between correlations forecasts and realized (estimated) correlations. *DCC* and *ADCC* models are used to calculate correlation forecasts.

3.3. Economic Comparison of Forecasting Models

We optimize the global minimum portfolios consisting of stock and REIT indices.⁶ Table 3 reports annualized mean and standard deviation of portfolios, and mean, maximum and minimum weights of stock and REIT indices in the portfolio as well as three portfolio performance evaluation statistics: SR, TR, and JaR. Based on the economic performance of the models presented in the table, it can be observed that both models yield nearly identical economic results, suggesting that there is no discernible superiority of one model over the other concerning economic performance.

⁶ Our portfolio selection is constrained to include solely these two asset classes as our objective is to specifically assess the diversification impact of REITs for investors in the stock market. This approach ensures that any adjustments in the allocation of the REIT index within the portfolio exclusively reflect the diversification potential of this asset class.

Table 3. Comparison of Portfolio Statistics of Forecasting Models

	DCC Var-Cov	ADCC Var-Cov
Mean of Portfolio Returns	0.0441	0.0441
SD of Portfolio Returns	0.7287	0.7288
Mean Weight Stock	0.5713	0.5713
Mean Weight REIT	0.4287	0.4287
Max Weight Stock	0.7036	0.7036
Max Weight REIT	0.6530	0.6532
Min Weight Stock	0.3470	0.3468
Min Weight REIT	0.2964	0.2964
Sharpe Ratio	0.0606	0.0606
Jensen's Alpha	0.0452	0.0452
Treynor Ratio	-52.4119	-52.4111

This table reports the statistics of the economic values of portfolio strategies using DCC-family forecasting models. Correlation forecast models used are DCC, and ADCC models. We use weekly data, which is equivalent to rebalancing the portfolio every week. All returns and standard deviations are annualized. Portfolio returns are free of transaction costs of rebalancing the portfolio.

A portfolio manager that uses the SR or JaR to analyze the investment portfolio's performance based on the DCC-type forecasting models of this study would be indifferent to the models. The Treynor ratio points out to the superiority of Asymmetric DCC model by a small amount, however, the difference is neglectable.

4. Conclusion

This research undertakes a comparative analysis of two prevalent models from the DCC-family to assess their efficacy in predicting the interconnection between the US equity market and the US REIT market. Our primary objective is to determine which model yields more precise forecasts with fewer errors and better economic performance by scrutinizing their predictive accuracy. As compared to the conventional DCC model, the Asymmetric DCC model achieves superior results by producing notably reduced errors in the out-of-sample correlation forecasts ex-ante correlations. The economic performance of these two models is then compared in relation to dynamic portfolio allocation within a comprehensive framework. The empirical findings reveal that, despite its increased complexity compared to the standard DCC model, the Asymmetric DCC model exhibits equivalent economic performance characteristics.

In detail, findings conclude that both DCC-family models capture the time-varying nature of the dynamic correlation in a timely manner. However, the statistical significance of errors in forecasts do not play an important role when constructing and rebalancing portfolios using the correlation forecasts by the two models, meaning they have similar economic performance, which indicates that none of the models lead to lower risk and/or higher return on portfolios over the other.

In the context of real-world out-of-sample portfolio optimization, where ex-ante forecasts of the variance-covariance matrix are employed, active portfolio managers may favor the use of forecasts derived from DCC-family models. This preference stems from these models' effectiveness in capturing the ever-changing nature of the correlation process.

From the perspective of an active portfolio manager, there is a trade-off to consider. They may opt for a model that provides a better understanding of the risk taken, even if it entails larger forecasting errors. This choice may lead them to prefer the asymmetric DCC model. Conversely, a passive manager who follows a buy-and-hold strategy is more inclined to opt for a traditional forecasting model.

One limitation of this study lies in its exclusive consideration of only two asset classes for portfolio construction. In practice, portfolio managers have access to a wide array of asset classes,

enabling them to create considerably more diversified and efficient portfolios. Consequently, the portfolio's efficiency as depicted in this paper cannot be directly equated with that of conventionally diversified portfolios.

One other limitation of this study is its limited time frame, which, regrettably, does not include the recent global upheaval caused by Covid-19. During an economic recession, it would be of substantial interest to investors and portfolio managers to gain insight into how these models performed. Therefore, a subsequent study may warrant a more extensive portfolio, one which encompasses a diverse range of asset classes and leverages a broader range of datasets that are more contemporary in nature.

References

- Case, B., Yang, Y., and Yildirim, Y. (2012). Dynamic correlations among asset classes: REIT and stock returns. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 44(3), 298-318. <https://doi.org/10.1007/s11146-010-9239-2>
- Diebold, F. X., and Mariano, R. S. (1995). Comparing predictive accuracy. *Journal of Business and Economic Statistics*, 13(3), 253-263. <https://www.jstor.org/stable/1392155>
- Elton, E. J., and Gruber, M. J. (1973). Estimating the dependence structure of share prices--implications for portfolio selection. *The Journal of Finance*, 28(5), 1203-1232. <https://doi.org/10.2307/2978758>
- Engle, R. (2002). Dynamic conditional correlation: A simple class of multivariate generalized autoregressive conditional heteroskedasticity models. *Journal of Business and Economic Statistics*, 20(3), 339-350. <https://doi.org/10.1198/073500102288618487>
- Engle, R., and Sheppard, K. (2001). Theoretical and empirical properties of dynamic conditional correlation multivariate GARCH. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w8554>
- Granger, C. W. J., and Newbold, P. (1977). *Identification of Two-way Causal Systems. Frontiers in Quantitative Economics Vol. IIIA (Intriligator, HD, ed.)* Amsterdam: North-Holland.
- Hansen, P. R., and Lunde, A. (2005). A forecast comparison of volatility models: does anything beat a GARCH (1, 1)? *Journal of Applied Econometrics*, 20(7), 873-889. <https://doi.org/10.1002/jae.800>
- Harvey, D., Leybourne, S., and Newbold, P. (1997). Testing the equality of prediction mean squared errors. *International Journal of Forecasting*, 13(2), 281-291. [https://doi.org/10.1016/S0169-2070\(96\)00719-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2070(96)00719-4)
- Huang, J. Z., and Zhong, Z. (2013). Time variation in diversification benefits of commodity, REITs, and TIPS. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 46(1), 152-192. <https://doi.org/10.1007/s11146-011-9311-6>
- Jensen, M. C. (1968). The performance of mutual funds in the period 1945-1964. *The Journal of Finance*, 23(2), 389-416. <https://doi.org/10.2307/2325404>
- Kalotychou, E., Staikouras, S. K., and Zhao, G. (2014). The role of correlation dynamics in sector allocation. *Journal of Banking and Finance*, 48, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.06.025>
- Meese, R., and Rogoff, K. (1988). Was it real? The exchange rate interest rate relation, 1973-1984. *Journal of Finance*, 43(4), 933-948. <https://doi.org/10.2307/2328144>
- Orskaug, E. (2009). *Multivariate DCC-GARCH model:-with various error distributions* (Master's thesis). Institutt for Matematiske Fag, Norwegian University of Science and Technology. <http://hdl.handle.net/11250/259296>
- Peng, L., and Schulz, R. (2013). Does the diversification potential of securitized real estate vary over time and should investors care?. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 47(2), 310-340. <https://doi.org/10.1007/s11146-011-9357-5>

- Schnaars, S. P. (1986). A comparison of extrapolation models on yearly sales forecasts. *International Journal of Forecasting*, 2(1), 71-85. [https://doi.org/10.1016/0169-2070\(86\)90031-2](https://doi.org/10.1016/0169-2070(86)90031-2)
- Sharpe, W. F. (1966). Mutual fund performance. *The Journal of Business*, 39(1), 119-138. <https://www.jstor.org/stable/2351741>
- Treynor, J. L. (1965). How to rate management of investment funds. *Harvard Business Review*, 43(1), 63-75.
- West, K. D. (1996). Asymptotic inference about predictive ability. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 64(5), 1067-1084. <https://doi.org/10.2307/2171956>
- White, H. (2000). A reality check for data snooping. *Econometrica*, 68(5), 1097-1126. <https://doi.org/10.1111/1468-0262.00152>

Yönetici Davranışlarının Akış Deneyimine Etkisi: Beyaz Yakalı Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma

The Effects of Managerial Behaviors on Flow Experience: A Study on White-Collar Workers

Kemal Can KILIÇ*
Mehmet BİÇER**

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1332451>

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
25.07.2023

Kabul Tarihi:
28.08.2023

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Yönetici davranışları ile akış deneyimi kavramları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma modeli kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmanın temel amacı, çalışanların yönetici davranışları algılarının akış deneyimleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini Ankara, Osmaniye ve İskenderun'da eğitim, sağlık, bankacılık, sigorta, inşaat ve turizm sektörlerinde faaliyet gösteren kurumsal firmaların tüm beyaz yaka çalışanları oluşturmaktadır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Veriler, araştırma evreninde yer alan beyaz yakalı çalışanların 387'sinden yüz yüze anket yolu ile toplanmıştır. Çalışmada yapılan hipotez testleri çalışanların algıladıkları yönetici davranışları boyutlarının (müşteri odaklılık ve iletişim, katılım ve adalet, takım ve tutarlılık, yetkilendirme, kariyer koçluğu, esneklik ve iş yaşam dengesi) akış deneyimi boyutları (işe dalma, işten zevk alma/içsel motivasyon) üzerinde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduklarını göstermiştir. Bu çalışma ile hizmet sektöründe farklı kurumsal işletmelerde çalışan beyaz yakalı çalışanların algıladıkları yönetici davranışlarının onların akış deneyimleri üzerinde anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu belirlenmiştir. Daha sonraki araştırmacılar yönetici davranışlarının akış deneyimi üzerindeki etkisinin diğer sektörlerde de anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyebilirler.

Anahtar Kelimeler: Yönetici davranışları, akış deneyimi, beyaz yakalı çalışanlar, hizmet sektörü.

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
25.07.2023

Accepted:
28.08.2023

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

The main purpose of this study, which was carried out within the scope of the quantitative research model, in which the relationship between managerial behaviors and flow experience concepts was examined, is to reveal the effects of workers' perceptions of managerial behaviors on flow experiences. The universe of the research consists of all white-collar employees of corporate companies operating in education, health, banking, insurance, construction and tourism sectors in Ankara, Osmaniye and Iskenderun. The convenience sampling method was preferred in the study. The data were collected from 387 white-collar workers in the research population through face-to-face questionnaires. The hypothesis tests conducted in the study showed that the dimensions of managerial behaviors (customer focus and communication, participation and fairness, team and consistency, empowerment, career coaching, flexibility and work-life balance) perceived by the employees had significant and positive effects on the dimensions of flow experience (engagement, enjoyment of work/intrinsic motivation). With this study, it has been determined that the perceived managerial behaviors of white-collar workers working in different corporate businesses in the service sector have significant and positive effects on their flow experiences. Later researchers could examine whether the effect of managerial behavior on flow experience differs significantly in other sectors as well.

Keywords: Managerial behavior, flow experience, white-collar workers, service industry.

Atıf/ to Cite (APA): Kılıç, K. C. ve Biçer, M. (2024). Yönetici davranışlarının akış deneyimine etkisi: Beyaz yakalı çalışanlar üzerinde bir araştırma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 12-29. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1332451>

* ORCID Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, kcan@cu.edu.tr

** ORCID Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, mehmetbicer@kilis.edu.tr

Extended Abstract

Introduction and Research Questions & Purpose: Managers who are open to improvement, who can analyze the internal and external environment of the organization, who convince their subordinates that they can do more, and who exhibit attitudes and behaviors that create a fair and equal working environment, can increase productivity by strengthening the organizational structure. This study was carried out considering the existence of a relationship between managerial behaviors and employees' experiences of flow while doing their jobs. For this reason, the main research question of this study is "Do white-collar workers' perceptions of managerial behavior have an effect on their flow experiences?". Within the framework of the research model created, the causality between manager behaviors and flow experience concepts was tried to be tested. In this context, the main purpose of the study is to reveal the effects of employees' perceptions of managerial behavior on their flow experiences.

Literature Review:

Usually every manager, who has the authority to use authority to achieve organizational goals and fulfill predetermined roles within the organization, manages management processes by exhibiting various behavior styles within the organization. The behavior of a leader or manager with a vision that will ensure the values, attitudes and needs of the employees are supported or nurtured (Bass, 1985) will have a positive effect on the flow experience. Csikszentmihalyi (2003) states that managerial attitudes and behaviors towards determining organizational goals, giving feedback on performance, supporting the development of employees' talents and skills and enabling them to control their work can contribute to their experience of flow. Linsner (2009) states that managers who adopt values such as contribution to the corporate culture, being noticed and struggling will have a positive effect on the employees' experience of the flow. Also, Küçük (2022) expresses that high morale and motivation enable employees to do their jobs with passion, thus helping them experience the flow more easily. On the other hand, Özcan (2021) concluded that in situations where ambiguity and unpredictability are unusual, the effect of transformational leadership on the flow experience decreases. In a similar study, Schermuly and Meyer (2020) revealed that the transformative leader creates positive effects on employees' experience of flow.

Methodology:

The universe in which the research will be applied has been determined as Ankara, Osmaniye and İskenderun. Convenience sampling method was used in the sampling process that could represent the universe. White-collar workers of firms in the education, health, banking, insurance and tourism sectors constitute the sample of the research. Data from 387 participants were used in the analyses. First of all, Cronbach's alpha coefficients were calculated by performing reliability analysis in order to evaluate the internal consistency of the scales and data. The factor loads of the answers were calculated by factor analysis, and the questions that should not be included in the analysis were excluded from the analysis. Then, descriptive statistical analyzes were made for the research variables. Afterwards, the relationships between the variables of managerial behaviors and flow experiences were revealed by correlation analysis. With regression analysis, the effects of employees' perception of managerial behavior on their flow experiences were tested within the framework of the hypotheses.

Results and Conclusions:

The results of the correlation analysis indicated that the components of managerial behavior have positive relationships with the flow experience sub-dimensions. In addition, the results of the regression analyzes reveal that all dimensions of managerial behaviors have positive effects on the flow experience dimensions at different levels. This study, in which the positive and significant effects of managerial behaviors on the work flow experience were determined, was conducted on white-collar workers performing in the service sector. Later researchers could do similar research in the manufacturing sector. Thus, this model, which supports the theory, can be applied in different sectors and compared. In order to develop this model, researchers can also look at the mediating and regulatory effects of personality, work motivation, job satisfaction, ego states and some demographic factors, which are among the individual factors that feed the flow experience.

1. Giriş

Belirlenmiş örgütsel amaçları gerçekleştirerek hedeflere ulaşmak ve örgüt içerisinde daha önceden belirlenmiş rolleri yerine getirmek üzere otorite kullanma yetkisi ile donatılmış her yönetici (Bayat, 2005: 3), örgüt içinde çeşitli davranış tarzları sergileyerek yönetim süreçlerini idare eder. Yöneticinin öz yapısı, çalışanlara yönelik fikirleri, örgütün misyonu, yapılan işin kalite ve hususiyetleri, yer ve zaman gibi etkenler yönetici davranışlarının biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Klasik perspektiften ele alındığında, yönetici davranış tiplerinin otokratik, demokratik ve serbest bırakıcı olarak sınıflandırıldığı görülmektedir (Lewin vd., 1939: 239).

Katı ve sert kişilik yapısına sahip, otoriter davranışlar sergileyen yöneticiler (Aytürk, 2007: 23) hiç kimsenin düşünce ve görüşüne başvurmadıkları gibi emrindeki çalışanları da yaptıkları işlere müdahil etmezler. Kararları sadece kendileri alırlar ve mutlak biat edilmesini arzu ederler (Bakırcı ve Özata, 2022: 177). Otoriter yönetim davranış biçimini benimseyen yöneticiler çalışanları ile doğrudan iletişim kurmazlar, belirledikleri çalışanlar aracılığıyla diğer çalışanlar ile temaslarda bulunurlar. Demokratik davranış tarzına sahip yöneticiler, karşıdakinin düşüncesini dikkate alan, farklı görüşleri kıyaslayabilen, yargılayabilen yöneticilerdir. Katılımcı, demokratik yöneticiler sıklıkla astlarının düşünce ve önerilerine müracaat ederek, öneri, dilek ve temennileri değerlendirdikten sonra ortak kararlar alırlar. Yetkinin yalnızca kendisinde toplanmasını istemeyen bu tip yöneticiler, emrindeki çalışanların sürekli olarak kendilerini geliştirmeleri için öncülük ederler (Tin, 2020: 14-16). İlgisiz (serbest bırakıcı) yönetici davranışlarında bulunan yöneticiler ise çalışanların yetki ve sorumluluklarını belirler fakat sonrasında onları süreçlerde kendi inisiyatiflerinde yalnız bırakırlar. Ayrıca yapılan işe yönelik de bir sorumluluk alma çabasında bulunmayarak astlarına destek olmazlar (Mücevher, 2019: 57).

Şahsını ve kurumunu ilerletmek, yenilemek, değer yaratmak, organizasyonuna örgüte en iyi şekilde katkıda bulunmak adına çaba sarf etmek (Caldwell vd., 2015: 16), iyi bir iletişim kurmak, adaletli davranmak, geleceğe yönelik düşünerek hareket etmek, liderlik vasıflarını sergilemek, doğru ve etkin kararlar alabilmek, isabetli yetkilendirmeler yapabilmek iyi bir yöneticinin sergilemesi gereken davranışlar içerisinde söz edilebilir (Mücevher, 2023: 40). Örgütü ve çalışanları sevk ve idare etmekte eksiklikleri olan, işgörenlerin ve organizasyonun gereksinimlerine çare olma hususunda yeterli olamayan kişiler kötü, karanlık, olumsuz yöneticiler olarak ifade edilmektedirler. Kötü yöneticiler, sorunlara çözüm sunmakta yetersiz kalmakla birlikte süreçlerin doğru yönetilmesini ve yapılan işlerin düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlayamazlar. İşgörenlerin gereksinimlerini giderme konusunda yetersiz veya başarısız olan kötü yöneticiler çalışanları kandıran, onları küçük gören, alaycı, yalancı ve iftiracı davranışlar sergileyebilmektedirler (Saleh vd., 2018). Kısıtlayıcı ve zorba tutumlarda bulunmak, kötü iletişim, menfaatçi yaklaşım, gereğinden fazla konuşmak ve objektif olmamak (Dandira, 2012); bencil, otoriter, ezici, eleştirici ve paranoyak davranmak (McIntosh ve Rima, 1997; Maccoby, 2004); istismarcı ve muhalif tutumlarda bulunmak (Kellerman, 2005; Tepper, 2000) kötü yöneticilerin genel olarak sergiledikleri davranışlar arasında sayılabilir.

Alanyazın incelendiğinde, yönetici davranışlarını ölçmek için Michelle Marie Murphy (2011) tarafından geliştirilen ölçeğin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. İlk olarak Smither vd. (1995) tarafından oluşturulan ölçeğin, Bebek Patlaması, X ve Y kuşakları için önemli olan yönetici davranışlarını test etmek için kolaylıkla adapte edilebilecek en uygun araç olduğunu belirleyen Murphy (2011), ölçeği 12 boyut ve 43 madde şeklinde geliştirmiştir. Yönetici davranışları ve akış deneyimi kavramlarını ilişkilendirdiğimiz bu çalışmada ölçeğin, Biçer ve Kılıç (2022) tarafından Türkçe uyarlaması ve geçerliliği yapılmış 6 boyut ve 29 maddeden oluşan şekli kullanılmıştır. Söz konusu ölçeğin boyutları; müşteri odaklılık ve iletişim, katılım ve adalet, takım ortamı oluşturma ve tutarlılık, yetkilendirme, kariyer koçluğu, esneklik ve iş yaşam dengesi olarak belirlenmiştir. Çalışanın zihinsel, duygusal ve davranışsal yönden kusursuz ve tutarlı bir düzeyde olması akış deneyimine girilebilmesi bakımından önemli ve gereklidir (Özcan, 2021). İşgörenin zihinsel dürtü ve dengesi ve ayrıca şahsına yönelik gösterilen ilgi, işini yaparken akışta kalmasına altyapı oluşturmaktadır.

Akış deneyiminin temelinde; işi yapmaktan zevk duyma, zorluk-yetenek dengesi, kendiliğinden oluşma, hedeflerin belirginliği, geribildirim sağlama, dikkatini dağıtmama, konsantrasyon, kontrolü kaybetmeme ve kontrol edebilme gücü, öz bilincin kaybolması ve zaman kavramının farklılaşması durumlarının varlığı söz konusudur (Carr, 2003). Clarke ve Haworth'a (1994) göre bu durum, zor durumlar karşısında kişinin kabiliyetlerini önemli düzeyde performansa dönüştüren, aynı zamanda da zevk alma ve mutluluk hislerinden daha fazlasını kişiye yaşatan bir tecrübelerdir.

Satranç oyuncuları, dağcılar, dansçılar ve eğlenmeyi temel aktivite olarak düşünen ve uygulayan kişiler ile görüşerek eğlencenin tabiatını ve keyfini araştıran Mihally Csikszentmihalyi 1975 yılında akış teorisini literatüre kazandırmıştır (Metin ve Düşmezkalender, 2022: 4). Akış deneyimi çalışmaları, Maslow'un doruk deneyimi ve bu yaşamışlığın akıl, iyi oluş, yaratıcılık üzerindeki etkileriyle ilgili araştırmaların odağında oluşmuştur. Fakat Maslow, doruk deneyimini bireyin kendini kavrama, anlama ve bireysel üstünlük aracı kabul ederken; Csikszentmihalyi ise akış deneyimini sosyal ve evrimsel etkileri ön planda tutarak daha kapsamlı bir perspektiften konuya yaklaşmaktadır (Bernard, 2009: 8). Akış deneyimini; "kişinin tamamen kendisi için gerçekleştirdiği içsel bir güdülenme durumu" olarak tanımlayan Csikszentmihalyi (1975: 36; 1990: 600), akışı bireylerin bir işe veya eyleme tam anlamıyla odaklanarak kendilerini kaptırdıkları, bu anlardan mutluluk duyarak tadını çıkarırcasına zevk aldıkları bir bilinç durumu olarak ifadelemiştir. Bireyin meşgul olduğu işe tam konsantrasyon ile odaklandığı bu deneyimde, birey iş dışındaki her şeyi önceliği olmaktan çıkarıp tüm dikkatini işe verip diğer herşeyi önemsiz kılmaktadır. Bu durum da kişiyi son derece memnun etmekte ve kişi koşullar ne olursa olsun o işi yapmayı sürdürmektedir. Csikszentmihalyi (1990), yapılan işin zorluk düzeyi ve bireyin kabiliyetlerini esas alarak yapmış olduğu açıklamada; düşük zorluk/düşük beceri varlığında ilgisizlik duygusu oluşmakta, düşük zorluk/orta düzey beceri halinde sıkıntı, yüksek zorluk/ düşük beceri olması halinde kaygı oluşmakta, zorluk ve beceri düzeylerinin aynı anda yüksek olması halinde ise akış deneyimi yaşandığını belirtmektedir.

Yapılan ilk çalışmalarda kontrol, dikkat, merak, içsel ilgi şeklinde dört boyutlu olarak (Csikszentmihalyi, 1975) ifade edilen akış deneyiminin boyutları, daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda dokuz boyutlu olarak genişletilmiştir. Akış deneyimi temel boyutları olarak kabul gören bu boyutlar "zorluk ve beceri arasındaki denge, faaliyet ve farkındalığın birleşimi, açık hedefler, derhal geribildirim, toplam yoğunlaşma, kontrol hissi, öz bilinç kaybı, zamanın dönüşümü, ototelik" (Csikszentmihalyi, 2000: 1164) şeklinde alan yazına kazandırılmıştır. Diğer taraftan, çalışma ortamını dikkate alarak yapmış olduğu çalışmada Bakker (2005) ise akış deneyimini "işe dalma, işten zevk alma ve içsel motivasyon" şeklinde boyutlandırmıştır. İşe dalmayı işgörenlerin yaptıkları işe kendilerini tam anlamıyla kaptırarak yoğun bir konsantrasyon halini; işten zevk almayı işi yapma esnasında mutluluk duyma halini; içsel motivasyonu ise yapılan işin kişide içsel haz ve tatmin sağlaması olarak açıklamaktadır (Bakker, 2005: 27-28).

Çalışanların değerlerinin, tutumlarının ve ihtiyaçlarının yaptıkları iş vesilesiyle desteklenmesini veya beslenmesini temin edecek vizyona sahip liderin veya yöneticinin davranışları (Bass, 1985) akış deneyimi üzerinde olumlu etkiye sahip olacaktır. Csikszentmihalyi (2003) de organizasyonel hedefleri belirleme, performansla ilgili geri bildirim veren, çalışanların yetenek ve becerilerinin gelişimini destekleme ve işlerini kontrol etmelerini sağlamaya yönelik yönetici tutum ve davranışlarının iş akışı deneyimlemelerine katkıda bulunabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, Linsner (2009) de kurum kültürüne katkı, fark edilirlilik ve mücadele etmek gibi değerleri benimseyen ve benimsetmeye yönelik davranış tarzına sahip yöneticilerin, çalışanların işle ilgili akış deneyimlemesinde olumlu etki yaratacağını belirtmektedir.

Yönetici davranışlarının çalışanların işlerini yaparken akışı deneyimlemeleri arasında bir ilişkinin varlığını düşünerek gerçekleştirilen bu çalışma "Beyaz yakalı çalışanların yönetici davranışları algılarının akış deneyimleri üzerinde etkileri var mıdır?" sorusuna cevap aramaktadır. Oluşturulan araştırma modeli çerçevesinde yönetici davranışları ile akış deneyimi kavramları arasındaki nedensellik test edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, çalışanların

yönetici davranışları algılarının akış deneyimleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmanın konusu olan kavramlara yönelik alanyazında yer alan araştırmalar bağlamında, değişkenleri ilişkilendiren ve araştırmanın hipotezlerini oluşturan yapısal model oluşturulmuştur. Araştırma modeli kapsamındaki bağımsız değişkenin (yönetici davranışları) alt boyutlarının, modelin bağımlı değişkeni (akış deneyimi) bileşenleri üzerinde hangi yönde ve ne düzeyde bir etkiye sahip olduğu incelemek istenmektedir.

2. Yöntem

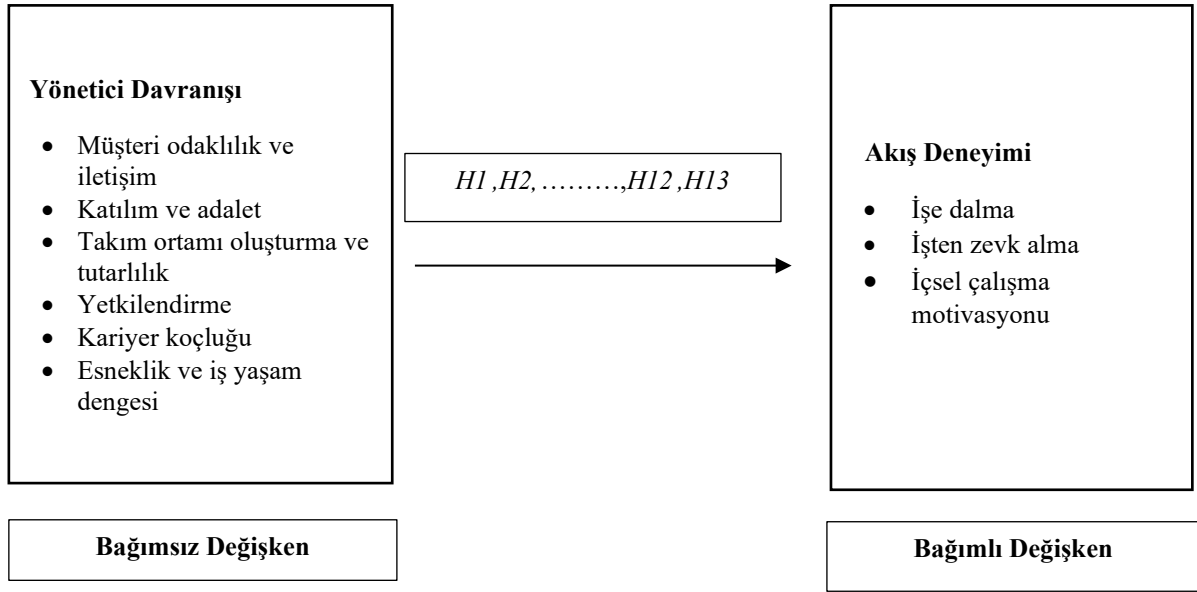
Çalışmanın kavramsal çerçevesi, alanyazında yönetici davranışları ve akış deneyimleri kavramlarını konu alan güncel bilimsel çalışmalardan (Bass, 1985; Linsner, 2009; Csikszentmihalyi, 2003; Akçakanat vd., 2019; Schermuly ve Meyer, 2020; Özcan, 2021; Küçük, 2022) esinlenerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırma örneklemeden elde edilen verilerle öncelikle ölçeklerin ve verilerde iç tutarlılığın değerlendirilmesi amacıyla güvenilirlik analizi yapılarak Cronbach alfa katsayıları hesaplanmıştır. Ardından faktör analizi ile verilen cevapların faktör yükleri hesaplanmış, analize dâhil edilmemesi gerekli olan sorular analizden çıkarılmıştır. Daha sonra araştırma değişkenlerine yönelik tanımlayıcı istatistik analizleri yapılmıştır. Sonrasında ise yönetici davranışları ve akış deneyimleri değişkenleri arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile ortaya konulmuştur. Regresyon analizi ile de çalışanların yönetici davranışları algısının akış deneyimleri üzerindeki etkileri oluşturulan hipotezler çerçevesinde test edilmiştir.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın uygulanacağı evren Ankara, Osmaniye ve İskenderun olarak belirlenmiştir. Evreni temsil edebilecek örnekleme işleminde kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Eğitim, sağlık, bankacılık, sigorta ve turizm sektörlerinde bulunan kurumsal örgüt yapısına sahip işletmelerin beyaz yakalı çalışanları araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu evrende yaklaşık 20.000 beyaz yakalı çalışanın varlığı söz konusudur (Türkiye İş Kurumu, 2022). Araştırmada, yeterli katılımcı sayısına ulaşmak için, uygulamada kullanılan ölçeklerin toplam ifade sayılarının en az 5-10 kat fazlası katılımcıya ulaşılması gerektiği kuralı göz önünde bulundurulmuştur (Everitt, 1975). Buradan hareketle, araştırma için yeterli örneklem sayısı %95 güven aralığında en az 384 kişi olarak tespit edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016). Yine Gürbüz ve Şahin (2016)'e göre araştırmanın toplam 42 sorusu gözönüne alındığında, ortalama 420 katılımcıya ulaşmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın örnekleminde yer alan 420 katılımcıya ulaşılmıştır. Ancak 33 katılımcıdan elde edilen verilerin özensiz ve eksik doldurulmasından dolayı araştırma kapsamından çıkarılmış ve neticede 387 katılımcıdan sağlıklı veri elde edilmiştir.

2.2. Araştırma Modeli

Araştırma modelimiz literatürde bahsedilen nedensellik dikkate alınarak aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur. Bu modele göre yönetici davranışları bağımsız değişken akış deneyimi ise bağımlı değişken olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Görsel Modeli

Şekil 1 incelendiğinde, yönetici davranışlarının altı alt boyuttan oluştuğu, akış deneyiminin ise üç alt boyuttan oluştuğu görülmektedir. Bu model kapsamında on üç araştırma hipotezi oluşturulmuştur. Öncelikle araştırmanın ana değişkenleri arasında H1 hipotezi oluşturulmuştur. Daha sonra ise yönetici davranışlarının her bir alt boyutunun akış deneyiminin alt boyutları üzerindeki etkilerine yönelik (H2, H3,.....H12, H13) diğer hipotezler test edilmiştir. Araştırma modeli çerçevesinde oluşturulan hipotezle aşağıdaki gibidir:

- H1:** Yönetici davranışlarının çalışanların akış deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H2:** Müşteri odaklılık ve iletişimin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H3:** Müşteri odaklılık ve iletişimin işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H4:** Katılım ve adaletin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H5:** Katılım ve adaletin işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H6:** Takım ortamı oluşturma ve tutarlılığın işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H7:** Takım ortamı oluşturma ve tutarlılığın işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H8:** Yetkilendirmenin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H9:** Yetkilendirmenin işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H10:** Kariyer koçluğunun işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H11:** Kariyer koçluğunun işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H12:** Esneklik/iş yaşam dengesinin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.
- H13:** Esneklik/iş yaşam dengesinin işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

2.3. Veri Toplama

Analiz verileri, Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 23.07.2021 tarihli ve 449722 sayılı etik komite onayı ile belirlediğimiz araştırma evreninden elde edilmiştir. Araştırma örnekleminde hedeflenen katılımcılara yüzyüze anket yapılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma anketinde kullanılan ölçüm araçları aşağıdaki gibidir:

Yönetici Davranışları Ölçeği: Katılımcıların yönetici davranışları algılarını ölçmek için ilk olarak Smith vd., (1995) tarafından 9 boyutlu 33 madde olarak oluşturulan, daha sonra Murphy (2011) tarafından 12 boyut ve 43 madde olarak geliştirilen, Biçer ve Kılıç (2022) tarafından yapılan çalışmada 6 alt boyut ve 29 madde olarak Türkçe'ye uyarlanan ölçüm aracı kullanılmıştır. Söz konusu ölçeğin alt boyutları ve madde sayıları; *müşteri odaklılık ve iletişim* (6 madde), *katılım ve adalet* (7 madde), *takım ortamı oluşturma ve tutarlılık* (6 madde), *yetkilendirme* (3 madde), *kariyer koçluğu* (4 madde), *esneklik ve iş yaşam dengesi* (3 madde) şeklindedir.

Akış Deneyimi Ölçeği: Çalışanların akış deneyimlerini ölçmek için Bakker (2008) tarafından geliştirilen ve Yalçınkaya (2013); Zekioglu, Tekingündüz ve Sünbül (2017) tarafından uyarlanan Akış Ölçeğinden (Work-related Flow Inventory) yararlanılarak elde edilen 13 maddelik ölçek kullanılmıştır. Ölçek 3 boyut ve toplamda 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları ve ifade sayıları; *işe dalma* (4 madde), *işten zevk alma* (4 madde) ve *içsel çalışma motivasyonu* (5 madde) şeklindedir.

Araştırmada katılımcıların yönetici davranışları ve akış deneyimi ölçeklerindeki soruları cevaplamaları için “(1) kesinlikle katılmıyorum ile (5) kesinlikle katılıyorum” arasında değişen 5'li Likert derecelemesi kullanılmıştır. Ayrıca; cinsiyet, yaş, eğitim ve medeni durumları, kurumdaki çalışma süreleri, toplam iş tecrübeleri gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara da birer araştırma değişkeni olarak ankette yer verilmiştir.

3. Analiz Bulguları

Araştırma anketi uygulama sürecinde toplamda 387 kişiden elde edilen verilere göre katılımcıların %43,9'u kadın, %56,1'i erkek çalışandır. Katılımcıların %51,5'inin otuz beş yaş ve altında olduğu ve %48,5'inin otuz altı yaş ve üzeri olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların %5,2'si lise mezunu, %94,8'i ise yüksekokul, lisans ve yüksek lisans mezunudur. Çalışma süreleri dikkate alındığında, katılımcıların %72'sinin 1-10 yıl aralığında çalışma süresine sahip olduğu ve %28'inin ise 11 yıl ve üzerinde çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların toplam iş tecrübelerine bakıldığında ise %39,8'inin 1-10 yıl arası tecrübeye sahip olduğu ve %60,2'sinin ise 11 yıl ve üzeri toplam iş tecrübesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1'de, araştırma değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistiksel değerlere yer verilmiştir. Araştırma modelinin bağımsız değişkeni olan yönetici davranışlarının; müşteri odaklılık ve iletişim, katılım ve adalet, takım ve tutarlılık, yetkilendirme, kariyer koçluğu, esneklik ve iş yaşam dengesi olmak üzere altı alt boyutu bulunmaktadır. Ayrıca yönetici davranışları ölçeği tek boyut olarak da değerlendirilmiştir. Araştırmamızın bağımlı değişkeni olan akış deneyimi değişkeni faktör analizi sonucuna göre; işe dalma ve işten zevk alma/içsel motivasyon olmak üzere iki alt boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca akış deneyimi ölçeği tek boyut olarak da incelenmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Akış	İşe Dalma	İşten Zevk Alma ve İşel Motivasyon	Yönetici Davranışları	Müşteri Odaklılık ve İletişim	Katılım ve Adalet	Takım ve Tutarlılık	Yetkilen-dirme	Kariyer Koçluğu	Esneklik ve İş Yaşam Dengesi
Ortalama	3,2351	3,2313	3,2371	3,8432	4,0767	3,7468	3,9070	3,8260	3,6079	3,8045
Std. Sapma	0,90205	1,06286	0,97137	0,73762	0,77211	0,91848	0,87903	0,88624	0,96346	0,83736
Varyans	0,814	1,130	0,944	0,544	,596	0,844	0,773	0,785	0,928	0,701
Çarpıklık	-0,305	-,096	-0,313	-1,096	-1,328	-0,727	-0,980	-0,853	-0,555	-1,028
Basıklık	-0,833	-1,180	-0,938	0,628	1,300	-0,385	0,275	0,053	-0,876	0,676
Minimum	1,00	1,00	1,00	1,66	1,50	1,14	1,50	1,33	1,25	1,00
Maksimum	4,92	5,00	4,88	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00
Toplam Sayı	387	387	387	387	387	387	387	387	387	387

Tablo 1'deki değişken ortalamalarına ait veriler incelendiğinde, akış deneyiminin ortalaması 3,2351 iken yönetici davranışlarının ortalamasının ise 3,8432 olduğu görülmektedir. West vd.'ne (1995: 68) göre çarpıklık değerinin 2'den fazla olması, basıklık değerinin ise 7'den büyük olması normal dağılımdan uzaklaşıldığını ifade etmektedir. Buna göre araştırma değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında verilerin normal dağılıma sahip oldukları anlaşılmaktadır.

3.1. Keşifsel Faktör Analizi

Faktör analizi öncesinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett küresellik testleri uygulanmış ve KMO örneklem yeterliliği %94,5, Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Karenin 10021.090, $p < 0,05$ olduğu tespit edilmiştir. Verilerin faktör analizine uygun olabilmesi için Bartlett testi sonucunun anlamlı ve KMO değerinin 0,60'ın üzerinde olması tavsiye edilmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016). Tablo 2 incelendiğinde, kullanılan her iki ölçüğe ait KMO değerlerinin uygun aralıkta olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Bartlett küresellik testi sonuçlarının da anlamlı ($p < 0,000$) olduğu test edilmiştir. Bu sonuçlara göre, yönetici davranışları değişkenine ilişkin yapılan faktör analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Yönetici Davranışları Ölçeği Faktör Yükleri

	Faktör Yükü	Öz Değer	Açıklanan Varyans %	Cronbach Alfa Katsayısı
I. Faktör Esneklik ve İş Yaşam Dengesi				
YD1 İş takvimi kişisel ihtiyaçlarımla uyumlu bir şekilde ayarlamama izin verir.	0,833	14,976	19,353	0,8621
YD2 İşim ve kişisel sorumluluklarım arasında denge kurmam için beni teşvik eder.	0,793			
YD3 İş dışındaki kişisel ihtiyaçlarıma duyarlıdır.	0,666			
II. Faktör Kariyer Koçluğu				
YD4 Gelişim fırsatlarıyla ilgili beni bilgilendirir.	0,764	2,290	12,852	0,878
YD5 Kariyer hedeflerimle ilgili benimle düzenli olarak konuşur.	0,871			
YD6 Gelişim fırsatlarından yararlanmam için beni destekler.	0,769			
YD12 Verimliliğimi artırmanın yolları hakkında bana koçluk ve rehberlik sağlar.	0,621			
III. Faktör Müşteri Odaklılık ve İletişim				
YD15 Müşteriyi memnun etmek için yaratıcı ve yenilikçi yöntemleri kullanmamı teşvik eder.	0,731	1,601	12,754	0,901
YD16 Müşteri memnuniyetine karşı son derece özverili olduğumu günlük yaptığım işlerle gösterir.	0,782			
YD17 Müşterilere verdiğim sözleri destekler.	0,730			
YD18 Performansım ile ilgili beklentilerini açık bir şekilde belirtir.	0,705			
YD19 Verimli bir şekilde çalışabilmem için gerekli tüm bilgileri sağlar.	0,509			
YD20 Açık ve dürüst iletişimi teşvik eder.	0,422			
IV. Faktör Takım Ortamı Oluşturma ve Tutarlılık				
YD21 Takım içi anlaşmazlık ve fikir ayrılıklarını çözmek için adım atar.	0,767	1,361	11,612	0,921
YD22 Takım çalışması ve işbirliğini teşvik eder ve kolaylaştırır.	0,777			
YD23 Ortak bir hedef etrafında takımımı bir araya getirir.	0,756			
YD24 Takımın değerli bir üyesi olduğumu hissettirir.	0,618			
YD25 Verdiği sözleri yerine getirir.	0,706			
YD26 Benimle iletişimimde bağlı olduğu standartlar değişmez.	0,603			

Tablo 2 (Devamı). Yönetici Davranışları Ölçeği Faktör Yükleri

	1,020	10,683	0,933
V. Faktör Katılım ve Adalet			
YD29 Hedeflerimi belirlerken tavsiyelerimi değerlendirir.	0,563		
YD30 Kendi başıma karar vermeme izin verir.	0,430		
YD31 Verimliliğini geliştirmesi konusunda verdiğim geri bildirimlere göre hareket eder.	0,344		
YD7 Beni adil bir şekilde idare eder.	0,540		
YD43 Pozisyon seviyesine bakılmaksızın her bireyin katkısına değer verir.	0,837		
YD41 Bana adil davranır.	0,720		
YD42 Takım üyelerine ırk, din, cinsiyet veya etnik köken gözetmeksizin eşit davranır.	0,775		
VI. Faktör Yetkilendirme	0,805	8,787	0,836
YD33 Yaptığım işe değer verir.	0,339		
YD34 Bana anlamlı görevler verir.	0,542		
YD28 Beni etkileyen kararlar verileceği zaman kararlarda ortak olmama müsaade eder.	0,728		
Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: % 94,5 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 10021.090; p<0,05 Açıklanan toplam varyans: %76,042; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 0,966			

Tablo 2'den de anlaşılacağı gibi, ölçekteki tüm ifadelerin faktör yüklerinin 0,40'ın üstünde olduğu, ölçeğin literatürde uyarlandığı gibi altı alt boyut altında toplandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla ölçekteki altı alt boyutun tamamı analizlere dahil edilmiştir. Altı faktör toplam varyansın %76,042'sini açıklamaktadır. Ayrıca ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı (cronbach alfa) 0,966'dır. Alt boyutların güvenilirlik katsayıları ise 0,83 ile 0,93 arasındadır.

Akış deneyimi ölçeğinin KMO örneklem yeterliliği %94,5, Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Karenin 10021.090, p<0,05 olduğu görülmektedir. Ölçek ifadelerinden birinin faktör yükünün 0,40 altında çıkmasından dolayı 12. soru analizden çıkarılmıştır. Bu sonuçlara göre, akış deneyimi değişkenine ilişkin yapılan faktör analizi sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Akış Ölçeği Faktör Yükleri

	Faktör Yüktü	Öz Değer	Açıklanan Varyans %	Cronbach Alfa Katsayısı
I. Faktör İşe Dalma		7,384	41,244	0,928
İA1 Çalışırken başka hiçbir şey düşünmem.	0,862			
İA2 İşime kendimi kaptırırım.	0,844			
İA3 Çalışırken çevremdeki her şeyi unuturum.	0,871			
İA4 Tamamıyla işime dalmış durumdayım.	0,849			
II. Faktör İşten Zevk Alma/İçsel Motivasyon		1,720	27,350	0,938
İA5 İşim kendimi iyi hissettiriyor.	0,780			
İA6 İşimi büyük bir zevkle yapıyorum.	0,802			
İA7 Çalışma boyunca kendimi mutlu hissediyorum.	0,813			
İA8 Çalışırken kendimi neşeli hissediyorum.	0,828			
İA9 Daha az ücret alsaydım da bu işi yapardım.	0,775			
İA10 Boş zamanımda da çalışmak istediğimi düşünüyorum.	0,714			
İA11 Zevk aldığım için çalışıyorum.	0,789			
İA13 Motivasyonumu işten kaynaklı ödülünden değil işin kendisinden alıyorum.	0,827			
Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: % 94,5 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 10021.090; p<0,05 Açıklanan toplam varyans: % 68,593; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 0,939 Ölçekten 12.soru silindi.				

Tablo 3 incelendiğinde, ölçekteki 12. soru ifadesi hariç tüm ifadelerin faktör yüklerinin 0,40'ın üstünde olduğu görülmektedir. Ölçeğin literatürde uyarlandığı gibi üç alt boyut değil iki alt boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Bu durumun katılımcıların işten zevk alma ve içsel motivasyon maddelerini benzer şekilde algıladıklarını düşündürmektedir. Ölçek maddelerinin bazı çalışmalarda da buna benzer bazen tek boyut bazende iki boyut altında toplandığı görülmektedir. Dolayısıyla ölçek iki alt boyut olarak analiz edilmiştir. İki alt boyut toplam varyansın %68,593'nü açıklamaktadır. Ayrıca ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı (cronbach alfa) 0,939'dur. Alt boyutların güvenilirlik katsayıları ise 0,928 ile 0,938 arasındadır.

Çalışmanın bu bölümünde hipotez testlerini yapmadan önce araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler Tablo 4’te Peorson korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 4. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi

	Akış	İşe Dalma	İşten Zevk ve İçsel Motivasyon	Yönetici Davranışları	Müşteri odaklılık ve iletişim	Katılım ve Adalet	Takım ve Tutarlılık	Yetkilendirme	Kariyer Koçluğu	Esneklik ve İş Yaşam Dengesi
Akış	1									
İşe Dalma	0,813**	1								
İşten Zevk ve İçsel Motivasyon	0,948**	0,586**	1							
Yönetici Davranışları	0,695**	0,556**	0,663**	1						
Müşteri Odaklılık ve İletişim	0,514**	0,399**	0,498**	0,863**	1					
Katılım ve Adalet	0,679**	0,627**	0,602**	0,873**	0,648**	1				
Takım ve Tutarlılık	0,613**	0,463**	0,601**	0,898**	0,757**	0,701**	1			
Yetkilendirme	0,676**	0,556**	0,637**	0,871**	0,671**	0,810**	0,786**	1		
Kariyer Koçluğu	0,452**	0,296**	0,468**	0,746**	0,649**	0,486**	0,617**	0,503**	1	
Esneklik ve İş Yaşam Dengesi	0,533**	0,381**	0,534**	0,738**	0,553**	0,602**	0,584**	0,626**	0,546**	1
N	387	387	387	387	387	387	387	387	387	387

** Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır.

Tablo 4 incelendiğinde, araştırma değişkenleri arasında 0,452 ile 0,948 iyi ve güçlü ilişkilerin olduğu görülmektedir. Takip eden bölümde değişkenler arasındaki hipotezler test edilecektir.

3.2. Hipotez Testleri

Araştırmamızın ilk hipotezi “H1: Yönetici davranışlarının çalışanların akış deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” şeklindedir. Değişkenleri ilişkilendiren regresyon analizi Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5. Yönetici Davranışlarının Çalışanların Akış Deneyimleri Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		p
	B	Std. Hata	Beta	t	
(Sabit)	-0,029	0,175		-0,165	0,869
Yönetici Davranışları	0,849	0,045	0,695	18,940	0,000

Bağımlı Değişken: Akış deneyimi **Bağımsız Değişken:** Yönetici Davranışları
R: 0,695; R²: 0,482; Düzeltilmiş R²: 0,481; Model için F: 358.718

Tablo 5 incelendiğinde, yönetici davranışlarının çalışanların akış deneyimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiş ($\beta=0,695$, $p<0,05$) ve H1 hipotezi **kabul edilmiştir**. Yönetici davranışlarının çalışanların akış deneyimleri toplam varyansının %4,8’ini (Düzeltilmiş R²: 0,481) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın ikinci hipotezi olan “H2: Müşteri odaklılık ve iletişimin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi için gerçekleştirilen regresyon analizi Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. Müşteri Odaklılık ve İletişimin İşe Dalma Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		t	p
	B	Std. Hata	Beta			
1 (Sabit)	0,991	0,267			3,712	0,000
Müşteri odaklılık ve iletişim	0,550	0,064	0,399		8,545	0,000

Bağımlı Değişken: İşe dalma **Bağımsız Değişken:** Müşteri odaklılık ve iletişim
R: 0,399; R²: 0,159; Düzeltilmiş R²: 0,157; Model için F: 73.010

Tablo 6 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan müşteri odaklılık ve iletişimin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmış ($\beta=0,399$, $p<0,05$) ve H2 hipotezi **kabul edilmiştir**. Müşteri odaklılık ve iletişimin işe dalmanın toplam varyansının %15,7'sini (Düzeltilmiş R²: 0,157) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın üçüncü hipotezi ise "H3: Müşteri odaklılık ve iletişimin işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır" şeklindedir. Buna yönelik yapılan regresyon analizi Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Müşteri Odaklılık ve İletişimin İşten Zevk Alma/işsel Motivasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		t	p
	B	Std. Hata	Beta			
1 (Sabit)	0,684	0,231			2,966	0,003
Müşteri odaklılık ve iletişim	0,626	0,056	0,498		11,260	0,000

Bağımlı Değişken: İşten zevk alma/işsel motivasyon **Bağımsız Değişken:** Müşteri odaklılık ve iletişim
R: 0,498; R²: 0,248; Düzeltilmiş R²: 0,246; Model için F: 126.782

Tablo 7 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan müşteri odaklılık ve iletişimin işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konmuş ($\beta=0,498$, $p<0,05$) ve H3 hipotezi **kabul edilmiştir**. Müşteri odaklılık ve iletişimin işten zevk alma/işsel motivasyonun toplam varyansının %24,6'sını (Düzeltilmiş R²: 0,246) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın dördüncü hipotezi olan "H4: Katılım ve adaletin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır." hipotezine ait regresyon analizi Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Katılım ve Adaletin İşe Dalma Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		t	p
	B	Std. Hata	Beta			
1 (Sabit)	0,512	0,177			2,891	0,004
Katılım ve Adalet	0,726	0,046	0,627		15,797	0,000

Bağımlı Değişken: İşe dalma **Bağımsız Değişken:** Katılım ve adalet
R: 0,627; R²: 0,393; Düzeltilmiş R²: 0,392; Model için F: 249.546

Tablo 8, yönetici davranışlarının alt boyutu olan katılım ve adaletin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit edilmiş ($\beta=0,627$, $p<0,05$) ve H4 hipotezi de **kabul edilmiştir**. Katılım ve adaletin işe dalmanın toplam varyansının %39,62'sini (Düzeltilmiş R²: 0,392) açıkladığı bulunmuştur.

“H5: Katılım ve adaletin işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.” şeklindeki beşinci hipotezi test etmeye çalışan regresyon analizi Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Katılım ve Adaletin İşten Zevk Alma/içsel Motivasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	t	p
1 (Sabit)	0,851	0,166		5,129	0,000
Katılım Ve Adalet	0,637	0,043	0,602	14,795	0,000

Bağımlı Değişken: İşten zevk alma/içsel motivasyon **Bağımsız Değişken:** Katılım ve adalet
R: 0,602; R²: 0,362; Düzeltilmiş R²: 0,361; Model için F: 218.902

Tablo 9, yönetici davranışlarının alt boyutu olan katılım ve adaletin işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermekte olması sebebiyle ($\beta=0,602$, $p<0,05$) H5 hipotezi de **kabul edilmiştir**. Katılım ve adaletin işten zevk alma/içsel motivasyonun toplam varyansının %36,1’ini (Düzeltilmiş R²: 0,361) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın altıncı hipotezi olan “H6: Takım ortamı oluşturma ve tutarlılığın işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.” hipotezindeki değişkenlere yönelik yapılan regresyon analizi Tablo 10’da sunulmaktadır.

Tablo 10. Takım Ortamı Oluşturma ve Tutarlılığın İşe Dalma Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	t	p
1 (Sabit)	1,043	0,219		4,770	0,000
Takım ortamı oluşturma ve tutarlılık	0,560	0,055	0,463	10,254	0,000

Bağımlı Değişken: İşe dalma **Bağımsız Değişken:** Takım ortamı oluşturma ve tutarlılık
R: 0,463; R²: 0,215; Düzeltilmiş R²: 0,212; Model için F: 105.148

Tablo 10 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan takım ortamı oluşturma ve tutarlılığın işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu test edilmiş ($\beta=0,463$, $p<0,05$) ve H6 hipotezi **kabul edilmiştir**. Katılım ve adaletin işten zevk alma/içsel motivasyonun toplam varyansının %21,2’sini (Düzeltilmiş R²: 0,212) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın yedinci hipotezi olan “H7: Takım ortamı oluşturma ve tutarlılığın işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.” hipotezi Tablo 11’de gösterilen regresyon analizi ile test edilmiştir.

Tablo 11. Takım Ortamı Oluşturma ve Tutarlılığın İşten Zevk Alma/içsel Motivasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	t	p
1 (Sabit)	0,644	0,180		3,571	0,000
Takım ve tutarlılık	0,664	0,045	0,601	14,741	0,000

Bağımlı Değişken: İşten zevk alma/içsel motivasyon **Bağımsız Değişken:** Takım ortamı oluşturma ve tutarlılık
R: 0,601; R²: 0,361; Düzeltilmiş R²: 0,359; Model için F: 217.303

Tablo 11 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan takım ortamı oluşturma ve tutarlılığın işten zevk alma/içsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu

görülmüş ($\beta=0,601$, $p<0,05$) ve H7 hipotezi **kabul edilmiştir**. Takım ortamı oluşturma ve tutarlılık işten zevk alma/işsel motivasyonun toplam varyansının %35,9'unu (Düzeltilmiş R^2 : 0,359) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın bir diğer hipotezi "H8: Yetkilendirmenin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır." şeklindedir ve ilgili regresyon analizi Tablo 12'deki gibi gösterilmiştir.

Tablo 12. Yetkilendirmenin İşe Dalma Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	t	p
1 (Sabit)	0,680	0,200		3,409	0,001
Yetkilendirme	0,667	0,051	0,556	13,125	0,000

Bağımlı Değişken: İşe dalma **Bağımsız Değişken:** Yetkilendirme
R: 0,556; R^2 : 0,309; Düzeltilmiş R^2 : 0,307; Model için F: 172.268

Tablo 12'ye göre, yönetici davranışlarının alt boyutu olan yetkilendirmenin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiş ($\beta=0,556$, $p<0,05$) ve H8 hipotezi **kabul edilmiştir**. Yetkilendirmenin işe dalmanın toplam varyansının %30,7'sini (Düzeltilmiş R^2 : 0,307) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmanın dokuzuncu hipotezi ise "H9: Yetkilendirmenin işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır." şeklinde olup, hipotez modelini test eden regresyon analizi Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13. Yetkilendirmenin İşten Zevk Alma/İşsel Motivasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
	B	Std. Hata	Beta	t	p
1 (Sabit)	0,566	0,169		3,349	0,001
Yetkilendirme	0,698	0,043	0,637	16,209	0,000

Bağımlı Değişken: İşten zevk alma/işsel motivasyon **Bağımsız Değişken:** Yetkilendirme
R: 0,637; R^2 : 0,406; Düzeltilmiş R^2 : 0,404; Model için F: 262.718

Tablo 13 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan yetkilendirmenin işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmış ($\beta=0,637$, $p<0,05$) ve H9 hipotezi **kabul edilmiştir**. Yetkilendirmenin işten zevk alma/işsel motivasyonun toplam varyansının %40,4'ünü (Düzeltilmiş R^2 : 0,404) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın onuncu hipotezi "H10: Kariyer koçluğunun işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır." şeklindedir ve regresyon analizi de Tablo 14'te gösterilmektedir.

Tablo 14. Kariyer Koçluğunun İşe Dalma Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
	B	Std.Hata	Beta	t	p
1 (Sabit)	2,053	0,201		10,40	0,000
Kariyer Koçluğu	0,326	0,054	0,296	6,079	0,000

Bağımlı Değişken: İşe dalma **Bağımsız Değişken:** Kariyer koçluğu
R: 0,296; R^2 : 0,088; Düzeltilmiş R^2 : 0,085; Model için F: 36.950

Tablo 14 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan kariyer koçluğunun işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüş ($\beta=0,296$, $p<0,05$) ve H10 hipotezi **kabul edilmiştir**. Kariyer koçluğunun işe dalmanın toplam varyansının %8,5'ini (Düzeltilmiş R^2 : 0,085) açıkladığı bulunmuştur.

“H11: Kariyer koçluğunun işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.” şeklinde olan onbirinci hipotez değişkenlerine yönelik regresyon analizi Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15. Kariyer Koçluğunun İşten Zevk Alma/İşsel Motivasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model		Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	(Sabit)	1,535	0,170		9,051	0,000
	Kariyer Koçluğu	0,472	0,045	0,468	1,391	0,000

Bağımlı Değişken: İşten zevk alma/işsel motivasyon **Bağımsız Değişken:** Kariyer koçluğu
R: 0,468; R^2 : 0,219; Düzeltilmiş R^2 : 0,217; Model için F: 107,982

Tablo 15 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan kariyer koçluğunun işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu test edilmiş ($\beta=0,468$, $p<0,05$) ve H11 hipotezi **kabul edilmiştir**. Kariyer koçluğunun işten zevk alma/işsel motivasyonun toplam varyansının %21,7'sini (Düzeltilmiş R^2 : 0,217) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın onikinci hipotezi “H12: Esneklik/iş yaşam dengesinin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.” şeklindedir ve değişkenleri ilişkilendiren regresyon analizi verileri de Tablo 16'da sunulmaktadır.

Tablo 16. Esneklik/İş Yaşam Dengesinin İşe Dalma Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model		Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	(Sabit)	1,392	0,233		5,75	0,000
	Esneklik ve iş yaşam dengesi	0,483	0,060	0,381	8,082	0,000

Bağımlı Değişken: İşe dalma **Bağımsız Değişken:** Esneklik/iş yaşam dengesi
R: 0,381; R^2 : 0,145; Düzeltilmiş R^2 : 0,143; Model için F: 65,313

Tablo 16 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan esneklik/iş yaşam dengesinin işe dalma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüş ($\beta=0,381$, $p<0,05$) ve H12 hipotezi **kabul edilmiştir**. Esneklik/iş yaşam dengesinin işe dalmanın toplam varyansının %14,3'ünü (Düzeltilmiş R^2 : 0,143) açıkladığı bulunmuştur.

Araştırmamızın onüçüncü hipotezi olan “H13: Esneklik/iş yaşam dengesinin işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.” hipotezine ait regresyon analizi Tablo 17'de gösterilmektedir.

Tablo 17. Esneklik/İş Yaşam Dengesinin İşten Zevk Alma/İşsel Motivasyon Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model		Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar		
		B	Std. Hata	Beta	t	p
1	(Sabit)	0,879	0,195		4,517	0,000
	Esneklik ve iş yaşam dengesi	0,620	0,050	0,534	12,400	0,000

Bağımlı Değişken: İşten zevk alma/işsel motivasyon **Bağımsız Değişken:** Esneklik/iş yaşam dengesi
R: 0,534; R^2 : 0,285; Düzeltilmiş R^2 : 0,284; Model için F: 153,765

Tablo 17 incelendiğinde, yönetici davranışlarının alt boyutu olan Esneklik/iş yaşam dengesinin işten zevk alma/işsel motivasyon üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiş ($\beta=0,534$, $p<0,05$) ve H13 hipotezi **kabul edilmiştir**. Esneklik/iş yaşam dengesinin işten zevk alma/işsel motivasyonun toplam varyansının %28,4'ünü (Düzeltilmiş R^2 : 0,284) açıkladığı bulunmuştur.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Gelişime açık, örgüt iç ve dış çevresini analiz edebilen, astlarını daha fazlasını yapabileceklerine ikna eden, adil ve eşit bir çalışma ortamı yaratan tutum ve davranışları sergileyen yöneticiler organizasyon yapısını güçlendirerek verimliliği artırabilirler. Yöneticilerin pozitif davranış biçimleri işgörenlerin moral ve motivasyonlarının yükselmesine olumlu katkılar sağlayabilecektir. Bu iklimin sağlandığı çalışma ortamı işgörenlerin akışı deneyimlemelerini sağlayabilecek önemli bir etkidir. Bunu destekler nitelikte Küçük (2022), yüksek moral ve motivasyonun çalışanın işini tutkuyla yapmasını sağladığını ve böylelikle de akışı daha kolay tecrübe etmesine destek olacağını belirtmektedir. Dikkatini dağıtmadan yaptığı işe tam anlamıyla konsantre olmuş çalışanlar kendilerini akış halinde bulurlar ve bunun sonucunda da verimlilikleri artar.

Kişilerarası yüksek kaliteli ilişkileri içeren lider-üye etkileşimin, işteki akışı anlamak için bir yaklaşım sunduğunu belirten Küçük (2022) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, işyerinde yüksek kaliteli lider-üye etkileşiminin akış deneyimi üzerinde olumlu bir etkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, dönüşümcü liderliğin akış deneyimi üzerinde olumlu sonuçlar yarattığını bulgulayan Özcan (2021) çalışmasında, muğlaklığın ve öngörülemezliğin olağandışı olduğu durumlarda dönüşümcü liderliğin, akış deneyimine etkisinde azalma olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Benzer bir çalışmada, Schermuly ve Meyer (2020) dönüştürücü liderin çalışanların akışı deneyimlemelerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuşlardır. Bir diğer çalışmada ise Akçakanat ve arkadaşları (2019), akış deneyimi bileşenleri ile iş tatmini arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler tespit ettikleri araştırmada, meslek aşkı bileşenlerinin iş tatmini üzerinde yarattığı etkide, akış deneyimi bileşenlerinin hepsinin aracılık rolüne sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada, beyaz yakalı çalışanların yönetici davranışları algılarının akış deneyimleri üzerindeki etkilerini test etmek amaçlanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları yönetici davranışları bileşenlerinin akış deneyimi alt boyutları ile olumlu yönde ilişkilere sahip olduklarını göstermiştir. Bununla birlikte, regresyon analizleri sonuçları da yönetici davranışlarının tüm boyutlarının akış deneyimi boyutları üzerinde farklı düzeylerde olumlu etkilere sahip olduklarını ortaya koymaktadır. İş yüklerinin aynı düzeyde olmadığı farklı sektörlerdeki beyaz yakalı çalışanların yönetici davranışları algılarının akış deneyimleri üzerinde etkili olması dikkat çekmektedir. Yöneticilerin; takım çalışmasını teşvik eden, iş yaşam dengesi oluşturabilen, kariyer koçluğu yapabilen, astlarını yetkilendirmeden kaçınmayan, iletişime açık, tutarlı, katılımcı, esnek, adil tutum ve davranışlar sergilemeleri çalışanların akışı deneyimlemelerine destek olacağını ifade edebiliriz. Daha açık bir ifadeyle, yöneticilerin bu tarz tutum ve davranışları çalışanların şartlar ne olursa olsun yaptıkları işe odaklanarak kendilerini işe kaptırmalarına sebep olacağını söyleyebiliriz. İçsel çalışma motivasyonu yüksek, yaptığı işten zevk alan, görev ve sorumluluklarını yerine getirirken her şeyden soyutlanarak işine odaklanan çalışanın iş çıktılarının da istenilen düzeyde olacağını ifade edebiliriz. Çalışanlardaki bu etkinin yapılan işlerin kalitesini, niceliğini artıracaklarını söyleyebiliriz. Genel olarak, çalışanların yönetici davranışları, algıları ve akış deneyimleri arasındaki pozitif etkileşimin verimliliğe doğrudan, firma değerini ve müşteri memnuniyetine ise dolaylı olarak olumlu katkılar sunacağını belirtebiliriz. Bu bağlamda, yöneticilerin, çalışanlar üzerinde yarattığı etkileri dikkate alarak tutum ve davranışlar sergilemelerinin işletmeler ve çalışanlar açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Yönetici davranışlarının iş akış deneyimine pozitif ve anlamlı etkilerinin tespit edildiği bu çalışma, hizmet sektöründe çalışan beyaz yakalı çalışanlar üzerine yapılmıştır. Daha sonraki

araştırmacılar üretim sektöründe de benzer araştırmalar yapabilirler. Böylece teoriyi destekleyen bu modelin farklı sektörlerde de uygulanarak karşılaştırılması sağlanabilir. Araştırmacılar, ayrıca bu modeli geliştirebilmek açısından özellikle akış deneyimini besleyen bireysel faktörlerden kişilik, iş motivasyonu, iş tatmini, ego durumları ve bazı demografik faktörlerin de aracı ve düzenleyici etkilerine bakabilirler.

Kaynaklar

- Akçakanat, T., Erhan, T. ve Uzunbacak, H. H. (2019). Meslek aşkının iş tatmini üzerine etkisi: Akış deneyiminin aracı rolü. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 80-95. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikacuiibfd/issue/44843/555551>
- Aytürk, N. (2007). *Yönetim Sanatı Etkili Yönetim ve Yöneticilik Becerileri* (5. Baskı). Nobel Yayınları.
- Bakırcı, A. ve Özata, M. (2022). Yönetici davranışlarının çalışan iş doyumuna ve örgütsel bağlılığa etkisi: Kırşehir sağlık çalışanları örneği. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 175-199. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeuiibfd/issue/74485/1095402>
- Bakker, A. B. (2005). Flow among music teachers and their students: The crossover of peak experiences. *Journal of Vocational Behavior*, 66(1), 26-44. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2003.11.001>
- Bakker, A. B. (2008). The work-related flow inventory: Construction and initial validation of the WOLF, *Journal of Vocational Behavior*, 72, 400-414. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2007.11.007>
- Bass, B. M. (1985). Leadership: Good, better, best. *Organizational dynamics*, 13(3), 26-40. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(85\)90028-2](https://doi.org/10.1016/0090-2616(85)90028-2)
- Bayat, B. (2005). Örgüt içerisindeki rol ve işlevleri bakımından “orta kademe” yöneticileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 1-13. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28337/301174>
- Bernard, R. (2009). Music making, transcendence, flow, and music education. *International Journal of Education & the Arts*, 10(14), 1-22. <https://eric.ed.gov/?id=EJ859045>
- Bıçer, M. ve Kılıç, K.C. (2022). Yönetici Davranışları Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Uyarlaması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 277-291. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2213608>
- Caldwell, C., Hasan, Z. ve Smith, S. (2015). Virtuous leadership-insights for the 21st century. *Journal of Management Development*, 34(9), 1181-1200. <https://doi.org/10.1108/JMD-11-2014-0148>
- Carr, A. (2003). *Positive Psychology: The Science of Happiness and Human Strengths* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203506035>
- Clarke, S. G. ve Haworth, J. T. (1994). ‘Flow’experience in the daily lives of sixthform college students. *British Journal of Psychology*, 85(4), 511-523. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1994.tb02538.x>
- Csikszentmihalyi, M. (1975). *Beyond Boredom and Anxiety: Experiencing Flow in Work and Play*. Jossey-Bass Publishers.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). Flow: The psychology of optimal experience. *Journal of Leisure Research*, 24(1), 93-94. <https://doi.org/10.1080/00222216.1992.11969876>
- Csikszentmihalyi, M. (2000). Happiness, flow, and economic equality. *American Psychologist*, 55(10), 1163-1164. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.10.1163>
- Csikszentmihalyi, M. (2003). *Good business: Leadership, flow and the making of meaning*. Coronet Books.
- Dandira, M. (2012). Dysfunctional leadership: Organizational cancer. *Business Strategy Series*, 13(4), 187-192. <https://doi.org/10.1108/17515631211246267>

- Everitt, B. S. (1975). Multivariate analysis: The need for data, and other problems. *The British Journal of Psychiatry*, 126(3), 237-240. <https://doi.org/10.1192/bjp.126.3.237>
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe, Yöntem, Analiz* (3. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- İslamoğlu, H. ve Alnaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Beta Yayınevi.
- Kellerman B. (2005). How bad leadership happens. *Leader to Leader*, (35), 41-46. <https://doi.org/10.1002/ltl.113>
- Küçük, B. A. (2022). Workflow experience in the light of leader- member exchange and person-job fit theories. *Psychological Reports*, 125(1), 464-497. <https://doi.org/10.1177/00332941209819>
- Lewin, K., Lippitt, R. ve White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates". *The Journal of social psychology*, 10(2), 271-299. <https://doi.org/10.1080/00224545.1939.9713366>
- Linsner, S. H. (2009). *Transformational leadership and "flow": The mediating effects of psychological climate* (Doctoral Dissertation). Kansas State University.
- Maccoby, M. (2004). Narcissistic leaders: The incredible Pros, the inevitable cons. *Harvard Business Review*, 78(1), 92-10. <https://hbsp.harvard.edu/product/R0401J-PDF-ENG>
- McIntosh, G. ve Rima, S. (1997). *Overcoming the dark side of leadership: The paradox of personal dysfunction*. Baker Books.
- Metin, M. ve Düşmezkalender, E. (2022). Dağ tırmanışı etkinliğinin akış deneyimi bağlamında değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2339375>
- Murphy, M. M. (2011). *Exploring generational differences among millennials, gen xers, and baby boomers: Work values, manager behavior expectations, and the impact of manager behaviors on work engagement* (Doctoral Dissertation). Alliant International University ProQuest Dissertations Publishing.
- Mücevher, M. H. (2019). Başarılı yöneticilerin hayat hikayeleri ve yöneticilik gelişimlerine yansımaları: nitel bir araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Mücevher, M. H. (2023). Çalışanların gözünden iyi yönetici ve kötü yönetici davranışları ve bu davranışların sonuçları üzerine nitel bir araştırma. *Enderun Dergisi*, 7(1), 37- 64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/enderun/issue/76397/1256344>
- Özcan, M. U. (2021). Organizasyon ortamında iş akışı deneyiminin gelişimi; dönüşümcü liderliğin ve algılanan iş belirsizliğinin rolü. *İşte Davranış Dergisi*, 6(2), 76-88. <https://doi.org/10.25203/idd.970821>
- Saleh, H. G. A., Hu, W., Hassan, H. M. A. ve Khudaykulova, M. (2018). Dark leadership impact on psychological well-being and work-family conflict: implications for project success of bahrain companies. *Journal of International Business Research and Marketing*, 3(3), 32-39. <http://dx.doi.org/10.18775/jibrm.1849-8558.2015.33.3003>
- Schermuly, C. C. ve Meyer, B. (2020). Transformational leadership, psychological empowerment, and flow at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 29(5), 740-752. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2020.1749050>
- Smither, J. W., London, M., Vasilopoulos, N. L., Reilly, R. R., Millsap, R. E. ve Salvemini, N. (1995). An examination of the effects of an upward feedback program over time. *Personnel Psychology*, 48(1), 1-34. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1995.tb01744.x>
- Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *The Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190. <https://doi.org/10.2307/1556375>
- Tin, G. (2020). *Algılanan liderlik tiplerinin örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerindeki etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Türkiye İş Kurumu. (2022). 2022 İstatistik Yıllığı. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>

- West, S. G., Finch, J. F. ve Curran, P. J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: Problems and remedies. R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* içinde (s. 56-65). Sage Publications, Inc.
- Yalçınkaya, P. (2013). Kendini işe kaptırma ölçeği: Uyarlama çalışması. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(1), 66-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/30091/324705>
- Zekiođlu, A., Tekingündüz, S. ve Sünbül, Ö. (2017). The validity and reliability study of Turkish version of work-related flow inventory (WOLF). *International Journal of Health Administration and Education Congress. Sanitas Magisterium*, 3, içinde (s. 61-67). <http://dx.doi.org/10.12738/SM.2017.1.0025>

Kayıt Dışı Ekonominin Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel ARDL Analizi

◆◆◆

Determinants of the Informal Economy: A Panel ARDL Analysis on OECD Countries

Erşan SEVER*
Merve KAYA AY**

 <https://doi.org/10.25204/iktisad.1313304>

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
13.06.2023

Kabul Tarihi:
05.09.2023

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kayıt dışı ekonominin belirleyicilerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, 24 OECD ülkesinde kayıt dışı ekonominin belirleyicileri 1992-2017 yıllık verileri ile PMG modeli kullanılarak tahmin edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre ekonomik gelişmişlik seviyesinin kayıt dışılığı azalttığı, buna karşın yüksek enflasyon ve işsizlik oranları ile sosyal güvenlik primindeki artışların kayıt dışılığı artırdığı tespit edilmiştir. Ülkeye gelen mülteci sayısındaki artışın emek arzını artırarak kayıt dışı ekonomiyi genişlettiği belirlenmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyesinin artırılması, enflasyon ve işsizlik oranlarının kontrol altına alınması, sosyal güvenlik sisteminin etkinliğinin geliştirilmesi gibi önlemlerin kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yardımcı olabileceği sonucuna varılmıştır. Makroekonomik göstergelerdeki performans iyileştirilmeden kayıt dışı ekonomi ile mücadelede alınacak olan mali politika kararlarının yetersiz kalacağı görülmektedir.

Anahtar Kelime: Kayıt dışı ekonomi, ekonomik gelişmişlik, panel veri.

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
13.06.2023

Accepted:
05.09.2023

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

This study aims to identify the determinants of the informal economy in developed and developing economies. In the study, the determinants of the informal economy in 24 OECD countries are estimated using the PMG model with annual data from 1992-2017. According to the findings, it is found that the level of economic development decreases informality, while high inflation and unemployment rates and increases in social security premium increase informality. It is determined that the increase in the number of refugees coming to the country, increases the labor supply and expands the informal economy. Based on these findings, measures such as increasing the level of economic development of countries, controlling inflation and unemployment rates, and enhancing the efficiency of the social security system may help reduce the informal economy. Fiscal policy decisions to be taken in the struggle against the informal economy without improving the performance of macroeconomic indicators will be insufficient.

Keywords: Informal economy, economic development, panel data.

Atıf / to Cite (APA): Sever, E. ve Kaya Ay, M. (2024). Kayıt dışı ekonominin belirleyicileri: OECD ülkeleri üzerine bir panel ARDL analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 30-45. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1313304>

* ORCID Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisat Bölümü, esever@aksaray.edu.tr

** ORCID Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisat Bölümü, mervekaya@aksaray.edu.tr

Extended Abstract

Introduction and Research Questions & Purpose:

With informal economic activities, various and multidimensional macroeconomic problems such as uncollected taxes, invisible employment, declining public revenues, budget deficits, and deficiencies in national income calculations are encountered. This study aims to investigate the macroeconomic determinants of the informal economy in 24 OECD countries with 1992-2017 annual data. In addition to this objective, the decline in agricultural production due to climate crises across the world has led to an increase in food prices. We also seek an answer to the question of whether increases in food prices and technological advances lead to an increase in labor costs and thus to an expansion of the informal economy by increasing informal employment. On the other hand, the impact of migration, which leads to population growth in the country, on informal employment and the informal economy in the destination country, which is mostly carried out without work permits or with low wages, is analyzed.

Literature Review:

Since the 1970s, the informal economy and its determinants have been widely studied across country groups. The size of the informal economy is explained by various parameters such as basic macroeconomic indicators, tax burden, labor costs, institutional quality, and immigrant acceptance. Among these studies, Dumitrescu et al., (2022), Goel et al, (2020); Baklouti and Boujelbene, (2019) inflation; Williams and Horodnic (2019), Ekici and Besim (2016), Buehn and Schnieder (2009) unemployment; Tran (2021), Nickell (2003), Giles and Johnson (1999) tax burden; Buehn and Schneider (2009), Bovi (2002) corruption; Hutter and Weber (2022), Jagtap et al, (2022); Schneider and Williams (2013), Thießen (2010) examined the impact of labor costs and labor market regulations; Ceritoglu et al. 2017), Buček (2017) examined the impact of immigrants; Torgler and Schneider (2007), Teyyare (2018) examined the impact of institutional quality on the informal economy. The general finding of these studies is that the informal economy shrinks as macroeconomic indicators and institutional quality improve, while the informal economy expands as the tax burden, social security payments and the number of migrants increase. Unlike the literature, this study examines the effects of the number of immigrants and labor insurance costs on the informal economy in addition to the macroeconomic determinants of the informal economy in a single study with a different sample and time period.

Methodology:

In this study, the determinants of the informal economy are analyzed for 24 OECD countries with 1992-2017 annual data. CIPS unit root test is used to check the stationarity of the series with cross-sectional dependence. In order to examine the short and long-run relationship between the series with different degrees of stationarity, the Panel ARDL model was estimated by reducing the cross-sectional dependence between the series. As a result of the Hausman test, it was decided that the appropriate model is the PMG model.

Results and Conclusions:

It is observed that the informal economy decreases as the national income per capita of countries increases. Accordingly, informal economy is more likely to be encountered in underdeveloped or developing countries. Increases in the inflation rate are found to expand informal economic activities. It is thought that there may be two reasons for this situation: In the first instance, producers who are unable to effectively pass on the inflationary increases to their prices may avoid declaring their low profits. Secondly, households, whose purchasing power weakens after the increase in inflation, may direct their consumption to informal production or postpone it. Furthermore, when the labor supply exceeds labor demand, the workforce may accept informal employment. This results in employers not making social security contributions for the labor force they employ, and their earnings are not disclosed to public authorities. The rise in social security contributions increases labor costs, thereby expanding informal employment and the informal economy. Finally, the increase in the number of immigrants to the country leads to an increase in labor supply, paving the way for informal employment and thus expanding the informal economy. In conclusion, the primary finding of this study is that improvements in macroeconomic performance tend to reduce the informal economy, while sudden increases in a country's population contribute to the expansion of the informal economy.

1. Giriş

Kayıt dışı ekonominin boyutu, öncelikle gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm dünya ekonomisinin temel makroekonomik sorunlarından birini oluşturmaktadır. Vergilerin tahsil edilememesi kamu gelirlerinin azalmasına, gelirlerin beyan edilmemesi firmalar arası rekabetin bozulmasına, kayıt dışı istihdam sosyal güvencesizliğe yol açarken, yolsuzluk ve organize suçlar yaygınlaşmaktadır. Bu sorunlara çözüm aramak için kamu otoriteleri kayıt dışı ekonomik faaliyetleri olabildiğince azaltmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Buna rağmen gelişmiş ülkelerde dahi kayıt dışı ekonomik faaliyetlere rastlanılmaktadır. Her ekonomide farklı bir biçimde ortaya çıkan kayıt dışı ekonomi kavramının tanımı, içeriği ve boyutu farklılık gösterebilmektedir.

İlk olarak ILO'nun 1972 yılında yayınlanan Kenya Raporu'nda değinilen kayıt dışı ekonomi kavramı literatürde gölge ekonomi, kara para ekonomisi, gizli ekonomi, görülmeyen ekonomi, enformel ekonomi, yeraltı ekonomisi ve gayri resmi ekonomi gibi farklı isimlerle tanımlanmaktadır (Dell'Anno, 2022: 1161). Bu tanımların farklı olmasının nedeni her ekonomide kayıt dışılığın farklı bir içerikle ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Söz gelimi sosyal güvenlik kurumlarına bildirilmeden yapılan istihdam, kayıt dışı ekonominin bir boyutunu temsil ederken, ekonomik birimlerin vergiden kaçınarak ekonomik faaliyetlerinin tamamını veya bir kısmını beyan etmemeleri kayıt dışı ekonominin başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Farklı içerik ve kapsamı olan kayıt dışı ekonominin en yaygın tanımları şu şekildedir: Smith (1994), yasal ya da yasa dışı GSMH hesaplamalarının dışında kalan piyasaya dayalı mal ve hizmet üretiminin tamamını; Thomas (1999), ulusal gelir hesabı içerisinde yer almayan faaliyetlerin tamamını; Frey ve Schneider (2000), milli gelirden oluşan fakat hâlihazırda kaydedilmemiş tüm üretken faaliyetleri; Hart (2008), kamu ve özel sektörün faaliyetlerinin muhasebesinin dışında kalan bir dizi ekonomik faaliyeti; Rei ve Bhattacharyya (2008), dolaşımdaki veri para düzeyinden elde edilen potansiyel milli gelir ile kayıt altındaki gelir düzeyi arasındaki farkı kayıt dışı ekonomik faaliyet olarak tanımlamaktadır. Elgin ve Ertürk'e (2019) göre kayıt dışı ekonomi tanımlarındaki ortak payda, kayıt dışı sektörün genellikle düşük verimli, emek yoğun, çoğunlukla küçük ölçekli, kayıtlı sektörde görüldüğü kadar kamu ve özel fiziki sermaye erişiminin olmaması şeklindedir.

Kayıt dışı ekonomi kavramının kapsamı oldukça geniş tutulmaktadır. Hane halkının öz tüketim amacıyla yaptığı üretim faaliyetleri, para mübadelesinin kısıtlı olduğu ilkel üretim faaliyetleri, devlet otoritelerine beyan edilmeyen yer altı ekonomisi kayıt dışı ekonomi içeriğine dahil edilmektedir (Godfrey, 2011:238). Diğer yandan resmi olarak gelir kazandıran silah, uyuşturucu kaçakçılığı veya reel olarak katma değer üretiminin olmadığı soygun, rüşvet, yolsuzluk gibi yalnızca paranın el değiştirdiği yasadışı faaliyetlerin kayıt dışı ekonomi hesaplamalarına dahil edilmesi hususu tartışmalıdır (Dell'Anno, 2022).

Kayıt dışı ekonominin içeriği, ülkelerin ekonomik gelişmişlik performansına göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde vergi ahlakı ve vergi denetimi işlevsel olduğundan bu ülkelerde kayıt dışı ekonominin biçimi daha çok silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı çerçevesinde şekillenmektedir (Schneider, 2002). Gelişmekte olan ekonomilerde ise kayıt dışılık vergilendirilemeyen servet, gelir ve tüketim şeklinde ortaya çıkmaktadır (Sassen, 1994).

Kayıt dışı istihdam ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve onların makroekonomik belirleyicileri uzun yıllardır literatürde çalışılmaktadır. Ancak ekonomik göstergelerdeki değişimler yalnızca diğer ekonomik birimlerden değil, toplumsal olaylardan da etkilenmektedir. Özellikle 2012 Suriye İç Savaşının ardından başta gelişmiş Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik mülteci akını gerçekleşmiştir (Heisbourg, 2015; UNHCR, 2021). Gelişmiş Avrupa ülkeleri mülteci akınının ekonomik ve toplumsal önlemleri gerektirmesi nedeniyle mülteci kabulü konusunda temkinli veya reddedici bir tavır sergilemiştir (Havlová ve Tamchynová 2016). Mülteci kabulü ülkelerin istihdam, barınma, sosyal destek gibi ekonomik önlemleri almasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda hem iş güvenliği hem ücretler bakımından istihdama dair alınan tedbirler önem arz etmektedir. Yasal veya yasadışı yollarla göç eden mülteciler gittikleri ülkelerde

kayıt dışı istihdam edilmek zorunda kalabilmektedir (Ceritoglu vd., 2017). Bu çalışmada, literatürden farklı olarak son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapılan mülteci göçlerinin bu ülkelerde kayıt dışı ekonomiyi hangi düzeyde etkilediği hususu üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda dünya genelinde tarımsal üretimin gerilemesi, nüfusun yaşlanması, barınma ve iklim krizi gibi nedenlerden dolayı başta asgari ücret olmak üzere işgücü maliyetlerinde artış yaşanmıştır (Hutter ve Weber, 2022; Jagtap vd., 2022). Bu doğrultuda çalışmada aynı zamanda işgücü maliyetlerindeki artışın kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi de incelenmektedir. Bu kapsamda mevcut literatürden farklı olarak kayıt dışı ekonominin belirleyicileri bağlamında işgücü maliyetleri ve mülteci göçlerinin de dikkate alınması suretiyle literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır.

Bu çerçevede, çalışmanın başlangıç kısmında kayıt dışı ekonominin belirleyicileri ve kayıt dışı ekonominin iktisadi sonuçları üzerinde durulmuştur. Bunun yanında kayıt dışı ekonominin belirleyicilerine yönelik literatür taraması sunulmuştur. Son olarak ekonometrik analiz kısmında PMG modelinden yararlanılmış ve elde edilen bulgular değerlendirilerek çalışma sonlandırılmıştır.

2. Kayıt Dışı Ekonominin Belirleyicileri ve Ekonomiye Etkileri

İktisadi faaliyet alanlarına göre kayıt dışı ekonomi vergi ve sosyal güvenlik katkılarının meydana getirdiği yükler, yasal nedenler, kurumsal kalite zafiyeti, vergi ahlakının zayıflığı, caydırıcılık yönünün düşüklüğü gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Vergiler, emeğin çalışma ve boş zaman seçimlerini etkilemekle birlikte emek arzını kayıt dışı alanda istihdama sevk edebilmektedir. Öte yandan ekonomilerde işgücünün işverene toplam maliyeti ile işgücünün vergi sonrası geliri arasındaki farkın yükselmesi kayıt dışı ekonomik aktiviteleri tetikleyebilmektedir. İşgücünün geliri ile maliyeti arasındaki fark olarak tanımlanan vergi yükü / vergi takozu, sosyal güvenlik katkı payındaki artışların işgücü piyasasında rol alan aktörleri kayıt dışı istihdama sevk edebildiğini ileri sürmektedir (Nickell, 2003).

Yasal düzenlemeler çerçevesinde vergi mevzuatının basit ve kolay anlaşılabilir olması arzu edilen bir durumdur. Buna karşın vergi mevzuatının sadelikten uzaklaşarak karmaşık bir görünüm arz etmesi vergiden kaçınma durumunu tetiklemektedir. Öte yandan yasa değişikliği yapılarak hayata geçirilen vergi affı düzenlemeleri de kayıt dışı ekonomik faaliyetleri teşvik edebilmektedir. Böylesi uygulamalar vergi ödememe eğiliminde olan ekonomik birimlerin bu kararlarında ısrarcı olmalarına neden olurken, vergilerini düzenli ödeyen mükelleflerin de ileriki dönemlerde kayıt dışına çıkmalarını teşvik edebilmektedir. Buna ilave olarak özellikle elektronik ticaretin gelişmesi ile birlikte mevzuatta e-ticaret ile yapılan alışverişleri de kapsayıcı biçimde düzenlemelere yer verilmemesi kayıt dışı faaliyetlerin hacim kazanmasına sebep olmaktadır.

Yasal mevzuat ve düzenlemelerin yanında kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen bir başka faktör yüksek enflasyon oranlarıdır (Dumitrescu vd., 2022; Goel vd., 2020; Baklouti ve Boujelbene, 2019). Enflasyonist ortamlarda nominal gelir düzeyinin artması ile birlikte artan oranlı vergiler, mükelleflerin vergi yüklerini artırarak onların kayıt dışına çıkma eğilimlerini hızlandırmaktadır (Tran, 2021). Bunun yanında ücret ve harcanabilir gelirin düşük, işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde işgücü, gelir düzeyini artırabilmek için resmi işlerin yanında kayıt dışı istihdamı kabul edebilmektedir (Williams ve Horodnic, 2019; Ekici ve Besim, 2016; Buehn ve Schnieder, 2009).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yaygınlık kazanmasındaki bir başka unsur kamu harcamalarının etkinlik düzeyi konusunda toplumsal düzlemde oluşan şüphelerdir. Kamunun vergi tahsilatıyla sağlamış olduğu geliri popülist amaçlar doğrultusunda etkin olmayan verimsiz alanlarda değerlendireceği düşüncesinin hâkim olması, mükellefin daha az vergi ödeme eğilimini tetiklemektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 17). Bu çerçevede kamusal faaliyetlere yönelik doğru bilgi aktarımının yapılması ve hane halkı ve firmaların güvenilirliğin tesis edilmesi adına şeffaflık ve hesap verebilirlik önemlidir.

Toplumun sosyal ve kültürel birikim düzeyleri onların davranış kalıplarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Ahlaki değerleri yeteri kadar gelişmeyen toplumlarda uyuşturucu ticareti, vergi kaçırma ve kısa yoldan kazanç sağlama gibi eğilimlerin yükseldiği görülmektedir. Oysa ahlaki değerlerin geliştiği, yasal yaptırımların var olduğu toplumlarda ekonomik birimlerin yasal uygulamaların dışına çıkma eğilimleri zayıflamaktadır. Kayıt dışı ekonominin açığa çıkması ve genişlemesine neden olan faktörlerin yanında kayıt dışı ekonominin sonuçlarından söz etmekte fayda vardır:

Kayıt dışı ekonomi ilk olarak mikro ekonomik ölçekte piyasadaki rekabetçi yapıyı olumsuz etkilemektedir. Kayıt dışı işletmelerin vergi ödememelerinden dolayı maliyetleri azalmakta bu nedenle daha rekabetçi fiyat düzeyleri elde etmektedirler. Bu durumda kayıtlı işletmelerle kıyaslandığında, kayıt dışı işletmeler fiyat rekabeti konusunda üstünlük sağlamaktadır (Williams, vd., 2017). İkincisi, kayıt dışı ekonomi nedeniyle kamu bütçe dengesi açık verebilmektedir. Meydana gelen bu açığın borçlanma ile giderilmesi faiz oranını artırmakta, dolayısıyla da yatırım ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Kamu bütçe dengesizliğinin parasal genişleme ile finanse edilmesi durumunda da enflasyonist eğilimlerde yükseliş meydana gelmektedir. Son olarak vergi artışı ile kamu açıklarının finansmanı ise kayıtlı vergi mükelleflerinin vergi yüklerini artıracığından vergi adaletini zedelemekle birlikte kayıt dışı faaliyetlerin daha da hız kazanmasına neden olabilmektedir.

Üçüncüsü, vergi kaçak ve kayıplarına karşı müsamahalı tavır sergilenmesi kayıtlı mükellefler bakımından vergi adaletsizliği doğurmakta, ayrıca toplumsal ahlak anlayışında bozulmalara neden olmaktadır (Aslanoğlu, 2008: 204). Dördüncüsü, sosyal güvenlik kurumları da kayıt dışı ekonomiden etkilenmekte ve mali durumları kötüleşebilmektedir. Kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren firmalar pirim ödemesinde bulunmadıklarından devletin vergi gelirleri azalmakta ve düşük gelir grupları için tahsis edilen sosyal transfer harcamaları zayıflayabilmektedir. Zayıflayan sosyal transferler sonrasında düşük gelirli bireylerin yaşam standardı düşeceği için toplumun sosyal gerilim düzeyinde artış söz konusu olabilmektedir (Öğünç ve Yılmaz, 2000: 5).

Beşincisi, ekonomideki kayıt dışı koşulların varlığında özellikle ulusal gelir düzeyi ve işsizlik oranı gibi makro iktisadi değerlerin fiili düzeyi ile resmi düzeyleri arasında farklılıklar meydana gelmektedir. Böylesi bir durumda ilgili değişkenlerin değerleri tartışmalı boyut kazanırken, ekonomik istikrarın tesis edilmesine yönelik ekonomi politikalarının etkinliğinde gerilemeler meydana gelmektedir (Erkuş ve Karagöz, 2009: 130).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tüm yönleriyle negatif etki meydana getirdiği söylenememektedir. Bazı yönlerden pozitif katkı sunduğunu ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Söz gelimi kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bürokratik engellemeler bulunmadığından iktisadi kararlar uygulamaya hızlı bir şekilde aktarılabilirler. Bunun yanında kayıt dışında bulunan firmalar kayıtlı firmalara göre daha düşük maliyet yapısına sahiptir. Düşük maliyet, fiyatlar genel düzeyine yansımakta ve enflasyon üzerinde negatif bir etki yaratarak hanehalkının satın alma gücünü artırmakta ve toplam tüketim düzeyini yükseltebilmektedir. Diğer yandan kayıt dışı istihdam nedeniyle toplam istihdam resmi rakamlardan daha yüksek düzeyde olabilmektedir (Öğünç ve Yılmaz, 2000: 5).

3. Literatür Taraması

Literatürde, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü belirleyen faktörler gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler veya ülke grupları bağlamında incelenmiştir. Genel olarak yüksek oranda enflasyon, faiz, vergi yükü, işsizlik ve yolsuzluğun kayıt dışı ekonomik faaliyetleri tetiklediği yönünde bulgulara rastlanmıştır. Kurumsal kalite, vergi ahlakı, dışa açıklık ve demokratikleşme parametrelerindeki iyileşmelerin ise ekonomik aktivitelerin kayıt dışı kalma eğilimlerini azalttığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Bununla birlikte az sayıda araştırmada işsizlik ve vergi oranlarındaki artışların kayıt dışı ekonomiyi azalttığı şeklinde sonuçlara ulaşılmıştır. Konuya ilişkin literatür özeti Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar	Yöntem	Ülke / Dönem	Sonuç
Giles ve Johnson (1999)	Parametrik olmayan Regresyon	Yeni Zelanda (1968-1994)	Efektif vergi oranı yaklaşık % 20'nin altına düştüğünde, kayıt dışı ekonominin vergi yükündeki basit değişikliklere duyarlılığı önemli ölçüde düşmektedir.
Friedman vd. (2000)	OLS MIMIC	69 Ülke (1989-1993)	Daha yüksek vergi oranları daha fazla vergi geliri, daha güçlü bir yasal ortam ve daha az resmi olmayan faaliyet ile ilişkilidir. Aşırı vergi düzenlemeleri yolsuzluk ve bozulmaya yol açarak yeraltı ekonomisini canlandırmaktadır.
Bovi (2002)	Panel Regresyon	OECD 1990	Kamu sistemindeki yozlaşma, düşük vergi oranlarına rağmen kayıt dışı ekonomiyi tetiklemektedir.
Schneider ve Enste (2000)	MIMIC	67 ülke (1989-1993)	Sosyal güvenlik ödemeleri ve vergi yükü artışları kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen güç konumundadır.
Baldemir vd. (2005)	MIMIC	Türkiye (1980-2003)	Faiz oranı, enflasyon, dış açıklık düzeyi, vergi gelirleri ve vergi yükü göstergeleri ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif, işsizlik oranı ile negatif etkileşim bulunmaktadır.
Torgler ve Schneider (2007)	Panel Regresyon	100 Ülke (1990, 1995 ve 2000)	Kurumsal kalite ve yönetimdeki iyileşmeler ve vergi ahlakının iyileşmesi kayıt dışı ekonomiyi küçültmektedir.
Buehn ve Schneider (2009)	SEM	51 Ülke (2000-2005)	Kayıt dışı ekonomi yolsuzluğu, yolsuzluğun kayıt dışı ekonomiyi etkilemesinden daha fazla etkilemektedir.
Thießen (2010)	Panel Veri	38 Ülke (1991-2007)	Kısa dönem faizi, vergi takozu, vergiler, sosyal güvenlik yükleri, sübvansiyonlar ve transfer harcamaları kayıt dışı ekonomiyi artırmakta, kamu yönetiminde kalite iyileşmesi ve demokratikleşme kayıt dışı ekonomiyi azaltmaktadır.
Yendi (2011)	Panel Regresyon	28 Ülke (1999-2007)	Çalışma özgürlüğü ve kamu kurumlarının etkinliğinin iyileşmesi kayıt dışı ekonomiyi azaltmaktadır.
Mara (2011)	MIMIC	27 AB Ülkesi (2009)	Kayıt dışı ekonomiyi harekete geçiren en önemli faktörler yolsuzluk ve vergi ahlakıdır.
Alm ve Embaye (2013)	Panel Veri	111 Ülke (1984-2006)	Faiz, enflasyon ve vergi oranındaki artışlar kayıt dışı ekonomiyi artırmakta, kişi başı gelir, kentleşme derecesi ve kurumsal kalite artışı kayıt dışı ekonomiyi azaltmaktadır.
Buček (2017)	MIMIC	Çekya (2005-2014)	Kurumlar vergisinin bölgesel düzeyde kayıt dışı ekonomide önemli bir rolü yoktur. İşsizlik oranı, göçmen oranı ile bölgesel kayıt dışı ekonominin boyutu arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.
Zengin ve Tütüncü (2016)	ARDL	Türkiye (2006:Q1-2015:Q2)	Vergi gelirleri ile kayıt dışı ekonomi arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmakta ve değişkenler birbirlerini negatif etkilemektedirler.
Teyyare (2018)	Panel Veri	29 OECD Ülkesi (2003-2013)	Kurumsal kalite artışı kayıt dışı ekonomik aktiviteyi daraltmaktadır.
Karamıklı (2019)	Panel Regresyon	11 AB Geçiş Ekonomisi (2000-2015)	Ekonomik büyüme, ticari serbestlik ve finansal iyileşme, yasal sistem ve mülkiyet hakları ile düzenleyici çerçevedeki iyileşmeler kayıt dışı ekonomiyi daraltmaktadır. Enflasyon, işsizlik ve vergi yükü ise kayıt dışı ekonomiyi genişletmektedir.
Kapıcıoğlu (2022)	Panel Veri	15 OECD ülkesi (2000-2017)	Vergi takozu ile kayıt dışı ekonomi arasında anlamlı ilişki vardır. Sosyal güvenlik yükleri ile kayıt dışı ekonomi arasında uzun dönemli ilişki bulunamamıştır
Gökmenoğlu ve Amir (2023)	Panel ARDL	Estonya, Letonya ve Litvanya (2000-2019)	Vergi yükündeki artış, finansal gelişme ve kurumsal gelişim kayıt dışı ekonomiyi genişletmektedir. Ancak hukukun üstünlüğünün tesisi ve siyasi istikrar, kayıt dışı ekonomiyi daraltmaktadır.

4. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada verilerine ulaşılabilen 24 OECD ülkesinin 1992-2017 yıllık verileri ile kayıt dışı ekonominin belirleyicileri Schneider'ın (2009) çalışmasından yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler ve verilerin temin edildiği adresler Tablo 2'de gösterilmektedir. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken, kayıt dışı ekonominin milli gelir içindeki

payını gösteren *informal* verisidir. Çalışmada, kayıt dışı ekonominin boyutunun belirleyicileri, kişi başına düşen milli gelir (*lngdppc*), enflasyon (*inflation*), işsizlik oranı (*unemp*), sigorta pirim ödemelerinin milli gelire oranı (*insurance*) ve ülkeye gelen mülteci sayısı (*refugee*) değişkenleri üzerinden tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada kişi başına düşen milli gelir ve mülteci sayısı değişkenleri hariç diğer değişkenler oran değerindedir. Kişi başına düşen milli gelir ve mülteci sayısı değişkenlerinin logaritması alınmıştır. Bazı ülkelerin bazı yıllarına ait eksik olan sigorta primi oranı gözlemleri lineer interpolasyon yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Tablo 2’de ayrıca çalışmada kullanılacak açıklayıcı değişkenlere ilişkin beklenen işaretler sunulmaktadır. Yüksek kişi başına düşen milli gelir düzeyi, bir ekonomik gelişmişlik göstergesi olarak okunmaktadır. Ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerde kayıt dışı ekonomi oranının düşük olması beklenmektedir. Bu nedenle *informal* ile *lngdppc* değişkenleri arasında negatif bir ilişkinin varlığı beklenmektedir. Toplumları ekonomik ve sosyolojik açıdan büyük bir belirsizliğe sürükleyen enflasyon oranındaki artışların kayıt dışı ekonomiyi iki yolla etkilemesi beklenmektedir.

Yüksek enflasyon, nominal ücretler üzerinde yukarı yönlü baskı yaparak firma maliyetlerini artırmaktadır. Firmalar artan ücret ve sigorta primi ödemelerinden kaçınmak için kayıt dışı istihdama yönelebilmekte ve kayıt dışı istihdam artabilmektedir. Bu nedenle *informal* ile *inflation* değişkenleri arasında pozitif yönlü ilişki beklenmektedir (Dumitrescu vd., 2022: 1). Diğer yandan enflasyon oranları çift haneye ulaşan ülkelerde üretici fiyat endeksindeki artışlar, tüketici fiyat endeksindeki artışlardan daha yüksek olma eğilimindedir. Yüksek maliyetleri fiyatlara yeteri kadar yansıtamayan firmalar vergi maliyetinden kaçınmak için ticaretini kayıt dışı kanallardan sağlayabildiğinden enflasyon ile kayıt dışı ekonomi arasında yeniden pozitif ilişki beklenmektedir (Mazhar ve Méon, 2017: 100). Emek arzının, emek talebini aşması halinde işsizlik oranları üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşmakta, bu durum işgücünü daha düşük ücretten çalışmaya veya kayıt dışı istihdamı kabul etmeye zorlamaktadır (Tanzi, 1999: 340). İşsizlik oranlarındaki artışın kayıt dışı ekonominin boyutunu artırması beklenmektedir (Dell’Anno vd., 2006: 34-37).

Literatürdeki çalışmalarda ülkeye yasal veya yasadışı yollardan giriş yapan mültecilerin çalışma izni olmadığından veya asgari ücretten daha düşük ücretle çalışmayı kabul etmek zorunda bulunmalarından ötürü mülteci sayısı ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif ilişki beklendiği görülmektedir (Carpio ve Wagner, 2015; Maystadt ve Verwimp, 2014). Kayıtlı istihdam gerçekleştiği sürece firmaların veya çalışanların ödemek zorunda oldukları belirli bir sigorta primi mevcuttur. Sigorta priminin düzeyindeki artışlar birey veya firmaları kayıt dışı istihdama yönlendirebildiğinden iki değişken arasındaki ilişkinin beklenen işareti pozitifdir (Acharya vd., 2013). Asgari ücret düzeyindeki değişimlerin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi serideki yüksek gözlem eksikliği nedeniyle modele eklenememiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılacak Değişkenler

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak	Beklenen İşaretler
Informal	Milli gelir içerisindeki kayıt dışı ekonominin payı	Kayıt dışı ekonomiye ilişkin dinamik genel denge modeline dayalı (DGE) tahminler (resmi GSYİH'nin yüzdesi) (ILO)	
lngdppc	Kişi başına düşen milli gelirin logaritması	Kişi başına düşen GSYİH (sabit fiyatlarla 2015 US\$) (Dünya Bankası)	-
Inflation	Enflasyon oranı	Enflasyon, tüketici fiyatları (yıllık %) (Dünya Bankası)	+
Unemp	İşsizlik oranı	İşsizlik, total (% işgücüne oranı) (ILO Tahminlerine göre modellenmiş) (Dünya Bankası)	+
Inrefugee	Ülkeye gelen mülteci sayısının logaritması	İltica ülkesine veya bölgesine göre mülteci nüfusu (Dünya Bankası)	+
Insurance	Milli gelir içerisinde sigorta primi ödemelerinin payı	Sigorta harcamaları, Toplam, GSYİH'nin yüzdesi (OCED)	+

Değişkenler arasındaki yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik, çalışmanın ekonometrik analiz kısmının ilerleyen aşamalarında kullanılacak testlerin belirlenmesi için önem arz etmektedir. Pesaran

ve Yamagata'nın (2008) hesapladığı $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ istatistikleri modelin eğim parametresinin birimler arasında farklılık gösterip göstermediğini hesaplamaktadır. Bu çerçevede modelin yokluk hipotezi tüm eğim parametrelerinin sabit olduğunu ileri sürmektedir. Alternatif hipotez ise her bir panel birimi için ayrı bir eğim katsayısının varlığını ileri sürmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 75).

Yatay kesit bağımlılığı, veri setinin yatay kesit birimlerini oluşturan gruptan herhangi birinde meydana gelen bir şokun, diğer birimler boyunca ortak bir etki yaratmasını ifade etmektedir. Gözlenemeyen ortak faktörlerin etkisinin dikkate alınmaması ilerleyen aşamalarda tahmin sonuçlarının sapmalı çıkmasına neden olmaktadır (Pesaran, 2004). Breusch ve Pagan (1980) LM, CD, Pesaran (2004) CDLM testi ile Pesaran (2008) LM_{adj} yatay kesit bağımlılığının varlığını inceleyen testlerdir. Bu testlerin yokluk hipotezi her bir değişkenin yatay kesitsel bağımsızlığa sahip olduğu yönündedir. Alternatif hipotez ise serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığını ileri sürmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testleri eğim katsayısındaki bir veya çoklu kırılmaya karşı güvenilir sonuçlar vermektedir. Ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olması halinde ikinci nesil birim kök ve eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır.

Heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda Pesaran'ın (2007), CADF ve CIPS birim kök testleri güvenilir sonuçlar vermektedir.

$$\Delta m_{it} = z_i + k_i m_{i,t-1} + \delta_i T + \sum_{j=i}^N c_i \Delta \hat{m}_{i,t-1} + u_{it} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de m_{it} araç değişkenleri, δ deterministik bileşeni, c sabit terimi ve u_{it} modelin hata terimini temsil etmektedir.

Pesaran'ın (2007) birim kök sınaması, tek faktörlü bir model aracılığı ile yatay kesit bağımlılığını dikkate alarak ADF regresyonunu yatay kesit ortalamasının gecikmesinden ve kendisinin birinci farkından arındırılmasına dayanmaktadır. Böylece Yatay Kesitsel Genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) birim kök testine ulaşılır. CADF birim kök testi, standart ADF birim kök testinin serilerin gecikme değerleri ve birinci farklarının yatay kesit ortalamalarına göre genişletilmiş versiyonudur. CADF testinde, ADF regresyonunun birinci farkı, birimler arasındaki korelasyonu yok etmektedir. Yatay kesitlerin birim kök testini veren CADF testi, panelin genelinin durağanlığı hakkında bilgi vermemektedir. Yatay kesitsel genişletilmiş IPS (CIPS) birim kök testi ise panelin genelinin birim kök testi sınamasını vermektedir (Pesaran, 2007, s. 267). Eşitlik (2)'de gösterildiği gibi CIPS istatistiği, $CADF_i$ istatistiğinin gecikmeli değerlerinin t istatistiğinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (2)$$

Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen Panel-ARDL modelleri farklı dereceden durağanlığa sahip değişkenlerin aynı anda entegrasyonunu inceleme olanağı sunmaktadır. Panel ARDL modeli tüm hata terimi ve katsayıların birimler arasında değişmesine izin verirken araştırmacıya kısa ve uzun dönemli katsayı tahminleri sunmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerin q. sıradan, bağımlı değişkenin p. sıradan gecikmeleri modele dâhil edilmektedir. ARDL modelinden elde edilen hata terimi değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin istikrarını yansıtmaktadır. Pozitif değere sahip hata terimi, dengeden herhangi bir sapmanın kendisini düzeltmeyeceğini gösterdiğinden uzun dönemli bir ilişkinin olmadığına işaret etmektedir. Oysa negatif değere sahip hata terimi kısa dönemde yaşanan dengeden sapmaların bir dönemde ne kadarının dengeye yakınsayacağını göstermektedir. ARDL yöntemi, uzun dönem katsayı tahminlerinin asimtotik dağılmasını sağlar ve değişkenlerin gecikmelerinin eklenmesi ile içsellik sorunu azaltılır (Pesaran vd., 1999: 629).

5. Ampirik Bulgular (Uygulama Sonuçları)

Tablo 3'te çalışmada kullanılacak olan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmektedir. OECD ülkeleri arasında kayıt dışı ekonomi oranının en yüksek olduğu gözlem %35,61 düzeyi ile 1992 yılında Türkiye'ye aittir. Kayıt dışı ekonominin en düşük olduğu %8 düzeyindeki

gözlem ise 2011 yılında İsviçre'ye aittir. Gözlemler arasındaki en yüksek standart sapma beklenildiği üzere enflasyon oranında gerçekleşmiştir. 1992-2017 yılları arasında mevcut OECD ülkeleri arasında enflasyon oranı en yüksek ülke %105,22'lik düzeyi ile Türkiye, en düşük ülke ise %-4,48'lik bir deflasyon oranı ile İrlanda'dır.

Tablo 3. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Informal	Ingdppc	Inflation	Unemp	Lnrefugee	Insurance
Mean	17,49	10,39	4,02	7,53	9,96	7,32
Median	16,50	10,50	2,13	6,71	10,12	6,14
Maximum	35,61	11,63	105,22	27,47	15,06	51,20
Minimum	8,00	8,60	-4,48	1,81	4,23	0,75
Std. Dev.	6,68	0,63	10,19	4,08	2,00	6,29
Skewness	0,47	-0,84	6,62	1,93	-0,10	3,11
Observations	624	624	624	624	624	624

Çalışmada kullanılacak olan açıklayıcı değişkenlerin birbirleri ile yüksek dereceden ilişkili olması modelin çoklu bağıntı sorunu içermesine neden olabilmektedir. Açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon düzeyi çoklu bağıntı hakkında bilgi vermektedir. Asteriou ve Hall'a (2021) göre açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon düzeyinin %90 ve üzerinde çıkması çok bağıntının var olduğu anlamına gelmektedir. Tablo 4'te açıklayıcı değişkenler arasındaki en yüksek korelasyon ilişkisinin %58'lik düzeyi ile Ingdppc ve insurance değişkenleri arasında olduğu ve modelde çoklu bağıntı sorununun olmadığı gözlenmektedir.

Tablo 4. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi

	informal	ingdppc	inf	unemp	lnrefugee	insurance
Informal	1					
Ingdppc	-0,7895	1				
Inflation	0,4488	-0,5164	1			
Unemp	0,3763	-0,3024	0,0044	1		
Lnrefugee	-0,1844	0,0931	-0,07	-0,0849	1	
Insurance	-0,4896	0,5841	-0,2097	-0,1904	-0,1166	1

Modelin eğim parametresinin yatay kesit birimleri boyunca yani ülkeden ülkeye farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla homojenlik testi yapılmıştır. Buna göre Tablo 5'te modelin eğim parametrelerinin birimden birime değişmediğini ve homojen olduğunu ileri süren yokluk hipotezi reddedilmiş ve eğim parametrelerinin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenlik Testi

$\tilde{\Delta}$	23,983***
$\tilde{\Delta}_{adj}$	27,866***

***: %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6'da çalışmada kullanılacak olan değişkenlere ve modelin geneline ait yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları verilmektedir. Tüm değişkenlerde ve modelin genelinde yatay kesit bağımlılığı söz konusudur. Test sonuçları ülkelere herhangi birinde meydana gelen şoktan diğer ülkelerin de etkilendiğini göstermektedir. Serilerin yatay kesit bağımlılığı içermesi nedeniyle ikinci nesil birim kök testleri ile analize devam edilecektir.

Tablo 6. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

	LM (Breush ve Pagan 1980)	CDLM (Pesaran 2004)	LMadj	CD (Pesaran 2004)
Informal	6740,370***	275,1419***	274,6619***	82,0638***
Lngdppc	5857,426***	237,5613***	237,0813***	75,6711***
Inflation	1863,699***	67,5769***	67,0969***	35,7199***
Unemp	1494,393***	51,8582***	51,3782***	16,4555***
Lnrefugee	1491,216***	51,7230***	51,2430***	7,9917***
Insurance	1741,998***	62,3970***	61,9170***	25,644***
Model	675,430***	17,001***	21,704***	11,558***

***: %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7’de modelde kullanılacak olan değişkenlerin CIPS birim kök test sonuçları sunulmaktadır. CIPS testi, ADF birim kök testinin yatay kesit bağımlılığını dikkate alan genişletilmiş versiyonudur. CIPS istatistiği sonuçlarına göre *inflation* ve *insurance* değişkenleri seviye değerinde durağan, diğer değişkenler ise seviye değerlerinde birim kök içermekte, birinci farkları alındığında durağanlaşmaktadır.

Tablo 7. CIPS Birim Kök Testi

Değişkenler	CIPS				Sonuç
	Seviye		I. Fark		
	Sabitli	Trendli	Sabitli	Trendli	
informal	-1,485	-2,045	-3,187***	-3,611***	I(1)
lngdppc	-1,491	-2,138	-3,428***	-3,523***	I(1)
inflation	-3,017***	-3,188***	-4,649***	-4,683***	I(0)
unemp	-1,744	-2,000	-3,597***	-3,664***	I(1)
lnrefugee	-1,968	-2,527	-4,397***	-4,544***	I(1)
insurance	-2,232***	-2,686**	-4,911***	-4,901***	I(0)

CIPS birim kök testi sınaması için maksimum gecikme uzunluğu 1 olarak kullanılmıştır.

*: %10, **: %5, ***: %1 anlam düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 8’de kayıt dışı ekonominin kısa ve uzun dönemli belirleyicileri, seriler yatay kesit bağımlılığından arındırılarak PMG ve MG tahmincileri ile modellenmiştir. Her iki tahminci de kısa dönemde parametrelerin heterojenliğine izin verirken, uzun dönemde yalnızca MG tahmincisi parametrelerin heterojenliğine izin vermektedir. PMG tahmincisi ise küresel ekonomik konjonktürü etkileyecek ekonomik krizler gibi şokların uzun dönemde tüm ülkeler üzerinde ortak etkilere sebep olması nedeniyle uzun dönem katsayıların homojen olduğunu varsaymaktadır (Pesaran vd., 1999). Uygun modelin hangisi olduğuna yapılan hausman testi sonucu karar verilmektedir. Hausman testinin yokluk hipotezi PMG tahmincisinin, alternatif hipotez ise MG tahmincisinin uygun model olduğunu ileri sürmektedir.

Tablo 8’de hausman testinin yokluk hipotezinin reddedilemediği ve PMG tahmincisinin uygun model olduğu görülmektedir. ARDL modellerinde, modelin geçerlilik koşulunun ön şartı hata düzeltme katsayısının (ect) -1 ile 0 arasında bir değer alıp, anlamlı olmasıdır. Tablo 8’de görüleceği üzere PMG modelinden elde edilen hata düzeltme katsayısı -0,146 olup %1 düzeyinde anlamlıdır. Kısa dönemde yaşanan dengeden sapmaların 0,14’ünün bir yıl içerisinde düzeleceğini göstermektedir. Dengeden sapmaların tamamı yaklaşık olarak ($\frac{1}{0,146} = 6,8$) 6,8 yıl sonra düzelecektir.

Tablo 8. Panel ARDL Tahmini

	Katsayılar	
	PMG	MG
Uzun Dönem Tahmin Sonuçları		
Lngdppc	-0,767*	25,816
Inflation	0,035***	0,079
Unemp	0,022***	0,585
Lnrefugee	0,154***	-0,259
Insurance	0,012***	0,181
ECT Hata Düzeltme Katsayısı		
ECT	-0,146***	-0,252***
Kısa Dönem Tahmin Sonuçları		
Lngdppc	-0,112***	0,043
Inflation	0,005***	0,002
Unemp	0,003***	0,021
Lnrefugee	0,022***	0,01
Insurance	0,002***	0,017
d.informal (-1)	0,029***	-0,082
d.lngdppc	0,681***	0,487***
d.lngdppc(-1)	0,178	0,075
d.inflation	-0,002	0,004
d.inflation(-1)	-0,001	0,000
d.unemp	-0,008	-0,02***
d.unemp(-1)	-0,001	-0,008
d.lnrefugee	0,023	-0,015
d.lnrefugee(-1)	-0,013*	-0,017
d.insurance	-0,002	-0,015
d.insurance(-1)	0,001	-0,011
Hausman testi	8,30 [0,14]	

***: $p < 0,001$, **: $p < 0,05$, *: $p < 0,1$. Seriler yatay kesit bağımlılığından arındırılmıştır. Uygun gecikme uzunluğu sch kriterine göre maksimum 2 gecikme olarak belirlenmiştir. Tahminde Back-Substitution Metodu kullanılmıştır.

Katsayılara ilişkin beklenen işaretler Tablo 2’de verilmiştir. PMG tahmincisinden elde edilen uzun dönem katsayıların tamamı beklenen işarete sahip ve anlamlıdır. Kişi başına düşen milli gelirdeki artışın kayıt dışı ekonomi oranını azaltması, bir diğer ifade ile gelişmiş ülke ekonomilerinde kayıt dışı ekonominin daha düşük olması beklenmektedir. Tablo 8’deki Lngdppc’deki %1’lik artışın kayıt dışı ekonomi oranını %0,76 oranında azalttığı görülmektedir.

Sefalet endeksinin iki önemli parametresi olan enflasyon ve işsizlik oranlarındaki artışın makroekonomik performansı bozması beklenmektedir. Enflasyon oranındaki artışlar, nominal ücretler üzerinde yukarı yönlü baskı yaparken, aynı zamanda kayıt dışı istihdamı artırması beklenmektedir. PMG modelinde *inflation* değişkenindeki %1’lik değişimin kayıt dışı ekonomi oranını % 0,035 oranında artırdığı görülmektedir. İşsizlik oranındaki artış, piyasada asgari ücret düzeyinin altında istihdam edilmeyi kabul edecek işgücü sayısını artıracaktır. Bu doğrultuda işsizlik oranındaki artışın kayıt dışı ekonomi oranını artırması beklenmektedir. Buna göre işsizlik oranındaki %1’lik artışın kayıt dışı ekonomi oranını %0,022 oranında artırdığı görülmektedir.

Ülkeye gelen mülteci sayısındaki artış işgücü nüfusunu artırmakta, mevcut ekonomide emek talebinde bir artış yaşanmadığı takdirde ücretler üzerinde aşağı yönlü bir baskı yaratmakta veya kayıt dışı istihdamı artırabilmektedir. Bu durum kayıt dışı ekonominin genişlemesine neden olmaktadır (Maystadt ve Verwimp, 2014). PMG modelinden elde edilen *lnrefugee* değişkenindeki %1’lik artışın kayıt dışı ekonomi oranını %0,15 oranında artırdığı gözlenmektedir. İşverenin veya işçinin kendisinin sosyal güvenlik primi ödeme tutarı düzeyinin kayıt dışı istihdamı artırması ve dolayısıyla kayıt dışı ekonomi üzerinde yukarı yönlü bir etki oluşturması beklenmektedir. Tablo 8’de insurance değişkenindeki %1’lik artışın kayıt dışı ekonomi oranını %0,012 oranında artırdığı görülmektedir.

Kısa dönemde açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri beklenen işarete sahip ve anlamlı ancak uzun dönemden daha zayıf bir düzeydedir.

6. Sonuç

Kayıt dışı ekonomi vergi tahsilatının yapılamaması nedeniyle bütçe dengesizliğinin oluşmasına, bütçe açığını finanse edebilmek için para politikasının zayıflamasına, firmalar arası rekabetin vergilerini düzenli ödeyenler aleyhine gelişmesi gibi birçok mikro ve makroekonomik sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunları en aza indirebilmek için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler dijital muhasebe sistemleri, kartlı ödemenin yaygınlaşması, kamu otoritelerinin denetimi sıklaştırması gibi çeşitli önlemler almaktadır. Ancak bu önlemler kayıt dışı ekonominin oluşumuna neden olan temel sorunları ortadan kaldırmak yerine teknik olarak kayıt dışılıkla mücadele etmekten öteye gidememektedir. Öncelikle kayıt dışılığa neden olan makroekonomik sorunların belirlenmesi ve bu sorunların hafifletilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada 24 OECD ülkesinde kayıt dışı ekonominin kısa ve uzun dönemli belirleyicileri tahmin edilmektedir. Çalışmada yalnızca kayıt dışılığa yol açan makroekonomik nedenler değil, bunun yanında kayıt dışı istihdamı artıran mülteci sayısı ve sigorta primi ödemeleri de dikkate alınmıştır. Panel ARDL tahmincisinin kullanıldığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre gdppc, enflasyon, işsizlik oranı, mülteci sayısı ve sigorta primleri ile kayıt dışı ekonomi arasında kısa ve uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.

Beklenildiği üzere kişi başına düşen milli gelirdeki artışın kayıt dışı ekonomiyi azalttığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuç kayıt dışı ekonominin gelişmiş ülkelerde zayıf, gelişmekte olan ülkelerde güçlü olduğunu kanıtlar niteliktedir. Elde edilen bu bulgu Salinas (2023), Ginevicius vd., (2020), Loayza (2016), La porta ve Shleifer'in (2014) sonuçları ile uyumaktadır. Yüksek enflasyonist ortamda hanehalkının satın alma gücü zayıflamakta, üretim cephesinde ise firmaların maliyetleri artmaktadır. Artan maliyetleri fiyatlara yeteri kadar yansıtamayan üreticiler elde ettikleri geliri beyan etmekten kaçınabilmektedir. Bu nedenle enflasyonist ortamlarda kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüdüğü Baklouti ve Boujelbene (2019), Goel ve Nelson (2016), Vuletin'in (2008) çalışmalarında da görülmektedir.

İşsizlik oranlarındaki artış, hanehalkında gelir kaybına yol açmakta, kayıt dışı istihdamı kabul etmelerine neden olabilmektedir. Bu durumda işveren, işçinin sosyal güvenlik primini ödemeyerek elde ettiği katma değeri kamu kurumlarına bildirmemekte ve haksız kazanç elde etmektedir. Elde edilen katma değer vergilendirilmediği için kayıt dışı ekonomik faaliyet büyümektedir. Bu durum piyasada sosyal güvenlik primi ödemelerini yapan kurumlar ile yapmayan kurumlar arasında haksız rekabete yol açmaktadır. Bununla birlikte sosyal güvenlik priminin milli gelir içerisindeki payının artması işverenlerin, işçi çalıştırma maliyetlerini artırdığından, işverenleri kayıt dışı istihdama sevk edebilmektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgu da literatürdeki bulguları destekler niteliktedir. Chen (2016), Sojo (2015), Canagarajah ve Sethuraman (2001) sosyal güvenlik primlerindeki artışın kayıt dışılığını artırdığını tespit etmiştir.

Gelişmiş ülkelerin mülteci kabul oranları, gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha zayıf olmuştur. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin işsizlik oranları, gelişmiş ülkelere kıyasla daha yüksektir. Mevcut ekonomik konjonktürde yüksek bir işsizlik oranı ile mücadele eden gelişmekte olan ülkelere, mültecilerin gelmesi ile birlikte işgücü nüfusu artış göstermektedir. Mültecilerin yerli nüfusa oranla asgari ücretin altında ve kayıt dışı istihdamı kabul etmeleri durumunda işverenlerin elde edeceği katma değer artış gösterecek ve bu gelir vergilendirilmediği için kayıt dışı ekonomi genişleyecektir. Berdiev (2023), Altındağ vd., (2020), Joo (2010) ve bu çalışmadan elde edilen bulgu ülkeye gelen mülteci sayısındaki artışın kayıt dışı ekonomiyi büyüttüğünü destekler niteliktedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular kayıt dışı ekonomi ile mücadele edecek olan politika yapımcıların hangi makroekonomik sorunlarla mücadele etmesi gerektiğini literatürden elde edilen

sonuçları da destekleyerek kanıtlar niteliktedir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele yönünden özellikle mevzuat, kurumsal ve sosyal boyutlar öne çıkan unsurlar olarak görülmektedir. Bu çerçevede bilhassa kamusal alanda şeffaflık ve hesap verebilirlik düzeyinin iyileştirilmesi ile kurumsal kalitenin artırılması önem arz eden bir husustur. Bunun yanında mevzuatın, vergilemede adalet ilkesi çerçevesinde yenilenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan toplumsal değerlerin gelişimi doğrultusunda zihniyet değişimine de ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim-öğretim sürecinde ahlaki normları arzu edilen boyuta oluşan bireyler kayıt dışına çıkmaktan kaçınacakları gibi kayıt dışına çıkma eğilimi duyanlardan da hesap sorma yönünde tavır sergileyeceklerdir. Böyle bir durumda kayıt dışı ekonomik faaliyetler azalırken, makroekonomik performans göstergelerinde de iyileşmeler meydana gelecektir. Bu çalışmada, incelemeye konu olan ülkeler için gözlem eksikliği nedeniyle asgari ücretli çalışan oranı, yoksulluk indeksi gibi değişkenler kullanılamamış, veri seti daha geniş tutulamamıştır. Konu ile ilgilenen araştırmacıların söz konusu verilere ulaşması halinde daha kapsamlı araştırmaların yapılması mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Acharya, A., Vellakkal, S., Taylor, F. ve Masset, E. (2013). The impact of health insurance schemes for the informal sector in low- and middle-income countries: A systematic review. *The World Bank Research Observer*, 28(2), 236–266. <https://doi.org/10.1093/wbro/lks009>
- Alm, J. ve Embaye, A. (2013). Using dynamic panel methods to estimate shadow economies around the world, 1984-2006. *Public Finance Review*, 41(5), 510–543. <https://doi.org/10.1177/1091142113482353>
- Altındağ, O., Bakış, O. ve Rozo, S. V. (2020). Blessing or burden? Impacts of refugees on businesses and the informal economy. *Journal of Development Economics*, 146, 102490. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102490>
- Aslanoğlu, S. (2008). Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik çözüm önerileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 39, 199-211. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/426512>
- Asteriou, D. ve Hall, S. G. (2021). Applied Econometrics. *Palgrave*.
- Baklouti, N. ve Boujelbene, Y. (2019). The economic growth–inflation–shadow economy trilogy: Developed versus developing countries. *International Economic Journal*, 33(4), 679-695. <https://doi.org/10.1080/10168737.2019.1641540>
- Baldemir, Y., Gökalp, Y. ve Avcı, A. (2005). Türkiye’de kayıt dışı ekonominin MIMIC model ile tahminlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 231-243. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/20840/223368>
- Berdiev, A. N. (2023). Finding refuge underground: Effects of refugee inflows on the shadow economy. *Applied Economics Letters*, 30(1), 84-91. <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1976379>
- Bovi, M. (2002). The Nature of the underground economy: Some evidence from OECD countries. Institute for Studies and Economic Analyses. Working Paper No.26, *Italian National Institute of Statistics*.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- Buček, J. (2017). Determinants of the shadow economy in the Czech regions: A region-level study. *Review of Economic Perspectives*, 17(3), 315-329. <https://doi.org/10.1515/revecp-2017-0016>
- Buehn, A., ve Schneider, F. (2009). Corruption and the shadow economy: A structural equation model approach. IZA Discussion Paper No. 4182. <https://d-nb.info/994716370/34>
- Canagarajah, S. ve Sethuraman, S. V. (2001). Social protection and the informal sector in developing countries: Challenges and opportunities. *World Bank*.
- Carpio, D. ve Wagner, M. (2015). The Impact of Syrians Refugees on the Turkish Labor Market. *World Bank Policy Research Working Paper*, 7402, 1-45.

- Ceritoglu, E., Yunculer, H., Torun, H. ve Tumen, S. (2017). The impact of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: evidence from a quasi-experimental design. *IZA Journal of Labor Policy*, 6(1), 1-28. <https://doi.org/10.1186/s40173-017-0082-4>
- Chen, M. A. (2016). The informal economy: Recent trends, future directions. *New Solutions: A Journal of Environmental and Occupational Health Policy*, 26(2), 155-172. <https://doi.org/10.1177/1048291116652613>
- Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003). Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66647/1042786>
- Dell'Anno, R. (2022). Theories and definitions of the informal economy: A survey. *Journal of Economic Surveys*, 36, 1610–1643. <https://doi.org/10.1111/joes.12487>
- Dell'Anno, R., Gómez-Antonio, M. ve Pardo, A. (2006). The shadow economy in three Mediterranean countries: France, Spain and Greece. A MIMIC approach. *Empirical Economics*, 33, 51-84. <https://doi.org/10.1007/s00181-006-0084-3>
- Dumitrescu, B. A., Kagitci, M. ve Cepoi, C. O. (2022). Nonlinear effects of public debt on inflation. Does the size of the shadow economy matter? *Finance Research Letters*, 46, 102255.
- Ekici, T. ve Besim, M. (2016). A measure of the shadow economy in a small economy: Evidence from household-level expenditure patterns. *Review of Income and Wealth*, 62(1), 145-160.
- Elgin, C. ve Erturk, F. (2019). Informal economies around the world: Measures, determinants and consequences. *Eurasian Economic Review*, 9, 221-237.
- Erkuş, H. ve Karagöz, K. (2009). Türkiye'de kayıt dışı ekonomi ve vergi kaybının tahmini. *Maliye Dergisi*, 156, 6-13. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/08.Hakan_ERKUS_Kadir.KARAGOZ.pdf
- Frey, B. S. ve Schneider, F. (2000). *Informal and underground economy* (No. 0004). *Working Paper*.
- Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D. ve Zoido-Lobaton, P. (2000). Dodging the grabbing hand: The determinants of unofficial activity in 69 countries. *Journal of Public Economics*, 76(3), 459-493. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00093-6](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00093-6)
- Giles, D.E. ve Johnson, B.J. (1999), Taxes, risk-aversion, and the size of the underground economy: A nonparametric analysis with New Zealand data. *Econometrics Working Paper No. 0006*, Canada: Department of Economics, University of Victoria.
- Ginevicius, R., Kliestik, T., Stasiukynas, A. ve Suhajda, K. (2020). The impact of national economic development on the shadow economy. *Journal of Competitiveness*, 12(3), 39-55. <https://doi.org/10.7441/joc.2020.04.03>
- Godfrey, P. C. (2011). Toward a theory of the informal economy. *The Academy of Management Annals*, 5(1), 231-277. <https://doi.org/10.1080/19416520.2011.585818>
- Goel, R. K. ve Nelson, M. A. (2016). Shining a light on the shadows: Identifying robust determinants of the shadow economy. *Economic Modelling*, 58(November 2016), 351-364. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.06.009>
- Goel, R. K., Ram, R., Schneider, F. ve Potempa, A. (2020). International movements of money and men: Impact on the informal economy. *Journal of Economics and Finance*, 44, 179-197. <https://doi.org/10.1007/s12197-019-09480-w>
- Gökmenoğlu, K. K. ve Amir, A. (2023). Investigating the determinants of the shadow economy: The baltic region. *Eastern European Economics*, 61(2), 181-198. <https://doi.org/10.1080/00128775.2022.2163905>
- Hart, K. (2008). Informal economy. S. N. Durlauf ve L. E. Blume (Ed.), *The new Palgrave dictionary of economics* içinde. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5_804-2
- Havlová, R. ve Tamchynová, K. (2016). The uncertain role of the EU countries in the Syrian Refugee Crisis. *Insight Turkey*, 18(2), 85-106. <https://www.insightturkey.com/file/151/the-uncertain-role-of-the-eu-countries-in-the-syrian-refugee-crisis-spring-2016-vol18-no2>
- Heisbourg, F. (2015). The strategic implications of the Syrian refugee crisis. *Survival*, 57(6), 7-20. <https://doi.org/10.1080/00396338.2015.1116144>

- Hutter, C. ve Weber, E. (2022). Russia-Ukraine war: Short-run production and labour market effects of the energy crisis (No. 10/2022). *IAB-Discussion Paper*.
- Jagtap, S., Trollman, H., Trollman, F., Garcia-Garcia, G., Parra-López, C., Duong, L. ve Afy-Shararah, M. (2022). The Russia-Ukraine conflict: Its implications for the global food supply chains. *Foods*, 11(14), 2098. <https://doi.org/10.3390/foods11142098>
- Joo, H. M. (2010). Visualizing the invisible hands: The shadow economy in North Korea. *Economy and Society*, 39(1), 110-145. <https://doi.org/10.1080/03085140903424618>
- Kapıcıoğlu, R. (2022). *OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonomi ve vergi takozu arasındaki ilişki: Panel veri analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Karamıklı, A. (2019). *Kayıt dışı ekonominin kurumsal ve ekonomik belirleyicileri: Avrupa birliği geçiş ekonomileri örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Uşak.
- La Porta, R. ve Shleifer, A. (2014). Informality and development. *Journal of Economic Perspectives*, 28(3), 109-126. <https://doi.org/10.1257/jep.28.3.109>
- Loayza, N. V. (2016). Informality in the process of development and growth. *The World Economy*, 39(12), 1856-1916. <https://doi.org/10.1111/twec.12480>
- Mara, E-R. (2011). Causes and consequences of underground economy. *Annals. Economic Science Series*, XVII(2011),1109-1117. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/36438>
- Maystadt, J-F. ve Verwimp, P. (2014). Winners and losers among a refugee-hosting population. *Economic Development and Cultural Change*, 62(4), 769-809. <https://doi.org/10.1086/676458>
- Mazhar, U. ve Méon, P-G. (2017). Taxing the unobservable: the impact of the shadow economy on inflation and taxation. *World Development*, 90(February 2017), 89-103. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.08.019>
- Nickell, S. J. (2003). *Employment and taxes*. CESifo Working Paper No. 1109. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.489443>
- OCED, (2022, 22 Aralık), Insurance spending, Total, % of GDP. <https://data.oecd.org/insurance/insurance-spending.htm>
- OECD (2002). *Measuring the non-observed economy: A handbook*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264175358-en>
- Öğünç, F. ve Yılmaz, G. (2000). Estimating underground economy in Turkey. *The Central Bank of The Republic of Turkey*, Discussion Paper. <https://core.ac.uk/download/pdf/7061452.pdf>
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Institute for the Study of Labor, IZA Discussion Paper No. 1240*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.572504>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634. <https://doi.org/10.1080/01621459.1999.10474156>
- Rei, D. ve Bhattacharya, M. (2008). The impact of institutions and policy on informal economy in developing countries: An Econometric Exploration. *ILO Working Paper No:84*. http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2008/108B09_94_engl.pdf
- Salinas, A., Ortiz, C., Changoluisa, J. ve Muffatto, M. (2023). Testing three views about the determinants of informal economy: New evidence at global level and by country groups using the CS-ARDL approach. *Economic Analysis and Policy*, 78(June 2023), 438-455. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2023.03.016>
- Sassen, S. (1994). The informal economy: Between new developments and old regulations. *The Yale Law Journal*, 103(8), 2289-2304. <https://doi.org/10.2307/797048>
- Schneider, F. (2002, July). Size and measurement of the informal economy in 110 countries. *In Workshop of Australian National Tax Centre, ANU, Canberra* (Vol. 17).

- Schneider, F. ve Enste, D. H. (2000). Shadow economies: Size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77-114. <https://www.jstor.org/stable/2565360>
- Smith, P. (1994). Assessing the size of the underground economy: The Canadian statistical perspectives. *Canadian Economics Observer*, 11–010(3), 16–33.
- Sojo, A. (2015). Including informal economy workers in contributory social protection: Current challenges in Latin America. *International Social Security Review*, 68(4), 69-92. <https://doi.org/10.1111/issr.12088>
- Tanzi, V. (1999). Uses and abuses of estimates of the underground economy. *The Economic Journal*, 109(456), 338-347. <https://www.jstor.org/stable/2566007>
- Teyyare, E. (2018). OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonomi ve kurumsal kalite ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 51-66. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2018137573>
- Thießen, U. (2010). The shadow economy in international comparison: options for economic policy derived from an OECD panel analysis. *DIW Discussion Papers No. 1031*, https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.358296.de/dp1031.pdf
- Thomas, J. (1999). Quantifying the black economy: ‘Measurement without theory’ yet again? *The Economic Journal*, 109(456), 381–389. <https://www.jstor.org/stable/2566011>
- Torgler, B. ve Schneider, F. (2007). Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: A panel analysis. *IZA Discussion Paper No. 256*, <https://docs.iza.org/dp2563.pdf>
- Tran, T. K. P. (2021). Unemployment and shadow economy in ASEAN countries. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(11), 41-46. <http://dx.doi.org/10.13106/jafeb.2021.vol8.no11.0041>
- UNHCR, (2021, 12 Kasım). Syria Refugee Crisis – Globally, in Europe and in Cyprus. <https://www.unhcr.org/cy/2021/03/18/syria-refugee-crisis-globally-in-europe-and-in-cyprus-meet-some-syrian-refugees-in-cyprus/>
- Vuletin, G. (2008). Measuring the informal economy in Latin America and the Caribbean. *IMF Working Papers*, 2008(102). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08102.pdf>
- Williams, C. C. ve Horodnic, A. V. (2019). Why is informal employment more common in some countries? An exploratory analysis of 112 countries. *Employee Relations*, 41(6), 1434-1450. <https://doi.org/10.1108/ER-10-2018-0285>
- Williams, C. C., Martinez–Perez, A. ve Kedir, A. M. (2017). Informal entrepreneurship in developing economies: The impacts of starting up unregistered on firm performance. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(5), 773-799. <https://doi.org/10.1111/etap.12238>
- World Bank, (2022, 17 Aralık). GDP per capita (constant 2015 US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD>
- World Bank, (2022, 17 Aralık). Inflation, consumer prices (annual %), <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG>
- World Bank, (2022, 17 Aralık). Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate). <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>
- World Bank, (2022, 22 Aralık). Refugee population by country or territory of asylum. <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG>
- World Bank, (2022, 22 Kasım). ILO: Dynamic general equilibrium model-based (DGE) estimates of informal output (% of official GDP). <https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database>
- Yendi, İ. (2011). Kayıt dışı ekonominin kurumsal nedenlerinin analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 121-131. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebd/issue/4858/66830>
- Zengin, H. ve Tütüncü, A. (2016). Kayıtdışı ekonominin tahmini ve vergi gelirleri ile arasındaki ilişki. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (612), 73-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fpeyd/issue/48035/607488>

X, Y ve Z Kuşağı Hemşirelerin Sağlık Sorunları Nedeniyle İşte Var Olamama Düzeylerinin Karşılaştırılması

Comparison of Generation X, Y and Z Nurses' Levels of Presenteeism from Work Due to Health Problems

Ayşe ÇİÇEK KORKMAZ*
Yeliz TOK**

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1390564>

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:

Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:

15.11.2023

Kabul Tarihi:

30.01.2024

© 2024 İKTİSAD

Tüm hakları
saklıdır.

Bu çalışma, X, Y ve Z kuşağındaki hemşirelerin işte var olamama düzeylerini belirlemek ve yaşadıkları sağlık sorunlarına göre bu düzeylerdeki farklılıkları incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, çevrimiçi bir veri toplama aracılığıyla 514 hemşireye uygulanmış ve veriler SPSS 23.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular, X kuşağının diğer iki kuşağa göre daha deneyimli olduğunu ve genellikle yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına daha fazla güvendiklerini ortaya koymuştur. Y kuşağı hemşireler, eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri ve uyku sorunları gibi sağlık sorunlarından en çok etkilenen grup olarak belirlenmiştir. Z kuşağı ise daha genç ve yeni mezunlar olup, mesleğe genellikle daha pozitif bir yaklaşım sergilemiştir. Analizlerde, Y kuşağının işte var olamama düzeyinin, diğer kuşaklara göre en yüksek ortalamaya sahip olduğu bulunmuştur. Z kuşağı en düşük, X kuşağı ise orta seviyede bir işte var olamama puanına sahip olmuştur. Ayrıca, farklı kuşaklardaki hemşirelerin yaşadıkları sağlık sorunlarına göre işte var olamama puanlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Bu sonuçlar, yönetici hemşirelerin farklı kuşaklara ait hemşirelerin özel sağlık sorunlarına dikkat etmeleri ve uygun yaklaşımlar geliştirmeleri gerektiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Hemşirelik, kuşak, işte var olamama, sağlık sorunları.

Abstract

Article Info

Paper Type:

Research Paper

Received:

15.11.2023

Accepted:

30.01.2024

© 2024 JEBUPOR

All rights
reserved.

This study was conducted to determine the levels of presenteeism among nurses from generations X, Y, and Z and to examine the differences in these levels based on their health problems. The research was applied to 514 nurses through an online data collection tool, and the data were analyzed using the SPSS 23.0 statistical software package. The findings have shown that the Generation X nurses are more experienced compared to the other two generations and generally have more trust in their managers and colleagues. Generation Y nurses were identified as the group most affected by health problems such as joint pain, musculoskeletal system problems, and sleep disorders. Generation Z, being younger and newly graduated, generally shows a more positive approach to the profession. The analyses indicated that Generation Y has the highest average level of presenteeism compared to the other generations. Generation Z has the lowest, and Generation X is at a moderate level of presenteeism. Furthermore, significant differences were found in the presenteeism scores among nurses from different generations based on their health issues. These results indicate that nurse managers need to pay attention to the specific health issues of nurses from different generations and develop appropriate approaches.

Keywords: Nursing, generation, presenteeism, health problems.

Atıf/ to Cite (APA): Çiçek Korkmaz, A. ve Tok, Y. (2024). X, Y ve Z kuşağı hemşirelerin sağlık sorunları nedeniyle işte var olamama düzeylerinin karşılaştırılması. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 46-64. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1390564>

*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, akorkmaz@bandirma.edu.tr

**ORCID Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelikte Yönetim Doktora Programı, yeliz-tok@hotmail.com

Extended Abstract

Background:

The tendency of nurses to continue working despite health problems is defined as "presenteeism," which can negatively affect the quality of healthcare services. Research indicates that this condition is prevalent among nurses at high rates, underscoring the importance of a detailed analysis of the levels of presenteeism related to health problems among nurses from Generations X, Y, and Z.

Research Purpose:

This study aims to determine the levels of presenteeism among nurses from Generations X, Y, and Z and to examine the differences in these levels based on the health problems they experience.

Methods:

To the study's objectives, nurses were categorized into generations based on their ages. The study was conducted in Turkey from April to June 2022 with 415 nurses. Data were collected using a form for individual and professional characteristics, the Health Problems Form, and the Stanford Presenteeism Scale-Short Form. The analysis of nurses' individual and professional characteristics and health problems utilized counts, percentages, and mean values. For evaluating the differences between Generations X, Y, and Z, mean, standard deviation, one-way analysis of variance (ANOVA), and Tukey's multiple comparison tests were applied. In all statistical analyses, a significance level of 0.05 was accepted.

Findings:

The findings reveal Generation X nurses (20.23% of the sample) experienced fewer health issues, such as joint pain and migraines, with a significant 81.29% not diagnosed with COVID-19. Generation Y nurses, 65.56% of the study population, reported a greater incidence of musculoskeletal complaints without a diagnosis. Yet, they shared a similar low prevalence of chronic diseases, with 72.34% being COVID-19-free. Generation Z nurses, making up 6.03% of the sample, had fewer health complaints overall, with none diagnosed with cancer and 77.42% without a COVID-19 diagnosis. Generation X had a mean score at an intermediate level between Generations Y and Z; the difference between them was significant ($p=0.05$). Nurses from Generations X, Y, and Z with complaints of joint pain, musculoskeletal issues, and other health problems showed higher presenteeism scores, even without formal diagnoses.

Conclusions:

This study reveals generational differences in nurse presenteeism, with Generation Y showing the highest levels due to health issues like joint and musculoskeletal pain. Generation X nurses exhibit moderate presenteeism scores, while Generation Z nurses report the lowest, reflecting their positive career outlook. The findings emphasize the need for managerial nurses to address specific health concerns across generations to improve work efficiency and nursing service quality. Implementing ergonomic adjustments, psychological support, health monitoring programs, and tailored training can enhance health awareness among nurses, positively impacting attendance rates and reducing costs.

1. Giriş

İş hayatındaki zorluklar ve bu zorlukların etkileri, işletme ve sosyal bilimler alanında sıkça incelenen konular olmuştur. Özellikle 'işte var olamama' kavramı, yönetim ve iş sağlığı disiplinlerinde önemli bir yer edinmiştir (Kaygın ve Kosa, 2019; Freeling vd., 2020: 1). İşte var olamama kavramının sağlık sektöründeki yansımaları, hemşirelik mesleğini yakından etkilemektedir (Mosteiro-Díaz vd., 2020). Aronsson vd. (2000) tarafından yapılan öncü bir çalışma, kronik hastalıklar sebebiyle hemşireler arasında işte var olamama durumunu literatüre tanıtarak bu konuda yeni araştırmaların yapılması için bir temel oluşturmuştur (Rainbow ve Steege, 2017).

Hemşirelerin, hastalıklarına rağmen işe devam etme eğilimi, işte var olamama kavramı ile ifade edilmektedir (Aysun ve Bayram, 2017) ve bu durumun yaygınlığı dikkate değerdir. Örneğin, Barbosa (2016: 14) tarafından yapılan bir çalışmada, Portekizli hemşirelerin %91,4'ünde işte var olamama rapor edilmiştir. Shan vd. (2021: 1) ise Çinli hemşireler arasındaki yaygınlığını %94,25 olarak belirtmiştir. Bu durum, ağır iş yükü, vardiyalı çalışma ve kritik sorumluluklar gibi faktörlerle tetiklenmekte ve sağlık hizmetlerinin kalitesini doğrudan etkileyebilmektedir (Shan vd., 2021: 2). Freeling vd. (2020) ile Brborović ve Brborović (2017) çalışmaları, hemşirelerin "hastalık nedeniyle işe devam etme" davranışının, sağlık hizmetlerinin kalitesini nasıl etkileyebileceğine dair önemli bulgular sunmuştur. Personel yetersizliği gibi zorluklarla karşılaşıldığında bile, hemşirelerin bu eğilimi hem hasta sonuçlarına hem de ekonomik boyutlara zarar verebilmektedir (Elsherbiny vd., 2022: 111). Örneğin, Letvak vd. (2012: 35), hemşirelik işgücünde işte var olamamanın yıllık maliyetinin hemşire başına 14,439 olduğunu belirtmiştir. Yapılan bir çalışmada, işte var olamamanın iş verimliliğini %16 oranında azalttığı bulunmuştur (Kim vd., 2016: 32). Bununla birlikte işte var olamamanın, iş tatminini azaltma, ilaç hataları, hasta düşmeleri ve kaçırılan hasta bakımı oranlarındaki artış gibi yıkıcı sonuçlara neden olmaktadır (Freeling vd., 2020: 2; Mohammadi vd., 2021b: 11). Ayrıca, bu durum iş yorgunluğunu artırarak hemşirelerin iş tatminini düşürebilir, böylece hem sağlık kuruluşlarına hem de hemşirelere ek yükler getirebilir (Mohammadi vd., 2021a: 166).

Son yıllarda hemşirelik iş gücünde X, Y ve Z kuşakları olmak üzere üç farklı kuşak mevcuttur ve bu kuşaklar arasında belirgin değer, beklenti, tutum ve çalışma alışkanlıkları farklılıkları bulunmaktadır (Göksel ve Güneş, 2017; Yüksekbilgili ve Akduman, 2015). Örneğin, literatür X kuşağını iş-yaşam dengesi ile Y kuşağını ekip çalışmasına olan uyumuyla ve Z kuşağını ise teknolojiye olan yatkınlığıyla tanımlamaktadır (Arslan ve Staub, 2015; Çetin Aydın ve Başol 2014; Polat, 2018). Bu kuşaklar arasındaki farklılıkların iş ortamında, özellikle hemşirelik alanında, nasıl bir etki yarattığı sorusu önem taşımaktadır. Önceki araştırmalar hemşireler arasında işte var olamama davranışını ele almıştır (Elsherbiny vd., 2022; Jia vd., 2022; Mosteiro-Díaz vd., 2020). Ancak, mevcut literatür, bu üç kuşak arasındaki işte var olamama düzeylerinin karşılaştırmalı analizini içermemektedir. Bu alandaki bilgi boşluğunu dolduracak bir araştırma, farklı kuşaklardaki hemşirelerin sağlık sorunlarına bağlı işte var olamama düzeylerini inceleyerek hemşirelik yönetimi ve iş sağlığına yönelik stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Bu çalışmanın amacı, X, Y ve Z kuşağındaki hemşirelerin işte var olamama düzeylerini belirlemek ve yaşadıkları sağlık sorunlarına göre bu düzeyler arasındaki farklılıkları incelemektir. Araştırmanın soruları şu şekildedir: (1) Araştırmaya katılan X, Y ve Z kuşağındaki hemşirelerin işte var olamama düzeyleri nasıldır? (2) Bu hemşireler son 1 ay içerisinde hangi sağlık sorunlarını yaşadılar? (3) Bu hemşirelerin işte var olamama düzeyleri yaşadıkları sağlık sorunlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Kavramsal Arka Plan

2.1. İşte Var Olamama (Presenteeism)

İşte var olamama, yabancı literatürde 'presenteeism' olarak bilinmektedir ve bu terimin kökeni 'presence' yani 'hazır bulunma' veya 'orada olma' anlamına gelmektedir. İşte var olamama terimi ilk

kez 1892 yılında Mark Twain tarafından 'The American Claimant' adlı kitabında kullanılmış ve burada çalışanların iş yerinde uzun saatler geçirmesinin verimliliği azalttığı bir durumu tanımlamıştır (Acar vd., 2023: 36; Özel ve Erbaşı, 2023: 120). Ancak bu kavram modern anlamıyla ilk kez 1990'lı yılların başında Manchester Üniversitesi'nde örgütsel yönetim konusunda uzmanlaşan Profesör Cary Cooper tarafından tanımlanmıştır. Cooper (1996) bu terimi, çalışanın iş başında olması ancak hastalık veya aşırı uzun çalışma saatleri nedeniyle düşük performans göstermesi olarak tanımlamıştır. 1990'lı yılların ortasından itibaren yönetim ve organizasyon dergilerinde yer almaya başlayan bu kavram (Özel ve Erbaşı, 2023: 121), son yıllarda özellikle hemşirelik yönetimi, halk sağlığı ve iş psikolojisi alanlarında hızla yer almaya başlamıştır (Guo vd., 2023: 2).

İşte var olamama, hastalık nedeniyle işe devamsızlığın tersi olarak hasta iken işe gitmeyi ifade eden bir kavramdır (Van Waeyenberg, 2023: 3). Zaman içinde bu kavram değişerek çalışanların işteki verimliliğinin veya çalışma yeteneklerinin azalmasına neden olan davranışları da kapsamaya başlamıştır (Jiang vd., 2023: 1). Çok boyutlu bir kavram olan işte var olamama, öncüleri açısından da farklılık göstermektedir (Hervieux, 2023; 1148). Örneğin Kuzey Amerika'da yapılan bir araştırma, sağlık sorunlarına rağmen işe devam etmenin ölçülebilir bir verimlilik kaybı olarak tanımlandığını ortaya çıkardı. Bu tanıma göre işte var olamamanın iki temel odağı vardır: Biri verimlilik kaybının ölçülmesi, diğeri ise bu kaybı azaltmaya yönelik sağlıkla ilişkili müdahalelerdir. Belirtilen sağlık sorunları arasında, soğuk algınlığı gibi akut minör hastalıklar, migren gibi periyodik hastalıklar ve diyabet gibi kronik hastalıklar ile sigara içmek gibi sağlığa zararlı davranışlar yer almaktadır (Ruhle vd., 2020: 345-346).

Araştırmalarda, işte var olamamanın migren (Vo vd., 2018), astım (Hiles vd., 2018), böbrek hastalığı (de Abreu et al., 2013), diyabet, yüksek tansiyon, obezite (Jeon vd., 2014) gibi sağlıkla ilgili çeşitli risk faktörleriyle ilişkilendirilmiştir. Min vd. (2021: 2), hemşireler arasında yaygın görülen sağlık sorunlarının kas-iskelet sistemi ağrıları, migren, stres, depresyon, anksiyete ve kötü uyku kalitesi olduğunu ve bunların işyerinde işte var olamama sıklığını arttırabildiğini belirtmiştir. Rainbow ve Steege'in çalışmaları (2017:618-619), özellikle kronik hastalıkların hemşireler arasında işte var olamama oranlarını önemli ölçüde arttırdığını göstermiştir. Portekiz'de bir hastanede yapılan çalışmada hemşirelerin işte var olamamanın en çok nedenlerinin alerji ve bel ağrısı olduğu belirtilmiştir (Martinez ve Ferreira, 2012: 297). Letvak vd. (2012: 30), Amerikalı hemşirelerde ağrı ve depresyonun işte var olamama ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Webster vd.'nin (2019: 1) araştırmasına göre hemşireler arasında bulaşıcı hastalıklara bağlı işte var olamamanın genel yaygınlığının %35 ile %97 arasında değiştiği rapor edilmiştir. Daniels vd. (2021), hemşirelerde solunum yolu hastalıkları ile işte var olamama arasında bir ilişki olabileceğini vurgulamıştır.

Hemşirelerin karşılaştığı sağlık sorunlarının işte var olamama ile ilişkisi hem kişisel verimliliklerini hem de hasta güvenliğini etkilemektedir. Hastayken işe giden hemşireler tam kapasite çalışamadıkları için düşme ve ilaç hataları gibi olumsuz hasta sonuçlarına yol açabilmektedir. Bu, Min vd.'nin de belirttiği gibi (2021: 1), hemşireler arasında işte var olamamayı azaltacak faktörlerin belirlenmesini önemli kılmaktadır. Navarro vd. (2019: 586-587), bu kavramın birçok sağlık sorunuyla ilişkilendirilmesi nedeniyle hemşirelik alanında önemli bir konu olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

2.3. Kuşaklara Özgü Sağlık Sorunları

Kuşakları sınıflandırmak için kullanılan kriterler, her bir kuşağın farklı değerler ve davranışlar sergilediği teorisine dayanmaktadır. Bu farklılıklar, ortak yaşanan olaylar ve deneyimlerin bireylerin tutumlarını ve yaşam tarzlarını şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır (Bezerra vd., 2018: 2930).

Bezerra vd. (2018: 2930) göre aynı kuşaktan bireyler farklı deneyimlere sahip olsalar da doğdukları andan itibaren benzer tarihsel ve sosyal bağlamlar içinde yer alırlar ve bu durum, yaşam boyu yaşam tarzı davranışlarını etkileyebilir. Örneğin, Baby Boomers ve X kuşağı, çoklu hastalıkları olan bireyler olarak, birinci basamak sağlık hizmetlerinden yararlanma olasılıklarının önceki

kuşaklara göre daha düşük olduğunu göstermiş; aşırı kilo ve obezite riskinin artmasıyla kronik hastalıkların daha yaygın hale geldiği belirlenmiştir (Canizares vd., 2016: 1; Canizares vd., 2018: 1311; Carter ve Kelly, 2013: 409). X ve Y kuşakları, kanser gibi hastalıkların kaçınılmaz nedenleri ve bu hastalığa yakalanma olasılıkları hakkında daha olumsuz inançlara sahiptirler (Paige vd., 2021). Y kuşağı, teknolojiye hâkim olup, sağlıkla ilgili ürünler için ekstra ücret ödemeye daha istekli olduğu ve sağlık odaklı alışveriş eğilimleriyle öne çıkmaktadır (Yu vd., 2018; Vokounová, 2018: 468).

Diğer taraftan, Z kuşağı, çoklu bilgi kaynaklarını bir araya getirme ve çoklu görevleri yerine getirme konusunda yeteneklidir. Bu kuşak, ekonomik refah içinde büyümeye hazırlanırken, aynı zamanda olumsuz vücut algısı, uyku eksikliği ve aşırı kilo gibi sağlık sorunlarıyla mücadele etmektedir. Sigara, uyuşturucu ve alkol kullanımı gibi olumsuz zihinsel sağlıkla ilişkili davranışların azaldığı bu kuşak, önceki kuşaklara göre daha sağlıklı yaşam tarzları benimsemektedir (Pavlikova, 2023: 2).

Tüm bu bulgular, her kuşağın sağlıkla ilgili zorluklarının, onların yaşam tarzları ve toplumsal beklentileri tarafından şekillendiğini göstermekte, bu da sağlık politikaları ve bireysel sağlık stratejilerinin kuşaklara özgü ihtiyaçlara göre uyarlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Bezerra vd., 2018: 2930)

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Türü

Bu araştırma, kesitsel tasarım kullanılarak nicel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu tasarım, belirli bir zamanda X, Y ve Z kuşağındaki hemşirelerin sağlık sorunları nedeniyle işte var olamama düzeylerindeki farklılıklarını analiz etmeyi sağlamaktadır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Sağlık Bakanlığı 2021 yılına ait verilerine göre Türkiye’de hastanelerde görev yapan 139.640 hemşire oluşturmaktadır (Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2021). Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından geliştirilen örneklem hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örneklem yöntemi kullanılarak %95 güven aralığı ve 0,05 hata payı ile yapılan hesaplamalar sonucunda her kuşaktan alınacak en az kişi sayısının 92 (n: 276) olması gerektiği hesaplanmıştır. Çalışmaya dahil edilme kriterleri şunlardır: 1) Türkiye’deki hastanelerde hemşire olarak görev yapmak, 2) X, Y ve Z kuşaklarına dahil olmak, 3) Kurumunda çalışma deneyimi en az 6 ay ve üzeri olmak, 4) Çalışmaya gönüllü ve istekli olmak, 5) Sosyal Medya grubundan birini (WhatsApp ve Bip gibi) kullanmak ve 6) Veri toplama formunu eksiksiz doldurmaktır. Belirlenen kriterlere uymayan 10 katılımcı çalışma dışı bırakılmıştır. Çalışma 514 hemşire ile tamamlanmıştır. Çalışma amacına uygun olarak hemşireler yaşlarına göre kuşaklara ayrılmıştır. X kuşağı (1965-1979), Y kuşağı (1980-1999) ve Z kuşağı (2000-2015) şeklinde zaman dilimlerine ayrılmıştır (Göksel ve Güneş, 2017; Yüksekbilgili ve Akduman, 2015).

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, üç farklı bölüm içeren bir online anket formu aracılığıyla toplanmıştır.

3.3.1. Hemşirelerin Bireysel ve Mesleki Özellikleri

Bu bölüm, hemşirelerin bireysel ve mesleki özelliklerini belirlemek üzere 24 soru içermektedir. Bu sorular, hemşirelerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, mesleki pozisyon, çalışılan birim, mesleki, kurum ve birim deneyimi, yönetici/servis sorumlusu ile çalışma yılı, kurum değişikliği

sayısı, çalışma şekli, çalıştıkları kurum türü, pozisyon, mesleği isteyerek seçip seçmedikleri, kurum ve birimden memnun olma, alınan ücretten memnun olma, çalışma arkadaşı ve yönetici/servis sorumlusuna güvenme, günlük iş yükü, izin alma durumları gibi konular hakkında bilgi sağlamaktadır.

3.3.2. Sağlık Sorunları Formu

Bu bölüm, katılımcıların son bir ay içinde karşılaştıkları sağlık sorunlarını (kas-iskelet sistemi problemleri, kronik bel/boyun ağrısı, hipertansiyon, kalp hastalıkları, uyku problemi, astım, diyabet, obezite, kanser, mide problemleri, COVID-19 vb.) içermektedir. Katılımcılardan bu sorunlara, “hayır”, “evet, tanı konuldu” ve “evet, tanı konulmadı” yanıtlarından birini vermeleri istenmiştir (Kandemir, 2014).

3.3.3. Stanford Presenteizm Ölçeği-Kısa Formu

Stanford Üniversitesi tarafından telif hakkı ile korunan bu ölçeğin, Türk kültürüne uyarlanması Teoman ve Seren (2022) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin orijinalinde altı madde bulunurken, Türkçe uyarlamasında dört maddeye sahiptir ve her bir madde Beş’li Likert tipi ölçekle “1=Kesinlikle katılmıyorum”, “5=Kesinlikle katılıyorum” şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin puanları, maddelerin toplam puan ortalaması üzerinden elde edilmekte olup, minimum 1 ve maksimum 5 arasında değişen bir aralığa sahiptir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında da Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,762$ olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,754$ olarak bulunmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması

Veriler etik kurul izni alındıktan sonra Nisan 2022-Haziran 2022 tarihleri arasında, online anket formu kullanılarak toplanmıştır. Anketin linki, sosyal medya mesajlaşma platformları aracılığıyla (örneğin WhatsApp, Bip vb.) hemşirelerle paylaşılmıştır.

3.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Bu çalışmanın verilerinin istatistiksel analizi, SPSS 23.0 (IBM Corp., 2015) istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Hemşirelerin bireysel ve mesleki özellikleri ile sağlık sorunlarının analizi için sayı, yüzde ve ortalama değerler kullanılmıştır. X, Y ve Z kuşakları arasındaki farklılıkların değerlendirilmesinde ise ortalama, standart sapma, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Tüm istatistiksel analizlerde, anlamlılık düzeyi olarak 0,05 değeri kabul edilmiştir.

3.6. Etik İlkeler

Araştırmanın uygulanabilmesi için Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu’ndan etik kurul onayı (Tarih: 11.03.2022; Sayı No: 2022-23) ve araştırmada kullanılan ölçek için yazardan izin alınmıştır. Online anket formunun giriş bölümünde katılımcılara araştırmanın amacı ve bilgilerin gizliliği hakkında bilgi yazılarak Bilgilendirilmiş Olur Formu sunulmuştur. Araştırmaya katılmayı kabul edenler “Kabul ediyorum” kutucuğunu işaretleyerek onam formunu onaylamış ve anket formuna devam etmişlerdir. Bu form, hemşirelerin araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını teyit etmekte ve yazılı onamlarını içermektedir. Her katılımcının online anket formunu bir kez doldurmasına olanak tanıyan bir sistem oluşturulmuştur.

3.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın bazı önemli sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, uygulanan metodoloji çerçevesinde, elde edilen veriler yalnızca online anket formu yöntemiyle toplanmıştır. Bu yaklaşım, online anketlere katılımı tercih etmeyen veya internet erişim kısıtlamaları olan katılımcıların görüşlerini kapsamamış olabilir ve bu da çalışmanın genel geçerliliğini sınırlayabilir. İkinci olarak, iş hayatında en aktif olan X, Y ve Z kuşaklarına odaklanıldığından Baby Boomers kuşağı araştırmaya dahil edilmemiştir. Üçüncü olarak çalışmanın sonuçları, sadece katılımcıların kendi beyanlarına dayanmakta, bu nedenle toplanan yanıtlar ve demografik bilgiler, tüm hemşirelerin görüşlerini tam olarak yansıtmayabilir. Dördüncü olarak, araştırmanın belirli bir zaman aralığında gerçekleştirilmiş olması, elde edilen sonuçların zaman içinde değişebileceğini gösterebilir. Sonuç olarak, bu sınırlılıklar, bulguların yorumlanmasında ve genelleştirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır.

4. Bulgular

Araştırmaya katılan hemşirelerin kuşaklara göre bireysel ve mesleki özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Hemşirelerin Bireysel ve Mesleki Özelliklerinin Kuşaklara Göre Dağılımları (n: 514)

		X		Y		Z	
		n	%	n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	116	83,45	246	87,23	78	83,87
	Erkek	23	16,55	36	12,77	15	16,13
Medeni Durum	Evli	115	82,73	201	71,28	19	20,43
	Bekar	24	17,27	81	28,72	74	79,57
Eğitim Durumu	Sağlık Meslek Lisesi	6	4,32	12	4,26	13	13,98
	Ön Lisans	26	18,71	26	9,22	18	19,35
	Lisans	93	66,91	206	73,05	56	60,22
	Lisansüstü	14	10,07	38	13,48	6	6,45
Pozisyonu	Hemşire	126	90,65	260	92,20	91	97,85
	Yönetici/Sorumlu	13	9,35	22	7,80	2	2,15
	Hemşire						
Kurum değiştirme sayısı	Hiç	17	12,23	49	17,38	53	56,99
	1 tane	11	7,91	18	6,38	10	10,75
	2 tane	21	15,11	77	27,30	20	21,51
	3 tane	42	30,22	62	21,99	6	6,45
	4+	48	34,53	76	26,95	4	4,30
Çalışma şekli	Nöbet(gece/gündüz)	102	73,38	210	74,47	85	91,40
	Gündüz	37	26,62	72	25,53	8	8,60
Çalışma statüsü	4c	11	7,91	15	5,32	0	0
	4a	121	87,05	222	78,72	37	39,78
	4b	7	5,04	45	15,96	56	60,22
Hemşirelik mesleğini isteyerek seçme	Evet	95	68,35	178	63,12	80	86,02
	Hayır	44	31,65	104	36,88	13	13,98
Kurumdan memnun olma	Memnunum	89	64,03	114	40,43	45	48,39
	Az memnunum	29	20,86	120	42,55	40	43,01
	Memnun değilim	21	15,11	48	17,02	8	8,60
Çalışılan birimden memnun olma	Memnunum	107	76,98	162	57,45	64	68,82
	Az memnunum	23	16,55	85	30,14	24	25,81
	Memnun değilim	9	6,47	35	12,41	5	5,38
Alınan ücretten memnun olma	Memnunum	6	4,32	12	4,26	13	13,98
	Az memnunum	26	18,71	73	25,89	31	33,33
	Memnun değilim	107	76,98	197	69,86	49	52,69
Çalışma arkadaşlarına güvenme	Güvenirim	82	58,99	135	47,87	47	50,54
	Kararsızım	41	29,50	117	41,49	40	43,01
	Güvenmem	16	11,51	30	10,64	6	6,45
Yöneticimize/Servis sorumlu hemşirenize güvenme	Güvenirim	82	58,99	146	51,77	63	67,74
	Kararsızım	37	26,62	99	35,11	25	26,88
	Güvenmem	20	14,39	37	13,12	5	5,38
Günlük iş yükü	Çok yüksek	44	31,65	120	42,55	29	31,18
	Yüksek	56	40,29	112	39,72	39	41,94
	Orta	39	28,06	50	17,73	25	26,88

Tablo 1 (Devamı). Hemşirelerin Bireysel ve Mesleki Özelliklerinin Kuşaklara Göre Dağılımları (n: 514)

Hasta iken izin alma durumlarında yöneticinin/servis sorumlusunun adaletli davrandığını düşünme	Her zaman	74	53,24	135	47,87	48	51,61
	Bazen	56	40,29	124	43,97	41	44,09
	Hiçbir zaman	9	6,47	23	8,16	4	4,30
Hasta iken izin almada	Çok zorlanırım	9	6,47	22	7,80	2	2,15
	Zorlanırım	29	20,86	72	25,53	26	27,96
	Kararsızım	16	11,51	50	17,73	25	26,88
	Zorlanmam	64	46,04	111	39,36	32	34,41
	Hiç zorlanmam	21	15,11	27	9,57	8	8,60
Bir ebeveynin, çocuğun, eşin ya da akrabasının hasta olması durumunda onlara bakmak zorunda olduğunuzda ya da çocuğun okul toplantısı ya da annenizi doktora götürmesi gibi durumlarda izin almada	Çok zorlanırım	11	7,91	22	7,80	5	5,38
	Zorlanırım	31	22,30	92	32,62	26	27,96
	Kararsızım	22	15,83	56	19,86	30	32,26
	Zorlanmam	58	41,73	88	31,21	25	26,88
	Hiç zorlanmam	17	12,23	24	8,51	7	7,53

X kuşağı hemşireler, örneklemin %20,23'ünü (n=139) oluşturmaktadır. Bu grup, 44-58 yaş aralığında yer almaktadır ve yaş ortalamaları 47,32 olarak hesaplanmıştır. Bu kuşak içerisinde yer alan hemşirelerin büyük bir çoğunluğu (%83,45) kadın ve %82,73'ü evli olarak bulunmuştur. Eğitim düzeyleri incelendiğinde, X kuşağı hemşirelerin %66,91'i lisans mezunu iken mesleki dağılımlarına bakıldığında, %90,65'i hemşire olarak görev yapmaktadır. Kurumsal değişiklik bağlamında, bu kuşağa mensup hemşirelerin %34,53'ü dört ve üzeri kurum değişikliği gerçekleştirmiştir. Çalışma şartlarına ilişkin olarak, %73,38'i nöbetçi olarak (gece/gündüz) çalışmakta ve çalışma statüleri çoğunlukla 4A olarak (%87,05) belirlenmiştir. X kuşağı hemşirelerin kurumsal güven algıları değerlendirildiğinde, %58,99'unun yöneticilerine ve eşit oranda çalışma arkadaşlarına güvendiği bulunmuştur. İş yükü değerlendirmelerine bakıldığında ise %40,29'u iş yükünü yüksek bulurken, maaş memnuniyeti açısından %76,98'i aldıkları ücretten memnun değildir. Meslek seçimi konusunda, bu kuşağın hemşirelerin %68,35'i hemşirelik mesleğini isteyerek seçmiş ve %76,98'i çalıştıkları birimden, %64,03'ü ise çalıştıkları kurumdan memnundurlar. Sağlık sorunları söz konusu olduğunda, X kuşağı hemşirelerin %53,24'ü hasta olduklarında izin almak istediklerinde yönetici veya sorumlu hemşirelerin genellikle adaletli davrandığını düşünmektedirler. Aynı zamanda, %46,04'ü hastalandıklarında izin almakta zorlanmadığını, %41,73'ü ise ailevi sorumluluklar nedeniyle (çocuk bakımı, ebeveyn bakımı vs.) zorlanmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 1).

Y kuşağı hemşireler, örneklemin %65,56'sını (n=282) oluşturmaktadır. Bu grup 24-43 yaş aralığında yer almaktadır ve yaş ortalamaları 33,93 olarak belirlenmiştir. Bu kuşağın hemşirelerinin %87,23'ü kadın, %71,28'i ise evlidir. Eğitim seviyeleri incelendiğinde, lisans mezunu olanların oranı %73,05'tir. Mesleki dağılımlarına bakıldığında, Y kuşağı hemşirelerinin %92,20'si hemşire olarak görev yapmaktadır. Kurumsal geçmişler incelendiğinde, %26,95'i dört ve üzeri kurum değiştirmiştir. Bu kuşak, çoğunlukla, %78,72 oranında 4A çalışma statüsünde görev yapmaktadır. Y kuşağı hemşirelerinin kurumsal güven algılarına bakıldığında, %51,57'si yöneticilerine, %47,87'si ise çalışma arkadaşlarına güven duymaktadır. İş yükü ve maaş memnuniyeti incelendiğinde, %42,55'i iş yüklerini aşırı bulurken, %69,86'sı ise aldıkları ücretten memnun değildir. Mesleğe giriş motivasyonları değerlendirildiğinde, bu kuşağın %63,12'si hemşireliği isteyerek seçmiştir ve %57,45'i çalıştıkları birimden, %42,55'i ise çalıştıkları kurumdan memnundurlar. Sağlık sorunları karşısında, Y kuşağı hemşirelerin %47,87'si hasta olduklarında izin almak istediklerinde yönetici veya sorumlu hemşirelerin adaletli davrandığını düşünmektedirler. Aynı zamanda, %39,36'sı hastalandıklarında izin almakta zorlanmadığını, %32,26'sı ise ailevi yükümlülükler nedeniyle (ebeveyn, çocuk bakımı vb.) zorlanmadıklarını ifade etmişlerdir (Tablo 1).

Z kuşağı hemşireler, örneklemin %6,03'ünü (n=93) oluşturmaktadır ve bu grup 21-23 yaş aralığında, yaş ortalaması ise 22,74 olarak hesaplanmıştır. Z kuşağı hemşireleri içerisinde %83,87'si kadın ve %79,57'si bekarıdır. Bu gruptakilerin %60,22'si lisans mezunu olup, çalışma statüleri

çoğunlukla 4B (%60,22) olarak belirlenmiştir. Mesleki durumları incelendiğinde, %97,85'i hemşire olarak görev yapmakta ve %56,99'u daha önce hiç kurum değiştirmemiştir. Z kuşağı hemşirelerinin yönetici ve çalışma arkadaşlarına olan güven durumları değerlendirildiğinde, %67,74'ü yöneticilerine, %50,54'ü ise çalışma arkadaşlarına güven duymaktadır. İş yükü ve ücret memnuniyeti incelendiğinde, %41,94'ü iş yükünü yüksek bulurken, %52,69'u aldıkları ücretten memnun değildir. Bu kuşağa mensup hemşirelerin %88,02'si hemşireliği isteyerek seçmiş, %68,82'si çalıştıkları birimden ve %48,39'u ise çalıştıkları kurumdan memnunsunlardır. İş ve kişisel yaşam dengesi bağlamında, Z kuşağı hemşirelerin %51,61'i hasta olduklarında izin almak istediklerinde yönetici ya da sorumlu hemşirelerin adaletli davrandığını düşünmektedir. %34,41'i hastalandıklarında izin almakta zorlanmadığını ve %32,26'sı ise ailevi yükümlülükler durumunda zorlanmadıklarını ifade etmiştir (Tablo 1).

Araştırma kapsamına alınan X, Y ve Z kuşağı hemşirelerinin yaşadıkları sağlık sorunları ve bu sorunlara ilişkin tanı durumları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. X, Y ve Z Kuşağı Hemşirelerin Sağlık Sorunlarına Göre Dağılımları

		KUŞAK					
		X		Y		Z	
		n	%	n	%	n	%
Eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	27	19,42	54	19,15	14	19,42
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	39	28,06	116	41,13	34	36,56
	Hayır, tanı konulmadı	73	52,02	112	39,72	45	48,39
Kronik bel/boyun ağrısı	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	29	20,86	46	16,31	11	11,83
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	34	24,46	109	38,65	27	29,03
	Hayır, tanı konulmadı	76	54,68	127	45,04	55	59,14
Migren-baş ağrısı	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	16	11,51	40	14,18	10	10,75
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	26	18,71	67	23,76	18	19,35
	Hayır, tanı konulmadı	97	69,78	175	62,06	65	69,89
Yüksek kan basıncı	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	17	12,23	11	3,90	3	3,23
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	10	7,19	9	3,19	1	1,08
	Hayır, tanı konulmadı	89	80,58	262	92,91	89	95,70
Yüksek kan kolesterolü	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	12	8,63	10	3,55	0	0
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	11	7,91	18	6,38	3	3,23
	Hayır, tanı konulmadı	116	83,45	254	90,07	90	96,77
Kalp hastalıkları	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	9	6,47	9	3,19	3	3,23
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	6	4,32	18	6,38	4	4,30
	Hayır, tanı konulmadı	124	89,21	255	90,43	86	92,47
Uyku problemi	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	9	6,47	31	10,99	11	11,83
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	45	32,37	102	36,17	37	39,78
	Hayır, tanı konulmadı	85	61,15	149	52,84	45	48,39
Depresyon	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	12	8,63	31	10,99	6	6,45
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	23	16,55	65	23,05	21	22,58
	Hayır, tanı konulmadı	104	74,82	186	65,96	66	70,97
Anksiyete (kaygı, endişe) bozukluğu	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	11	7,91	39	13,83	14	15,05
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	29	20,86	84	29,79	31	33,33
	Hayır, tanı konulmadı	99	71,22	159	56,38	48	51,61
Astım	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	6	4,32	14	4,96	1	1,08
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulma	7	5,04	12	4,26	2	2,15
	Hayır, tanı konulmadı	126	90,65	256	90,78	90	96,77
Diyabet	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	6	4,32	8	2,84	1	1,08
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	7	5,04	12	4,26	3	3,23
	Hayır, tanı konulmadı	126	90,65	262	92,91	89	95,70
Obezite	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	2	1,44	7	2,48	2	2,15
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	9	6,47	17	6,03	2	2,15
	Hayır, tanı konulmadı	128	92,09	258	91,49	89	95,70
Kanser	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	5	3,60	4	1,42	0	0
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	4	2,88	3	1,06	0	0
	Hayır, tanı konulmadı	130	93,53	275	97,52	93	100
Mide problemleri	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	18	12,95	29	10,28	6	6,45
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulma	29	20,86	72	25,53	18	19,35
	Hayır, tanı konulmadı	92	66,19	181	64,18	69	74,19
Kronik yorgunluk ya da düşük enerji	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	16	11,51	39	13,83	18	19,35
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	62	44,60	150	53,19	36	38,71
	Hayır, tanı konulmadı	61	43,88	93	32,98	39	41,94
Öksürük ya da boğaz ağrısı	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	9	6,47	21	7,45	6	6,45
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	16	11,51	55	19,50	19	20,43
	Hayır, tanı konulmadı	114	82,01	206	73,05	68	73,12

Tablo 2 (Devamı). X, Y ve Z Kuşağı Hemşirelerin Sağlık Sorunlarına Göre Dağılımları

Ateş, titreme ya da diğer soğuk algınlığı/grip belirtileri	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	8	5,76	20	7,09	7	7,53
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	11	7,91	26	9,22	10	10,75
	Hayır, tanı konulmadı	120	86,33	236	83,69	76	81,72
Kabızlık, su kaybı ya da ishal	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	6	4,32	18	6,38	5	5,38
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	12	8,63	45	15,96	15	16,13
	Hayır, tanı konulmadı	121	87,05	219	77,66	73	78,49
İş kazası	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	2	1,44	7	2,48	2	2,15
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	2	1,44	11	3,90	3	3,23
	Hayır, tanı konulmadı	135	97,12	264	93,62	88	94,62
Yaralanma ve kaza	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	1	0,72	6	2,13	3	3,23
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	2	1,44	8	2,84	2	2,15
	Hayır, tanı konulmadı	136	97,84	268	95,04	88	94,62
COVID- 19	Evet, hekim tarafından tanı konuldu	20	14,39	58	20,57	18	19,35
	Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı	6	4,32	20	7,09	3	3,23
	Hayır, tanı konulmadı	113	81,29	204	72,34	72	77,42

Tablo 2’de yer alan verilere göre, X kuşağı hemşirelerin %52,02’si eklem ağrısı ve kas-iskelet sistemi problemleri yaşamamıştır. Aynı şekilde, bu kuşakta %54,68’lik bir bölüm bel ve boyun ağrısı, %69,78’lik bir bölüm ise migren ve baş ağrısı sorunu ile karşılaşmamıştır. Kalp hastalığı ve kanser açısından, sırasıyla %89,21 ve %93,53’lük kısımlar bu hastalıklara yakalanmamıştır. Psikolojik durumlarına bakıldığında, %61,15’lik bir kısım uyku problemi yaşamazken, %74,82’si depresyon tanısı almamıştır. X kuşağı hemşirelerin %81,29’u COVID-19 tanısı almamıştır.

Y kuşağı hemşirelere bakıldığında, eklem ağrısı ve kas-iskelet sistemi problemleri konusunda %41,13’ü şikayetçi olmuş ancak tanı almamıştır. Bu kuşağın %45,04’ü kronik bel ve boyun ağrısı yaşamamış, %62,06’sı ise migren ve baş ağrısı sorunuyla karşılaşmamıştır. Kronik hastalıklar açısından, %90,43’ü kalp hastalığı ve %97,52’si kanser tanısı almamıştır. Psikolojik durumlar değerlendirildiğinde, %52,84’ü uyku problemi yaşamazken, %65,96’sı depresyon tanısı almamıştır. Y kuşağı hemşirelerin %72,34’ü COVID-19 tanısı almamıştır (Tablo 2).

Son olarak Z kuşağı hemşireleri incelendiğinde, eklem ağrısı ve kas-iskelet sistemi problemleri konusunda %48,39’u rahatsızlık yaşamamıştır. Bu kuşağın %59,14’ü kronik bel ve boyun ağrısı yaşamamış, %69,89’u migren ve baş ağrısıyla karşılaşmamıştır. Kronik hastalıklar açısından, %92,47’si kalp hastalığı ve tamamı kanser tanısı almamıştır. Psikolojik durumları değerlendirildiğinde, %48,39’u uyku problemi yaşamamış, %70,97’si depresyon tanısı almamıştır. Z kuşağı hemşirelerin %77,42’si COVID-19 tanısı almamıştır (Tablo 2).

X, Y ve Z kuşağı hemşirelerin Stanford Presenteeism ölçek puan ortalamaları durumları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. X, Y ve Z Kuşağındaki Hemşirelerin Stanford Presenteeism Ölçek Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması (N= 514)

Değişken	Kategori	n	$\bar{X} \pm Ss$	F	p
Kuşak	X	139	3,09±0,91	2,94	0,05
	Y	282	3,25±0,91		
	Z	93	3,02±0,84		

Ölçeğin toplam ortalama puanı X kuşağı için 3,09±0,91; Y kuşağı için 3,25±0,91; Z kuşağı için 3,02±0,84 idi. Bu kuşaklardaki hemşireler arasında işte var olamama puanlarında sınırdaki istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır (p=0,05).

Tablo 4. X, Y ve Z Kuşağındaki Hemşirelerin Stanford Presenteeism Ölçek Puan Ortalamalarının Sağlık Sorunlarına Göre Karşılaştırılması

Hastalık Değişken	Kuşak	Kategori	$\bar{X} \pm Ss$	F*	p	Fark**				
Eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri	X	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,09±0,75	3,93	0,02	2>3				
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,42±0,72							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,92±0,83							
	Y	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,45±0,75							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,48±0,80							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,92±0,99							
	Z	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,35±0,94							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,33±0,74							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,69±0,83							
Kronik bel/boyun ağrısı	Y	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,47±0,68	13,28	0,00	1,2>3				
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,51±0,82							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,96±0,96							
	Z	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,34±0,86							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,40±0,63							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,77±0,85							
	Migren-başağrısı	X	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹				2,93±1,06	4,27	0,02	2>3
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²				3,55±0,89			
			Hayır, tanı konulmadı ³				3,00±0,86			
Y		Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,46±0,67							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,52±0,85							
		Hayır, tanı konulmadı ³	3,10±0,94							
Yüksek kan basıncı		X	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,07±1,06	3,05	0,05	2>3			
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,77±0,61						
			Hayır, tanı konulmadı ³	3,04±0,89						
	Yüksek kolesterol	X	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,39±0,85				4,73	0,01	2>3
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,79±10,53						
			Hayır, tanı konulmadı ³	3,00±0,92						
		Y	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,75±0,61						
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,70±1,00						
			Hayır, tanı konulmadı ³	3,20±0,90						
Kalp hastalıkları		X	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,47±1,02	3,34	0,04	2>3			
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,87±0,30						
			Hayır, tanı konulmadı ³	3,03±0,90						
	Uyku problemi	X	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,75±0,61				5,28	0,01	1>3
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,30±0,80						
			Hayır, tanı konulmadı ³	2,92±0,95						
		Y	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,48±0,62						
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,49±0,89						
			Hayır, tanı konulmadı ³	3,04±0,93						
Z		Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,20±0,57							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,31±0,67							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,75±0,94							
Depresyon	Y	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,58±0,56	10,75	0,00	2>3				
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,60±0,90							
		Hayır, tanı konulmadı ³	3,08±0,91							
	Z	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,29±0,64							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,45±0,76							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,86±0,84							
	Anksiyete (kaygı, endişe) bozukluğu	X	Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹				3,63±0,62	4,73	0,01	1>3
			Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²				3,37±0,83			
			Hayır, tanı konulmadı ³				2,95±0,93			
Y		Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,53±0,53							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,59±0,86							
		Hayır, tanı konulmadı ³	3,01±0,93							
Z		Evet, hekim tarafından tanı konuldu ¹	3,17±0,79							
		Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı ²	3,48±0,66							
		Hayır, tanı konulmadı ³	2,68±0,82							

F*: One Way ANOVA; Fark**: Tukey testi

Tablo 4’te yer alan verilere göre, X kuşağı hemşirelerde eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri, migren/baş ağrısı, yüksek kan basıncı, yüksek kolesterol ve kalp hastalıklarında, tanı almamış fakat şikayetçi olanların puan ortalamaları tanı konulmayanlara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p < 0,05$). Ancak, uyku problemi ve anksiyete bozukluğunda tanı almış olanların puan ortalamaları tanı almayanlara göre anlamlı derecede yüksektir ($p < 0,05$).

Y kuşağı hemşirelerde eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri, kronik bel/boyun ağrısı, uyku problemi ve anksiyete bozukluğunda tanı almış olanların ve tanı almamış ama şikayetçi olanların puan ortalamaları, tanı konulmayanlara kıyasla anlamlı derecede yüksektir ($p < 0,05$). Migren/baş ağrısı ve depresyonda ise tanı almamış fakat şikayetçi olanların puan ortalamaları, tanı konulmayanlara göre anlamlı derecede yüksektir ($p < 0,05$). Yüksek kolesterolde ise yalnızca tanı almış olanların puan ortalaması tanı almayanlara göre anlamlı derecede yüksektir ($p < 0,05$).

Z kuşağı hemşirelerde eklem ağrısı ve kas-iskelet sistemi problemlerinde tanı almış olanların ve tanı almamış ama şikayetçi olanların puan ortalamaları, tanı konulmayanlara kıyasla anlamlı derecede yüksektir ($p < 0,05$). Ancak kronik bel/boyun ağrısı, uyku problemi, depresyon ve anksiyete bozukluğunda tanı almamış ama şikayetçi olan Z kuşağı hemşirelerin puan ortalamaları tanı konulmayanlara göre anlamlı derecede yüksektir ($p < 0,05$).

5. Tartışma

Araştırmanın bulguları, hemşirelik mesleğinde X, Y ve Z kuşakları arasında kadın hemşire sayısının hâkim olduğunu göstermektedir. Hemşirelik, tarihsel olarak kadınlar tarafından seçilen bir meslek olmuştur (Çay, 2021). Bu durum incelenen kuşaklarda da benzer bir dağılım göstermektedir. Y kuşağı hemşireler arasında lisans ve lisansüstü eğitim düzeyi oranlarının diğer kuşaklara kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bulgu, bu kuşağın eğitim olanaklarına daha fazla erişim sağladığını gösterebilir. Ancak, Z kuşağı hemşirelerin çoğu, henüz kariyerlerinin başlangıç aşamasında oldukları için genellikle birim hemşirelik pozisyonlarında yer almaktadırlar.

Araştırma, Z kuşağındaki bireylerin hemşirelik mesleğini bilinçli bir şekilde tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Bu kuşağın teknolojiye yatkınlığı ve bilgiye erişim kolaylığı mesleki tercihlerinde bir etken olabilmektedir (Unvan ve Özturan, 2020: 554). Y kuşağı hemşirelerde belirlenen iş memnuniyeti oranlarının diğer kuşaklara göre daha düşük olduğu görülmüştür. Bu sonuç, Y kuşağının iş ortamı, kurum kültürü ve çalışma koşullarına ilişkin beklentilerinin tam olarak karşılanmadığını düşündürmektedir. Literatüre göre, Y kuşağı bireyler esnek çalışma şartlarına, iş-yaşam dengesine ve kariyer olanaklarına önem vermektedir (Anselmo-Witzel vd., 2020: 511-512; Keith vd., 2021: 223). Bu beklentiler tam olarak karşılanmadığında, iş memnuniyeti üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir.

Z kuşağı hemşirelerinin yöneticilere olan güvenleri, iş birliği yönünden olumlu sonuçlar oluşturabilmektedir (Timuçin vd., 2022: 242). Ancak Y kuşağı hemşirelerinin yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına gösterdikleri düşük güven düzeyleri, kurum içi ilişkiler ve iş birliği açısından potansiyel sorunlara işaret edebilmektedir (Durmaz ve Okumuş, 2021: 53; Timuçin vd., 2022: 242). Bu kuşak aynı zamanda izin alma konusunda da en çok zorlanan gruptur; bu, onların geleneksel hiyerarşik yapılar yerine daha esnek ve özerk çalışma ortamlarına yönelik tercihlerini yansıtabilir (Gabrielova ve Buchko, 2021: 491) veya mesleki tutkularının somut bir göstergesi olabilir (Huber ve Schubert, 2019: 1347). X kuşağı hemşireler yöneticilere güven konusunda diğer kuşaklara göre daha olumlu bir görüşe sahiptirler. Bu durum, saygınlık ve kendini gerçekleştirme gibi yüksek düzeyde içsel motivasyona sahip X kuşağının, sorunları bağımsız bir şekilde çözme eğilimi ve belirsiz durumları etkin bir biçimde yönetme kapasitesi ile ilişkilendirilebilir (Metin ve Kızıldağ, 2017: 347; So Hee ve Yeojin, 2023: 5). Z kuşağı hemşireleri izin alma konusunda daha az zorlanmaktadır, çünkü genellikle daha genç, bekar ve iş hayatına yeni başlamış bireylerden oluşmaktadır. Hemşirelerin hasta olduklarında izin alma konusundaki isteksizliği, iş rolü, sosyal statü, iş ve mali güvenlik ve hasta bakım talepleri gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır (Freeling vd., 2020: 9).

Bu çalışmada, X, Y ve Z kuşakları arasında işte var olamama puanlarında sınırdaki istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p=0,05$). Ancak, elde edilen p değerinin tam olarak 0,05 olması, bu sonucun hassas olduğunu ve dikkatle ele alınması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca Y kuşağının puan ortalamalarının diğer kuşaklara göre daha yüksek olması, bu kuşağın işte var olamama davranışının daha belirgin olabileceğini göstermektedir. Elsherbiny vd. (2022: 113), işte var olamamada yüksek puanların, hemşirelerin sağlıkla ilgili kaygılarını bir kenara bırakıp kısa süreliğine işlerine odaklandıklarının bir göstergesi olabileceğini belirtmiştir. Ancak, bu tür bir odaklanmanın uzun vadede hemşireler üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini de ifade etmişlerdir. Y kuşağının diğer kuşaklara göre daha yüksek işte var olamama puanına sahip olması, bu kuşağın iş yaşamındaki streslere veya işle ilgili taleplere nasıl tepki verdiğini gösterebilir. Ayrıca, bu durum Y kuşağının iş yaşamındaki beklentileri, motivasyonu veya işle ilgili deneyimleriyle de ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu sonuçlar, kurum yöneticilerinin ve yönetici hemşirelerin özellikle Y kuşağındaki hemşirelerin iş yaşamı deneyimlerini ve işte var olamama davranışını anlama ve destekleme ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu durum, Y kuşağının iş yaşamındaki zorluklara verdiği tepkileri anlamaya ve bu tepkilere yönelik potansiyel destekleyici stratejiler geliştirmeye yönelik bir zemin oluşturabilir. Bu aynı zamanda Y kuşağının iş hayatındaki zorluklara verdiği tepkilerin daha iyi anlaşılmasının ve bu tepkilere yönelik etkili stratejiler geliştirilmesinin önemini de vurgulamaktadır.

Bu çalışma, kuşaklar arasında sağlık sorunlarına dair ortak bazı hastalıkları ortaya koyarken, aynı zamanda her kuşak için farklılaşan bazı spesifik sorunlara da dikkat çekmektedir. Kas-iskelet sistemi problemleri gibi evrensel sorunlar, tüm kuşaklarda benzer sıklıklarla görülürken, yaşa bağlı sağlık sorunları doğal olarak X kuşağında daha yüksek sıklıkta görülmektedir. Bu, yaşlanmanın doğal etkilerinin yanı sıra, bu kuşakta yaşa bağlı (yüksek kan basıncı, yüksek kolesterol, kalp hastalıkları, diyabet) hastalıkların yönetiminde ve tanınmasında daha etkili stratejilere ihtiyaç olduğunu da göstermektedir. Özellikle X kuşağı hemşirelerin çoğunluğu "Evet, şikayetçiyim ama tanı konulmadı" şeklinde yanıt vermiştir. Özellikle eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri, migren/baş ağrısı, yüksek kan basıncı ve kolesterol, kalp hastalıklarında, tanı almamış fakat bu sağlık sorunlarından şikayetçi olan X kuşağı hemşirelerin puan ortalamalarının tanı almayanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, hekim tanısı almamış X kuşağındaki hemşirelerin sağlık sorunları nedeniyle işte daha fazla zorluk yaşadıklarını göstermektedir. Diğer yandan, uyku problemi ve anksiyete bozukluğu konusunda tanı almış olan X kuşağı hemşirelerin puan ortalamaları, tanı almayanlara göre anlamlı derecede yüksektir. Uyku problemleri olan bir bireyin iş performansı üzerindeki olumsuz etkileri, literatürde de desteklenmektedir. Uykusuzluk, bireyin bilişsel işlevlerini, özellikle de dikkatini ve karar verme yeteneğini etkileyebilir (Kandemir, 2014: 45). Anksiyete bozukluğunun iş performansı üzerindeki olumsuz etkileri de benzer şekilde literatürde desteklenmektedir. Anksiyete, bireyin işteki konsantrasyonunu, iş arkadaşlarıyla ilişkilerini ve genel iş performansını olumsuz etkileyebilir (Kandemir, 2014).

Sağlık çalışanları, kendi sağlık durumlarını ihmal edebilir veya yeterli sağlık hizmetine erişimde zorluklar yaşayabilirler (Freeling vd., 2020: 2). Özellikle hemşireler, başkalarına bakım sağlamanın zorlayıcı doğası nedeniyle kendi sağlıklarını göz ardı edebilirler. Çalışma saatleri, iş yükü ve iş stresi hemşirelerin kendi sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli zamanı ve enerjiyi bulamamalarına neden olabilir (Brborović ve Brborović, 2017: 1; Jeon vd., 2014: 2). Bu durumun Y kuşağı hemşirelerde daha belirgin olduğu söylenebilir. Bel/boyun ağrısı, migren/baş ağrısı, uyku problemi, depresyon ve kronik yorgunluk gibi sağlık sorunlarında şikayetçi olmalarına rağmen tanı konulmayan Y kuşağı hemşirelerin işte var olamama puan ortalamalarının tanı almayanlara göre anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca bakıldığında, tanı alsın veya almasın, söz konusu sağlık sorunlarının Y kuşağı hemşirelerin işteki performansını etkileyen önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Literatürde özellikle belirtilen kronik sağlık sorunları, hemşirelerin işte var olamaması ile doğrudan ilişkilidir. (Elsherbiny vd., 2022). Ayrıca çalışmada migren/baş ağrısı ve depresyon konusunda ise, tanı konulmamış olmasına rağmen bu sağlık sorunlarından şikayetçi olan Y kuşağı hemşirelerin işte var olma durumlarının olumsuz etkilendiği bulunmuştur. Migren/baş

ağrısı ve depresyonun işteki performansa olumsuz etkisi, hemşirelerin işteki konsantrasyonlarını bozabilir ve enerjilerini azaltabilir (Kandemir, 2014; Oktay, 2021). Özellikle bu tür sağlık sorunlarına dikkat çekilmesi ve bu sorunlarla başa çıkmak için stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Y kuşağı hemşirelerin yüksek kolesterol seviyeleri de işte var olamama davranışlarını olumsuz etkileyebilir. Bu, hemşirelerin genel sağlık durumunun işteki performanslarına doğrudan etkisi olduğunu göstermektedir. Hemşirelik mesleğinde büyük bir grubu oluşturan Y kuşağı hemşirelerin sağlık sorunları nedeniyle işte var olamamaları hasta bakım kalitesi ve sürekliliği için büyük bir risk oluşturabilir (Yetgin, 2020). Bu bağlamda, yönetici hemşirelerin Y kuşağı hemşirelerinin karşılaştıkları sağlık sorunlarına özgü stratejik çözümler geliştirmeleri gerekmektedir. Bu stratejiler arasında ergonomik ekipmanların teşvik edilmesi, düzenli sağlık taramalarının yapılması ve esnek çalışma saatlerinin uygulanması yer alabilir. Ayrıca duygusal ve ruhsal sağlık sorunlarına yönelik psikososyal destek hizmetlerinin sağlanması hemşirelerin bu zorluklarla baş etmelerini kolaylaştırabilir.

Z kuşağı hemşirelerin karşılaştığı sağlık sorunları, onların çalışma ortamlarındaki zorluklar ve ergonomik eksikliklerle doğrudan ilişkili görünmektedir. Bulgular, Z kuşağı hemşirelerin özellikle eklem ağrıları ve kas-iskelet sistemi sorunlarına daha yatkın olduğunu ve bu sağlık sorunları ve işte var olamama düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur. Hekim tarafından tanı konulmamış olsa bile, kronik bel ve boyun ağrısı, uyku problemleri, depresyon ve anksiyete bozukluğu gibi semptomlardan şikayetçi olan Z kuşağı hemşirelerin iş performansı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceği görülmektedir. Bu, sadece tanı konulmuş sağlık sorunlarının değil, aynı zamanda bu tür belirtilerin de hemşirelerin iş performansını etkileyebileceğine işaret etmektedir. Bu durum, hemşirelerin çalışma ortamlarında sağlık ve güvenlik uygulamalarının ne kadar yeterli olduğu konusunda düşündürmektedir. Özellikle genç ya da yeni mezun hemşireler için, işin fiziksel zorluklarına uyum sağlama süreci, mevcut eğitim ve oryantasyon programlarının yetersizliği nedeniyle daha da zorlayıcı hale gelebilir (Kuşaklı vd., 2019: 205).

Z kuşağı hemşireler arasında görülen yüksek oranda psikolojik sorunlar, çalışma ortamlarında yeterli stres yönetimi ve ruh sağlığı destek sistemlerinin yetersiz olduğunu düşündürmektedir (Kandemir, 2014). Yeni çalışma hayatına başlayan Z kuşağı hemşirelerin sağlık sorunlarına yönelik potansiyel ihmal ya da göz ardı sağlık sistemindeki boşlukları ve eksiklikleri ortaya çıkarabilir. Ertelemeli hastalık izinlerinin, çalışanları daha ciddi sağlık sorunlarına maruz bırakabileceği, literatürde de belirtilen bir durumdur (Freeling vd., 2020: 9). Bu sonuç, kurum yöneticilerine ve yönetici hemşirelere Z kuşağı hemşirelerin sağlık sorunlarını dikkate alarak önleyici tedbirler alınmasının önemli olduğunu göstermektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, X kuşağındaki hemşireler, diğer iki kuşaktan daha deneyimli olup, genellikle yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına daha fazla güvenmektedirler. Y kuşağı hemşireleri, eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri ve uyku sorunları gibi sağlık sorunlarından en çok etkilenen gruptur. Z kuşağı hemşireleri ise daha genç ve yeni mezunlar olup, genel olarak mesleğe daha olumlu bir bakışa sahiptirler.

Y kuşağı işte var olamama düzeyi diğer kuşaklara kıyasla en yüksek ortalamaya sahiptir. Z kuşağı en düşük puan ortalamasını sergilerken, X kuşağı ise Y ve Z kuşakları arasında orta bir seviyede yer almaktadır. Ayrıca aralarındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir. X kuşağında, eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri, migren/baş ağrısı, yüksek kan basıncı, yüksek kolesterol ve kalp hastalıklarında belirli bir tanı almasalar da şikayetçi olan hemşirelerin puan ortalamaları, tanı almayanlara kıyasla anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Y kuşağında ise, eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri, kronik bel/boyun ağrısı, uyku problemi ve anksiyete bozukluğu şikayetlerinde tanı alıp almamanın puanlar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Z kuşağında, eklem ağrısı, kas-iskelet sistemi problemleri, kronik bel/boyun ağrısı, uyku problemi, depresyon ve

anksiyete bozukluğu şikayetlerinin puanlar üzerinde tanı almaya bağlı olarak değişiklik gösterdiği bulunmuştur. Bu sonuçlar, farklı kuşaktaki hemşirelerin yaşadıkları sağlık sorunlarına göre işte var olamama puanları arasında farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma, yönetici hemşireler için önemli bilgiler sunmaktadır. Hemşirelik işgücünde belirli kuşakların, özellikle de X, Y ve Z kuşaklarının işte var olamaması ile ilişkili özgül sağlık şikâyetlerine karşı duyarlı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu kuşakların farklı sağlık problemleri ve bu problemlerin iş performanslarına olan etkileri konusunda bilinçli olmak, hemşirelik hizmetlerinin kalitesini önemli ölçüde artırabilir. Yönetici hemşirelerin görevleri arasında hemşirelerin sağlık durumuna duyarlılığın artırılması, işyerinde ergonomik düzenlemelerin yapılması, psikolojik destek programlarının oluşturulması ve hemşirelerin sağlık durumlarının düzenli olarak takip edilmesi yer almalıdır. Ayrıca, kuşaklara özgü sağlık ihtiyaçlarına yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi ve hemşirelerin sağlıklarını koruma ve geliştirme konusunda farkındalıklarının artırılması da büyük önem taşımaktadır. Bu tür yaklaşımlar, hemşirelerin işe devam oranlarını olumlu yönde etkileyerek kurumun maliyetlerini azaltma konusunda etkili bir strateji oluşturabilir (Rainbow ve Steege, 2017: 621; Shan vd., 2021: 7).

Kaynaklar

- Acar, Z., Atasoy, E. Ö. ve Mete, M. (2023). Hizmet işletmelerinde işte varol(a)mama. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, (46), 34-53. <https://doi.org/10.17740/eas.soc.2023.V46.03>
- Anselmo-Witzel, S., Heitner, K. L. ve Dimitroff, L. J. (2020). Retaining generation Y nurses: Preferred characteristics of their nurse managers. *The Journal of Nursing Administration*, 50(10), 508-514. <http://dx.doi.org/10.1097/NNA.0000000000000926>
- Aronsson, G., Gustafsson, K. ve Dallner, M., (2000). Sick but yet at work, an empirical study of sickness presenteeism. *Journal Of Epidemiology And Community Health*, 54(7), 502-509. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.54.7.502>
- Arslan, A. ve Staub, S. (2015). Kuşak teorisi ve iç girişimcilik üzerine bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 1-24. <https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/file/11/001.pdf>
- Aysun, K. ve Bayram, Ş. (2017). Determining the level and cost of sickness presenteeism among hospital staff in Turkey. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics, (JOSE)*, 23(4), 501-509. <https://doi.org/10.1080/10803548.2016.1274159>
- Barbosa, D. (2016). Present but absent: Presenteeism phenomenon in portuguese nurses. *Portocola Superior de Enfermagem do Porto*. <https://core.ac.uk/download/pdf/75985124.pdf>
- Bezerra, I. N., Bahamonde, N. M. S. G., Marchioni, D. M. L., Chor, D., Cardoso, L. O., Aquino, E. M. L., Almeida, M. D. C. C. D., Molina, A. D. C. B., fonseca, M. D.J.M.D. ve Matos, S. M. A. D. (2018). Generational differences in dietary pattern among Brazilian adults born between 1934 and 1975: a latent class analysis. *Public Health Nutrition*, 21(16), 2929-2940. <https://doi.org/10.1017/S136898001800191X>
- Brborović, H. ve Brborović, O. (2017). Patient safety culture shapes presenteeism and absenteeism: A cross-sectional study among croatian healthcare workers. *Arhiv Za Higijenu Rada I Toksikologiju*, 68(3),185–189. <https://doi.org/10.1515/aiht-2017-68-2957>
- Canizares, M., Gignac, M., Hogg-Johnson, S., Glazier, R. H., ve Badley, E. M. (2016). Do baby boomers use more healthcare services than other generations? Longitudinal trajectories of physician service use across five birth cohorts. *BMJ Open*, 6, e013276. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-013276>
- Canizares, M., Hogg-Johnson, S., Gignac, M. A., Glazier, R. H. ve Badley, E. M. (2018). Increasing trajectories of multimorbidity over time: birth cohort differences and the role of changes in obesity and income. *The Journals of Gerontology: Series B*, 73(7), 1303-1314. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbx004>

- Carter, M. R. ve Kelly, R. K. (2013). Self-reported health status, body mass index, and healthy lifestyle behaviors: differences between Baby Boomer and Generation X employees at a southeastern university. *Workplace health & safety*, 61(9), 409-418. <https://doi.org/10.3928/21650799-20130827-67>
- Çay, G. (2021). *Meslek seçiminde toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi: Hemşirelik mesleği örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya. <http://acikerisim.akdeniz.edu.tr/handle/123456789/6147?locale-attribute=tr>
- Çetin Aydın, G. ve Başol, O. (2014). X ve Y kuşağı: Çalışmanın anlamında bir değişme var mı?. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 1-15. <https://doi.org/10.17339/ejovoc.41369>
- Daniels, S., Wei, H., Han, Y., Catt, H., Denning, D. W., Hall, L., Regan, M., Verma, A., Whitfield, C. A. ve Tongeren, M.V. (2021). Risk factors associated with respiratory infectious disease-related presenteeism: a rapid review. *BMC Public Health*, 21, 1955. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-12008-9>
- de Abreu, M. M., Walker, D. R., Sesso, R. C. ve Ferraz, M. B. (2013). A cost evaluation of peritoneal dialysis and hemodialysis in the treatment of end-stage renal disease in Sao Paulo, Brazil. *Peritoneal Dialysis International*, 33(3), 304-315. <https://doi.org/10.3747/pdi.2011.001>
- Durmaz, Ş. ve Okumuş, B. (2021). İş hayatında kuşaklar arası farklılıklar ve Z kuşağı. *Pearson Journal*, 6(16), 47-68. <http://dx.doi.org/10.46872/pj.448>
- Elsheerbin, H., Kamel, E. A., Abou-ElWafa, H. S. ve Sehsah, R. (2022). Presenteeism among nursing staff of intensive care units. *Egyptian Journal of Occupational Medicine*, 46(2), 101-118. <https://doi.org/10.21608/ejom.2021.99061.1253>
- Freeling, M., Rainbow, J. G. ve Chamberlain, D. (2020). Painting a picture of nurse presenteeism: A multi-country integrative review. *International Journal of Nursing Studies*, 109, 103659. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2020.103659>
- Gabrielova, K. ve Buchko, A. A. (2021). Here comes generation Z: Millennials as managers. *Business Horizons*, 64(4), 489-499. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2021.02.013>
- Göksel, A. ve Güneş, G. (2017). Kuşaklar arası farklılaşma: x ve y kuşaklarının örgütsel sessizlik davranışı bağlamında analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 807-828. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/461104>
- Guo, S., Zhang, H., Chang, Y., Zhang, J., Chen, H., ve Zhang, L. (2023). The relationship between presenteeism among nurses and patients' experience in tertiary hospitals in China. *Heliyon*, 9(12), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22097>
- Hervieux, V., Biron, C., ve Dima, J. (2023). Investigating associations between physical activity and presenteeism—a scoping review. *American Journal of Health Promotion*, 37(8), 1147-1161. <https://doi.org/10.1177/089011712311937>
- Hiles, S. A., Harvey, E. S., McDonald, V. M., Peters, M., Bardin, P., Reynolds, P. N., Upham, J. W., Baraket, M., Bhikoo, Z., Bowdwn, J., Brockway, B., Chung, L. P., Cochrane, B., Foxley, G., Garrett, J., Hew, M., Jayaram, L., Jenkins, C., Katelaris, C., Katsoulotos, G., Koh, M. S., Kritikos, V., Lambert, M., Langton, D., Lara Rivero, A., Marks, G. B., Middleton, P. G., Nanguzgambo, A., Radhakrishna, N., Reddel, H., J. Rimmer, J., Southcott, A. M., Sutherland, M., Thien, F., Wark, P. A. B., Yang, I. A., Yap, E. ve Gibson, P. G. (2018). Working while unwell: Workplace impairment in people with severe asthma. *Clinical & Experimental Allergy*, 48(6), 650-662. <https://doi.org/10.1111/cea.13153>
- Huber, P. ve Schubert, H. J. (2019). Attitudes about work engagement of different generations-A cross-sectional study with nurses and supervisors. *Journal of nursing management*, 27(7), 1341-1350. <https://doi.org/10.1111/jonm.12805>
- Jeon, S. H., Leem, J. H., Park, S. G., Heo, Y. S., Lee, B. J., Moon, S. H., Jung, D. Y. ve Kim, H.C. (2014). Association among working hours, occupational stress, and presenteeism among wage workers: Results from the second Korean working conditions survey. *Ann of Occup and Environ Med*, 6(26), 1-8. <https://doi.org/10.1186/2052-4374-26-6>
- Jia, H., Shang, P., Gao, S., Cao, P., Yu, J., ve Yu, X. (2022). Work stress, health status and presenteeism in relation to task performance among chinese medical staff during COVID-19

- pandemic. *Frontiers In Public Health*, 10, 836113. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.836113>
- Jiang, W., Wang, Y., Zhang, J., Song, D., Pu, C., ve Shan, C. (2023). The impact of the workload and traumatic stress on the presenteeism of midwives: the mediating effect of psychological detachment. *Journal of Nursing Management*, 1-10. <https://doi.org/10.1155/2023/1686151>
- Kandemir A. (2014). *Hastane çalışanları arasında sağlık sorunları nedeniyle yaşanan işte var olamama ve işe devamsızlık davranışı ile maliyetini etkileyen faktörlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/2475>
- Kaygın, E. ve Kosa, G. (2019). *Olumsuz boyutlarıyla örgütsel davranış*. Eğitim Yayınevi. Konya
- Keith, A. C., Warshawsky, N. ve Talbert, S. (2021). Factors that influence millennial generation nurses' intention to stay: an integrated literature review. *The Journal of Nursing Administration*, 51(4), 220-226. <http://dx.doi.org/10.1097/NNA.0000000000001001>
- Kim, J., Suh, E. E., Ju, S., Choo, H., Bae, H. ve Choi, H. (2016). Sicknes experiences of Korean registered nurses at work: A qualitative study on presenteeism. *Asian Nursing Research*, 10(1), 32-38. <https://doi.org/10.1016/j.anr.2015.10.009>
- Kuşaklı B.Y., Ateş A.Y. ve Çetin G. (2019). Hemşirelik mesleğinin kuşaklararası değişimi ve kuşakların yönetimi. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 1(3), 203-208. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/899630>
- Letvak, S. A., Ruhm, C. J. ve Gupta, S. N. (2012). Nurses' presenteeism and its effects on self-reported quality of care and costs. *AJN The American Journal of Nursing*, 112(2), 30-38. <https://doi.org/10.1097/01.NAJ.0000411176.15696.f9>
- Martinez, L. F. ve Ferreira, A. I. (2012). Sick at work: presenteeism among nurses in a Portuguese public hospital. *Stress and Health*, 28(4), 297-304. <https://doi.org/10.1002/smi.1432>
- Metin, S. ve Kızıldağ, D. (2017). Kuşakların kariyer beklentilerinin farklılaşması: Otomotiv sektöründe bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 340-363. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/394630>
- Min, A., Kang, M. ve Hong, H. C. (2021). Sicknes presenteeism in shift and non-shift nurses: using the fifth Korean working conditions survey. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6), 3236. <https://doi.org/10.3390/ijerph18063236>
- Mohammadi, M. M., Dehghan Nayeri, N., Varaei, S. ve Rasti, A. (2021a). Exploring the concept of presenteeism in nursing: A hybrid concept analysis. *International Journal of Nursing Knowledge*, 32(3), 166-176. <https://doi.org/10.1111/2047-3095.12308>
- Mohammadi, M. M., Nayeri, N. D., Varaei, S. ve Rasti, A. (2021b). The nurse without a nurse: The antecedents of presenteeism in nursing. *BMC Nursing*, 20(1), 1-11. <https://doi.org/10.1186/s12912-021-00669-1>
- Mosteiro-Díaz, M. P., Baldonado-Mosteiro, M., Borges, E., Baptista, P., Queirós, C., Sánchez-Zaballos, M., ve Franco-Correia, S. (2020). Presenteeism in nurses: Comparative study of spanish, portuguese and brazilian nurses. *International Nursing Review*, 67(4), 466-475. <https://doi.org/10.1111/inr.12615>
- Navarro, A., Salas-Nicás, S., Llorens, C., Moncada, S., Molinero-Ruíz, E., ve Moriña, D. (2019). Sicknes presenteeism: are we sure about what we are studying? A research based on a literature review and an empirical illustration. *American Journal of Industrial Medicine*, 62(7), 580-589. <https://doi.org/10.1002/ajim.22982>
- Oktay, S. (2021). *Presenteeizm ile tıbbi hata yapma eğilimi arasındaki ilişki: Hemşireler üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Sivas
- Özel, E. T. ve Erbaş, A. (2023). Psikolojik sağlamlığın presenteeism (işte var ol(a)mama) davranışı üzerindeki etkisi: İlkokul öğretmenleri üzerine bir araştırma. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 07(12), 118-130. <https://doi.org/10.55775/ijemi.1211762>
- Paige, S. R., Alpert, J. M. ve Bylund, C. L. (2021). Fatalistic cancer beliefs across generations and geographic classifications: Examining the role of health information seeking challenges and

- confidence. *Journal of Cancer Education*, 36, 3–9. <https://doi.org/10.1007/s13187-020-01820-3>
- Pavlikova, B., Baska, T., Freel, L. ve Van Dijk, J. P. (2023). Smoking is a risk factor for generation Z, too: The evolution of the attitudes. *International Journal of Public Health*, 68, 1604760. <https://doi.org/10.3389/ijph.2023.1604760>
- Polat, Ş. (2018). Farklı kuşaklardan hemşirelerle çalışmak ve hemşireleri yönetmek için ipuçları. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 5(1),48-56. <https://doi.org/10.5222/SHYD.2018.048>
- Rainbow, J. G., ve Steege, L. M. (2017). Presenteeism in nursing: An evolutionary concept analysis. *Nursing Outlook*, 65(5), 615-623. <https://doi.org/10.1016/j.outlook.2017.03.005>
- Ruhle, S. A., Breitsohl, H., Aboagye, E., Baba, V., Biron, C., Correia Leal, C., Dietz, C., Ferreira, A. I., Gerich, J., Johns, G., Karanika-Murray, M., Lohaus, D., Lokke, A., Lopes, S. L., Martinez, L. F., Miraglia, M., Muschalla, B., Poethke, U., Sarwat, N., Schade, H., Steidelmüller, C., Vinberg, S., Whysall, Z., ve Yang, T. (2020). “To work, or not to work, that is the question”- Recent trends and avenues for research on presenteeism. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 29(3), 344-363. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2019.1704734>
- Sağlık İstatistikleri Yıllığı (2021). Sağlık İstatistikleri Yıllıkları, 2021. <https://www.saglik.gov.tr/TR,84930/saglik-istatistikleri-yilliklari.html>.
- Shan, G., Wang, S., Wang, W., Guo, S. ve Li, Y. (2021). Presenteeism in nurses: Prevalence, consequences, and causes from the perspectives of nurses and chief nurses. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 584040. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.584040>
- So Hee, L. ve Yeojin, Y. (2023). Work values and communication styles among Generation X, Y, and Z nurses: A cross-sectional study. *International Nursing Review*, 1-7. <https://doi.org/10.1111/inr.12863>
- Teoman, E., ve Seren, A. K. H. (2022). Psychometrics of Stanford Presenteeism Scale-Short Form in Turkish. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 30(2), 190-195. <https://doi.org/10.54614/FNJV.2022.21100>
- Timuçin A., Kahraman S.ve Arıcan S. (2022). Farklı kuşaktaki hemşirelerin iş birliği. *Göbeklitepe International Journal Of Medical Sciences*, 5(7), 238-244. <https://doi.org/10.55433/gsb.165>
- Unvan, M. ve Özturan, Ö. (2020). Z Kuşağı Çalışma Alanları: Değişen Ofis Kavramının Tasarımında Mekan Kurgusuna Etkisi. *Mimarlık ve Yaşam*, 5(2), 551-560. <https://doi.org/10.26835/my.810480>
- Ustakara, F. ve Türkoğlu, E. (2015). Y kuşağının bir gözetim mekanizması olarak sosyal ağlar üzerine algısı: Gaziantep Üniversitesi araştırması. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(10), 939-58. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8366>
- Van Waeyenberg, T. (2023). Why do employees attend work sick? The assessment and relevance of opposite presenteeism motivations. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 00, 1-19. <https://doi.org/10.1111/joop.12481>
- Vo, P., Fang, J., Bilitou, A., Laflamme, A. K. ve Gupta, S. (2018). Patients’ perspective on the burden of migraine in Europe: a cross-sectional analysis of survey data in France, Germany, Italy, Spain, and the United Kingdom. *The journal of headache and pain*, 19, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s10194-018-0907-6>
- Vokounová, D. (2018, May 25). Generation Y – health related attitudes and behaviour. In *Proceedings of 18th International Joint Conference: Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment* (pp. 467-476). Oeconomica Publishing House, Bratislava. [The Role and Importance of Manufacturing Trade Cooperation of the Visegrad Group. pdf \(d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net\)](https://www.researchgate.net/publication/328111111_The_Role_and_Importance_of_Manufacturing_Trade_Cooperation_of_the_Visegrad_Group.pdf)
- Webster, R.K., Liu, R., Karimullina, K., Hall, I., Amlot, R. ve Rubin, G. J. (2019). A systematic review of infectious illness Presenteeism: Prevalence, reasons and risk factors. *BMC Public Health* 19, 799(2019), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7138-x>
- Yetgin A.P. (2020). *Hemşirelerde işte varolamama düzeyi ve etkileyen faktörler* (Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Yu, H., Neal, J. A. ve Sirsat, S. A. (2018). Consumers' food safety risk perceptions and willingness to pay for fresh-cut produce with lower risk of foodborne illness. *Food Control*, 86, 83-89.
<https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2017.11.014>

Yüksekbilgili, Z. ve Akduman, G. (2015). Kuşaklara göre işkoliklik. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 415-440.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1405/16641>

Üniversite Yaşam Kalitesinin, Öğrenci Tutkunluğu ve Bilgi Ataleti Üzerine Etkisi:
İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması *

◆◆◆
The Effect of University Life Quality on Student Engagement and Information
Inertia: A Field Study on FEAS Students

Mustafa TAŞLIYAN**
Salih YEŞİL***
Ayşegül ÖZBAĞIŞ****
Ayşe GÖKYAR*****

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1144287>

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Konferans
Bildirisi

Geliş Tarihi:
15.07.2022

Kabul Tarihi:
02.03.2023

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Article Info

Paper Type:
Conference
Paper

Received:
15.07.2022

Accepted:
02.03.2023

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

Öz

Üniversite hayatı öğrencilerin aile ve mevcut arkadaş çevresinden ayrılması, yeni insanlarla tanışarak farklı bir çevreye girmesi, yeni bilgiler edinme ve öğrenme sürecinde değişiklikler gibi birçok yenilik ve zorluğu beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, üniversite yaşam kalitesinin, öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti üzerine etkisini saptamaktır. Araştırmanın evrenini, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilere tabakalı örnekleme yöntemi ile yüz yüze anket uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS 25.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Anket formundaki ölçeklerin geçerlilikleri ve güvenilirlikleri test edilmiştir. Çalışmanın amaç ve hipotezleri doğrultusunda güvenilirlik, frekans, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz sonucuna göre; üniversite yaşam kalitesinin öğrenci tutkunluğunu ve bilgi ataletini pozitif yönde etkilediği belirlenirken öğrenci tutkunluğunun ise bilgi ataletini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar teorik kapsamda ve uygulama kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite yaşam kalitesi, öğrenci tutkunluğu, bilgi ataleti.

Abstract

University life brings many new things and difficulties such as leaving family and current friends, meeting new people and entering a different environment, acquiring new information Inertia in the learning process. In this context, the aim of the study is to determine the effect of university life quality on student engagement and information inertia. The universe of the research consists of the students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Kahramanmaraş Sütçü İmam University. A face-to-face questionnaire was applied to the students with the stratified sampling method. The collected data were analyzed by the SPSS 25.0 package program. The validity and reliability of the scales in the questionnaire were tested. In line with the aims and hypotheses of the study, reliability, frequency, correlation and regression analyzes were performed. According to the analysis result; It has been determined that the quality of university life affects student engagement and information inertia positively, while student engagement negatively affects information inertia. The obtained results are discussed in the theoretical and practical context.

Keywords: University life quality, student engagement, information inertia.

Atıf/ to Cite (APA): Taşlıyan, M., Yeşil, S., Özbağış, A. ve Gökyar, A. (2024). Üniversite yaşam kalitesinin, öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti üzerine etkisi: İİBF öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 65-81. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1144287>

* Bu makale, 12-14 Mayıs 2022 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta düzenlenmiş olan, 21. Uluslararası İşletmecilik Kongresi'nde "Üniversite Yaşam Kalitesinin Öğrenci Tutkunluğu ve Bilgi Ataleti Üzerine Etkisi" başlığı ile sunulmuş ve kongre kitapçığında özet olarak basılmış bildirinin genişletilmiş halidir.

** ORCID Prof. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mustafatasliyan@hotmail.com

*** ORCID Prof. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, syess66@hotmail.com

**** ORCID Uzm. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ozbagisaysee@gmail.com

***** ORCID Uzm. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, a.aysecik79@gmail.com

Extended Abstract

Research Problem & Purpose:

This research concentrates on university life quality, student engagement and information inertia. The main objective of the study is to determine the effect of university life quality on student engagement and information inertia.

Research Questions:

The following two main research questions reflect the aim of this research; Does the university life quality have an effect on student engagement? Does the university life quality have an effect on information inertia?

Literature Review:

There are three different types of studies in the literature that deal with state universities and life quality together (Sirgy et al. 2007: 343; 2010: 376). The first of these is the general quality of life such as subjective well-being of university students, life satisfaction, and various psychological and social expansionism. These factors vary from personality traits (Cha, 2003), place of residence (Ng, 2005), religiosity (Abdel - Khalek, 2010) and level of importance (Ünalın et al. 2008). The second type of studies is the quality of life scale development research, which is especially adapted for university students. These studies (Clifton et al. 1996; Cohen et al. 2001; Disch et al. 2000; Michalos & Orlando, 2006) address the quality of life of university students from various aspects in a multidimensional manner. These studies, unlike the others, are studies that base their theoretical structure on subjective well-being and consider university life as a field of satisfaction. When the studies in the literature are examined, it is seen that there are studies on university life quality, student engagement and information inertia. However, no studies were found in which these variables were considered together.

Methodology:

The aim of the study is to determine the effect of university life quality on student engagement and information inertia. The population of the research consists of the students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Kahramanmaraş Sütçü İmam University. A face-to-face questionnaire was applied to the students with the stratified sampling method. The collected data were analyzed in the SPSS 25.0 package program. The validity and reliability of the scales in the questionnaire were tested. In line with the aims and hypotheses of the study, reliability, frequency, correlation, and regression analyzes were performed.

Results and Conclusions:

When the results of the research are evaluated in general, the university can be organized by giving the necessary education to the students in order to increase their quality of life. For this purpose, the quality of university life can be increased and more positive results can be obtained in terms of student engagement. In this case, the higher the quality of university life, the greater the student engagement and knowledge inertia. Students with high student passion can receive higher quality service and education thanks to this passion. This passion provided increases the knowledge level of the students. In this case, it can be advantageous in many ways. At this point, students with a high quality of university life can transform their knowledge into knowledge as a result of their university life quality. It can be said that this situation will contribute to the development and progress of university life quality. In terms of comparing and discussing the results obtained, when the relevant literature is examined, no similar research has been found before. Although the variables discussed were handled and examined separately with other variables, the study contributes to the literature with this difference, since there was no study that discussed these three variables together. If studies using similar variables, analyzes and different methods increase over time, it will be possible to make such comparisons and generalize the results obtained. Especially the lack of studies dealing with these issues before encourages studies in this direction.

1. Giriş

Birçok alanda insan faktörünün göz ardı edilmemesi gereken günümüz dünyasında, özellikle geleceği şekillendiren eğitim alanında yapılacak her türlü iyileştirme uzun vadeli bir yatırım olarak ele alınmalı ve desteklenmelidir. Üniversite içerisinde yer alan öğrencilere sundukları eğitimin kalitesi, öğrencilerin eğitim gördükleri ortam koşulları ve öğretim elemanları ile kurdukları iletişimin yeterlilik düzeyi, kurumun itibarı ve kuruma duyulan güven öğrencileri iş hayatına atıldıklarında sahip oldukları niteliği ve ortaya koydukları işin niteliğini etkilemektedir. Üniversite yaşam kalitesi kavramı, öğrencilerin okula adaptasyonu sonucu gelişen iyi olma hali olarak tanımlanmaktadır (Leonard vd., 2003: 4).

Öğrencilerin üniversite eğitimi sürecinde karşılaştıkları fırsatlar ve kendilerine kattıkları yetkinliklerde iş gücüne katılma oranlarını etkilemektedir. Ayrıca okul ortamındaki atmosferin öğrencileri destekleyen ve gelişimlerine olanak sağlayan bir izlenim bırakması da öğrencilerin okula duygusal ve bilişsel olarak tutkun hissedip aidiyet davranışı göstermelerini sağlamaktadır. Bu durum karşımıza öğrenci tutkunluğu kavramını çıkarmaktadır. Basit bir tanımla bulunmayan öğrenci tutkunluğu, geniş kapsamda öğrencinin derse katılımı, görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi, öğretmenleri dikkate alıp talimatlarını uygulaması, eğitim kurumundaki sosyal faaliyetlere katılma istekliliğinin sonucu olarak karşımıza çıkan bir kavramdır. Öğrenci herhangi bir konuya ne kadar fazla odaklanıp çalışırsa, o konuda uzmanlaşacaktır. Ne kadar fazla uygulama yapar, sorun çözer ve öğretmenleriyle paylaşımda bulunup geri bildirim alır ise öğrendiklerini daha fazla özümseyip sorunlar ve belirsizliklerle baş edip, farklı kültür ve görüşten bireyler ile baş etme konusunda başarılı olacaklardır (Kuh, 2009). Ayrıca öğrencinin eğitim ve gelişime açık olabilmemesini sağlamakta alınan eğitimin kalitesini artıracığından bu konuda destekleyici adımların atılması önemlidir. Özellikle öğrenme sürecinde doyuma ulaştığını düşünen öğrenciler bu gelişime tamamen kapalı olacaklardır. Bu durumda karşımıza bilgi ataleti kavramını çıkarıyor. Bilgi ataleti bireylerin yeni bilgi edinmek, öğrenmek ve gelişimini artırmak için herhangi bir çabada bulunmaması, tembellik, bahane bulma gibi davranışlarda bulunması olarak tanımlanmaktadır (Liao vd., 2008: 185).

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Üniversite Yaşam Kalitesi

Kalitenin kelime anlamı bir çıktının niteliği, iyi ya da kötü olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Yaşam kalitesi ise, bireylerin yaşamlarına yönelik mutluluk ve haz doyum kapasitesi ve bu doyuma ulaşmış tutku ve istekleri sayesinde, psikolojik ve fiziksel olarak hissettiği mutluluk durumudur (Evcil Türksever, 2001: 157). Psikolojik, fiziksel ve maddi iyilik durumu sosyalleşme faaliyetleri, psikolojik durumunun iyi olma hali, dost ve arkadaş ilişkilerinde tatmin düzeyi, maddi ve manevi olarak yeterli hissetme, geleceğe yönelik oryantasyon gibi yaşam kalitesi göstergeleri, bireylerin karakter ve kişiliklerine, hayatı algılama biçimlerine, sosyal ve kültürel alışkanlıklarına göre farklılık göstermektedir. Bunlar (Oktik, 2004: 52);

- Doğal ve fiziksel alan
- Ekonomik alan
- Sosyal alan
- Psikolojik alan

Yaşam kalitesi kavramını, bireylerin genel ve bütünsel anlamda iyi olma durumu olarak tanımlayabiliriz. Mutluluk, tatmin ve sevinç duygusu sağlayan tecrübeleri aynı zamanda da olumsuz anlamda bu duyguların tersini yaşatan tecrübeleri barındıran deneyim ve duygular olarak da tanımlanabilen yaşam kalitesinden, sosyal ilişkilerden, pozitif ve negatif karşılaşılabilecek duygulardan etkilenen geniş kapsamlı bir ifadedir. Okul yaşam kalitesi, yaşam kalitesi kavramından doğmuştur (Linnakylä ve Brunell, 1996: 205). Yaşam kalitesi boyutlarından biri olan eğitimi barındıran okul yaşam kalitesi, öğrencilerin eğitim gördükleri eğitim kurumundan memnuniyet

düzeyleri olarak tanımlanmaktadır. Okul yaşam kalitesi öğrencilerin okula adaptasyonu sonucu gelişen iyi olma halidir (Leonard vd., 2003: 4).

Okul yaşam kalitesini 2 ana, 5 alt boyutta incelemiştir (Akt. Kong, 2008: 112-113).

Ana boyutlar (Akt. Kong, 2008: 112-113):

- Genel Memnuniyet: Öğrencinin eğitim aldığı kuruma karşı geliştirdiği genel pozitif izlenimdir.
- Olumsuz Duygular: Öğrencinin eğitim aldığı kuruma karşı geliştirdiği negatif bireysel tepkiler.

Alt Boyutlar (Akt. Kong, 2008: 112-113):

- Öğretmen- Öğrenci İlişkileri: Eğitimcilerin öğrenci ile geliştirdiği ilişkinin kalitesi.
- Sosyal Bütünleşme: Öğrencinin hem eğitimciler hem de okuldaki arkadaşları ile geliştirdiği ilişkinin kalitesi
- Fırsat: Öğrencinin aldığı eğitimin, yaşam deneyimi üzerindeki etkisi
- Başarı: Öğrencinin eğitim aldığı kurumdaki başarısı
- Macera: Öğrencinin yeni bilgiler edinmedeki istekliliği ve motivasyonu.

2.2. Öğrenci Tutkunluğu

Tutkunluk, bireylerin tüm güçlerini ve ilgilerini bir uğraşa yönlendirmeleri olarak ifade edilir (Schaufeli vd., 2006: 702). Örgütler açısından ise tutkunluk, bireylerin ortaya koyduğu çıktılardır. Tutkunluğu fazla olan bireylerin örgüte bağlılıkları da fazladır. Bu bireyler daha fazla değer yaratırlar ve örgütün yeteneklerinden daha fazla istifade etmelerini sağlarlar (Robertson ve Markwick, 2017: 11).

“Tutkunluk, duygusal, bilişsel, davranışsal bileşenlerden meydana gelmiştir” (Zigarmi vd., 2009).

- Tutkunluğun bilişsel yönü, örgütte bireyin ihtiyaç ve beklentilerini karşılama yeteneği üzerinde bireyin bilişsel yeteneğini gösterir.
- Tutkunluğun duygusal yönü, şevk, kendini adama, tatmin, pozitif zihinsel durum kavramlarından meydana gelmiştir ve bireyin duygularına odaklanılmasını ifade eder.
- Tutkunluğun davranışsal yönü, bireylerin kendi istekleri ve gönüllü çabaları ile rol geliştirme, pozitif sosyal davranış, örgütsel vatandaşlık davranışı, pro-aktif davranış göstermeleri, tatmin, verimlilik, refah kavramlarından meydana gelmektedir.

Tüm bileşenlerin ortak yönü ise; fiziksel, duygusal ve zihinsel güçlerin kullanılmasıdır (Albrecht vd., 2015).

Basit bir tanımı bulunmayan öğrenci tutkunluğu geniş kapsamda öğrencinin derse katılımı, görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi, öğretmenleri dikkate alıp talimatlarını uygulaması ve eğitim kurumundaki sosyal faaliyetlere katılma istekliliğinin sonucu olarak karşımıza çıkan bir kavramdır (Fletcher, 2005). “Kuh’a (2009)” göre tutkunluk kavramı kolay ve anlaşılır bir kavramdır. Öğrenci herhangi bir konuya ne kadar fazla odaklanıp çalışırsa o konuda uzmanlaşacaktır. Ne kadar fazla uygulama yapar, sorun çözer ve öğretmenleriyle paylaşımda bulunup geri bildirim alır ise, öğrendiklerini daha fazla oturtup, sorunlar ve belirsizliklerle baş edip, farklı kültür ve görüşten bireyler ile baş etme konusunda başarılı olacaklardır (Kuh, 2009).

2.3. Bilgi Ataleti

Bilgi, veri, durum, gözlem ve olayların birçok farklı şekilde ifade edilmesi sonucu elde edilen çıktıdır (Yeniçeri ve İnce, 2005: 36). Bilginin kazanılıp, kullanılması örgütsel faaliyetlerin devam ettirilebilmesi için zorunludur. Rekabetin kaçınılmaz olduğu piyasa koşullarında varlığını

sürdürmeye çalışan örgütler için bilgi büyük avantaj sağlamaktadır. Örgütlerin piyasada karşılaşabilecekleri risk ve tehditlerle baş edebilmeleri için ar-ge çalışmalarına yatırım yaparak, etkili bilgi yönetimi süreci yöneterek, elde edilen bilgileri de etkin bir şekilde kullanabilmeleri gerekmektedir. Küresel dünyada bilgi, toplumsal, ekonomik ve endüstriyel gelişmelerin sağlanabilmesi için ana kaynaktır. Aynı zamanda emek, sermaye doğal kaynak gibi üretim faktörlerinden biri haline gelmiştir. Örgütlerin bilgi kullanımını arttıkça, üretim yapısı da değişime uğramakta, bununla birlikte iş gücü ve sermayeyi de geçerek daha önemli bir faktör durumunda üretime katkı sağlamaktadır (Drucker, 1985).

Atalet (eylemsizlik) prensibi fizikte nesnelere, dışarıdan bir etki veya kuvvete uğramadığı sürece konumlarında bir değişim olamaması, bir başka deyişle ivmeye karşı direnç göstermesi anlamına gelmektedir. Atalet kavramının insan davranışlarına uyarlanması, bireylerin sorunlarla karşılaştığında geleneksel davranış kalıplarının dışına çıkılmayı tercih etmemesi ve genellikle risk almamak için rutin problem çözme davranışlarının tekrarlanması tercih etme eğiliminde olduklarını öngörür (Liao vd., 2008: 184).

Örgütsel atalet kavramı, eylemsel (fiziksel) atalet ve sezgisel (zihinsel) atalet olmak üzere 2 başlık altında incelenmektedir. Eylemsel atalet bireylerin yavaşlık, isteksizlik, uyumsuzluk durumundaki ruh hallerinin, tembellik, erteleme ve mazeret bulma davranışlarına yol açması durumudur. Sezgisel atalet ise, birey ve yöneticilerin geç ya da yanlış sezgilerden kaynaklı hatalı karar almaları olarak tanımlanabilir. Sezgisel atalet; duygusal, ruhsal ve entelektüel atalet olarak 3 başlık altında ele alınır (Soysal, 2010: 18).

Bilgi ataleti kavramı ise, bireylerin yeni bilgi edinmek, öğrenmek ve geliştirmek için herhangi bir çabada bulunmaması, tembellik, bahane bulma gibi davranışlarda bulunması olarak tanımlanmaktadır (Liao vd., 2008: 185). Bilgi ataleti, öğrenme ataleti ve deneyim ataleti olmak üzere 2 başlık altında ele alınmaktadır.

- Öğrenme ataleti: Bireylerin yeni durum ve problemlerle karşılaştıklarında, önceden edinilmiş bilgi ve tecrübeleri kullanarak, yenilikçi ve inovatif fikirlerden uzak kalmaları, zaman, emek, sermaye ve risk almama etkenleri açısından avantaj sağlasa da uzun vadede bireylerin gelişim, değişim ve küresel rekabet koşullarında dezavantaj sağlamaktadır (Liao vd., 2008: 189).
- Deneyim Ataleti: Bireylerin geçmişteki olaylardan kazandıkları tecrübeleri, yeni olay ve durumlar karşısında da uygulamalarıdır. Kişilerin geçmişteki deneyimlerinin gelecekte deneyim kazanmalarına, yeni yollar denemelerine ve farklı bakış açıları kazanabilmelerine engel olması, değişime ve gelişime kapalı olmaları durumudur (Atalay, 2013: 5).

2.4. Değişkenler Arası İlişkiler ve Hipotezlerin Geliştirilmesi

Öğrencilerin üniversite yaşamına ilişkin iyi olma düzeylerini gösteren üniversite yaşam kalitesi, öğrencilerin üniversite yaşamına dâhil olmalarının sonucunda elde ettikleri akademik ve sosyal deneyimlerle üniversite ile ilgili faktörler tarafından şekillenmektedir. Üniversite yaşam kalitesi teorik yapısını öznel iyi olma üzerinden temellendirmekte, doyum alanı olarak üniversite yaşamını ele almakta ve kavramsal olarak tabandan tavana kuramı (bottom-up spillover theory) ile açıklanmaktadır (Kangal, 2012). Aşağıda üniversite yaşam kalitesi konusu ve sonuçlarına yönelik birtakım değerlendirmelere yer verilmiş, sonrasında ise çalışmada belirlenen hipotezler açıklanmıştır.

Literatür incelendiğinde üniversite öğrencileri ile yaşam kalitesini birlikte ele alan üç farklı türde çalışma yazında bulunmaktadır (Sirgy vd. 2007: 343; 2010: 376). Bunlardan ilki üniversite öğrencilerinin öznel iyi olma durumu, yaşam doyumunu gibi genel yaşam kalitesi ile çeşitli psikolojik ve sosyal faktörleri ilişkilendiren çalışmalardır. Bu faktörler kişilik özelliklerinden (Cha, 2003), sağlık durumuna (Vaez vd., 2004), yaşanılan yerden (Ng, 2005), dindarlığa (Abdel ve Khalek, 2010) ve kaygı düzeyine (Ünalın vd., 2008) kadar çeşitlilik göstermektedir. İkinci tür çalışmalar da özellikle üniversite öğrencilerine yönelik uyarlanmış olan yaşam kalitesi ölçeği geliştirme araştırmalarıdır. Bu

çalışmalar (Clifton vd. 1996; Cohen vd. 2001; Disch vd. 2000; Michalos ve Orlando, 2006) üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesini çeşitli yönlerden çok boyutlu olarak ele almaktadır. Bu çalışmalar diğerlerinden farklı olarak teorik yapısını öznel iyi olma üzerinden temellendiren ve doyum alanı olarak üniversite yaşamını ele alan çalışmalardır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde üniversite yaşam kalitesi, öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ancak bu değişkenlerin bir arada ele alındığı çalışmalara rastlanılmamıştır. Yukarıda belirtilen teorik bilgiler ve alan çalışmalarının incelenmesi sonucunda üniversite yaşam kalitesi, öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti üzerindeki etkisi olduğu düşünülerek aşağıda yer alan hipotezler oluşturulmuştur;

- H1:** Üniversite yaşam kalitesi ve boyutları öğrenci tutkunluğunu pozitif yönde etkiler.
H1a: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan öğretim boyutu öğrenci tutkunluğunu pozitif yönde etkiler.
H1b: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan sınıf boyutu öğrenci tutkunluğunu pozitif yönde etkiler.
H1c: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan ders yükü boyutu öğrenci tutkunluğunu pozitif yönde etkiler.
H1d: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan itibar boyutu öğrenci tutkunluğunu pozitif yönde etkiler.
H2: Üniversite yaşam kalitesi ve boyutları bilgi ataletini pozitif yönde etkiler.
H2a: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan öğretim boyutu bilgi ataletini pozitif yönde etkiler.
H2b: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan sınıf boyutu bilgi ataletini pozitif yönde etkiler.
H2c: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan ders yükü boyutu bilgi ataletini pozitif yönde etkiler.
H2d: Üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan itibar boyutu bilgi ataletini pozitif yönde etkiler.
H3: Öğrenci tutkunluğu boyutları bilgi ataletini negatif yönde etkiler.
H3a: Öğrenci tutkunluğu boyutlarından olan duygusal tutkunluk bilgi ataletini negatif yönde etkiler.
H3b: Öğrenci tutkunluğu boyutlarından olan aidiyet bilgi ataletini negatif yönde etkiler.
H3c: Öğrenci tutkunluğu boyutlarından olan bilişsel tutkunluk bilgi ataletini negatif yönde etkiler.
H3d: Öğrenci tutkunluğu boyutlarından olan duygusal tutkunluk bilgi ataletini negatif yönde etkiler.
H3e: Öğrenci tutkunluğu boyutlarından olan davranışsal tutkunluk bilgi ataletini negatif yönde etkiler.
H3f: Öğrenci tutkunluğu boyutlarından olan değer verme bilgi ataletini negatif yönde etkiler.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, üniversite yaşam kalitesi ve boyutlarının öğrenci tutkunluğuna ve bilgi ataleti üzerine etkisini incelemektir. Ayrıca araştırma belirlenmeden önce literatür incelenmiş üniversite yaşam kalitesi, öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti üzerine ayrı ayrı çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Yine çalışmalar inceleme sonucunda alan çalışmalarında üniversite öğrencileri üzerine çalışmaların az olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde eğitim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bütün bunların araştırmayı önceki araştırmalardan farklı kılmaması, araştırmanın kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve yazına fayda sağlaması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmanın en büyük sınırlılığını tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını oluşturmuştur. Araştırmaya Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde eğitim gören öğrencilerin sosyal mesafe nedeniyle çekimser kalmaları, araştırmanın yalnızca Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde eğitim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmesi, öğrencilerin anket formundaki ifadeleri algıma dereceleri ve cevaplamadaki içtenliklerinin olmaması gibi birtakım sınırlılıkları ortaya çıkarmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

Araştırmada, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki öğrencilerin üniversite yaşam kaliteleri, öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti ilgili fikirleri ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerini toplamak için anket kullanılmıştır. Araştırma anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin demografik özelliklerini ölçmeye yönelik 7 soru hazırlanmıştır. İkinci bölümün üniversite yaşam kalitesi, üçüncü bölümün öğrenci tutkunluğu ve dördüncü bölümde ise bilgi ataleti ile ilgili ifadeleri ölçmede 5'li Likert Ölçeği'nden "1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum" faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında 324 anket toplanmış ancak yanlış işaretleme ve anketin yarım bırakılması gibi nedenlerden dolayı anketler çıkarılmış olup 293 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmanın örneklemini Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki 293 öğrenci oluşturmuştur. Ayrıca alan araştırmasında kullanılan ölçekler ise şu şekildedir:

Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeği: Literatür araştırmasında en çok kullanılan Sirgy vd. (2007) tarafından geliştirilen ölçek çalışmamızda kullanılmıştır. Ölçek 4 boyut 20 ifadeden oluşmaktadır. Türkçe uyarlaması ise Kangal (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları değerlendirildiğinde Cronbach alfa değeri 0,711 ile 0,947 arasında yer almaktadır. Bu değerler kabul edilebilir alternatif sınır olan 0,70 inç üzerindedir (Saç vd., 1998). Yalnızca itibar boyutunun Cronbach alfa değeri 0,625'dir. Ayrıca alt boyutlara ilişkin Cronbach alfa değerleri 0.851, 0,887 ve 0.861'dir. Bu değerler kabul alınan alternatif sınırların üzerindedir. Bu bağlantı üniversite yaşam kalitesi ölçeği için güvenilir olduğu belirlenmiştir.

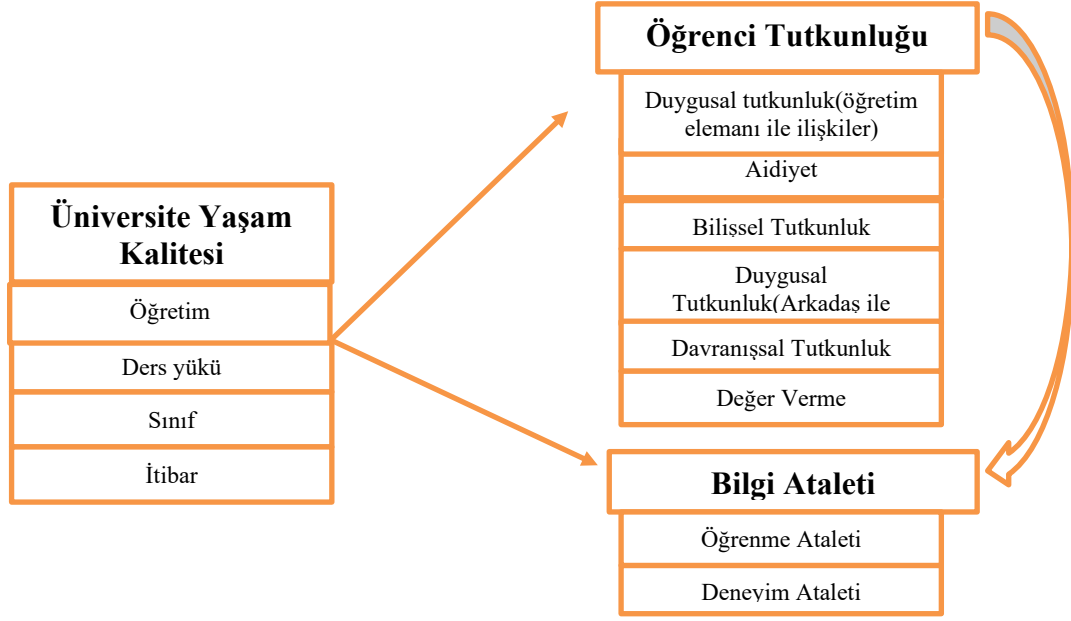
Öğrenci Tutkunluğu Ölçeği: Araştırmamıza uygun olan Günüş ve Kuzu (2015) tarafından geliştirilen ölçek çalışmamızda kullanılmıştır. Ölçek 6 boyut 39 ifadeden oluşmaktadır. Söz konusu boyutlar için güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Faktör ve güvenilirlik analizleri sonucunda ise elde edilen bulguların ölçeğin orijinal faktör yapısından farklılık göstermediği görülmüştür.

Bilgi Ataleti Ölçeği: Alan yazını inceleme sonucunda çalışmaya uygun olan Liao vd., (2008: 189)'nin çalışmasında kullandığı ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek 2 boyut 14 ifadeden oluşmaktadır. Bu boyutlar için daha önce yapılan çalışmalarda faktör analizlerinin geçerliliği esas alınmıştır (Liao vd., 2008: 187).

Çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu tarafından 27.01.2022 tarih ve E. 95614 sayılı raporu doğrultusunda etik izin alınarak gerçekleştirilmiştir.

3.4. Araştırma Modeli

Araştırmanın amacı olan üniversite yaşam kalitesinin öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti üzerindeki etkisine yönelik araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. Araştırmanın Bulguları

4.1. Frekans Analizi ve Sonuçları

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Program Türünüz	Frekans	Yüzde
Kadın	178	60,8	1.Öğretim	144	49,1
Erkek	115	39,2	2.Öğretim	149	50,9
Toplam	293	100	Toplam	293	100
Medeni Durum	Frekans	Yüzde	Akademik Not Ortalamanız	Frekans	Yüzde
Evli	51	17,4	1,00-1,80	86	29,4
Bekar	242	82,6	1,81-2,50	119	40,6
Toplam	293	100	2,51-3,00	74	25,3
Yaşınız	Frekans	Yüzde	3,01-4,00	Frekans	Yüzde
21-24	66	22,5	Toplam	293	100,0
25-28	82	28,0	Sınıfınız	Frekans	Yüzde
29-32	79	27,0	1.sınıf	86	29,4
33 ve üzeri	66	22,5	2.sınıf	81	27,6
Toplam	293	100	3.sınıf	115	39,2
Bölümünüz	Frekans	Yüzde	4.sınıf	11	3,8
İşletme	69	23,5	Toplam	293	100
Herhangi Bir Yerde Çalışıyor Musunuz?	Frekans	Yüzde	Toplam	293	100
Kamu	29	9,9	Evet	37	12,6
Sosyal Hizmetler	122	37,9	Hayır	256	87,4
Uluslararası İlişkiler	73	28,7	Toplam	293	100
Toplam	293	100			

4.2. Güvenilirlik Analizi ve Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin analizlere başlamadan önce güvenilirliklerini tespit edip bu doğrultuda analizlerin daha doğru sonuçlar elde edebileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri ile ilgili sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklere Ait Güvenilirlik Değerleri

Ölçek Adı	Madde Sayısı	Çıkarılan İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Üniversite Yaşam Kalitesi	20		0,917
Öğretim boyutu	7		0,854
Sınıf boyutu	8		0,831
Ders yükü boyutu	3	1	0,659
İtibar boyutu	2		0,795
Öğrenci mutluluğu	39		0,835
Duygusal Tutkunluk (öğretim elemanı ile ilişkiler)	10		0,712
Aidiyet	8		0,827
Bilişsel Tutkunluk	8		0,629
Duygusal Tutkunluk (Arkadaş ile İlişkiler)	6		0,922
Davranışsal Tutkunluk	4		0,882
Değer Verme	3		0,830
Bilgi Ataleti	14		0,782
Öğrenme Ataleti	7		0,700
Deneyim Ataleti	7		0,632

Tablo 2 incelendiğinde; üniversite yaşam kalitesi ölçeği 20 ifade ve 4 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin genel olarak Cronbach Alpha değeri (0,917) olduğu belirlenirken üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan öğretim boyutu (0,854), sınıf boyutu (0,831) ve itibar boyutu (0,795) olduğu belirlenmiştir. Ancak ders yükü boyutunun Cronbach Alpha değeri (0,373) olarak bulunmuştur ancak bu değer güvenilirlik açısından kabul edilebilir düzeyde olmadığı görülmüştür. Bu durumda ders yükü boyutunun 1. ifadesi *“Derslerin içeriğinden”* analizden çıkarılmıştır. Bu durumda Cronbach Alpha değeri (0,659) olduğu görülmüştür. Öğrenci mutluluğu ölçeğinin Cronbach Alpha değerleri (0,835) olduğu tespit edilirken öğrenci mutluluğu ölçeğinin duygusal tutkunluk (öğretim elemanı ile ilişkiler) Cronbach Alpha değeri (0,712), aidiyet (0,827), bilişsel tutkunluk (0,629), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) (0,922), davranışsal tutkunluk (0,882) ve değer verme (0,830) olarak bulunmuştur. Bilgi ataleti ölçeğinin genel olarak Cronbach Alpha değerleri (0,782) olduğu saptanırken bilgi ataleti boyutlarından olan öğrenme ataleti (0,700) ve deneyim ataleti (0,632) olduğu görülmüştür. Bu çalışmada güvenilirlik değerlerinin Özdamar'ın (2002) belirtmiş olduğu değerlere göre güvenilir olduğu belirtilmektedir.

4.3. Korelasyon Analizi ve Sonuçları

Üniversite yaşam kalitesinin öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti arasındaki ilişki korelasyon analizi yapılarak incelenmiş ve sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir;

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	\bar{X}	SS	(1)	(1.1)	(1.2)	(1.3)	(1.4)	(2)	(2.1)	(2.2)	(2.3)	(2.4)	(2.5)	(2.6)	(3)	(3.1)	(3.2)
Üniversite Yaşam Kalitesi (1)	4,3649	,54462	1														
	4,1282	,65310	,946**	1													
Öğretim Boyutu (1.1)	4,4731	,62008	,947**	,913**	1												
	4,5085	,57440	,000	,000													
Sınıf Boyutu (1.2)	4,5085	,57440	,601**	,385**	,399**	1											
	4,6785	,69661	,000	,001	,000												
Ders Yüklü Boyutu (1.3)	4,5085	,57440	,848**	,876**	,813**	,281**	1										
	4,3528	,52539	,000	,000	,000	,000											
İtibar Boyutu (1.4)	4,3528	,52539	,893**	,884**	,909**	,423**	,737**	1									
	4,1423	,58589	,002	,002	,000	,003	,000										
Öğrenci Tutkunuğu (2)	4,1423	,58589	,322**	,307**	,299**	,251**	,207**	,617**	1								
	4,6221	,54096	,000	,000	,000	,000	,000	,000									
Aldiyet (2.2)	4,6221	,54096	,621**	,642**	,601**	,290**	,529**	,635**	,317**	1							
	4,1570	,57047	,003	,000	,000	,000	,000	,000	,000								
Bilişsel Tutkunuğ (2.3)	4,1570	,57047	,652**	,626**	,717**	,290**	,473**	,809**	,418**	,390**	1						
	4,6240	,71539	,000	,000	,000	,003	,000	,000	,000	,000							
Duygusal Tutkunuğ (Arkadaş ile ilişkiler) (2.4)	4,6240	,71539	,936**	,948**	,924**	,434**	,837**	,923**	,382**	,683**	,644**	1					
	4,1570	,73257	,000	,000	,000	,001	,000	,000	,000	,000	,000						
Davranışsal Tutkunuğ (2.5)	4,1570	,73257	,906**	,918**	,890**	,437**	,797**	,919**	,410**	,686**	,636**	,990**	1				
	4,6240	,75450	,000	,000	,001	,000	,000	,000	,001	,000	,000	,000					
Değer Verme (2.6)	4,6240	,75450	,897**	,908**	,885**	,463**	,736**	,918**	,418**	,676**	,658**	,981**	,987**	1			
	4,6237	,46117	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000				
Bilgi Ataleti (3)	4,6237	,46117	,637**	,647**	,836**	,309**	,516**	-,654	,310**	,890**	-,433	,708**	,706**	,711**	1		
	4,6052	,54096	,000	,000	,000	,000	,000	,034	,000	,000	,018	,000	,000	,000			
Öğrenme Ataleti (3.1)	4,6052	,54096	-,621	-,642	,601**	,290**	,529**	-,635	-,317	-,980	,390**	-,683	-,686**	-,676**	,890**	1	
	4,6221	,51230	,009	,000	,000	,000	,000	,026	,042	,035	,002	,005	,015	,008	,015		
Deneyim Ataleti (3.2)	4,6221	,51230	,502**	-,496	,521**	-,255	,378**	-,518	,228**	-,860**	,374**	,565**	-,558**	-,577**	,876**	,560**	1
			,000	,012	,000	,012	,000	-,041	-,036	,028	,003	,005	-,015	,022	,007	,000	

Korelasyon analizi sonuçlarına göre; üniversite yaşam kalitesi öğrenci tutkunluğunu ($r=,893$; $p<0,05$) pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Yine üniversite yaşam kalitesinin öğrenci tutkunluğu boyutlarından olan duygusal tutkunluk (akademisyenler ile ilişkiler) ($r=,322$; $p<0,05$), aidiyet ($r=,621$; $p<0,05$), bilişsel tutkunluk ($r=,652$; $p<0,05$), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ($r=,936$; $p<0,05$), davranışsal tutkunluk ($r=,906$; $p<0,05$) ve değer verme ($r=,897$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Üniversite yaşam kalitesi boyutları ile öğrenci tutkunluğu boyutları arasındaki ilişki düzeyi incelendiğinde; öğretim boyutu ile duygusal tutkunluk ($r=,307$; $p<0,05$), aidiyet ($r=,642$; $p<0,05$), bilişsel tutkunluk ($r=,626$; $p<0,05$), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ($r=,948$; $p<0,05$), davranışsal tutkunluk ($r=,918$; $p<0,05$) ve değer verme ($r=,908$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Sınıf boyutu ile öğrenci tutkunluğu boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde; duygusal tutkunluk ($r=,299$; $p<0,05$), aidiyet ($r=,601$; $p<0,05$), bilişsel tutkunluk ($r=,717$; $p<0,05$), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ($r=,924$; $p<0,05$), davranışsal tutkunluk ($r=,890$; $p<0,05$) ve değer verme ($r=,885$; $p<0,05$) arasında da pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ders yükü ile öğrenci tutkunluğu boyutları değerlendirildiğinde; duygusal tutkunluk (akademisyenler ile ilişkiler) ($r=,251$; $p<0,05$), aidiyet ($r=,290$; $p<0,05$), bilişsel tutkunluk ($r=,290$; $p<0,05$), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ($r=,434$; $p<0,05$), davranışsal tutkunluk ($r=,437$; $p<0,05$) ve değer verme ($r=,463$; $p<0,05$) ile arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. İtibar boyutu ile öğrenci tutkunluğu boyutları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde ise; duygusal tutkunluk (akademisyenler ile ilişkiler) ($r=,207$; $p<0,05$), aidiyet ($r=,529$; $p<0,05$), bilişsel tutkunluk ($r=,473$; $p<0,05$), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ($r=,837$; $p<0,05$), davranışsal tutkunluk ($r=,797$; $p<0,05$) ve değer verme ($r=,736$; $p<0,05$) ile arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Üniversite yaşam kalitesi ($r=,637$; $p<0,05$) ile bilgi ataleti arasındaki pozitif yönde ilişki olduğu belirlenirken bilgi ataleti boyutlarından olan öğrenme ataleti ($r=-,621$; $p<0,05$) ile negatif, deneyim ataleti ($r=,502$; $p<0,05$) ile de arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca üniversite yaşam kalitesi boyutlarından olan öğrenme boyutu ile öğrenme ataleti ($r=-,642$; $p<0,05$) arasında negatif yönde, deneyim ataleti ($r=,496$; $p<0,05$) ile negatif yönde; sınıf boyutu ile öğrenme ataleti ($r=,601$; $p<0,05$) ile deneyim ataleti ($r=,521$; $p<0,05$) arasında pozitif; ders yükü ile öğrenme ataleti ($r=,290$; $p<0,05$) arasında pozitif, deneyim ataleti ($r=-,255$; $p<0,05$) ile ise arasında negatif yönde; itibar boyutu ile öğrenme ataleti ($r=,529$; $p<0,05$) ve deneyim ataleti ($r=,378$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Öğrenci tutkunluğu ile bilgi ataleti ($r=-,654$; $p<0,05$) arasında negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrenci tutkunluğu boyutları ile bilgi ataleti arasındaki ilişki durumları incelendiğinde ise duygusal tutkunluk (akademisyen ile ilişkiler) ile öğrenme ataleti ($r=-,635$; $p<0,05$) ve deneyim ataleti ($r=-,518$; $p<0,05$) arasında; aidiyet ile öğrenme ataleti ($r=-,317$; $p<0,05$) arasında; bilişsel tutkunluk ile öğrenme ataleti ($r=-,980$; $p<0,05$) ve deneyim ataleti ($\beta=-,860$; $p<0,05$) arasında; duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ile öğrenme ataleti ($r=-,683$; $p<0,05$) arasında; davranışsal tutkunluk ile öğrenme ataleti ($r=-,686$; $p<0,05$) ve deneyim ataleti ($r=-,558$; $p<0,05$) arasında negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenirken duygusal tutkunluk (akademisyen ile ilişkiler) ile deneyim ataleti ($r=-,228$; $p<0,05$) arasında bilişsel tutkunluk ile öğrenme ataleti ($r=,390$; $p<0,05$) ve deneyim ataleti ($r=,374$; $p<0,05$) arasında; duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ile deneyim ataleti ($r=,565$; $p<0,05$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Regresyon Analizi ve Sonuçları

Çalışmada belirtilen hipotezlerin testine yönelik analizlerin sonuçları aşağıda yer almaktadır. Ayrıca çalışmada kullanılan ölçeklerin boyutları ile ilgili analize ve sonuçlarına da yer verilmiştir.

Tablo 4. Üniversite Yaşam Kalitesinin Öğrenci Tutkunluğu ve Bilgi Ataleti Üzerindeki Etkisi, Öğrenci Tutkunluğunun da Bilgi Ataleti Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta					
Sabit	,108	,115		,938	,349			
Üniversite Yaşam Kalitesi	,981	,026	,910	37,328	,000	193,369	,828	,827
<i>Bağımlı değişken: Öğrenci Tutkunluğu, (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								
Sabit	,722	,252		2,867	,004			
Üniversite Yaşam Kalitesi	,792	,054	,650	14,583	,000	212,650	,422	,420
<i>Bağımlı değişken: Bilgi Ataleti, (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								
Sabit	,939	,232		4,040	,000			
Öğrenci Tutkunluğu	-,085	,050	-,076	14,767	,012	218,053	,428	,426
<i>Bağımlı değişken: Bilgi Ataleti, (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								

Tablo 4'teki regresyon analizi sonuçlarına göre; üniversite yaşam kalitesinin öğrenci tutkunluğunu ($\beta=,910$; $p<0,05$) ve bilgi ataletini ($\beta=,650$; $p<0,05$) pozitif yönde etkilediği belirlenirken öğrenci tutkunluğunun ise bilgi ataletini ($\beta=-,076$; $p<0,05$) negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 5. Üniversite Yaşam Kalitesi Boyutlarının Öğrenci Tutkunluğu Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta					
Sabit	2,663	,310		8,600	,000	10,611	,128	,116
Öğretim Boyutu	,340	,147	,378	2,303	,022			
Sınıf Boyutu	,087	,129	,092	,678	,498			
Ders Yüğü Boyutu	,138	,062	,135	2,231	,026			
İtibar Boyutu	-,200	,097	-,238	-2,058	,041			
<i>Bağımlı değişken: Duygusal Tutkunluk (Akademisyenler ile İlişkiler), (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								
Sabit	,115	,138		,832	,406	482,751	,870	,868
Öğretim Boyutu	,083	,066	,081	1,270	,205			
Sınıf Boyutu	,985	,057	,903	17,186	,000			
Ders Yüğü Boyutu	-,088	,028	-,075	-3,184	,002			
İtibar Boyutu	-,019	,043	-,020	-,450	,653			
<i>Bağımlı değişken: Aidiyet, (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								
Sabit	1,463	,216		6,767	,000	88,545	,552	,545
Öğretim Boyutu	,122	,103	,139	1,182	,238			
Sınıf Boyutu	,834	,090	,906	9,282	,000			
Ders Yüğü Boyutu	-,018	,043	-,018	-,408	,683			
İtibar Boyutu	-,312	,068	-,381	-4,599	,000			
<i>Bağımlı değişken: Bilişsel Tutkunluk, (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								
Sabit	-,277	,112		-2,462	,014	862,784	,823	,821
Öğretim Boyutu	,654	,054	,597	12,217	,000			
Sınıf Boyutu	,384	,047	,333	8,222	,000			
Ders Yüğü Boyutu	,080	,022	,064	3,548	,000			
İtibar Boyutu	,027	,035	,026	,763	,446			
<i>Bağımlı değişken: Duygusal Tutkunluk (Arkadaş İle İlişkiler), (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								
Sabit	-,224	,152		-1,472	,142	463,168	,865	,864
Öğretim Boyutu	,728	,072	,649	10,059	,000			
Sınıf Boyutu	,344	,063	,291	5,439	,000			
Ders Yüğü Boyutu	,101	,030	,079	3,311	,001			
İtibar Boyutu	-,032	,048	-,031	-,676	,500			
<i>Bağımlı değişken: Davranışsal Tutkunluk, (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								
Sabit	-,264	,155		-1,709	,089	477,403	,652	,651
Öğretim Boyutu	,909	,074	,787	12,350	,024			
Sınıf Boyutu	,403	,064	,331	6,270	,045			
Ders Yüğü Boyutu	,129	,031	,098	4,160	,036			
İtibar Boyutu	-,270	,049	-,250	-5,576	,013			
<i>Bağımlı değişken: Değer Verme, (*p<0,05**p<0,01***p<0,001)</i>								

Tablo 5'teki regresyon analizi sonuçlarına göre; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarının etkisini tespit edebilmek amacıyla yapılan regresyon analizi tablo 5'te raporlanmıştır. Elde edilen rapor sonuçlarına göre; öğretim boyutu ($\beta=,378$; $p<0,05$) ve ders yüğü boyutu ($\beta=,135$; $p<0,05$) duygusal tutkunluğu pozitif yönde etkilerken itibar boyutunu ($\beta=-,238$; $p<0,05$) negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Ancak sınıf boyutunun ($\beta=,092$; $p>0,05$) duygusal tutkunluğu etkilemediği saptanmıştır. Yine öğretim boyutunun ($\beta=,081$; $p>0,05$), sınıf boyutu ($\beta=,903$; $p>0,05$) ve ders yüğü boyutu ($\beta=-,075$; $p>0,05$) aidiyet boyutunu etkilemediği ancak itibar boyutu ($\beta=-,020$; $p<0,05$) aidiyet boyutunu negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan öğretim boyutunun ($\beta=,139$; $p<0,05$), sınıf boyutunun ($\beta=,906$; $p>0,05$) ve itibar boyutunu ($\beta=-,381$; $p>0,05$) bilişsel tutkunluğu etkilemediği belirlenirken ders yüğü boyutunun ($\beta=-,018$; $p>0,05$) bilişsel tutkunluğu negatif yönde etkilediği görülmüştür. Duygusal tutkunluk üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde ise öğretim boyutu ($\beta=,597$; $p>0,05$), sınıf boyutu ($\beta=,333$; $p>0,05$) ve ders yüğü boyutunu ($\beta=,064$; $p>0,05$)

etkilemediği ancak itibar boyutunun ($\beta=,026$; $p<0,05$) pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Öğretim boyutunun davranışsal tutkunluk üzerindeki etkisinde öğretim boyutu ($\beta=,649$; $p>0,05$), sınıf boyutu ($\beta=,291$; $p>0,05$) ve ders yükü boyutunu ($\beta=,079$; $p>0,05$) etkilemediği ancak itibar boyutunun ($\beta=-,031$; $p<0,05$) negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Değer verme boyutunun öğretim boyutunun ($\beta=,787$; $p>0,05$), sınıf boyutunun ($\beta=,331$; $p>0,05$), ders yükü boyutunun ($\beta=,098$; $p>0,05$) ve itibar boyutunun ($\beta=-,250$; $p<0,05$) pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Tablo 6. Üniversite Yaşam Kalitesi Boyutlarının Bilgi Ataleti Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta					
Sabit	2,343	,233		10,051	,000	52,236	,420	,412
Öğretim Boyutu	,559	,111	,674	5,032	,000			
Sınıf Boyutu	,077	,097	,088	,791	,430			
Ders Yükü Boyutu	,034	,047	,036	,723	,470			
İtibar Boyutu	-,111	,073	-,143	-1,524	,129			
<i>Bağımlı değişken: Öğrenme Ataleti (*$p<0,05$**$p<0,01$***$p<0,001$)</i>								
Sabit	3,306	,275		12,030	,000	11,550	,138	,126
Öğretim Boyutu	158	,131	,198	1,211	,227			
Sınıf Boyutu	,260	,114	,309	2,282	,023			
Ders Yükü Boyutu	,016	,055	,018	,292	,771			
İtibar Boyutu	-,125	,086	-,166	-1,449	,148			
<i>Bağımlı değişken: Deneyim Ataleti (*$p<0,05$**$p<0,01$***$p<0,001$)</i>								

Tablo 6'deki regresyon analizi sonuçlarına göre; üniversite yaşam kalitesi boyutlarının bilgi ataleti üzerine etkisi incelendiğinde sınıf boyutu ($\beta=,098$; $p>0,05$), ders yükü boyutu ($\beta=,098$; $p>0,05$) ve itibar boyutunun ($\beta=,098$; $p>0,05$) öğrenme ataleti üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Ancak öğretim boyutunun ($\beta=,098$; $p>0,05$) öğrenme ataleti üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan öğrenme boyutu ($\beta=,198$; $p>0,05$), ders yükü boyutu ($\beta=,018$; $p>0,05$) ve itibar boyutunun ($\beta=-,166$; $p>0,05$) deneyim ataleti üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenirken sınıf boyutunun ($\beta=,309$; $p>0,05$) deneyim boyutunu pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 7. Öğrenci Tutkunluğu Boyutlarının Bilgi Ataleti Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta					
Sabit	2,219	,214		10,390	,000	44,262	,481	,471
Duygusal Tutkunluk	,075	,046	,081	1,621	,106			
Aidiyet	,073	,069	,091	1,050	,295			
Bilişsel Tutkunluk	-,123	,060	-,129	-2,030	,043			
Duygusal Tutkunluk (Arkadaş İle İlişkiler)	,095	,284	-,125	,333	,739			
Davranışsal Tutkunluk	,351	,287	,476	1,237	,217			
Değer Verme	,048	,210	,067	,230	,818			
<i>Bağımlı değişken: Öğrenme Ataleti (*$p<0,05$**$p<0,01$***$p<0,001$)</i>								
Sabit	3,435	,261		13,157	,000	9,852	,171	,154
Duygusal Tutkunluk	-,012	,056	-,013	-,209	,835			
Aidiyet	-,087	,084	-,113	-1,034	,302			
Bilişsel Tutkunluk	,003	,074	,003	,043	,966			
Duygusal Tutkunluk (Arkadaş İle İlişkiler)	,402	,542	,550	1,157	,248			
Davranışsal Tutkunluk	-,496	,347	-,695	-1,429	,154			
Değer Verme	,441	,257	,637	1,720	,087			
<i>Bağımlı değişken: Deneyim Ataleti (*$p<0,05$**$p<0,01$***$p<0,001$)</i>								

Tablo 7’deki regresyon analizi sonuçlarına göre; öğrenci tutkunluğu alt boyutlarının etkisini tespit edebilmek amacıyla yapılan regresyon analizi tablo 7’de raporlanmıştır. Elde edilen rapor sonuçlarına göre; duygusal tutkunluk (akademisyen ile ilişkiler) ($\beta=,081$; $p>0,05$), aidiyet ($\beta=,091$; $p>0,05$), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ($\beta=-,125$; $p>0,05$), davranışsal tutkunluk ($\beta=,476$; $p>0,05$) ve değer verme ($\beta=,067$; $p>0,05$) öğrenme ataletini etkilemediği ancak bilişsel tutkunluk ($\beta=-,129$; $p<0,05$) boyutunun öğrenme ataletini negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Yine duygusal tutkunluk (akademisyen ile ilişkiler) ($\beta=-,013$; $p>0,05$), aidiyet ($\beta=-,113$; $p>0,05$), bilişsel tutkunluk ($\beta=,003$; $p>0,05$), duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler) ($\beta=,550$; $p>0,05$), davranışsal tutkunluk ($\beta=-,695$; $p>0,05$) ve değer verme ($\beta=,637$; $p>0,05$) boyutlarının deneyim ataletini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada üniversite yaşam kalitesi, öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti konuları ele alınmıştır. Çalışmada üniversite yaşam kalitesinin öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti, öğrenci tutkunluğunun da bilgi ataleti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürde bu konuyla ilgili çalışmalara rastlanamamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın yapılmasının özgünlük açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın yapılmasının özgünlük açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi içerisinde eğitim gören üniversite öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak anket formundan yararlanılmış ve belirlenen hipotezleri test etmek için SPSS 25.0 istatistik programında yararlanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlarına göre; Üniversite yaşam kalitesinin öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti üzerinde pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmışken öğrenci tutkunluğunun ise bilgi ataleti üzerinde negatif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre “H1” ve “H3” hipotezleri kabul edilirken “H2” reddedilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan ölçeklerin boyutlar üzerindeki etkisi incelendiğinde elde edilen sonuçlara göre; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarının öğretim boyutu duygusal tutkunluğu (akademisyenler ile ilişkiler), aidiyet, duygusal tutkunluğu (arkadaş ile ilişkiler), davranışsal tutkunluk ve değer vermeyi pozitif yönde etkilediği ancak bilişsel tutkunluğu etkilemediği belirlenmiştir. Sınıf boyutunun ise duygusal tutkunluğu (akademisyenler ile ilişkiler) etkilemediği, aidiyet, duygusal tutkunluğu (arkadaş ile ilişkiler), bilişsel tutkunluk, davranışsal tutkunluk ve değer vermeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ders yükünün duygusal tutkunluğu (akademisyenler ile ilişkiler), duygusal tutkunluğu (arkadaş ile ilişkiler), davranışsal tutkunluk ve değer vermeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilirken aidiyet boyutunu negatif ve bilişsel tutkunluğu da etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. İtibar boyutunun duygusal tutkunluğu (akademisyenler ile ilişkiler), bilişsel tutkunluğu ve değer vermeyi negatif yönde etkilediği, duygusal tutkunluğu (arkadaş ile ilişkiler), davranışsal tutkunluğu ve aidiyeti etkilemediği belirlenmiştir. Diğer bir sonuca göre üniversite yaşam kalitesi boyutlarının bilgi ataleti üzerindeki etkisi incelendiğinde; öğretim boyutunun öğrenme ataletini pozitif yönde etkilediği belirlenirken sınıf boyutunun ise deneyim ataletini pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca sınıf boyutu, ders yükü boyutu ve itibar boyutunun öğrenme ataleti üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı belirlenirken öğretim boyutu, ders yükü boyutu ve itibar boyutunun deneyim ataletini de etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenci tutkunluğu boyutlarının bilgi ataleti üzerindeki etkisi incelendiğinde ise duygusal tutkunluk (akademisyen ile ilişkiler), aidiyet, duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler), davranışsal tutkunluk ve değer vermenin öğrenme ataletini etkilemediği ancak bilişsel tutkunluk boyutunun öğrenme ataletini negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Yine duygusal tutkunluk (akademisyen ile ilişkiler) aidiyet bilişsel tutkunluk, duygusal tutkunluk (arkadaş ile ilişkiler), davranışsal tutkunluk ve değer verme boyutlarının deneyim ataletini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde üniversite yaşam kalitelerini artırmak için öğrencilere gerekli eğitimlerin verilmesi ile düzenlenebilir. Bu amaçla üniversite yaşam kaliteleri artırılabilir ve öğrenci tutkunluğu açısından daha olumlu sonuçlar elde edilebilir. Bu durumda üniversite yaşam kalitesi ne kadar yüksek ise öğrenci tutkunluğu ve bilgi ataleti de o kadar fazladır.

Öğrenci tutkunluğu fazla olan öğrenciler, bu tutkunluk sayesinde daha kaliteli hizmet ve eğitim alabilmektedirler. Sağlanan bu tutkunluk, öğrencilerin bilgi düzeyini artırır. Bu durumda birçok yönden avantaj sağlayabilir. Bu noktada üniversite yaşam kaliteleri fazla olan öğrenciler, üniversite yaşam kaliteleri sonucunda bilgilerini paylaşarak bilgi haline dönüştürebilirler. Bu durumun üniversite yaşam kalitelerinin gelişimlerine ve ilerlemelerine katkı sağlayacağı söylenebilir. Elde edilen sonuçların karşılaştırılması ve tartışılması açısından ilgili literatüre bakıldığında daha önce yapılmış benzer herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Her ne kadar ele alınan değişkenler ayrı ayrı başka değişkenlerle ele alınmış ve incelenmiş olsa da bu üç değişkenin birlikte ele alındığı çalışmaya rastlanmadığından çalışma bu farklılığıyla literatüre katkı sağlamaktadır. Zaman içerisinde benzer değişkenlerin kullanıldığı, analizlerin yapıldığı ve farklı yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar çoğaldığı takdirde bu tür karşılaştırmaların yapılması mümkün olacaktır. Özellikle daha önce bu konuları ele alan çalışmaların olmayışı bu yönde çalışmaların yapılmasını teşvik etmektedir. Araştırmacıların ileride yapacakları incelemelerde belirtilen hususları dikkate almaları ilgili konunun literatürün gelişmesine büyük oranda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Abdel - Khalek, A. M. (2010). Quality of life, subjective well-being and religiosity in muslim college students. *Quality of Life Research*, 19 (8), 1133–1143. <https://doi.org/10.1007/s11136-010-9676-7>
- Albrecht, S.L., Bakker, A.B., Gruman, J.A., Macey, W.H. ve Saks, A.M. (2015). Employee engagement, human resource management practices and competitive advantage, *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 2(1), 7 –35. <https://doi.org/10.1108/joepp-08-2014-0042>
- Atalay, M. (2013). *Kurumsal ataletin yabancılaşma ve işten ayrılma niyetine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar. <http://hdl.handle.net/11630/2874>
- Cha, K. H. (2003). Subjective well-being among college students. *Social Indicators Research*, 62/63, 455-477. <http://www.jstor.org/stable/27527104>
- Clifton, R., Etcheverry, E., Hasinoff, S. ve Roberts, L. (1996). Measuring the cognitive domain of the quality of life of university students. *Social Indicators Research*, 38(1), 29–52. <http://doi.org/10.1007/bf00293785>
- Cohen, E., Clifton, R. A.ve Roberts, L. W. (2001). The cognitive domain of the quality of life of university students: a re-analysis of an instrument. *Social Indicators Research*, 53(1), 63-77. <https://www.jstor.org/stable/27526907>
- Disch, W. B., Harlow, L. L., Campbell, J. F. ve Dougan, T. R. (2000). Student functioning, concerns, and socio-personal well-being. *Social Indicators Research*, 51 (1), 41–74. <http://doi.org/10.1023/a:1007013820439>
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and entrepreneurship: Practice and principles*. London: Heinemann.
- Evcil Türksever, A.N. (2001). *Türkiye’de büyük şehir alanlarında yaşam kalitesinin değerlendirilmesine yönelik bir yöntem denemesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul. <https://polen.itu.edu.tr/items/70abfefa-f7e5-4f7c-96f8-fdf876ca435b>
- Fletcher, A. (2005). *Meaningful Student Involvement: Guide to students as partners in school change* (2nd Ed.). Olympia, Freechild Project.
- Günüç, S. ve Kuzu, A. (2015). Student engagement scale: development, reliability and validity. *Assessment & Evaluation In Higher Education*, 40(4), 587-610. <https://doi.org/10.1080/02602938.2014.938019>

- Kangal, A. (2012). Üniversite yaşam kalitesi ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Akdeniz Üniversitesi, *E-İnternational Journal of Educational Research*, 3(1), Winter, 16-32.
- Kong, C. K. (2008). Classroom learning experiences and students' perceptions of quality of school life. *Learning Environments Research*, 11, 111-129. <https://doi.org/10.1007/s10984-008-9040-9>
- Kuh, G. D. (2009). The national survey of student engagement: conceptual and empirical foundations. *New Directions for Institutional Research*, 141, 5–20. <https://doi.org/10.1002/ir.283>
- Leonard, C., Bourke, S., ve Schofield, N. (2003). Affective outcomes in the context of school reform. NZARE/AARE Joint conference, December, Auckland.
- Liao, S. H., Fei, W. C. H., ve Liu, C. H. T. (2008). Relationship between knowledge inertia, organizational learning and organization innovation. *Technovation*, 28(4), 183-195. <http://dx.doi.org/10.1016/j.technovation.2007.11.005>
- Linnakylä, P. ve Brunell, V. (1996). Quality of school life in the Finnish and Swedish-speaking schools in Finland. *Reading Literacy in an International Perspective* içinde (s. 203- 221). <https://eric.ed.gov/?id=ED402570>
- Michalos, A. C. ve Orlando, J. A. (2006). A note on student quality of life. *Social Indicators Research*, 79(1), 51-59. <https://www.jstor.org/stable/27522627>
- Ng, S. L. (2005). Subjective residential environment and its implications for quality of life among university students in Hong Kong. *Social Indicators Research*, 71(1/3), 467-489. <https://www.jstor.org/stable/27522188>
- Oktik, N. (2004). *Huzurevinde yaşam ve yaşam kalitesi (Muğla örneği)*. Muğla Üniversitesi Yayınları: 52.
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Kaan Kitapevi.
- Robertson-Smith, G., ve Markwick, C. (2017). *Employee engagement a review of current thinking*. Brighton: Institute for Employment Studies.
- Schaufeli, W., Bakker, A. ve Salanova, M. (2006). The measurement of work engagement with a short questionnaire: A cross-national study. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 701-716. <https://doi.org/10.1177/0013164405282471>
- Sirgy M. J., Grezeskowiak, S. ve Rahtz, D. (2007). Quality of college life (QCL) of students: developing and validating a measure of well-being. *Social Indicators Research*, 80(2), 343–360. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-005-5921-9>
- Soysal, A. (2010). Atalet: Etkin yönetim için kişisel ve örgütsel düzeyde bir analiz. *Çimento İşveren Dergisi*, 24(3), 16-26. <https://ceis.org.tr/wp-content/uploads/2019/10/2010mayis.pdf>
- Ünalın, D., Celikten M., Soyuer F. ve Ozturk A. (2008). Quality of life in Turkish university students and its relationship to levels of state-trait anxiety. *Social Behavior and Personality*, 36(3), 417-424. <http://dx.doi.org/10.2224/sbp.2008.36.3.417>
- Vaez, M., Kristenson, M. ve Laflamme, L. (2004). Perceived quality of life and self-rated health among first-year university students. *Social Indicators Research*, 68(2), 221-234. <https://www.jstor.org/stable/27522115>
- Yeniçeri, Ö. ve İnce, M. (2005). *Bilgi yönetim stratejileri ve girişimcilik*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.
- Zigarmi, D., Nimon, K., Houson, D., Witt, D. ve Diehl, J. (2009). Beyond engagement: Toward a framework and operational definition for employee work passion. *Human Resource Development Review*, 8(3), 300-326. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/1534484309338171>

İndirimli Orana Tabi Konut Teslimlerinde KDV İade Süreci ve VEDOP Uygulaması*

VAT Refund Process and VEDOP Application in Housing Delivery Subject to Discounted Rate in The Construction Sector

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1390720>

Mehmet ÖS**

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:

Konferans
Bildirisi

Geliş Tarihi:

14.11.2023

Kabul Tarihi:

05.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de indirimli orana tabi konut teslimlerine ilişkin KDV iade sürecini Vergi Daireleri Tam Otomasyon Projesi (VEDOP) kapsamında incelemektir. İkamet amaçlı konut olarak imal edilen yapıların tesliminde indirimli KDV oranının teknolojik dönüşümler sonucunda dijital ortamda uygulama süreçleri açıklanmaktadır. Bu bağlamda TÜİK 2024 yılı konut satış verileri kullanılmıştır. Bu veriler ile 150 m2 kullanım alanına sahip konutların üretilen konutlar içerisindeki payı mukayese edilmiştir. Bu konutların imalatında oluşan maliyetlerin büyük bir kısmı genel KDV oranına tabidir. Bu durumda, konut imalatında oluşan maliyetlerinin KDV oranı, konutların KDV oranından yüksek olması durumu ortaya çıkmaktadır. Böylece, inşaat firmalarının yüklenilen KDV’nin indirim yoluyla giderilemeye sorunu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmeler ile KDV iade süreçleri çözümlenmektedir. KDV iade süreçlerinin dijital ortamda gerçekleşmesinin vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilmesi noktasında önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, dijitalleşme ile birlikte gerçek satış değeri ile tapu değeri arasında oluşabilecek matrah farklarının da önüne geçilmiş olacaktır. Sonuç olarak dijitalleşme ile indirimli orana tabi konut teslimlerinde KDV iade süreçlerinin daha yalın vergi kayıplarının önlenmesine katkı sunulması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: İnşaat muhasebesi, dijitalleşme, dijital vergi uygulamaları.

Abstract

Article Info

Paper Type:

Conference
Paper

Received:

14.11.2023

Accepted:

05.02.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

The purpose of this study is to examine the VAT refund process for housing deliveries subject to a reduced rate in Turkey within the scope of the Tax Offices Full Automation Project (VEDOP). The application processes of the reduced VAT rate in the digital environment as a result of technological transformations in the delivery of buildings manufactured as residences are explained. In this context, TÜİK 2024 housing sales data was used. With these data, the share of houses with a usable area of 150 m2 in the produced houses was compared. Most of the costs incurred in the manufacture of these houses are subject to the general VAT rate. In this case, the VAT rate of the costs incurred in housing construction is higher than the VAT rate of the houses. Thus, the problem of not being able to eliminate the VAT charged by construction companies through discounts arises. Nowadays, VAT refund processes are resolved with technological developments. It is thought that carrying out VAT refund processes in a digital environment is important in preventing tax losses and evasion. In addition, with digitalization, base differences that may occur between the actual sales value and the title deed value will be prevented. As a result, it is thought that digitalization and VAT refund processes in housing deliveries subject to a discounted rate will be useful in contributing to the prevention of simpler tax losses.

Keywords: Construction accounting, digitalization, digital tax applications.

Atf/ to Cite (APA): Ös, M. (2024). İndirimli orana tabi konut teslimlerinde KDV iade süreci ve VEDOP uygulaması. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 82-99. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1390720>

*Bu çalışma, 10.12.2022 tarihinde Selçuk 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde “Türkiye’de Dijitalleşen Vergi Uygulamaları: İnşaat Muhasebesi ve KDV İade İşlemlerine Yönelik Bir Araştırma” başlıkla sunulan bildiriden türetilmiştir.

**ORCID Dr, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, mmmehmetos@hotmail.com

Extended Abstract

Background:

After the concept of Industry 4.0 was announced at the Hannover/Germany fair in 2011, it is seen that business methods have been incorporated into digital technological developments instead of traditional methods in many sectors. The basis of digitalization in Tax Offices is based on the Tax Offices Automation (VEDOP) project. VAT refund processes of businesses that manufacture residential housing are also finalized by the Tax Offices using the concepts created by Industry 4.0 terminology. While all data entries were made in a human-oriented paper environment in the traditional method, a large part of this process has been moved to the electronic environment with the help of Digital Tax Offices. It is thought that, with the technological developments that emerged in the 21st century, VAT refund processes will be completely freed from the traditional method and moved to the digital environment, which will effectively contribute to the fight against tax loss and evasion.

Research Purpose:

The purpose of this study is to examine the VAT refund process in residential housing deliveries subject to a discounted rate within the scope of the Tax Offices Full Automation Project (VEDOP). Reduced VAT rate is applied to the deliveries of buildings produced as residences with a usable area of 150 m² or less than 150 m². This situation brings to the fore the problem that the VAT applied by construction companies cannot be eliminated through delivery. The administration solves this problem by refunding the VAT incurred during the production phase. Completing the VAT refund process quickly is also an important issue in terms of financing costs for businesses producing housing.

Methodology:

In this article, a qualitative research has been carried out on the transfer of VAT refund processes that occur in the delivery of residential houses to the digital environment, and the process has been tried to be explained with an example application. It is aimed to contribute to a more comprehensive understanding of VAT refund processes by conducting VAT refund processes in a fast and transparent manner and evaluating their impact on tax losses and evasion.

Findings:

With the study presented, the traditional method in VAT refund processes continues in terms of preparing VAT refund files and submitting them to the tax offices. With the VAT refund processes continuing in the digital environment, valuation reports will be requested in title deed deliveries, and base differences that may occur between the actual sales value and the title deed value will be prevented. Moreover, it is seen that the rapid completion of VAT refund processes within the scope of technological transformations has an important share in reducing the financing burden of taxpayers on the costs incurred in production processes.

Conclusions:

It may be possible to minimize sectoral tax losses and tax evasion by completing VAT refund processes quickly and safely in the construction sector, which has a great importance and share in the Turkish economy. Concluding VAT refund processes simply and quickly will reduce the VAT burden of construction companies and therefore reduce the cost of financing in an inflationary economy. It is thought that this situation may have a positive impact on housing prices in favor of the consumer. As a result, finalizing VAT refund processes in a simpler and shorter time will have a positive contribution to taxpayers' VAT refund requests. In addition, it is considered that if an attempt is made to carry out the VAT refund procedures of all construction companies, the informal economy that is thought to occur in the construction sector can be prevented.

1. Giriş

Türkiye’de konut ihtiyacının göç, nüfus artışı, hızlı kentleşme gibi nedenlerden dolayı her geçen gün arttığı görülmektedir. Türkiye’de artan konut ihtiyacı ile beraber inşaat sektöründe olduğu düşünülen kayıt dışılığın da ekonomi içindeki payının arttığı düşünülmektedir. İdare kayıt dışılığı önlemek ve denetimleri arttırmak için teknolojik alt yapılardan faydalanmaktadır. İdarenin sağladığı çeşitli istisna, teşvik ve muafiyetlerin denetimi de bu teknolojik alt yapılardan faydalanılarak dijital ortamda gerçekleştirilmektedir. Çalışma ile idarenin geleneksel KDV iade süreçlerinden dijital KDV iade yöntemi uygulayış süreçlerine geçişi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, kullanım alanı 150 m² altında üretilen konutlarda talep edilen KDV iade süreçleri açıklanmaya çalışılarak, bu süreçlerin eksiklikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bu eksikliklere çözüm önerileri sunulması da amaçlanmıştır. Bu bağlamda VEDOP uygulaması ile iade süreçlerinin ele alındığı çalışmanın önemi ve güncelliği açısından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Konut satışlarında vergi yükünü azaltmanın en etkili yollarından birisi de KDV oranında yapılacak indirimler veya ikamet amaçlı konutlardaki KDV iade müessesinin uygulama süreçlerinin sadeleştirilmesi olacağı değerlendirilmektedir. Konut teslimlerinde ikamet amaçlı konutların kullanım alanlarına göre farklı KDV oranları uygulanmaktadır. 1 Nisan 2022 tarihi itibarıyla 5359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile konut teslimlerinde KDV oranları yeniden belirlenmiştir.

Diğer taraftan, konutların imalatlarında kullanılan malzemelerin büyük bir kısmının genel KDV oranına tabi olduğu bilinmektedir. Başka bir ifade ile konut imalatı yapan inşaat firmalarının girdilerinin önemli bir kısmı %20 KDV oranına tabi mal ve hizmetlerdir. İnşaat firmaları indirimli oranda konut teslimi gerçekleştirdiğinde, imalat aşamasında yüklendiği ve indirim yoluyla gideremediği KDV’nin iadesini talep edebilmektedir. Günümüzde vergisel ödevlerin yerine getirilmesinde zaman ve etkin kayıplarını önlemek adına dijitalleşme önemli bir yer tutmaktadır.

Yaşanan sanayi devrimlerinin etkisi ile birlikte gerçekleşen dijitalleşme birçok mesleği etkilediği gibi muhasebe mesleğini de etkilemiştir. Muhasebe mesleğinin dijitalleşmesi ile birlikte vergi mükelleflerinin ve vergi dairelerinin iş yapış şekillerinde de değişikliklerin olduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda idarenin dijitalleşmesine örnek olarak VEDOP projeleri örnek olarak verilebilir. Son sanayi devriminin etkisi ile birlikte başta yapay zekâ olmak üzere teknolojik entegrasyonların vergi ödevlerinin takibi açısından etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Gacar, 2019: 391).

Vergi dairelerinde gerçekleştirilen dijitalleşmenin temeli 1995 yılında uygulanan pilot uygulamadan sonra, 1998 yılında başlayan VEDOP I projesine dayanmaktadır. Uygulanan VEDOP I projesinin başarısı dikkate alındığında, proje VEDOP II ve VEDOP III olarak devam etmiştir. Devam eden projeler ile yapay zekâ, nesnelerin interneti, bulut bilişim, büyük veri gibi teknolojiler muhasebe meslek mensuplarının gündelik iş hayatında uygulanmaya başlamıştır (Ös, 2022: 96). Dijitalleşme vergi mükellefleri ve vergi sorumluları açısından ele alındığında, vergi denetimlerindeki şeffaflık, vergi tahsilatlarındaki kolaylık, vergisel problemlerin çözümü noktasındaki vergi dairelerine olan erişimin hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesi ve vergi mükellefleri ile idare arasında güçlü bir iletişimin sağlanması açısından son derece önem arz etmektedir. KDV iade süreçleri de bu gelişmelerden etkilenmiştir.

Bu çalışmada, indirimli orana tabi konut teslimlerinde KDV iade süreçleri VEDOP uygulaması kapsamında örnek bir uygulama ile açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, öncelikle konuya dair literatür özetine ve ülkemizdeki konut teslim istatistiklerine yer verilmiş olup akabinde VEDOP projesi açıklanmış ve son olarak ikamet amaçlı konutlarda KDV uygulaması mevzuattaki son değişikliklerle ele alınmış ve örnek olayla açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Literatür Taraması

Türkiye'deki ilgili literatür incelendiğinde, indirimli orana tabi teslimlerde KDV iade müessesini inceleyen sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların içerisinde KDV süreçlerinin teknolojik boyutunun ele alınmadığı görülmüştür. Ayrıca 1 Nisan 2022 tarihinden itibaren olmak üzere 5359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile KDV uygulamalarında değişikliğe gidilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Ardıç ve Seçer (2015), konut sektörü katma değer vergisi uygulamalarını inceledikleri çalışmalarında, özellikle durumları tespit ederek tereddütlü konuları kanun ve yönetmelikler çerçevesinde açıklamışlardır. Özellikle konutun teslim tarihi ile fatura düzenleme tarihinin farklı olması önemli bir sorun olarak belirtilmiştir.

Odabaşı (2018), indirimli orana tabi teslimlerde KDV iade sistemini ve karşılaşılan sorunları incelemiştir. İndirimli orana tabi işlemlere ait KDV iade sisteminde; mevzuattaki boşluklardan kaynaklanan sorunlar, KDV iadesi kontrol raporlarında karşılan sorunlar ve hukuka aykırı düzenlemeler sonucu yaşanan sorunlar olmak üzere üç temel sorun olduğu tespit edilmiştir.

Atay (2021), inşaat firmalarında KDV uygulamalarını incelemiştir. İnşaat sektöründe karşılaşılan KDV sorunlarına yer verdiği çalışmada, daha basit, daha kolay anlaşılabilen ve uygulanabilen denetim mekanizmalarına yardımcı ve daha etkin bir sistemin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Nas (2021), yaptığı çalışmada, konut ve işyeri teslimlerinde KDV istisnasını incelemiştir. Araştırma sonucunda, konut ve iş yerleri ile ilgili uygulanan KDV istisnasının anayasanın mali güç ve vergide eşitlik ilkelerine aykırı olduğunu vurgulamıştır.

Deliktaş (2021), indirimli orana tabi teslim ve hizmetlerden kaynaklı KDV iade taleplerinde karşılaşılan sorunları incelemiştir. Çalışmada, KDV kanunu ve uygulama tebliği arasında farklı durumların olduğu ve kanun ile yönetmeliğin yeknesaklık sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ös (2022), Türkiye ekonomisi içerisinde ikamet amaçlı konutların toplam imal edilen ikamet amaçlı konutlar içerisindeki payını değerlendirmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler neticesinde imal edilen konutların büyük bir çoğunluğunun net kullanım alanlarının 150 m² veya 150 m² altında olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme neticesinde mevcut konut stoklarının KDV iade süreçlerine konu edilebileceği ve KDV iade süreçlerinin dijital ortamlarda daha etkin yürütülmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Güldoğan ve Usul (2021), yapmış oldukları çalışmada bilişim sektöründe meydana gelen yenilikler ile T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın dijitalleşme süreçlerini incelemiştir. Çalışmada ayrıca KDV sisteminin de önemli bir yapı taşı olan KDV iade Risk Analizi (KDVİRA) değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin dijital dönüşüm kapsamında teorik ve pratik uygulamalarının tüm uygulayıcılar tarafından birlikte uyumlaştırılması gerektiği ortaya konulmuştur.

3. Yapı Kullanma ve Konut Teslim İstatistikleri

TÜİK istatistik alanlarından açık erişimle elde edilen Türkiye geneli yapı kullanma ve konut teslim istatistikleri aşağıda verilmiştir. Türkiye geneli onaylanan yapı kullanım izin belgesi kapsamında izin verilen daire sayısı ve kullanım alanları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Geneli İzni Verilen Toplam Daire Sayısı ve Kullanım Alanları

ÇEYREKLER	2018-2022 Yılları İtibariyle Türkiye									
	İzni Verilen Toplam Daire Sayısı ve Kullanım Alanları m ²									
	2018		2019		2020		2021		2022	
	Daire Sayısı	Kullanım Alanı	Daire Sayısı	Kullanım Alanı	Daire Sayısı	Kullanım Alanı	Daire Sayısı	Kullanım Alanı	Daire Sayısı	Kullanım Alanı
1.	207.521	23.594.085	249.832	29.115.574	155.963	18.090.457	159.127	18.154.991	155.527	17.704.614
2.	202.451	22.670.818	145.837	16.737.806	114.973	13.218.469	120.994	13.676.619	149.547	17.002.473
3.	204.213	23.066.808	147.976	16.841.012	153.572	17.629.908	138.581	15.925.714	137.608	16.007.733
4.	280.055	32.128.080	195.171	22.803.785	175.491	20.539.664	208.265	24.205.273	189.492	22.170.754

Kaynak: TÜİK (2023) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü üzere daire stokları çeyrek bazda değerlendirildiğinde, 2018 ile 2022 yılları arasında en az daire üretim miktarı 2020 yılının 2. çeyreğinde 114.973 adet daire ve 13.218.469 m² kullanım alanlı ikamet amaçlı konuta izin verildiği görülmektedir. Tespit edilen bu istatistiki veri ile birlikte 2018-2022 yılları arasında ikamet amaçlı konut imalatı 2018 yılının çeyreğinde 280.055 adet ve 32.128.080 m² olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1 yıllar itibari ile ele alındığında, 2018-2022 yılları arasında en az konut imalatı 2020 yılı itibari 599.999 adet ve 69.478.498 m² ve en fazla konut imalatı 894.240 adet ve 101.459.791 m² ile 2018 yılında imal edildiği belirlenmiştir.

Tablo 1’de elde edilen veriler ile Türkiye geneli yapı kullanma izin belgesi (İSKAN) alınan inşaat ruhsatlarının toplam daire sayısına bölümü yapılarak imal edilen konutların ortalama brüt kullanım alanları hesaplanmış ve Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Geneli Onaylanan Yapı Kullanma İzin Belgelerinin Brüt Kullanım Alanları

Çeyrekler	2017-2022 Yılları İtibariyle Türkiye					
	Yapı Kullanma İzin Belgesi Verilen İstatistikleri (m ²)					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Ortalama Brüt Kullanım Alanı	Ortalama Brüt Kullanım Alanı	Ortalama Brüt Kullanım Alanı	Ortalama Brüt Kullanım Alanı	Ortalama Brüt Kullanım Alanı	Ortalama Brüt Kullanım Alanı
1. Çeyrek	114,420	113,695	116,541	115,992	114,091	113,836
2. Çeyrek	115,730	111,982	114,771	114,970	113,036	113,693
3. Çeyrek	113,890	112,955	113,809	114,799	114,920	116,329
4. Çeyrek	115,013	114,721	116,840	117,041	116,223	117,001

Kaynak: TÜİK (2023) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1 yardımı ile hesaplanarak elde edilen Tablo 2 incelendiğinde, 2017-2022 yılları arasında tüm çeyreklerde ikamet amaçlı imal edilen konutların 150 m² altında kullanım alanlarına sahip konutlar olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2’de elde edilen bulgular 5359 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı (2023) ile bazı mal ve hizmetlerde uygulanan KDV oranında değişiklik yapılmasını öngören karar 29.03.2022 tarih ve 31793 sayılı Resmî Gazete (2023a) yayımlanarak 01.04.2022 tarihindeki konut teslimlerinde uygulanmak üzere yürürlüğe girmiştir. Bu tebliğe göre; 150 m² altında teslimi gerçekleştirilen ikamet amaçlı konutların tesliminde KDV oranı aşamalı olarak hesaplanacak olmasından dolayı, Tablo 3’te elde edilen bulgular konut teslimindeki KDV iade süreçleri açısından yakından ilgilidir.

Tablo 2’de elde edilen bulgular ile TÜİK veri tabanında bulunan 2017-2022 yılları arasında gerçekleştirilen daire satışları ile hazırlanan Tablo 3 ile birlikte ele alındığında, yıllar itibariyle Türkiye genelindeki konut satış adetleri ve bu satışlara bağlı olarak tapu harçları, KDV iade süreçleri, emlak vergileri ile inşaat sektörünün etkilediği etki alanları hep birlikte değerlendirildiğinde, KDV iade süreçlerinin en etkin, hızlı, şeffaf ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir.

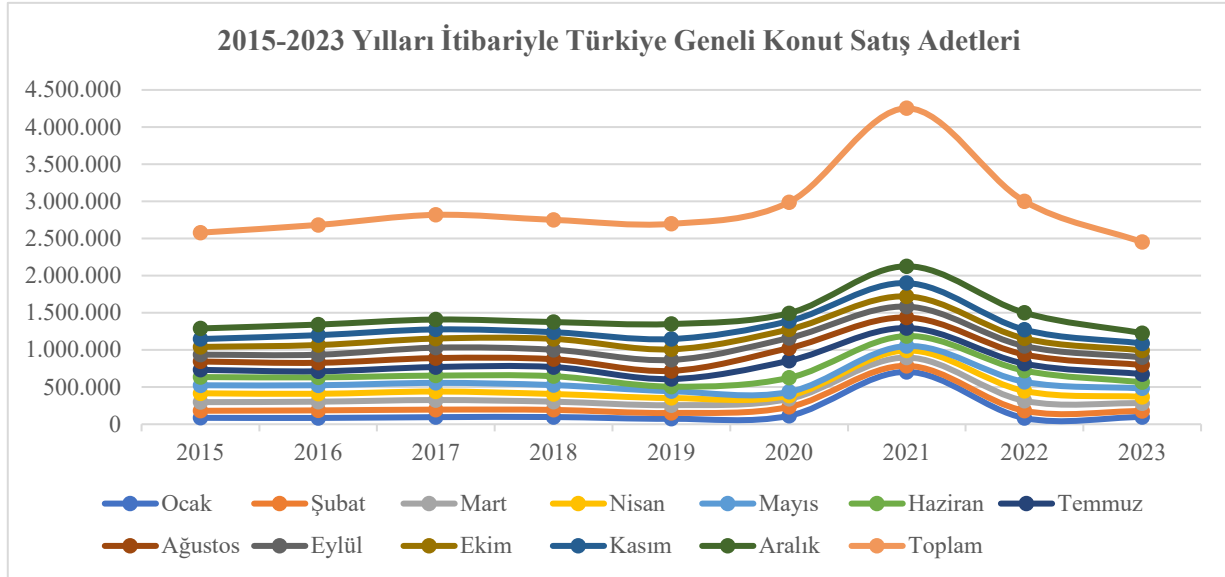
Türkiye geneli 2015-2023 yılları arasında ikamet amaçlı konut satışları Tablo 3'te yıllar itibari ile verilmiştir.

Tablo 3. 2015-2023 Yılları İtibariyle Türkiye Geneli Konut Satış Adetleri

	2015-2023 Yılları İtibariyle Türkiye Konut Satış Adetleri								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ocak	86.167	84.556	95.389	97.019	72.937	113.615	70.587	88.306	97.708
Şubat	95.021	101.703	101.468	95.953	78.450	118.753	81.222	97.587	80.031
Mart	116.030	117.205	128.923	110.905	105.046	108.670	111.241	134.170	105.476
Nisan	119.317	106.348	114.446	103.087	96.071	42.783	95.863	133.058	85.652
Mayıs	107.888	114.800	116.558	119.655	91.937	50.936	59.166	122.768	113.276
Haziran	110.657	106.187	97.579	119.413	61.355	190.012	137.431	150.509	83.636
Temmuz	96.585	81.343	115.869	123.878	102.236	229.357	107.785	93.902	109.548
Ağustos	112.463	114.751	120.198	105.154	110.538	170.408	141.400	123.491	122.091
Eylül	92.483	108.918	140.298	127.327	146.903	136.744	147.143	113.402	102.656
Ekim	104.098	130.274	122.822	146.536	142.810	119.574	137.401	102.660	93.761
Kasım	106.008	132.655	122.732	89.626	138.372	112.483	178.814	117.806	93.514
Aralık	142.599	142.713	132.972	136.845	202.074	105.981	226.503	207.963	138.577
TOPLAM	1.289.320	1.341.453	1.409.314	1.375.393	1.348.729	1.494.316	2.126.329	1.500.623	1.225.926

Kaynak: TÜİK (2024) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3'teki verilere göre Türkiye geneli ikamet amaçlı konut imalatlarının sayısı her geçen yıl artış göstermiş ve bu artışa bağlı olarak ikamet amaçlı konutların satışları da aynı korelasyonda arttığı gözlemlenmiştir. 2015-2023 yılları itibari ile elde edilen bu korelasyonu daha anlaşılır bir şekilde gözlemleyebilmek adına Tablo 3'teki veriler Şekil 1'e aktarılmıştır.

Şekil 1. 2015-2023 Yıllar İtibariyle Türkiye Geneli Konut Satış Adetleri (TÜİK; 2024).

Şekil 1'de Tablo 3'e paralel olarak yıllar itibari ile ikamet amaçlı imal edilen konutların satışları görülmektedir. 3065 Sayılı KDV Kanununa göre, mal ve hizmetlerin tesliminde KDV tarh edileceğinden 150m² brüt kullanım alanı bulunan ikamet amaçlı konut imal edilen yapıların satışlarının gerçekleştirilmesi araştırma açısından önem arz etmektedir.

Yukardaki tablo ve şekillerden elde edilen veriler neticesinde, Türkiye'de genel ikamet amaçlı konutların imal edilmesi ve teslimi ile birlikte ciddi bir ekonomik faaliyetin gerçekleştiği görülmektedir. Tüm teslimlerin KDV iade süreçlerini etkilediği gibi farklı kamu kurumlarının ilgi alanına giren işlemleri de etkilediği görülmektedir. Etkilenen kurumların başında Tapu ve Kadastro işlemleri ile Hazine ve Maliye Bakanlığı görevlerini taşrada gerçekleştiren Gelir İdaresi Başkanlıklarının olduğu görülmektedir. Her iki kurum da tapu harç ve vergileri ile KDV ve gelir vergisi yönünden işlemlerini tapu rayiç değerler üzerinden hesaplamaktadırlar. Bu bakımdan vergi gelirlerindeki kayıpların önlenmesi ve vergi gelirlerinin artırılması noktasında tapu devirlerin

değerleme raporlarının talep edilmesi 25.10.2022 tarih ve 31994 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete (2023b) yayımlanarak yürürlüğe giren 6294 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı (2023) ile onaylanmıştır. Değerleme raporlarının talep edilmesi ile birlikte gayrimenkullerin vergilendirilmesinde esas alınan alım satım değerinin belirlenmesi ve beyanına ilişkin yeni bir sistemin devreye sokulması planlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı Yıllık Program, 2023: 91-92). Web Tapu Uygulaması'nda yapılan düzenlemelerle konutun değerine etki eden öznitelik verilerinin Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Değer Bilgi Merkezine elektronik olarak anlık gönderilen verilerin düşük beyan nedeniyle tapu harcı gelirlerinde yaşanan kayıplar giderilmeye başlanmıştır.

4. İkamet Amaçlı Konutlarda KDV Uygulaması

2012/4116 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre ikamet amaçlı konutlarda uygulanacak KDV oranları arsa değerleri dikkate alınarak hesaplanması zorunluluğu bulunmaktaydı. 2012/4116 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre (2023) “ 01.01.2013 tarihinden itibaren uygulanmak üzere; “Net alanı 150 m² 'ye kadar konutlardan; 10.7.2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu kapsamındaki büyük şehirlerde (16.5.2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında rezerv yapı alanı ve riskli alan olarak belirlenen yerler ile riskli yapıların bulunduğu yerler hariç), lüks veya birinci sınıf inşaat olarak yapılan ve ruhsatın sonradan revize edilip inşaat kalitesinin yükseltilmesi hali de dahil olmak üzere, yapı ruhsatının alındığı tarihte, üzerine yapıldığı arsanın 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun (2023) 29'uncu maddesine istinaden tespit edilen arsa birim m² vergi değeri;

- Arsa birim m² vergi değeri 500 TL'nin altında olan (Beş yüz Türk Lirası hariç) konutların tesliminde %1,
- Arsa birim m² vergi değeri 500,00 TL ile 1.000,00 TL (Bin Türk Lirası hariç) arasında olan konutların tesliminde %8 vergi oranı,
- Arsa birim m² vergi değeri 1.000,00 TL ve üzerinde olan konutların tesliminde %18 vergi oranı, uygulanır.” denilmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde konut imalatlarının ekonomi içerisindeki payının fazla olduğu bilinmektedir. Yıllar itibarı ile değişen mevzuat ile konut imalatlarında uygulanacak KDV oranlarında sadeleştirme yapılması öngörülmüştür. Bu bakımdan 5359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile konut teslimlerinde KDV oranlarında değişikliğe gidilmiştir. Yapılan bu değişikliğe göre; yapı ruhsatlarının büyükşehir belediye sınırlarında olmasının bir önemi kalmamıştır. Türkiye'nin hangi bölgesinde olursa olsun net alanı 150 m² altındaki konut imalatlarında KDV oranı 1 Nisan 2022 tarihi itibarı ile %1'den %8'e yükseltilmiştir. 5359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararının 4. ve 9. maddelerine istinaden 150 m² üzerinde uygulanan %18 KDV oranı kademeli olarak uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle, 150 m² kadar KDV oranı %8, 150 m² üzeriyi aşan kısım ise %18 olarak hesaplanarak nihai tüketiciye fatura edilmesi uygulaması esası getirilmiştir. Gerçekleştirilen bu uygulama ile 150 m² üzerinde imal edilen konutların toplam bedeli üzerinden hesaplanan KDV yönünden nihai tüketici açısından bir indirim, konut imalatı gerçekleştiren firmalar açısından da talebin oluşması açısından teşvik edici bir durumdan söz edebiliriz.

İkamet amaçlı konutlarda matrah, nispet ve oranlarının belirlenmesi noktasında alınan Bakanlar Kurulu kararları dikkate alınarak matrah, nispet ve oranların belirlenmesi gerekmektedir. 19/4/2006 tarihli, 2006/10379 ve 2012/4116 sayılı Bakanlar Kurulu Kararlarına göre, ikamet amaçlı konut teslimleri gerçekleştirecek şirketlerin iade taleplerinde şirketlerin nihai tüketicilere düzenledikleri faturaların 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesine (2023) ekli (I) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için belirlenen %1 KDV oranı üzerinden hesaplanması gerekmektedir. 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına bağlı olarak %1 KDV oranı uygulanacak konutların imal edildikleri arsa m² vergi değerleri 500,00.-TL'nin altında olması zorunluluğu da ayrıca bulunmaktadır.

Tablo 4. 01.01.2013 Tarihi İtibari ile 150 m²'ye Kadar Konut Teslimlerinde Uygulanan KDV Oranları

150 m ² Kullanım Alanı Konut Teslimleri	Satış Fiyatı	KDV Oranı	KDV Tutarı	Fatura Toplamı
01.01.2013 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına göre	₺500.000,00	1	₺5.000,00	₺505.000,00
01.04.2022 5359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararına göre	₺500.000,00	10	₺40.000,00	₺540.000,00

Tablo 5. 01.04.2022 Tarihli Konut Teslimlerinde Uygulanan 150 m² Üzeri Konut Teslimlerinde Uygulanan KDV Oranları

150 m ² Üzeri Kullanım Alanına Sahip Konut Teslimleri	Satış Fiyatı	KDV Oranı	KDV Tutarı	Fatura Toplamı
01.01.2013 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına	₺750.000,00	18	₺135.000,00	₺885.000,00
01.04.2022 5359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı 150 m ² ' kadar kısmı	₺500.000,00	10	₺50.000,00	₺550.000,00
01.04.2022 5359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı 150 m ² ' aşan kısmı	₺250.000,00	20	₺50.000,00	₺300.000,00
			Toplam	₺850.000,00

Tablo 4 ve Tablo 5'te görüldüğü üzere indirimli orana tabi satışlar nedeniyle yüklenen KDV tutarı hesaplanan KDV tutarından fazla ise aradaki fark KDV iade tutarını göstermektedir. Ancak; KDV iadesinde alt limitler bulunmaktadır. İkamet amaçlı konutların KDV iade süreçlerinin yürütülmesi açısından belirlenen alt limitler ile sınırlar 19/4/2006 tarihli ve 2006/10379 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile indirimli vergi oranına tabi teslim ve hizmetlerde iade uygulaması ile ilgili sınır, 2006 yılında gerçekleşecek işlemler için geçerli olmak üzere 10.000 TL olarak belirlenmiş, söz konusu Bakanlar Kurulu Kararında yer alan hesaplama göre; indirimli orana tabi işlemler nedeniyle yüklenen ve indirim yoluyla giderilemeyen KDV tutarının iade konusu yapılamayacak kısmıyla ilgili sınır 2023 yılı itibariyle 57.300 TL olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu alt sınırlar ile KDV iade talep eden ikamet amaçlı konut imalatı gerçekleştiren vergi mükellefleri bu sınırların üzerinde olan tutarları KDV iade taleplerini ilgili vergi dairelerinde talep edebileceklerdir.

İkamet amaçlı konut imalat süreçleri ile nihai tüketicilere üretilen konutların teslimi sonrasında belirtilen Cumhurbaşkanlığı Kararına göre vergi mükellefleri KDV iade süreçlerini dijital ortamda yönetebilmektedirler. Çalışmanın son bölümünde dijital ortamda gerçekleştirilen KDV iade süreçleri şekil ekran görüntüleri ile birlikte değerlendirilmiştir.

5. Dijital Dönüşüm ve VEDOP Projesi

Amerika kıtasından sonra Türkiye'ye 1990'lı yılların başlarında gündelik hayat dahil olmak üzere hayatımızın her alanına dahil olan internetin bilgiye erişim hızını arttırarak toplumsal açıdan büyük bir değişime yol açtığı değerlendirilmektedir (Yankın, 2019; akt. GÜLDOĞAN ve USUL, 2021: 17). Başta ekonomi olmak üzere hayatımızın her alanında gerçekleşen dijital dönüşümün bilgiye olan erişimi hızlandırdığı, erişilen bilgilerin kaydedilmesi, sınıflandırılması ve saklanması da kolaylaştırdığını söylemek mümkün olacaktır. Özellikle günlük sosyal aktivitelerimiz içerisinde sürekli kullandığımız e-ticaret, e-devlet, e-sağlık, e-meb gibi birçok işlemler interaktif ve sanal alanlarda gerçekleştirilmektedir. Yapılan geniş bir tanıma göre; “*Dijital dönüşüm, bilgi, bilgi işlem, iletişim ve bağlantı teknolojilerinin kombinasyonları yoluyla özelliklerinde önemli değişiklikler yaratarak bir varlığı iyileştirmeyi amaçlayan bir süreç*” (Vial, 2021: 121) olarak ifade edilmektedir.

Teknolojik entegrasyonlar kapsamında gerçekleştirilen tüm dijitalleşme süreçleri ile özel şirketlerin dijitalleşmeye olan uyumu hızlı bir şekilde artarak devam ederken kamu kurumlarının da dijitalleşmeye uyumu her geçen gün hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. Türkiye'nin kamu kurumları içerisinde T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı bir kurum olarak vergi tarh, tahakkuk, tebliğ ve ödeme işlemlerini gerçekleştiren, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) dijitalleşmeye hızlı bir şekilde uyum göstermiştir. GİB'in dijitalleşmeye olan yüksek uyumu ile birlikte 1995 yılında VEDOP

projesi pilot uygulamanın devamında, 1998 yılında proje Türkiye geneline uygulanmıştır. VEDOP projesinin başarısı VEDOP II ve VEDOP III projelerinin sürdürülmesinden anlaşılmaktadır. Böylelikle GİB'in iş yapış şekline kâğıt ortamından dijital ortama doğru bir geçişin başladığı gözlemlenmektedir. Uygulanan tüm dijitalleşme süreçleri vergi mükelleflerinin elektronik imza (e-imza), mali mühür veya mobil imza imkanları ile GİB sistemlerine erişimi mümkün hale getirmektedir. Sistemlere giriş sağlanırken uygulanan teknolojilerin güvenliği ve etkin bir denetimin sağlanması için GİB React.js, Javascript, Angular, Next.js, Kubernetes, Gitlab, Docker ve Java gibi yazılımlar kullanılmaktadır (GİB, 2023). Özellikle son sanayi devriminin etkisi ile dijitalleşmenin hızlı bir şekilde gerçekleştiği bir ortamda GİB'in dijitalleşmeye olan uyumunun üst seviyede olduğu söylenebilir. GİB, yüksek düzeyde dijitalleşme ile istihdam ettiği personelleri verimli bir şekilde kullanabilme kabiliyetini ortaya koyduğu gibi insan merkezli bir denetim anlayışını da bırakarak dijital bir denetim sistemi geliştirmeyi de başardığı görülmektedir.

VEDOP projeleri ile birlikte vergi dairelerindeki dijitalleşmenin muhasebe meslek mensuplarının iş hayatına girdiği andan itibaren VEDOP programı 1043 Vergi Dairesi/ Mal Müdürlüğü ile beraber 2021 yılı sonu tarihi ile uygulanmaya başlanan tüm VEDOP projeleri ile birlikte yıllık 541 milyon düzenlenen e-fatura, 3,5 milyar e-arşiv fatura ve günlük 1,5 milyon düzenlenen e-fatura denetimleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Düzenlenen bu faturalara bağlı olarak aylık 12.7 milyon e-beyanname ve yıllık 153 milyon e-beyanname dijital ortamda beyan edilmektedir. Tüm vergi dairelerinde uygulanan bu sistem ile 2021 yılı sonu itibarı ile aşağıda belirtilen rakamlara ulaşılmıştır (GİB, 2023). Bu rakamlar şöyledir:

- 27.4 Milyon Gelen Evrak,
- 6.6 Milyon Gönderilen Evrak,
- 285 Bin E-defter mükellefi,
- 33.3 Milyon Adet Sanal Pos Ödemesi,
- 98.5 Milyon Adet Elektronik Banka Tahsilatı,
- 5.3 Milyon Hizmet Verilen Gerçek Kişi,
- 1.2 Milyon Hizmet Verilen Tüzel Kişi,

Dijitalleşme süreçlerinin yoğun bir şekilde devam ettiği vergi tahsilatları süreçlerinde olduğu gibi vergi mükelleflerinin KDV iade süreçlerindeki dijitalleşme süreçlerine uyumda yoğun bir şekilde devam etmektedir. Kayıt dışı ekonominin önlenmesinin sağlanması KDV iade süreçlerinin hızlanması ve denetim süreçlerinin de en şeffaf şekilde yürütülmesi ekonomik iyileşmenin sağlanması açısından tarafımızca önemli görülmektedir. Bu bakımdan ekonomik anlam ifade eden faaliyetlerin kayıt altına alınması Türkiye gibi bütçe gelirlerinin büyük bir bölümü vergi gelirlerinden oluşan ülkeler için son derece önemlidir. İnşaat sektörünün de Türkiye ekonomisi açısından önemi düşünüldüğünde, inşaat faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde kayıt altına alınması vergi gelirlerinin artırılması açısından önemlilik arz etmektedir. Türkiye'nin demo şekil yapısı ve komşu ülkelerdeki siyasi yapı düşünüldüğünde, imalatı gerçekleştirilen ikamet amaçlı konutların büyük bir çoğunluğunun net kullanım alanı 150 m² veya 150 m² altında olan konutlar olduğu görülmektedir.

6. KDV İade İşlemlerinde VEDOP Uygulamasına İlişkin Örnek Olay

Çalışmanın bu bölümünde, dijital ortamda gerçekleştirilen KDV iade süreçleri şekil ekran görüntüleri ile birlikte açıklanacaktır. Vergi mükelleflerinin finansman yükünü azaltmak için KDV iade süreçlerinin hızlı bir şekilde sonuçlandırılması gerekmektedir. Bu bakımdan KDV iade süreçlerinin hızlı ve şeffaf bir şekilde dijital ortamda yürütülmesini önemsemekteyiz. Dijital ortamda yürütülen e-YMM KDV İade Tasdik Raporları (2023); Kapak, Genel Bilgi, Usul İncelemeleri, Hesap İncelemeleri, Sonuç ve Ek liste bölümlerinden oluşmaktadır. Tüm bu bölümler yetkili YMM tarafından sisteme girildikten sonra KDV iade süreci başlamış olur. Başlayan KDV iade süreci sırasıyla gelir uzmanı incelemesi, gelir uzman şefi incelemesi, müdür yardımcısı onayı, müdür

onayının sonucunda ilgili vergi mükellefinin banka hesabına nakit olarak ödenmek üzere muhasebe birimine sevk edilir. Muhasebe departmanında ilgili vergi memurları tarafından gerekli incelemeler gerçekleştirilerek vergi mükellefinin banka hesabına talep edilen KDV iade tutarı transfer edilerek süreç tamamlanmış olmaktadır. Tüm bu süreç dijital ortamda gerçekleştiğinden vergi mükellefleri süreci şeffaf bir şekilde takip edebilmektedir. Vergi mükelleflerinden talep edilen evrak, belge veya herhangi bir tevsik edici belge dijital ortamda talep edilmektedir. Talep edilen tüm evrakların vergi dairelerine iletilmesi de yine dijital ortamda vergi mükellefi tarafından ilgili vergi dairesine iletilmektedir.

Şekil 2’de KDV iade süreçlerinin başlatılmasında önemli bir paya sahip olan KDV iade raporunun dijital ortama yüklenme ekranı bulunmaktadır. Bu ekran e-YMM KDV İade Tasdik Raporlarından ilki olan Kapak Bölümünü ifade etmektedir.

Rapor Oluştur

YMM T.C. Kimlik Numarası / Adı-Soyadı :

YMM Şirketi Vergi Kimlik Numarası / Unvanı : Seçiniz

Mükellef Vergi Kimlik Numarası : 1234567891 ⇒ Şirketin Vergi Kimlik Numarası

Şirket Vergi Kimlik Numarası (Adi Ortaklık-Kollektif Şirket vb.)

İnceleme / Tasdik Dönemi : Ocak 2019 Aralık 2019

Rapor Sayısı :

İl :

Vergi Dairesi :

⇒ Şirketin Bağlı Olduğu Vergi Dairesi Bilgileri

Rapor Oluştur

Şekil 2. E-YMM Raporu Oluşturma Ekranı (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Şekil 2 incelendiğinde, KDV iade tasdik raporunun GİB sistemine yüklenme ekranında öncelikli olarak rapor oluşturma butonu yardımı ile ilgili vergi mükellefi ve Yeminli Mali Müşavir’in (YMM) vergi kimlik bilgileri ile inceleme dönemi ve rapor sayısı verilerek e-YMM KDV iade tasdik raporu oluşturulmaktadır.

İnternet Vergi Dairesi Sözleşme Sorgulama Ekran Görüntüsü

Soyadı Adı (Unvanı)	Tasdik Konusu	Sözleşme Başlangıç Dönemi	Sözleşme Bitiş Dönemi	Sözleşme Seri/Sıra Numarası	Sözleşme Tarihi	Sisteme Kayıt Tarihi	
ABC TEKS. A.Ş.	Tam Tasdik Sözleşmesi	01/2018 ↑	12/2018 ↑	2018/ABC	10.01.2019	15.01.2019	

Rapor Oluştur

YMM T.C. Kimlik Numarası / Adı-Soyadı : 11223344556-HAYDAR ERKAN ▾

YMM Şirketi Vergi Kimlik Numarası / Unvanı : Seçiniz ▾

Mükellef Vergi Kimlik Numarası : 9876543219

İnceleme / Tasdik Dönemi : Mayıs ▾ 2018 ▾ Nisan ▾ 2019 ▾

Rapor Sayısı : ABC2018

Rapor Oluştur

Rapor Oluşturma Ekran Görüntüsü

Hata x

YMM ve mükellef arasında rapor dönemini kapsayan döneme sahip geçerli herhangi bir sözleşme bulunamadı.

Tamam

Şekil 3. E-YMM Raporu Ortak YMM Ekleme (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Oluşturulan e-YMM KDV iade tasdik raporu sisteme yüklendikten sonra raporu düzenleyen YMM'nin T.C kimlik bilgileri, YMM mühür numarası ve öğrenim durumu şekil 3'te görüldüğü üzere sisteme giriş yapılır.

KAPAK	GENEL BILGI	USUL İNCELEMELERİ	HESAP İNCELEMELERİ	SONUÇ	EK LİSTESİ
Yeminli Mali Müşavirlik Tam Tasdik Raporu					
Rapor Sayısı :	1234567				
Vergi Dairesi Gelen Evrak Sayısı :					
Beyannameye Yer Alan Matrah :	0,00				
Olması Gereken Matrah :	0,00				
İnceleme Dönemi / Dönemleri :	01/2019-12/2019				
İncelemeyi Yapan Yeminli Mali Müşavir Bilgileri			Mükellef Bilgileri		
T.C. Kimlik Numarası :			Adı Soyadı / Unvanı :		
YMM Şirketi Vergi Kimlik Numarası :			İşi :		
YMM Şirketi Unvanı :			Adresi :		
Mühür No :			Vergi Dairesi :		
Adı-Soyadı :			Vergi Kimlik Numarası :		
Bağlı Olduğu Oda :			Telefon Numarası :		
Büro Adresi :			Şirket Bilgileri (Adi Ortaklık-Kollektif Şirket vb.)		
Telefon Numarası :			Şirket Vergi Kimlik Numarası :		
			Şirket Unvanı :		
Dayanak Sözleşmesi Bilgileri			Sonuç(*)		
Sayı :	123456				
Günü :	15/05/2020				
RAPOR TASLAĞI KAYDET			RAPORU KONTROL ET		

Şekil 4. E-YMM Raporu Kapak Bölümü (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Şekil 4'te görüldüğü üzere YMM vergi kimlik bilgileri ile nezdinde inceleme yapılan vergi mükellefinin bilgileri yer almaktadır. Yer alan bu bilgilere ek olarak vergi mükellefi ile yeminli mali müşavirin imzalamış oldukları incelemeye dayanak sözleşmenin detayları bulunmaktadır.

Yeminli Mali Müşavirlik Tam Tasdik Raporu	
Rapor Sayısı :	1234567
Vergi Dairesi Gelen Evrak Sayısı :	
Beyannameye Yer Alan Matrah :	0,00
Olması Gereken Matrah :	0,00
İnceleme Dönemi / Dönemleri :	01/2019-12/2019

Şekil 5. E-YMM Raporu Tam Tasdik Bölümü (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Şekil 5'te YMM'nin rapor tarih ve sayısı yer almakla beraber incelemenin gerçekleştirileceği dönem bilgileri Şekil 4'te yer almaktadır. Yine bu bölümde beyan edilen vergi matrahı ile gerçekleşen vergi matrahları dijital ortamda eşleştirilmektedir. Dijital ortamda gerçekleşen bu denetim sonucunda olması gereken vergi matrahına ulaşılması için gerekli düzeltmeler vergi mükellefi tarafından yapılmak üzere incelemeyi gerçekleştiren vergi dairesi tarafından yine dijital ortamda bildirilmektedir.

PERSONEL DURUMU (TOPLAM)							
	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	Çırac	İdari Personel	Toplam (*)
Kapasite Raporu	0	0	0	0	0	0	0
Son 12 Ay Ortalama Personel Sayısı	0	0	0	0	0	0	0
Farklar (%)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

NOT 2: Personel Durumu (Toplam) tablosuna 01.01.2020 tarihinden önce giriş yapılmayacaktır. (Yukarıdaki Tablo)

Şekil 6. Personel Bilgileri Bölümü (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

İkamet amaçlı konut imalatlarında önemli bir ölçüde emek ihtiyacı olduğundan KDV iade talep eden vergi mükelleflerinin son on iki ay içerisinde istihdam ettiği personel sayısı yapılan inşaat işleri ile doğrudan orantılıdır. Şekil 6'da personel durumu, personellerin teknik özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırılan bu personeller personel sayılarına göre hesaplanmaktadır. İkamet amaçlı konut imalatı gerçekleştiren vergi mükellefleri haricinde mal ihracatı gerçekleştiren vergi mükelleflerinin KDV iade süreçlerinde beyan edilen personel sayısı kapasite raporu ile dijital ortamda eşleştirilmektedir. Uygun olmayan personel sayılarına istinaden bilgi yine dijital ortamda talep edilmektedir.

KAPAK	GENEL BİLGİ	USUL İNCELEMELERİ	HESAP İNCELEMELERİ	SONUÇ	EK LİSTESİ
Hesap İncelemeleri					
Yükleme Zamanı		Belge Adı		Belge İşlemleri	
11/03/2020 16:41:10		<u>excel belgesi.xlsx</u>		 	
11/03/2020 16:41:10		<u>word belgesi.docx</u>		 	
1 - 2 listeleniyor. Toplam: 2					
« < Sayfa 1 / 1 > »					
Bu alana hesap bilgileri ile ilgili belgelerinizi ekleyebilirsiniz.					
Dosyaları Seç		Dosya seçilmedi		Belge Ekle 	

Şekil 7. Hesap İncelemeleri Bölümü (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Hesap incelemeleri bölümünde YMM'nin yapmış olduğu hesaplamalara ilişkin bilgiler bu aşamada sisteme yüklenmektedir. İndirilecek KDV, yüklenen KDV gibi KDV listeleri Şekil 6'da sisteme yüklenmektedir. Yüklenen tablolar KDV beyannamelerinde beyan edilen KDV tutarları ile mukayese edilerek doğruluğu kontrol edilmektedir.

KAPAK GENEL BİLGİ USUL İNCELEMELERİ HESAP İNCELEMELERİ SONUÇ EK LİSTESİ

Sonuç

Defter kayıtlarına dayanak teşkil eden belgelerin usulüne uygunluğunu ve doğruluğunu onaylarım.

Defter kayıtlarının kayıt nizamı ile mali tablolarda yer alan kalemlerin, Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ve genel muhasebe kurallarına uygunluğunu ve doğruluğunu onaylarım.

Gelir ve kurumlar vergisi yönünden; istisna edilen işlemlere ilişkin tutarların, indirim tutarlarının, geçmiş yıl zararlarına ilişkin işlemlerin ve tespit olunan matrahın doğruluğunun mevzuat hükümlerine uygun olarak hesaplandığını onaylarım.

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğine göre oluşacak ticari kardan vergiye matrah olacak mali kâra geçişe ilişkin yapılan işlemler ile ödenmesi gereken vergi ve fonların mevzuat hükümlerine uygunluğunu ve doğruluğunu onaylarım.

Açıklama(*):

Yükleme Zamanı Belge Adı Belge İşlemleri

« < Sayfa 1 / 1 > »

Bu alana Sonuç Bölümüne ilişkin belgelerinizi ekleyebilirsiniz.

Dosyaları Seç Dosya seçilmedi Belge Ekle

Şekil 8. Sonuç Bölümü (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Gerçekleştirilen KDV iade süreçlerine ilişkin eklenmesi gereken evraklar sonuç bölümündeki ilgili dosya seç butonu yardımı ile sisteme dahil edilir. Bu bölümde talep edilen zorunlu evrakların haricinde iade dosyasında olması uygun görülen evrak ve belgeler yeminli mali müşavir tarafından sisteme yüklenmektedir. Ayrıca şekil 8’de görüldüğü üzere sisteme yüklenen evraklara ilişkin gerekli görülen açıklamalar bu pencere yardımı ile ilgili gelir uzmanına iletilmektedir.

Ek No	Ekin İçeriği (*)	Sayfa Sayısı (*)	İbraz Edilme Şekli (*)	
			Vergi Dairesine Dilekçe Ekinde	Rapor Ekinde Elektronik Ortamda
1	GELİR TABLOSU	5	☐	☒
2	BİLANÇO	4	☐	☒
3	TİCARET SİCİLİ GAZETESİ	2	☐	☒

Şekil 9. Ek Liste Bölümü (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Şekil 9 incelendiğinde, KDV iade raporu ekinde belgelerin sisteme yüklenmesi sağlanabildiği gibi iade süreçlerinde reel alış ve satışların denetlenmesi noktasında önemli bir veri olan karşıt inceleme tutanaklarındaki eksiklikler de yine Şekil 10’daki ekran yardımı ile sisteme dahil edilmektedir. Tüm bu işlemler dijital ortamda gerçekleştirilmekle beraber, geleneksel yöntemle kâğıt ortamında da ilgili vergi dairesine verilebilmektedir.

The screenshot displays the 'Rapor Oluştur' (Report Creation) interface of the eYMM system. The sidebar on the left contains navigation links: 'ANASAYFA', 'e-YMM KDV İADESİ TASDİK RAPORLARI', 'RAPOR OLUŞTURMA', 'RAPORLARI LİSTELEME', and 'İPTAL / PASİF DİLEKÇELERİNİ LİSTELEME'. The main form area is titled 'Rapor Oluştur' and contains the following fields and options:

- YMM T.C. Kimlik Numarası / Adı-Soyadı: Seçiniz
- YMM Şirketi Vergi Kimlik Numarası / Unvanı: Seçiniz
- Mükellef Vergi Kimlik Numarası: (Empty text box)
- İade Dönemi - Dönem Aralığı: Seçiniz, Seçiniz, Seçiniz, Seçiniz
- Rapor Türü: 301 Mal İhracatı, Belge Yükleme (highlighted with a red box)
- İadenin Dayanağı: Seçiniz, Satır Ekle
- Rapor Sayısı: (Empty text box)
- Rapor Oluştur button

Şekil 10. Rapor Oluşturma ve Gönderme (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Şekil 10 ele alındığında, daha önce KDV iade raporu düzenlenerek ilgili vergi dairesine iletilen raporların listeleme ekranı bulunmaktadır. Bu şekilde istinaden talep edilen KDV iadelerinin taleplerinden vazgeçilmesi durumunda “İptal/Pasif Dilekçelerini Listeleme” butonu yardımı ile iptal veya pasif talepleri ilgili vergi dairesine bildirilmektedir. İptal talebi KDV iadesinden vergi mükellefi tarafından KDV iadesinden vazgeçilmesini ifade etmekte olup; pasif talebi ise aktif olarak devam eden inceleme sürecinin yine vergi mükellefi tarafından durdurulmasının istenmesi anlamına gelmektedir. Pasife çekilen iadeler inceleme aşamasında inceleme çalışmaları durdurulmakta olup vergi mükellefinin talebi doğrultusunda kaldığı yerden yine devam edebilmektedir. Tüm bu işlemler Şekil 10’da görülen ekran yardımı ile gerçekleştirilmektedir.

The screenshot displays the 'Yeminli Mali Müşavirlik Katma Değer Vergisi İadesi Tasdik Raporu' (Notarized Tax Consultant's Value Added Tax Refund Confirmation Report) form. The form includes the following fields and options:

- Rapor Sayısı: 12345-a
- Vergi Dairesi Gelen Evrak Sayısı: (Empty text box)
- İadenin Dayanağı: 301 - Mal İhracatı (11/1-a), 302 - Hizmet İhracatı (11/1-a)
- İadenin Şekli: Nakden
- Raporun Mahiyeti: YMM KDV İade Tasdik Rapor
- İade Dönemi - Dönem Aralığı: 05/2019 - 07/2019
- İade Dönemi - Dönem Aralığı: 05/2019, 06/2019, 07/2019

Şekil 11. Rapor Oluşturma ve Gönderme (E-YMM Teknik Kılavuzu, 2023).

Şekil 11’de 301- Mal ihracatı (11/1-a) ve 302 – Hizmet ihracatı (11/1-a) talepleri görülmektedir. KDV iade süreçleri belli bir döneme ait talep edilebileceği gibi farklı dönem aralıklarına istinaden de talep edilebilir. Talep edilen iade dönemleri dönem aralıkları belirlenerek KDV iade süreçleri başlatılmaktadır. Şekil 11’de önemli farklı bir hususta KDV iade talebinin iade şeklidir. Şöyle ki; KDV iade talepleri nakden vergi mükellefinin banka hesabına transfer işlemi gerçekleştirilmesi veya vergi borçlarına mahsup edilmek suretiyle de KDV iade süreçleri tamamlanmaktadır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma ile inşaat firmalarının indirimli orana tabi ikamet amaçlı konut teslimlerinde dijital ortamda yürütülen KDV iade süreçleri açıklanmaya çalışılmıştır. İkamet amaçlı konut imalatlarında oluşan, indirimli oranlara tabi teslimlerde inşaat firmalarının KDV iade süreçlerinin daha şeffaf, anlaşılabilir, hızlı ve sade olması durumunda inşaat firmalarının ticari münasebetlerini kayıt altına alma eğilimleri daha fazla olacaktır. KDV iadesi talep eden firmalar tüm ticari münasebetlerini kayıt altına alarak muhasebe standartları çerçevesinde muhasebe sistemlerini oluşturmaya çalışacaklardır. Bu bağlamda ticari münasebetlerinin tüm paydaşları KDV iade talep eden firmalar ekseninde incelenmiş olmaktadır. Bu durum daha etkin bir vergi denetim sistemi oluşacağına katkı sunacağını göstermektedir.

KDV iade süreçleri belediye gelirleri ve tapu gelirleri kapsamında değerlendirildiğinde, KDV iade süreçleri gerçekleştirilirken vergi dairelerine bildirilen konut rayiç bedellerinin hem tapu gelirlerini arttırması hem de emlak vergisi matrahlarının artması ile belediye gelirlerini de arttırmaya yönelik etki edeceği anlaşılmaktadır. Belirlenen bu rayiç değerler sonraki konut satış işlemlerinde ve emlak vergilerindeki artışa dayanak olacağından KDV iadesi talep eden vergi mükelleflerinin beyan ettiği tapu rayiç değeri ile KDV iadesi talep etmeyen vergi mükelleflerinin beyan ettiği tapu rayiç değerlerindeki farkın yüksek olduğu düşünülmektedir. Reel satış rakamlarının tapu ve belediye kayıtlarına beyan edilmemesi yüksek tapu harcı ve emlak vergisi ödememek için vergi mükelleflerinin tercih ettiği bir yöntemdir. Bilindiği gibi beyan esasına dayalı bu işlemlerdeki vergi kayıplarının önüne geçilmesi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tapu değerlendirme raporları talep edilecektir. Bağımsız bir denetçi tarafından düzenlenecek bu rapor ile beyan esasında bildirilen eksik rayiç değerlerin önüne bent çekilmiş olacaktır. Bu sebepten vergi kayıplarının önlenmesi için bu düzenlemeyi uygun bulmaktayız. Diğer taraftan her ne kadar KDV iade süreçleri dijital ortama taşınmış olsa da iade süreçlerinin sonuçlanması dört ile altı aylık bir süreci kapsadığından vergi mükelleflerinin KDV iade süreçlerine talebi azalmaktadır. Bu süreleri kısaltmak vergi mükelleflerinin KDV iade süreçlerine olan taleplerini arttıracaktır. Konunun vergi mükellefleri açısından finansman maliyeti değerlendirildiğinde, talep edilen KDV iade tutarının altı ay gibi bir zaman dilimi içerisinde GİB tarafından sonuçlandırılması vergi mükelleflerine ciddi finansman yükü getirmektedir. Talep edilen KDV iade tutarlarının inşaat maliyetlerinin ortalama %10 rakamına tekabül ettiğinden dolayı inşaat faaliyeti ile iştigal eden inşaat firmalarına finansman maliyeti de anlaşılmış olacaktır.

01.04.2022 tarihi itibari ile uygulamaya konulan yeni KDV tebliği ile her ne kadar 150 m² üzeri konut teslimlerinde kademeli KDV uygulamasına geçilmiş olsa da 150 m² altında imal edilip teslimleri gerçekleştirilen ikamet amaçlı konutların KDV oranı %1’den %10’a yükselmiştir. Bu durum dar gelirli olup konut ihtiyacı olanlar için %9 oranında ek bir maliyet oluşturarak konut taleplerinde azaltıcı ve 150 m² altındaki daire fiyatlarında yukarı yönlü bir etki edeceği düşünülmektedir. Kullanım alanı 150 m² üzeri olan konut teslimlerinde ise daire fiyatlarına azaltıcı bir etkisi söz konusudur.

Çalışmada, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin vergi kayıplarının önüne geçilmesi açısından vergi denetimlerinin önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Vergi idaresinin öncelikli olarak KDV iade süreçlerinin dijital ortamda gerçekleştirilmesi vergi denetimlerinin daha hızlı ve daha etkin bir şekilde yapılmasına olanak sağlayacaktır. Bununla birlikte vergi kayıplarının önlenmesi ve verginin

tabana yayılmasına katkı sunulması açısından inşaat firmalarının konut teslimlerindeki indirimli orana tabi işlemlerini KDV iade müessesesine yönlendirilmesinin doğru olacağı değerlendirilmektedir. Bu bakımdan indirimli orana tabi konut teslimlerinde KDV iade süreçlerinin daha yalın ve kısa süreli olması vergi kayıplarının azaltılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Öte yandan tapu teslimlerinde değerlendirme raporlarının talep edilmesi ile birlikte gerçek satış değeri ile tapu değeri arasında oluşabilecek matrah farklarının da önüne geçilmiş olunacaktır. Bu önerilerin başta Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi, Emlak Vergisi ve KDV yönünden vergi gelirlerini arttıracığı ve çalışmanın aynı zamanda literatüre katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

Kaynaklar

- 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu (2023, 6 Mart). *1319 sayılı emlak vergisi kanunu 29.m.* <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1319.pdf>
- Ardıç, M. ve Seçer, T. (2015). Türkiye’de konut sektöründeki katma değer vergisi uygulamalarının incelenmesi ve çözüm önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 283-306. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2838/38759>
- Atay, M. S. (2021). İnşaat işletmelerinde KDV uygulamaları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85), 327-336. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42671>
- Bakanlar Kurulu Kararı (2023, 20 Eylül). 24/12/2012 tarihli ve 2012/4116 sayılı kararnamenin eki karar. <https://bmvd.b.gib.gov.tr/node/86276>
- Bakanlar Kurulu Kararnamesi (2023, 20 Eylül). Mal ve hizmetlere uygulanacak katma değer vergisi oranlarının tespitine ilişkin karar. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071230-4.html>
- Cumhurbaşkanı Kararı (2023, 20 Eylül). Mal ve hizmetlere uygulanacak katma değer vergisi oranlarının tespitine ilişkin kararda değişiklik yapılmasına dair karar. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220329-6.pdf>
- Cumhurbaşkanlığı 2023 Yılı Yıllık Program (2023, 20 Eylül). 1-376. Cumhurbaşkanlığı 2023 yılı yıllık programı. <https://www.sbb.gov.tr/2023-yili-cumhurbaskanligi-yillik-programi-resmi-gazetede-yayimlanmistir/>. Erişim Tarihi: 20.09.2023
- Deliktaş, E. (2021), İndirimli orana tabii teslim ve hizmetlerden kaynaklı KDV iadesi taleplerinde mevcut sorunlar. *Mali Çözüm Dergisi*, 31(166), 293-308. <https://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/166malicozum/18.PDF>
- E-YMM Tasdik Raporu Teknik Kılavuzu (2023, 20 Eylül). E-YMM tasdik raporu teknik kılavuzu. https://intvrg.gib.gov.tr/ymmrapor/e-YMM_Tasdik_Raporu_Teknik_Kilavuz_v2.pdf
- Gacar, A. (2019). Yapay zekâ ve yapay zekânın muhasebe mesleğine olan etkileri: Türkiye’ye yönelik fırsat ve tehditler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(EUREFE’ 19), 389–394. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/51031/650750>
- GİB. (2024, 7 Şubat). E-Beyanname Gerekli Programlar. https://intvrg.gib.gov.tr/intvrg_bdp/ebyn_gerekli_prog.html
- Güldoğan, Ö. ve Usul, H. (2021). Dijital dönüşüm sürecinde e-defter uygulamalarına getirilen yeniliklerin muhasebe eğitimine etkileri, Ö. Tekşen, A. Apalı ve N. Gülcan (Ed.) 39. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu* içinde (s. 15-31). Burdur, Türkiye. <https://turmes2020.mehmetakif.edu.tr/files/bildiriler-kitabi.pdf>
- Nas, A. (2021). Konut ve iş yeri teslimlerinde katma değer vergisi istisnası ve bu istisnanın anayasal ilkeler olan mali güç ve eşitlik ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 45, 103-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taad/issue/59541/856474>
- Odabaşı, C. (2018). *İndirimli orana tabi işlemlerde KDV iade sistemi, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri: örnek bir uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Ös, M. (2022). Türkiye’de dijitalleşen vergi uygulamaları: inşaat muhasebesi ve KDV işlemlerine yönelik bir araştırma. G. Gürçay ve A. Manafidizaji (Ed.). *Selçuk 7th International Conference*

- On Social Sciences* içinde (s. 96-104). Konya, Türkiye.
https://www.selcukkongresi.org/_files/ugd/797a84_7351ba2234a84aa2bc2f98039bf8018d.pdf
- Resmî Gazete (2023a, 20 Eylül). Katma değer vergisi genel tebliği seri no: 99.
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060711-11.html>
- Resmî Gazete (2023b, 20 Eylül). Katma değer vergisi genel uygulama tebliğinde değişiklik yapılmasına dair tebliğ (seri no: 43).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221025-12.html>
- TÜİK (2023, 6 Mart). İnşaat ve konut. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Insaat-ve-Konut-116>
- TÜİK (2024, 7 Şubat). Konut satış istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Aralik-2023-49516>
- Vial, G. (2021). Understanding digital transformation. Hinterhuber, A., Vescovi, T. ve Checchinato, F. (Ed.). (2021). *Managing digital transformation: understanding the strategic process* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003008637>

Sağlık Çalışanlarının Bilgi İletişim Teknolojilerinde Algıladıkları Kişisel Yardım Düzeylerinin İş Tatminine Etkisi ve Tükenmişliğin Rolü*

The Effect of Healthcare Professionals' Perceived Personal Assistance Levels in Information Communication Technologies on Job Satisfaction and the Role of Burnout

Muhammet Ali ÇELEBİ**

Esra EMEKTAR***

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1418786>

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
12.01.2024

Kabul Tarihi:
19.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Bilgi iletişim teknolojilerinin örgütsel alanda kullanımının giderek artması bilgi iletişim teknolojileri kullanımının çalışan davranış ve tutumlarında etkisinin araştırılmasına olan ihtiyacı artırmaktadır. Bu kapsamda bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık hizmetlerinde yoğun olarak kullanılması nedeniyle Bolu Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde araştırma yapılmıştır. Araştırmada, sağlık çalışanlarının bilgi iletişim teknolojileri kullanım düzeylerini etkileyen kişisel yardımın iş tatmini ve tükenmişliğe etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini 130 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Nicel yöntemin tercih edildiği çalışmada veriler anket yoluyla toplanmıştır. Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda bilgi iletişim kaynağı kişisel yardım ile iş tatmini arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir. Kişisel yardım ile tükenmişlik boyutlarından yalnızca yeterlilik boyutu ile ilişki tespit edilmiş diğer değişkenlerle (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yetersizlik) anlamlı ilişkiler çıkmamıştır. Yeterlilik boyutu ile iş tatmini arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Araştırma hipotezlerinin testi için yapısal eşitlik modelleri kurulmuştur. Kişisel yardımın iş tatmini ile yeterliliği, yeterliliğin iş tatminini etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular neticesinde yeterliliğin aracılık rolü araştırılmış ve kişisel yardım ile iş tatmini arasındaki etkide yeterliliğin aracılık rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi iletişim teknolojileri (BİT), BİT kaynakları, kişisel yardım, iş tatmini, tükenmişlik.

Abstract

The increasing use of information communication technologies in the organizational field has increased the need to investigate the effect of the use of information communication technologies on employee behavior and attitudes. In this context, research is conducted in Bolu Oral and Dental Health Center due to the intense use of information and communication technologies in health services. The aim of the study is to determine the effect of personal assistance, which affects the use of information and communication technologies in healthcare professionals, on job satisfaction and burnout. The sample of the study consists of 130 healthcare professionals. In the study where the quantitative method is preferred, data are collected through a survey. Correlation analysis is performed to determine the relationships between the research variables. As a result of the correlation analysis, a positive relationship is determined between personal assistance as an information and communication source and job satisfaction. Among the burnout dimensions with personal assistance, a relationship is found only with the efficiency dimension, but no significant relationship is found with other variables (emotional exhaustion, cynicism, inefficiency). A positive relationship is found between the efficiency dimension and job satisfaction. Structural equation models were established to test the research hypotheses. It is found that personal assistance affects job satisfaction and efficiency, and efficiency affects job satisfaction. As a result of these findings, the mediating role of efficient is investigated, and it is concluded that efficiency has a mediating role in the effect between personal assistance and job satisfaction.

Keywords: Information and communication technologies ICT, ICT resources, personal assistance, job satisfaction burnout.

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
12.01.2024

Accepted:
19.02.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

Atıf/ to Cite (APA): Çelebi, M. A. ve Emektar, E. (2024). Sağlık çalışanlarının bilgi iletişim teknolojilerinde algıladıkları kişisel yardım düzeylerinin iş tatminine etkisi ve tükenmişliğin rolü. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 100-116. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1418786>

* Bu çalışma, birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın "Sağlık Çalışanlarının Algıladıkları Bilgi İletişim Teknolojileri Kaynaklarının ve Taleplerinin İş Tatminine ve Tükenmişliğe Etkisi: Bolu Ağız ve Diş Sağlığında Bir Uygulama" adlı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.
**ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, macelebi@kmu.edu.tr
***ORCID Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü, esra.emektar@saglik.gov.tr

Extended Abstract

Introduction and Research Questions & Purpose:

Access to and use of information and communication technology (ICT) resources is a determining factor for practitioners in the healthcare field. This study aims to determine the extent to which personal assistance received by healthcare workers while using ICT affects their job satisfaction and the role of burnout in this effect.

Literature Review:

Information and communication technology (ICT) refers to any electronic device or technology that has the ability to collect, store, or send information, and it is a ubiquitous part of today's business world (Day et al., 2012). The technology infrastructure and support that ICT provides to organizations can enrich work resources and thereby influence employee job satisfaction. Furthermore, ICT is recognized as one of the main factors that affects employee health and work stress (Berg-Beckhoff et al., 2017; Burman and Goswami, 2018). For example, experiencing ICT failures, using incompatible ICT, facing increased ICT demands, and being constantly forced to use ICT can trigger stress on employees. Chronic work stress that is not effectively managed can lead to burnout which is a syndrome that has become a major problem for employee health and organizational performance. It brings economic, social, and psychological costs to employees, employers, and society (Ninaus et al., 2021). Reducing burnout requires increasing work resources. This can be done by reducing the factors that cause burnout in the workplace. It is predicted that the increased burnout level of healthcare workers regarding their ICT demands can be reduced with the ICT resources offered to meet these demands. User resistance and reluctance can be prevented with personal assistance, which is an ICT resource. Therefore, it is thought that the job satisfaction of employees who perceive a decrease in their burnout level along with ICT resources will increase. The literature contains studies that examine the relationship between ICT resources and burnout with both positive (well-being; Day et al., 2010, job retention; Ter et al., 2016, work-life balance-job satisfaction; Ninaus et al. 2021) and negative results (intention to leave work; Pira 2023). This study focuses on personal assistance from ICT resources, which is considered to have an impact on job satisfaction and burnout. The impact of personal assistance/support from information and communication technology resources on the perceptions and outcomes of healthcare workers in particular will be discussed within the framework of the Job Demands-Resources Theory (Demerouti et al., 2001) and the Social Exchange Theory (Blau, 1964).

Methodology:

The study used a quantitative approach and collected data through a survey. Correlation analysis was conducted to identify the relationships between the research variables. The study population consisted of healthcare workers employed at the Bolu Oral and Dental Health Center. The aim was to reach the entire population. The questions prepared as a survey form were given to the participants of the research as a printed survey form based on the principles of confidentiality and voluntariness. A survey was applied to 130 people in the hospital where a total of 140 healthcare workers were employed. The following hypotheses were tested within the framework of the designed research model.

H1: There is a positive and significant relationship between ICT-based personal assistance and job satisfaction.

H2: There is a negative and significant relationship between ICT-based personal assistance and burnout (emotional exhaustion, depersonalization, competence, inadequacy).

H3: There is a negative relationship between burnout (emotional exhaustion, depersonalization, competence, inadequacy) and job satisfaction.

Results and Conclusions:

The present study investigated whether the perceived personal assistance of healthcare workers while using information and communication technology resources would affect their job satisfaction and the role that their burnout levels would play in this effect. The main finding of the study is that personal assistance from information and communication technology resources has a positive effect on job satisfaction. It was discovered that personal assistance only affects the competence sub-dimension of burnout. Another finding of the study is that competence has a positive effect on job satisfaction. Finally, it was found that in the effect of personal assistance on job satisfaction, the individual's feeling of competence reduces burnout and has a positive effect on job satisfaction.

1. Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), bilgi toplama, saklama veya gönderme yeteneğine sahip herhangi bir elektronik cihaz veya teknolojiyi ifade etmektedir (Steinmueller, 2001). BİT kullanımı iş dünyasının her alanında görülmektedir (Day vd., 2012). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, kişisel elektronik cihazların ve e-iş uygulamalarının önemini giderek artırarak iş hayatına yeni bir boyut kazandırmaktadır (Tong vd., 2015). Özellikle BİT kullanımı tıp ve sağlık alanında yaygınlaşmakta ve sağlık hizmeti daha fazla teknolojiye bağımlı hale gelmektedir.

Bilgi iletişim teknolojilerinin her yerde ve her zaman kullanılabilirliği kullanıcılarına önemli kaynaklar sağlamaktadır (Day vd., 2012). Bilgi iletişim teknolojileri örgütlere sağladığı teknoloji altyapısı ve destek gibi iş kaynaklarını zenginleştirilmesi çalışanların işten aldıkları tatmini etkileyebilmektedir. Ayrıca BİT çalışan sağlığını ve iş stresini etkileyen ana faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Berg-Beckhoff vd., 2017; Burman ve Goswami, 2018). Örneğin, BİT arızaları yaşama, uyumsuz BİT kullanma, artan BİT talepleriyle karşı karşıya kalma ve sürekli olarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak zorunda kalma vb. faktörler çalışanları strese sürükleyebilmektedir. Başarılı bir şekilde yönetilmeyen kronik iş stresi, çalışanların sağlığı ve kuruluşlarının performansı açısından büyük bir sorun haline gelen, çalışanlara, işverenlere ve topluma ekonomik, sosyal ve psikolojik maliyetler getiren bir sendrom olan tükenmişliğe neden olabilmektedir (Ninaus vd., 2021). İş ortamında tükenmişliğe neden olan bu faktörlerin azaltılması çalışanlara sunulan iş kaynaklarının artırılması ile mümkün olabilmektedir. Bu kapsamda sağlık çalışanlarının BİT talepleri ile ilgili artan tükenmişlik düzeyinin bu taleplerin karşılanmasına yönelik olarak sunulan BİT kaynakları ile azaltılabileceği öngörülmektedir. Kullanıcı direnci ile karşılaşılan bir sağlık kuruluşunda bilgi teknolojilerinin sağlayacağı avantajlar bir süre sonra zaman/emek kaybı, verimlilikte ve hizmet kalitesinde düşüş, maliyet artışı ve âtil teknolojiye dönüşebilmektedir (Yorgancıoğlu Tarcan ve Çelik, 2016). Kullanıcı direnci ve isteksizlik BİT kaynağı olan kişisel yardımla önlenebilir. Bu nedenle BİT kaynakları ile birlikte tükenmişlik düzeyinde bir düşüş algılayan çalışanın işten aldığı tatminin artacağı düşünülmektedir. Literatürde BİT kaynakları ile tükenmişlik arasındaki ilişkileri (Berg-Beckhoff vd., 2017); olumlu (iyi oluş; (Day vd., 2010, işe tutulma; Ter vd., 2016; iş-yaşam dengesi- iş tatmini; Ninaus vd. 2021) olduğu kadar olumsuz sonuçlarla (işten ayrılma niyeti; Pira 2023,) inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışma alandaki durumdan yola çıkarak, iş tatmini ve tükenmişliğe etkisi olduğu düşünülen bilgi iletişim teknolojileri kaynaklarından kişisel yardıma odaklanmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri kaynaklarından kişisel yardımın/desteğin, özellikle sağlık çalışanlarının algılarının ve sonuçlarının nasıl etkileri olduğu İş Talepleri ve Kaynakları Teorisi (Demerouti vd., 2001) ve Sosyal Mübadele Teorisi (Blau, 1964) kapsamında tartışılacaktır. Sağlık çalışanlarının bilgi iletişim teknoloji kaynaklarını kullanırken algıladıkları kişisel yardımın pozitif psikoloji alanında giderek önem kazanan çalışanların işten aldıkları tatmini etkileyip etkilemeyeceği ve tükenmişlik düzeylerinin bu etkide oynayacağı rol araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

Mevcut çalışma, sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesinde çok kritik bir öneme sahip olan sağlık bilgi teknolojileri kullanımına yönelik olarak Bolu Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'nde yapılmıştır. Sağlık alanındaki uygulayıcılar için bilgi iletişim teknolojisi kaynaklarına ulaşma ve kullanımı ile ilgili aldıkları destek ve yardımlar belirleyici olmaktadır. Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının bilgi iletişim teknolojilerini kullanırken almış oldukları kişisel yardımların iş tatminini ne ölçüde etkilediği ve tükenmişliğin bu etkide rolünün ne olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve ve Hipotezler

Bu bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesi anlatılmış, araştırma modeli ve hipotezler kurulmuştur.

2.1. Sağlık Hizmetlerinde Kullanılan Bilgi İletişim Teknolojilerinde Kişisel Yardım

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yaşamın her alanına nüfuz etmiş hem özel hem de çalışma hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir (Diaz, vd., 2012). Bilginin özümsemesi, oluşturulması, düzenlenmesi, depolanması, aktarılması ve yayılması bilgi teknolojileri tarafından sağlanan yardıma bağlı olarak gerçekleşmektedir (Tseng, 2008). Kamei (2016), temel düzeyde BİT'in iki teknolojinin birleşimi olduğunu ileri sürmektedir; Verilerin depolanması, geri alınması ve işlenmesine odaklanan Bilgi Teknolojisi (BT) ve mesajların veya verilerin farklı kişiler arasında iletilmesiyle ilgilenen İletişim Teknolojisi (CT). Razani (2012), BİT'i, metin, veri, görüntü ve ses vb. formlardaki bilgilerin toplanması, saklanması, işlenmesi ve sunulması için donanım, yazılım, ağlar ve medya iletiminden oluşan teknoloji olarak tanımlanmaktadır.

Sağlık alanında bilgi iletişim teknolojileri sağlık hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini artırmak için kullanılmaktadır. Sağlık kuruluşları, bilgi sistemlerinden yönetim hizmetleri, hastalıkların teşhis edilmesi, hekimlerin hastayla ilgili vereceği kararların desteklenmesi, hemşire ve hekimlerin yapacağı işlerde rehberlik, sinyal yorumlama, laboratuvar hizmetleri ve hasta yönetimi gibi çok çeşitli alanlarda faydalanmaktadır (Özata ve Aslan, 2004). Sağlık bilgi teknolojileri maliyet, hizmet kalitesi, verimlilik, hasta tatmini gibi kavramlarla yakından ilişkilidir. Sağlık hizmetlerinin etkin ve düzeyli olarak planlanabilmesi ve rutin işlemlerin aksamadan yürümesi kaliteli sağlık hizmetinin sunulmasında büyük önem arz etmektedir (Göktaş vd., 2017). Sağlık bilgi teknolojilerinin doğru, yerinde ve uygun seviyede kullanılması, teknolojik yeniliklere açıklık ve teknolojiye uyum ise yüksek verimlilik, düşük maliyet, çalışanların moralini yükseltme, hasta bakım kalitesini artırma, yanlış tıbbi uygulamaları eleme gibi olumlu etkilere sahiptir (Daim vd., 2010).

Sağlık hizmetlerinde yaygın olarak kullanılan BİT'ler, literatürde İş Talepleri ve Kaynakları modeli (Demerouti vd., 2001) kapsamında tartışılmaktadır (Day vd., 2012). İş talepleri ve kaynakları modelinde iş talepleri, işin sürekli fiziksel çaba veya beceri gerektiren ve daha sonra psikolojik maliyetlerle ilişkilendirilen çeşitli sosyal, psikolojik, organizasyonel ve fiziksel yönlerini ifade etmektedir (Hu vd., 2011). Elverişsiz fiziksel ortamlar, yüksek iş baskısı ve duygusal açıdan zorlu müşterilerle etkileşimler vb. iş taleplerinin dikkate değer örnekleri arasında yer almaktadır. İş kaynakları ise iş taleplerini azaltması muhtemel olan ve aynı zamanda kişisel büyümeyi, öğrenmeyi ve gelişmeyi teşvik etmede ve iş hedeflerine ulaşılmasını kolaylaştırmada etkili olan kaynakları tanımlamaktadır (Bakker ve Demerouti, 2014). Day vd. (2012), BİT'leri iş talepleri ve kaynakları modeli (Demerouti vd., 2001) kapsamında taleplere ve kaynaklara göre kategorize etmektedir. Bu kategorileştirme BİT'lerin hem avantajlarının hem de dezavantajlarının iş yaşamına entegre edilmesine olanak tanımaktadır (Day vd., 2012). Buna göre BİT talepleri genel olarak çalışanlar tarafından stresli olarak algılanma potansiyeli olan ve belirli fizyolojik ve/veya psikolojik maliyetlerle ilişkili olabilecek işyerindeki herhangi bir BİT faktörü olarak tanımlanmaktadır. BİT kaynakları ise iş hayatında BİT ile ilgili algılanan faydalara atıfta bulunarak çalışanların işlerini tamamlamalarına yardımcı olma ve kişisel büyümeyi, öğrenmeyi ve gelişmeyi teşvik etme potansiyeline sahip kaynakları tanımlamaktadır (Day vd., 2010).

BİT kaynaklarına ilişkin Day vd.'nin (2012) yapmış olduğu çalışma, bilgi iletişim teknoloji sorunlarının çözümünde örgütün sağlamış olduğu desteğin kişisel olarak çalışanlar tarafından yardım olarak algılandığını göstermektedir. Burada örgütün sağlamış olduğu desteğin BİT kaynaklarını artırmakla ilgili olduğu iddia edilebilir. Manca vd. (2018), BİT araçlarının, dinamik ekip üyelerince kuruluşun tanımlanmış sınırlarının ötesinde fikirlerini paylaşmasına olanak tanıyarak modern işyerinde yeni çalışma ve iş birliği yolları sunduğunu ve farklı BİT kaynakları sağladığını bildirmektedir.

BİT'e özgü örgütsel destek, çalışanların (a) uygun teknolojik yardıma ve (b) kaynaklara sahip olmasını sağlayarak mümkün olmaktadır (Day vd., 2012). Çalışanların BİT talepleri ile ortaya çıkan sorunların çözümünde, çalışanlara sunulan BİT kaynaklarından kişisel yardım öne çıkmaktadır. Örneğin, BİT arızaları yaşama, uyumsuz BİT kullanma, artan taleplerle karşı karşıya kalma ve sürekli

olarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak zorunda kalma vb. durumlar çalışanların kaynaklarını artırmakla (kişisel yardımla) çözümlenebilir. Dolayısıyla BİT talepleri ile ilgili sorunların çoğunluğu kişisel yardım ile çözülmesi mümkün gözükmektedir. En yaygın BİT sorunlarından biri olan teknoloji arızaları (örn; program çökmeleri, donanım arızaları, sistem donmaları, internet bağlantı sorunları, program ve sistem güncellemeleri) kişisel yardımla kolaylıkla sorun olmaktan çıkarılabilir. Bu desteklerin sonuçlar üzerinde doğrudan etkileri olabileceği gibi, BİT talepleri ile sonuçlar arasındaki ilişkiyi de yumuşatabilir. Örgütler kaynak sağlayarak (örneğin, teknik eğitim) BİT sorunlarının çözümüne yardımcı olabilir ve BİT profesyonellerinin mevcut olmasını sağlayarak da kişisel yardımın etkinliğini artırabilir. Böylece BİT taleplerinin çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesine katkı sağlayabilir (Day vd., 2012).

2.2. Tükenmişlik

Tükenmişlik, kişinin işiyle ilgili olarak algıladığı fiziksel, duygusal ve zihinsel tükenme olarak tanımlanmaktadır (Koeske ve Koeske, 1993; Kristensen vd., 2005) Tükenmişliğin buna benzer bir tanımını Schaufeli ve Greenglass (2001), “duygusal açıdan zorlu iş ortamlarına uzun süreli katılımdan kaynaklanan fiziksel, duygusal ve zihinsel tükenme durumu” olarak yapmaktadır. Başarısız olma, yıpranma, enerji ve gücün azalması ya da tatmin edilemeyen istekler sonucunda kişinin iç kaynaklarında meydana gelen tükenme durumu olarak ifade edilen (Freudenberger, 1974) tükenmişlik, stres ile ilişkilendirilmektedir (Barber ve Santuzzi, 2015). İş hayatında tükenmişlik zamanla, üretilen işin kalitesi ve niceliğinde azalmayla kendini göstermektedir (Samra, 2018).

Maslach, özellikle hizmet sektöründeki çalışanlarının duygusal olarak bitkin hissettiklerini, hastaları ve müşterileri hakkında olumsuz duygular ve algılar geliştirdiklerini ve mesleki işlerinde çalkantılar yaşadıklarını iddia etmektedir (Schaufeli, 2017). Hizmet sektörü içinde özellikle sağlık kurumları gibi, hizmet alanlarında doğrudan temas halinde çalışanlar, işleri doğrudan duygusal katılım gerektirdiğinden diğer sektörlere göre daha fazla tükenmişlik riski altındadırlar (Öztürk, vd., 2020).

Maslach vd. (2001), uzun süreli olarak çalışanların stres faktörlerine göstermiş olduğu tepki ile birlikte tükenmişliğin üç belirtisinin ortaya çıktığını ileri sürmektedir: Yoğun bir tükenmişlik (tükenme); bireylerin duygusal olarak bitkin düşmesi, enerji eksikliği yaşamaması ve zaman zaman bitkin ve başa çıkamayacak durumda hissetmesi, şüphecilik ve duyarsızlaşma; çalışanların çalışma koşulları hakkında şüpheli davranması ve meslektaşlarının işlerini son derece stresli ve sinir bozucu bulmaları nedeniyle iş faaliyetlerinden yabancılaşma ve işten kopma duyguları bireylerin günlük görevlerine konsantre olmalarının zor olması, kişisel başarının azalması; etkisizlik ve başarı eksikliği duygusu, yaratıcılıktan yoksun oldukları bir azalma (Maslach ve Leiter, 2016). Sonuçta yüksek düzeyde tükenme ve şüphecilik ile düşük düzeyde yeterlilik, tükenmişliğin göstergesidir (Schaufeli ve Salanova, 2007).

Lee ve Ashforth (1996), tükenmişliğin aşırı iş yükü, iş baskısı ve rol sorunları gibi iş stres etkenleriyle olumlu yönde ilişkili olduğunu, buna karşın duyarsızlaşmanın iş arkadaşlarından ve amirlerden gelen sosyal destek, ekip uyumu, beceri kullanımı ile olumsuz bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Yeterlilik eksikliği ise genellikle iş stres etkenleriyle değil, zayıf iş kaynaklarıyla ve özellikle de zayıf başa çıkma stratejileriyle ilgili olduğu görülmektedir (Schaufeli ve Salanova, 2007). Yetersizliğin doğrudan anlamı, bireylerin eninde sonunda sorumluluklarından çekilmeleri veya işlerinden kopmalarını içermektedir (Romani ve Ashkar, 2014).

2.3. İş Tatmini

İş tatmini bireyin işine karşı olumlu ya da olumsuz tutumu (Locke, 1976) ve çalışırken duydukları hoşluk veya hoşnutsuzluk (Davis ve Newstrom, 1981) olarak tanımlanmaktadır. İş tatmini, bireyin işteki psikolojik refahını temsil etmektedir (Singh vd., 1994). Bireylerin işleri hakkında farklı

açılardan nasıl hissettiklerini yansıtmakta ve duygusal iyiliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Spector, 1997). Greenberg ve Baron (2003), iş tatminini bireyin işine yönelik duygusal, bilişsel ve değerlendirici tepkileri olarak tanımlamaktadır.

İş tatmini, bir işin özellikleri ile çalışanların beklentileri arasında yer alan, iş ile ilgili arzu edilen ve edilmeyen çeşitli deneyimlerin eşitliği olarak var olan bir nitelik olarak kabul edilmektedir (Tütüncü ve Kozak, 2007). Hodson (1991) iş tatminini, çalışanın işi hakkında, işin özelliklerinin değerlendirilmesi sonucunda sahip olduğu olumlu duygu olarak tanımlamaktadır. Son olarak George ve Jones (2008) iş tatmininin bireylerin mevcut işleriyle ilgili sahip oldukları inanç ve duyguların toplamı olduğunu ve bireylerin iş tatmini düzeylerinin aşırı tatminsizlikten aşırı tatmine kadar değişebileceğini belirtmişlerdir.

2.4. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

BİT'in işyerlerinde giderek daha fazla nüfuz etmesi, işle ilgili sonuçları önemli ölçüde etkilemektedir (Wang vd., 2020). Burada İş Talepleri-Kaynakları (COR) modeli (Demerouti vd., 2001), iş ortamının çeşitli yönlerinin sağlık ve iş performansı açısından nasıl olumlu ve olumsuz sonuçlara sahip olabileceğini açıklayan kapsamlı bir iş stresi modeli sunmaktadır (Bakker ve Demerouti, 2007). Modelde, tüm mesleklerin iş talepleri ve iş kaynaklarına göre sınıflandırılabilmesi mümkün olduğu bu nedenle de bilgi iletişim teknolojilerinin taleplere ve kaynaklara göre kategorize edilebileceği önerilmektedir (Day vd., 2012). İş talepleri-kaynakları (COR) modeli bilgi iletişim teknolojilerinin hem avantajlarının hem de dezavantajlarının iş yaşamına entegre edilmesine olanak tanımaktadır.

BİT kaynakları çalışanların işlerini tamamlamalarına yardımcı olma ve kişisel büyümeyi, öğrenmeyi ve gelişmeyi teşvik etmektedir (Day vd., 2010). Kişisel yardım BİT kaynaklarının kullanımında, işle ilgili baskıyı, yorgunluğu ve bitkinliği en aza indiren teknik arıza vakalarının azalmasıyla ilişkilendirilmektedir (Liu vd., 2018). Bu, bilgi iletişim altyapısının, eğitiminin ve desteğinin çalışanla ilgili görevleri veya faaliyetleri iyileştirdiği ve bunun da çalışanın iş tatminini etkilediği anlamına gelmektedir (Limbu vd., 2014). Korunka ve Vitouch (1999), BİT kullanımı konusunda uygun şekilde eğitilmiş ve yeni BİT'in uygulanmasına dahil olan çalışanların daha az tatminsizlik, stres ve gerginlik yaşadıklarını bulmuşlardır. BİT'in örgütlere sağladığı teknoloji altyapısı ve destek gibi iş kaynaklarını zenginleştirilmesi çalışanların işten aldıkları tatmini etkileyebilmektedir (Berg-Beckhoff vd., 2017; Burman ve Goswami, 2018).

İş talepleri ve kaynakları modeline göre çalışanların sahip oldukları kaynaklar olumlu sonuçlara neden olmaktadır. Burada çalışanın BİT kaynaklarının kullanımında alacağı kişisel yardımın, yeni bir durumda veya arıza durumunda hemen destek personelinin yetişmesi ve böylece BİT kullanım düzeylerinin iyileştirilmesinin desteklendiğini hissetmesi çalışanın kaybetmek istemeyeceği bir kaynağını oluşturmaktadır. İşyerinde BİT kullanımının çalışanların iş deneyimleri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabilir (Day vd., 2012). BİT kaynaklarının kullanımında alınan kişisel yardım çalışanların sorunları tespit etmelerini hızlandırdığı için işten aldıkları tatmini olumlu yönde etkileyebilir. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1: BİT kaynağı kişisel yardım ile iş tatmini arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır.

Bilgi iletişim teknolojileri, çalışan sağlığını ve iş stresini etkileyen ana faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Berg-Beckhoff vd., 2017; Burman ve Goswami, 2018). İş yükü açısından BİT kaynaklarının varlığı, çalışanların yapacakları iş miktarını azaltarak tükenmişlik ve bitkinlik durumlarını en aza indirmektedir (Pira, 2023). Kao vd. (2020), BİT kaynaklarının varlığının çalışanların yapacakları işi azalttığını ve bunun da tükenmişlik vakalarını azalttığını ifade etmektedir (Pira 2023). Etkili teknik yardım, çalışanların teknik sorunlarına daha hızlı çözüm üretilmesini bu da işlerindeki aksaklıkların en aza indirilmesini sağlayabilir (Ragu-Nathan vd., 2008). Pira (2023), BİT kişisel destek kaynaklarının, iş birliğini ve fikir paylaşımını geliştirerek çalışanlar arasındaki iş yükünü ve stresi azalttığını bunun da tükenmişlik algılarının azalttığını iddia etmektedir. BİT kişisel

yardım kaynaklarının yokluğunda ise birey kaynak kaybı tehdidi algılayarak, psikolojik stres ortaya çıkabilir bu da tükenmişliği tetikleyebilir. Bu açıklamalar doğrultusunda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H2: *BİT kaynağı kişisel yardım ile tükenmişlik (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik, yetersizlik) arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.*

H2a: BİT kaynağı kişisel yardım ile duygusal tükenme arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.

H2b: BİT kaynağı kişisel yardım ile duyarsızlaşma arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.

H2c: BİT kaynağı kişisel yardım ile yeterlilik arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır.

H2d: BİT kaynağı kişisel yardım ile yetersizlik arasında negatif anlamlı bir ilişki vardır.

Kişinin işinin veya iş deneyiminin değerlendirilmesinden kaynaklanan olumlu duygusal durumu ifade eden (Alegre vd., 2016) iş tatmini ile tükenmişlik arasında negatif bir ilişki olduğunu destekleyen araştırmalar vardır (Demerouti vd., 2001; Hu vd., 2011; Khamisa vd., 2015). Bu araştırmalar, tükenmişliğin yalnızca zararlı sağlık sonuçlarına yol açmakla kalmayıp aynı zamanda daha düşük iş tatminine yol açabileceğini bildirmiştir. Tükenmişliğe etki eden duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik ve yetersizlik algılarının iş tatminine etkisini ölçmek amacıyla aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H3: *Tükenmişlik (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik, yetersizlik) ile iş tatmini arasında negatif/pozitif ilişki vardır.*

H3a: Duygusal tükenme ile iş tatmini arasında negatif ilişki vardır.

H3b: Duyarsızlaşma ile iş tatmini arasında negatif ilişki vardır.

H3c: Yeterlilik ile iş tatmini arasında pozitif ilişki vardır.

H3d: Yetersizlik ile iş tatmini arasında negatif ilişki vardır.

Kişisel teknik yardımı içeren BİT kaynaklarının ve çalışanlara iyileştirmeler sağlamayı amaçlayan BİT desteklerinin çalışanlar açısından olumlu çıktılar elde etmesi beklenmektedir (Day vd., 2012). Bir işyeri ortamında, işverenlerin çalışanlarla ilgilenmesi, etkili iş davranışlarını ve olumlu çalışan tutumlarını teşvik etmesi durumunda sosyal değişim ilişkilerinin gerçekleşmesi muhtemeldir (Cropanzano ve Mitchell, 2005). Bu durum Sosyal Mübadele Kuramı (Blau, 1964) ile desteklenebilir. Sosyal mübadele kuramına göre, bireylerin gerçekleştirdiği kaynak değiş tokuşu sonucunda ortaya çıkan etkileşimleri açıklamaktadır. Kuramda mübadele, örgüt ve çalışan arasında tarafların yükümlülüklerin belirlenmesi ve karşılıklı olarak yerine getirmesiyle gerçekleşmektedir. Çalışanların bu kurama göre BİT'e kaynaklarını elde etmesine karşılık (kişisel teknolojik yardım) örgütün istediği çalışanların tükenmişliğin azalması ve iş tatmininin artmasıdır. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H4: *BİT kaynağı kişisel yardım ile iş tatmini arasındaki ilişkide tükenmişliğin (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik, yetersizlik) aracılık rolü vardır.*

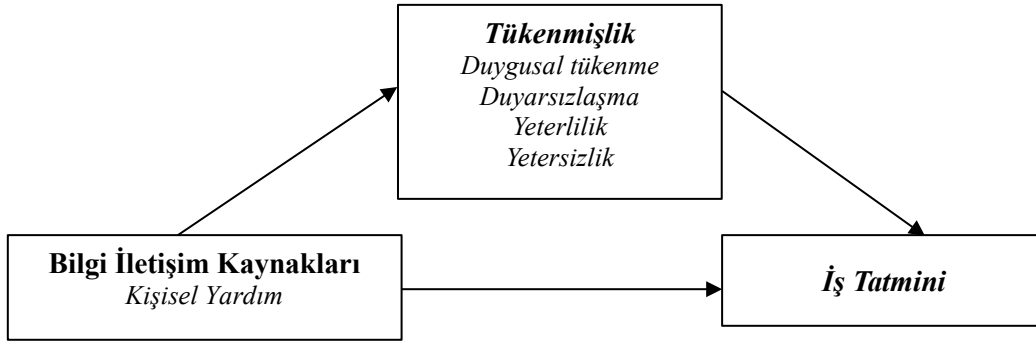
H4a: BİT kaynağı kişisel yardım ile iş tatmini arasındaki ilişkide duygusal tükenmenin aracılık rolü vardır.

H4b: BİT kaynağı kişisel yardım ile iş tatmini arasındaki ilişkide duyarsızlaşmanın aracılık rolü vardır.

H4c: BİT kaynağı kişisel yardım ile iş tatmini arasındaki ilişkide yeterliliğin aracılık rolü vardır.

H4d: BİT kaynağı kişisel yardım ile iş tatmini arasındaki ilişkide yetersizliğin aracılık rolü vardır.

Araştırmanın geliştirilen hipotezleri ile aşağıdaki araştırma modeli oluşturulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. Yöntem

3.1. Katılımcılar ve Tanımlayıcı Bilgiler

Çalışma evreni Bolu Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi'nde görevli olan sağlık çalışanlarıdır. Araştırmada evreninin tamamına ulaşmak amaçlanmıştır. Anket formu olarak hazırlanan sorular gizlilik ve gönüllülük esasına dayanarak araştırmaya katılanlara basılı anket formu olarak verilmiştir. Toplamda 140 sağlık çalışanının istihdam edildiği hastanede 130 kişiye anket uygulaması yapılmıştır. 130 anket verisinin ana kütle için Barlett vd.'nin (2001) yapmış olduğu hesaplamaya göre yeterli olduğu (103'ten büyük olmalı) görülmektedir. Katılımcılardan %40,8'i (n:53) erkek, %59,2'si (n:77) kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında, evli olanların oranı %66,2 (n:86), bekar olanların oranı ise %33,8'dir (n:44). Araştırmada istatistiki analiz yapılabilmesi için toplanan veriler SPSS paket programına girilmiştir. Verilerin analizine geçmeden önce, araştırma değişkenlerinin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Bunun için programda çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda araştırma değişkenlerinden bilgi teknolojileri kaynakları alt boyutlarından kişisel yardım değişkeninin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Kişisel yardım değişkeninin karesi alınarak normal dağılmayan veri için dönüştürme işlemi yapılmıştır. Bu işlem sonucunda Tablo 1'de yer alan tüm değişkenlerin (medeni durum hariç) +2 ve -2 çarpıklık ve basıklık değerlerine sahip olduğu görülmektedir (George ve Mallery 2019). Ayrıca Tablo 1'e araştırmada kullanılan değişkenlerin ortalama skorları ve standart sapmaları aktarılmıştır.

Tablo 1. Araştırma Değişkenlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Cinsiyet	1,59	,493	-,380	-1,885
Medeni Durumunuz	1,39	,628	1,937	4,875
Kişisel Yardım	16,25	5,967	-,572	,438
Duygusal Tükenme	2,90	1,035	-,084	-1,070
Duyarsızlaşma	3,94	1,030	,262	-,697
Yeterlilik	2,03	,741	-,823	,982
Yetersizlik	3,17	1,003	,970	,236
İş Tatmini	3,18	,868	,022	-,336

3.2. Ölçüm Araçları

3.2.1. Algılanan Bilgi İletişim Teknoloji Talepleri ve Kaynakları Ölçeği

Araştırmada Day vd. (2012), tarafından geliştirilen algılanan bilgi iletişim teknoloji talepleri ve kaynakları ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışmanın araştırmacıları tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek 35 maddeden ve 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Bilgi İletişim taleplerini ölçen 27 madde ve sekiz boyuttan oluşan maddeler vardır. Bu boyutlar; erişilebilirlik/kullanılabilirlik, zayıf iletişim,

kontrol eksikliği, kullanım ve teknik sorunlar, izleniyor olma, iş yükü, sürekli öğrenme beklentileri ve aşırı bilgi yükü. Ölçeğe ait diğer sekiz madde bilgi iletişim teknolojileri kaynaklarını ölçen maddelerle ilgili olup, iki alt faktörle açıklanmaktadır. Bunlar bilgi iletişim teknolojileri kaynakları (yükseltmeler/güncellemeler) ve kişisel yardım. Bu çalışmada, sadece BİT kaynakları ölçek maddeleri kullanılmıştır. Ölçeğin bilgi iletişim teknolojileri kaynakları yükseltme/ güncelleme boyutunun Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,630$, kişisel yardım $\alpha=0,876$ ve tüm ölçek için ise $\alpha=0,773$ çıkmıştır.

3.2.2. Tükenmişlik Ölçeği

Katılımcıların tükenmişlik algılarını ölçmek için Schaufeli ve Salanova (2007) tarafından geliştirilen ve bu çalışmanın araştırmacıları tarafından Türkçeye uyarlanan tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek dört alt boyut ve on altı maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik ve yetersizlik (Schaufeli ve Salanova, 2007). Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı duygusal tükenme için $\alpha=0,844$, duyarsızlaşma için $\alpha=0,859$, yeterlilik için $\alpha=0,809$ ve yetersizlik için $\alpha=0,817$ olarak bulunmuştur.

3.2.3. İş Tatmini Ölçeği

Katılımcıların iş tatmin düzeylerini ölçmek için Hackman ve Oldham'ın (1975) geliştirmiş olduğu ölçek kullanılmıştır. Ölçek tek boyuttan ve beş maddeden oluşmaktadır. Ölçeğe ait Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,848 çıkmıştır.

3.3. İstatistiksel Analiz

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının seçilen örnekleme geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi Amos 23.0 SSPS paket programı kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen değerler için uyum indeksleri ve ilgili kabul edilebilir değerler ($2 < \chi^2/df \leq 5$, $.90 \leq TLI$, $.90 < CFI$, $.05 < RMSEA \leq .08$) referans alınmıştır (Hu ve Bentler, 1999). Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilerin tespiti amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırmanın her bir hipotezi için AMOS paket programı kullanılarak, yapısal eşitlik modelleri oluşturulmuştur.

4. Bulgular

Araştırma ölçeklerinin yapısal geçerliliği için seçilen örnekleme doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) yapılmıştır. BİT kaynakları ölçeğinin DFA sonucunda elde edilen bazı ölçüm değerlerinin, kabul edilebilir sınırlar dışında kalması nedeniyle ($\chi^2/df = 4.981$ CFI= ,888, TLI=,835, RMSEA= ,176) maddeler arasındaki ilişkilere ve SPSS AMOS paket programının önerdiği hata varyanslarına bakılmıştır. Ölçeğin yükseltmeler/güncellemeler boyutunun 1. ve 2. maddeler arasında birleştirme işlemi yapılmıştır. Ölçeğin 3. ve 5. maddelerinin faktör yüklerinin anlamlı dağılmadığı görülmüş ve analizden çıkarılmıştır. Tekrar analiz yapıldığında, ölçeğin 2 boyutlu yapısının doğrulandığı ve ölçüm değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde kaldığı görülmüştür (Tablo 2). Tükenmişlik ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen değerlerin ($\chi^2/df = 3,687$, CFI = ,787, TLI = ,740, RMSEA = ,144) kabul edilebilir uyum değerleri arasında olmaması sebebi ile programın tavsiye ettiği iyileştirme değerleri incelenmiştir. Bu incelemeye göre, tükenmişlik ölçeğinde yer alan 1. ile 2., 9. ile 10., 13. ile 14. maddeleri arasında hata varyanslarının birbiri ile ilişkili çıkması nedeniyle birleştirme yapılmıştır. Ölçeğin 3. 7. ve 16. maddelerinin faktör yükleri anlamlı çıkmadığı için analizden çıkarılarak analiz tekrar yapılmıştır. Analiz sonrasında ölçüm değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde kaldığı görülerek sonuçlar Tablo 2'ye aktarılmıştır. Araştırmanın son ölçeği olan iş tatmini ölçeğinde yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda değerlerin ($\chi^2/df = 4,352$, CFI = ,964,

TLI = ,929, RMSEA = ,161) kabul edilebilir değerler arasında olmaması sebebi ile programın tavsiye ettiği iyileştirme değerleri incelenmiştir. İş tatmini ölçeğinde 4. ve 5. maddeler arasında hata varyansları birleştirme işlemi yapılmıştır. Tekrarlanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen değerler Tablo 2'ye aktarılmıştır.

Tablo 2. Veri Toplama Araçları Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	χ^2 / df	CFI	TLI	RMSEA
1.Bilgi İletişim Teknolojileri Kaynakları Ölçeği *	1,805	,985	,967	,079
2. Tükenmişlik**	1,539	,966	,953	,065
3. İş Tatmini ***	1,255	,998	,995	,044

χ^2/df ; Ki-kare Serbestlik Derecesi Oranı, CFI; Doğrulayıcı Uyum İndeksi, TLI; Tucker Lewis İndeksi ve RMSEA; Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü
*Ölçeğin 1. ile 2. maddeleri arasında hata varyansı eşleştirmesi yapılmıştır.3.ve 5. Maddeleri analizden çıkarılmıştır.
**Ölçeğin 7. ile 8. maddeleri arasında hata varyansı eşleştirmesi yapılmıştır. 3. 7. ve 16. Maddeler analizden çıkarılmıştır.
***Ölçeğin 4. ve 5. maddeleri arasında hata varyansı eşleştirmesi yapılmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, araştırma değişkenleri arasında demografik değişkenlerden cinsiyet ile diğer değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Medeni durum ile yetersizlik arasında anlamlı ve pozitif ilişki ($r=,181$; $p<,05$) bulunmuştur. Kişisel yardım ile yeterlilik arasında ($r= ,298$; $p<,01$) ve iş tatmini arasında ($r= ,205$; $p<,05$) pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Duygusal tükenme ile duyarsızlaşma arasında pozitif yönde ilişki ($r= ,401$; $p<,01$) ve iş tatmini ile negatif ilişki ($r=-,314$; $p<,01$) tespit edilmiştir. Duyarsızlaşma ile yetersizlik arasında ($r= ,178$; $p<,05$) pozitif yönde ilişki olduğu iş tatmini ile negatif ilişki ($r=-,426$; $p<,01$) olduğu tespit edilmiştir. Yeterlilik ile yetersizlik arasında negatif ilişki ($r=-,373$; $p<,01$) iş tatmini ile arasında ($r= ,268$; $p<,01$) pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Korelasyon analizi ile elde edilen değerler Tablo 3'e aktarılmıştır.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizleri Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1.Cinsiyet	1						
2.Medeni Durum	,045	1					
3.BİT.Kişisel Yardım	-,108	-,030	1				
4.Duygusal Tükenme	-,078	-,042	-,034	1			
5.Duyarsızlaşma	-,053	,062	,001	,401**	1		
6.Yeterlilik	-,069	,009	,298**	,093	,002	1	
7.Yetersizlik	-,100	,181*	-,062	,062	,178*	-,373**	1
8.İş Tatmini	-,025	-,045	,205*	-,314**	-,426**	,268**	-,059

(** $p<0,01$, * $p<0,05$)

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla AMOS paket programı kullanılarak, yapısal eşitlik modelleri oluşturulmuştur (Tablo 4). Araştırmanın ilk hipotezi için oluşturulan birinci modelde BİT kaynağı kişisel yardım bağımsız değişken, iş tatmini ise bağımlı değişken olarak yapılandırılmıştır. İkinci modelde ikinci hipotez için BİT kaynağı kişisel yardım bağımsız değişken, tükenmişlik (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik, yetersizlik) ise bağımlı değişken olarak yapılandırılmıştır. Üçüncü modelde tükenmişlik (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik, yetersizlik) bağımsız değişken, iş tatmini değişkeni bağımlı değişken olarak yapılandırılmıştır. Aracılık modeli için ise BİT kaynağı kişisel yardım bağımsız değişken, iş tatmini bağımlı değişken ve tükenmişlik (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, yeterlilik, yetersizlik) aracı değişken olarak yapılandırılmıştır. Tablo 4'e bakıldığında, kurulan tüm modellerin kabul edilir uyum değerleri aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Modeller ve Uyum Değerleri

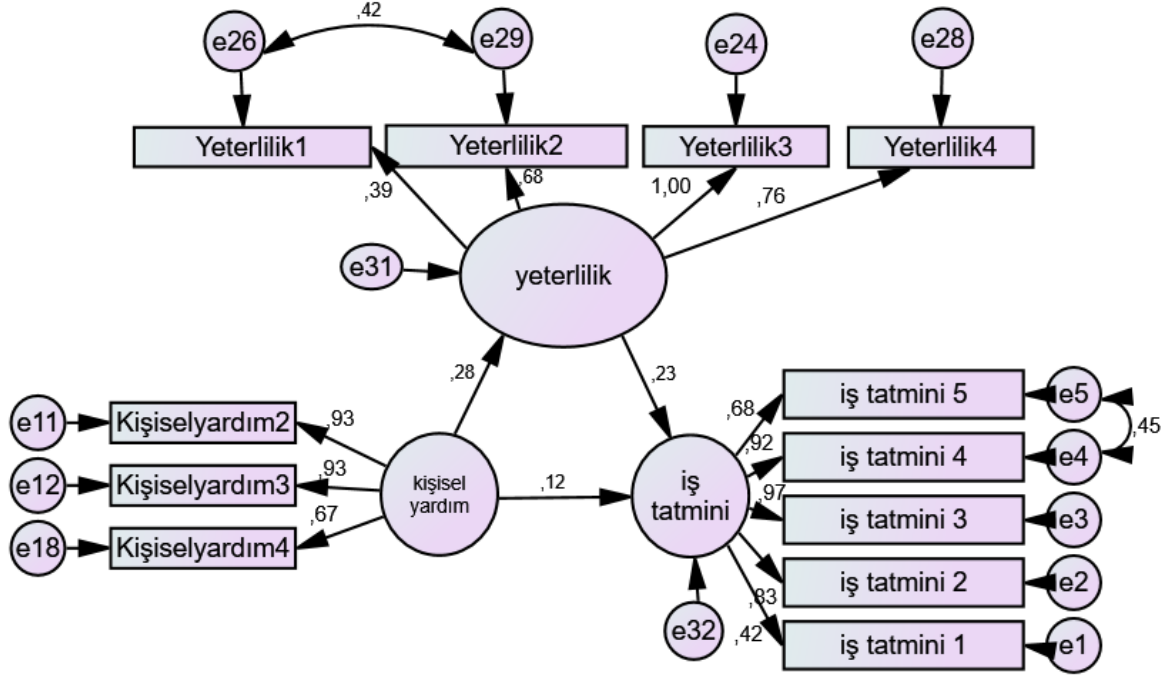
<i>Model</i>	χ^2/df	<i>CFI</i>	<i>TLI</i>	<i>RMSEA</i>
Model 1	1,521	,987	,980	0,64
Model 2	2,143	,926	,904	0,79
Model 3	1,788	,935	,918	,078
Model 4	1,834	,959	,945	,080

İlk modelin analizi sonucunda bilgi iletişim teknolojileri kaynağı kişisel yardımın iş tatmini etkilediği tespit edilmiştir ($\beta= 0,18$ $p<0,05$). Bu sonuca göre bilgi iletişim kaynaklarının kullanımında çalışanın almış olduğu kişisel yardım, iş tatminini artırmaktadır. Bu bulgu araştırmanın ilk hipotezinin doğrulandığını göstermiştir. Çalışmanın ikinci hipotezi kurulan modelde test edilmiş, kişisel yardımın tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenmeyi ($\beta= -0,021$ $p= 0,847$), duyarsızlaşmayı ($\beta= 0,102$ $p= 0,325$ ve yetersizliği ($\beta= -0,021$ $p= 0,847$), anlamlı bir şekilde etkilemediği görülmüştür. Kişisel yardımın tükenmişliğin alt boyutlarından yalnızca yeterliliği etkilediği ($\beta= 0,123$ $p= 0,010$) bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular araştırmanın sadece H2c hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir. Üçüncü modelde araştırmanın 3. hipotezi test edilmiştir. Tükenmişliğin alt boyutlarından duygusal tükenmenin ($\beta= -0,004$ $p= 0,966$) ve yetersizliğin ($\beta= 0,163$ $p= 0,052$) iş tatminini üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer boyutlardan yeterliliğin ($\beta= 0,347$, $p= 0,008$) ve duyarsızlaşmanın ($\beta= -0,203$ $p<0,01$) anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular H3_b ve H3_c hipotezlerinin doğrulandığını göstermektedir.

Tablo 5. Aracılık Analizi Sonuçları

<i>Etki</i>	β	<i>Standart Hata</i>	<i>% 95 Güven Aralığı</i>	
			<i>Alt</i>	<i>Üst</i>
<i>Doğrudan Etkiler</i>				
Kişisel yardım>İş tatmini	,12	0,095	-,046	,267
Kişisel yardım>Yeterlilik	,28	0,086	,130	,413
Yeterlilik>İş tatmini	,23	0,1	,232	,395
<i>Dolaylı Etki</i>				
Kişisel Yardım> Yeterlilik>İş Tatmini	,06	,035	,130	,128

Araştırmanın son modelinde araştırmanın dördüncü hipotezi (H4) için kabul edilen hipotezler doğrultusunda kişisel yardımın iş tatminini etkilemesinde tükenmişliğin alt boyutlarından yeterliliğin aracılık rolü test edilmiştir. Yeterliliğin aracılık rolünde dolaylı etkilerin anlamlı olduğu görülmüştür ($a \times b=.06$, $p<.001$, GA [.130:.128]). Bu bulgu yeterliliğin kişisel yardım ile iş tatmini arasındaki ilişkide kısmi bir aracılık rolü olduğunu göstermiş ve son hipotezde kısmen (H4_c) doğrulanmıştır. Tüm değişkenlerin birlikte analize dahil edildiği son modelde elde edilen sonuçlar Tablo 5’te ve Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Kişisel Yardımın İş Tatminini Etkilemesinde Yeterliliğin Aracılık Modeli Analiz Sonuçları

5. Sonuç ve Tartışma

Mevcut çalışmada sağlık çalışanlarının bilgi iletişim teknoloji kaynaklarını kullanırken algıladıkları kişisel yardımın işten aldıkları tatmini etkileyip etkilemeyeceği ve tükenmişlik düzeylerinin bu etkide oynayacağı rol araştırılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen temel bulgu bilgi iletişim teknoloji kaynağı kişisel yardımın iş tatminini olumlu etkilediğidir. Kişisel yardımın tükenmişlik alt boyutlarından sadece yeterliliği etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Yeterliliğin iş tatminini olumlu etkilediği araştırmanın bir diğer bulgusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın son bulgusu ise kişisel yardımın iş tatminini etkilemesinde, kişinin kendisini yeterli hissetmesinin tükenmişliği azalttığı ve iş tatminini olumlu etkilediğidir. Bir örgütün BİT kaynaklarına yaptığı yatırımın çalışanların iş tatmini üzerinde olumlu etkisinin olduğu bilinmektedir (Gouldner, 1960). Peters ve O'Connor (1980), iş tatmininin örgütsel kısıtlamalardan etkilendiğini ve yüksek düzeyde kısıtlama algılayan çalışanların memnuniyetsiz olma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmada, sağlık kuruluşlarının sağlık hizmetlerini yerine getiren sağlık çalışanlarına vermiş olduğu teknik destek ve kişisel yardımların onların bilgi iletişim teknolojilerini daha iyi kullanmalarını sağlayarak işten aldıkları tatmini olumlu etkilediği görülmektedir. Sağlık çalışanlarının işlerini tamamlamalarına yardımcı olmalarını sağlayan, onların öğrenmelerini ve gelişmelerini destekleyen kişisel yardım, işle ilgili kaynakların zenginleşmesini sağlamaktadır. İş talepleri ve kaynakları modeline göre çalışanların sahip oldukları kaynaklar olumlu sonuçlara neden olmaktadır. İş kaynakları ve talepleri modeline göre kişisel yardımla iş kaynakları zenginleşen çalışanların işten aldıkları tatminin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgu literatürdeki çalışmalar ile tutarlıdır (Berg-Beckhoff vd., 2017; Burman ve Goswami, 2018; Limbu vd., 2014; Ninaus vd., 2021).

BİT kaynağı kişisel yardımın tükenmişlik ile etkisinde sadece yeterlilik boyutunun etkisinin çıkması araştırmanın beklenen sonuçlarından birisidir. Bu bulgu Pira'nın (2023) yapmış olduğu çalışmada da desteklenmiştir. İş Talepleri-Kaynakları modeline göre, iş ortamının çeşitli yönlerinin olumlu ve olumsuz etkilere sebep olacağı anlatılmaktadır (Demerouti vd., 2001). Sağlık çalışanların yoğun hizmet süreçleri içerisinde BİT kaynakları ile yaşamış oldukları sorunların hızlı çözümleri yeterliliği artırdığı için tükenmişlik azalmaktadır. Örgütler kişisel yardımla çalışanların bilgiye erişimlerini artırarak sorun çözme yeteneklerini geliştirebilir (Morgan vd., 2000) ve diğer örgüt

üyeleriyle iletişim kurma yeteneklerini artırarak çalışanların performans verimliliğini geliştirebilirler (Dewett ve Jones, 2001). Sağlık çalışanlarının bilgi iletişim teknolojileri ile sıkıntılarının (örn; program çökmeleri, donanım arızaları, sistem donmaları, internet bağlantı sorunları, program ve sistem güncellemeleri) çözümünde almış oldukları kişisel yardım destekleri yeterlilik algısını artırmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileriyle ilgili sağlık sistemi uygulamalarının (hasta kayıt, hasta bilgileri, tahlil sonuçları, tomografi ve röntgen görüntüleme vb.) çalışmaması ve arızaların giderilmesinde yeterli kişisel yardımı alamayan sağlık çalışanlarının sağlık hizmetlerinin aksaması nedeniyle kendilerini yetersiz hissetmeleri beklenmektedir. Burada çalışanın BİT kaynaklarının kullanımında alacağı kişisel yardımın, yeni bir durumda veya arıza durumunda hemen yetişmesi ve böylece BİT kullanım düzeylerinin iyileştirilmesinin desteklendiğini hissetmesi çalışanın kaybetmek istemeyeceği bir kaynağını oluşturmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu sağlık çalışanlarının kendini yeterli hissetmesi nedeniyle işten aldıkları tatminin olumlu etkilenmesidir. Bu, bilgi iletişim altyapısının, eğitiminin ve desteğinin sağlık çalışanının yeterliliğini artırdığı için iş tatminini de etkilediği anlamına gelmektedir (Korunka ve Vitouch 1999; Limbu vd., 2014). İş tatmini ile tükenmişlik arasında negatif bir ilişki beklenirken (Demerouti vd., 2005; Hu vd., 2011; Khamisa vd., 2015) tükenmişliğin pozitif boyutu olan yeterlilik ile iş tatmini arasında olumlu etki bulunmuştur.

BİT kaynağı kişisel yardımın iş tatminini etkilediği ve yeterlilik algısının da bu etkiye katkı sağladığı görülmektedir. BİT kaynaklarının iş hayatında BİT'lerle ilgili zorluklara ve dezavantajlara karşı koyma yeterliliğini artırması işle ilgili olumlu sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Sosyal değişim teorisi, bireyin başkalarından olumlu teşvikler aldığı anda, muhtemelen olumlu bir tutum ve davranışla karşılık vereceğini savunmaktadır (Blau, 1964). Araştırmada, sağlık çalışanlarının örgütün sağlamış olduğu kişisel destekleri aldığını ve buna karşılık olarak yeterliliğini geliştirerek iş tatminini daha da artırdığı ve örgüte olumlu bir şekilde karşılık verdiği görülmektedir.

Araştırmanın yöneticilere, çalışanlara ve araştırmacılara yönelik bazı çıkarımları vardır. Yöneticilere BİT'leri daha bilinçli kullanmaya ve iyileşme süreçlerine düzenli olarak katılmaya teşvik etmeleri önerilmektedir. Sağlık çalışanları işinde yeterliliklerini artırmak için daha fazla kişisel yardım talep etmeli ve kendi yeterliliklerini sürekli değişen BİT'lere karşı güncel tutmaları beklenmektedir.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda BİT kaynaklarının zenginleştirilmesine katkı sunan faktörlerin belirlenmesi, kişisel ve örgütsel faktörlerin etkilerine yoğunlaşılabilir. BİT kaynakları ile ilgili örgütsel desteğin nasıl artırılacağı ve yöneticilerin liderlik tarzlarının etkisi araştırılabilir. Kişisel faktörlerin etkisi için de kişilik tipleri araştırmacılar için farklı bir bakış açısı sunabilir. Gelecekteki araştırmalar cinsiyet, yaş veya eğitim gibi sosyodemografik faktörlerin rolünü de inceleyebilir. Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle kesitsel çalışma tasarımı, araştırma modeli içinde nedensel ilişkilerin yorumlanmasını kısıtlamaktadır. Araştırma bulgularının ileride yapılacak boylamsal ve farklı çalışmalarla desteklenmesi duygusal emek araştırmalarına katkı sağlayacaktır. Araştırmanın örneklem sayısı, uygulama yapılan hastanenin personel sayısı nedeniyle sınırlı kalmıştır.

Kaynaklar

- Alegre, I., Mas-Machuca, M. ve Berbegal-Mirabent, J. (2016). Antecedents of employee job satisfaction: Do they matter?. *Journal of Business Research*, 69(4), 1390-1395. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.10.113>
- Bakker, A. B., Demerouti, E. ve Sanz-Vergel, A. I. (2014). Burnout and work engagement: The JD-R approach. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 389-411. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091235>

- Barber, L. K. ve Santuzzi, A. M. (2015). Please respond ASAP: Workplace telepressure and employee recovery. *Journal of Occupational Health Psychology*, 20(2), 172. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0038278>
- Berg-Beckhoff, G., Nielsen, G. ve Ladekjær Larsen, E. (2017). Use of information communication technology and stress, burnout, and mental health in older, middle-aged, and younger workers—results from a systematic review. *International Journal of Occupational and Environmental Health*, 23(2), 160-171. <https://doi.org/10.1080/10773525.2018.1436015>
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Burman, R. ve Goswami, T. G. (2018). A systematic literature review of work stress. *International Journal of Management Studies*, 3(9), 112-132. [http://dx.doi.org/10.18843/ijms/v5i3\(9\)/15](http://dx.doi.org/10.18843/ijms/v5i3(9)/15)
- Cropanzano, R. ve Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874-900. <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>
- Daim T., Başoğlu N. ve Tan J. (2010) Health management information system innovation: Managing innovation diffusion in healthcare services organizations. Tan J. (Ed.) *Adaptive health management information systems*, s. 319-336. Jones and Barlett Publishers, Massachusetts.
- Davis, K. ve Newstrom, J. W. (1981). *Organizational behavior*. Tata, McGraw Hill Publishing Company Limited, (s. 375-376).
- Day, A., Paquet, S., Scott, N. ve Hambley, L. (2012). Perceived information and communication technology (ICT) demands on employee outcomes: The moderating effect of organizational ICT support. *Journal of Occupational Health Psychology*, 17(4), 473. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0029837>
- Day, A., Scott, N. ve Kevin Kelloway, E. (2010). Information and communication technology: Implications for job stress and employee well-being. Perrewé, P.L. ve Ganster, D.C. (Ed.) *New developments in theoretical and conceptual approaches to job stress* (Research in occupational stress and well-being, Vol. 8), Emerald Group Publishing Limited, Leeds, s. 317-350. [https://doi.org/10.1108/S1479-3555\(2010\)0000008011](https://doi.org/10.1108/S1479-3555(2010)0000008011)
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F. ve Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied psychology*, 86(3), 499. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.86.3.499>
- Dewett, T. ve Jones, G. R. (2001). The role of information technology in the organization: A review, model, and assessment. *Journal of Management*, 27, 313–346. [https://doi.org/10.1016/S0149-2063\(01\)00094-0](https://doi.org/10.1016/S0149-2063(01)00094-0)
- Diaz, I., Chiaburu, D. S., Zimmerman, R. D. ve Boswell, W. R. (2012). Communication technology: Pros and cons of constant connection to work. *Journal of Vocational Behavior*, 80(2), 500-508. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2011.08.007>
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 30(1), 159-165. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x>
- George, D. ve Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429056765>
- George, J. M. ve Jones, G. R. (2008). *Understanding and managing organizational behavior*, 5 th ed., Pearson Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ.
- Göktaş, B., Ömer, R. Ö., Duran, M., Şakar, S., Yılmaz, M., Güler, S., Çınar, İ., Çamlıdağ, T., Şenkal, Y. ve Özdemir, G. (2017). Türkiye’de sağlık bilgi sistemleri üzerine bir araştırma. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(1), 125-138. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000066
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25(2), 161-178. <https://doi.org/10.2307/2092623>
- Greenberg, J. ve Baron, R.A. (2003) *Behavior in organizations: Understanding and managing the human side of work*, 18th ed., Prentice-Hall, New Jersey.
- Hackman, R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60(2), 159-170. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0076546>
- Hodson, R. (1991) *Workplace behaviors, work and occupations*, August, pp. 271-290

- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling, A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Hu, Q., Schaufeli, W. B. ve Taris, T. W. (2011). The job demands–resources model: An analysis of additive and joint effects of demands and resources. *Journal of Vocational Behavior*, 79(1), 181-190. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.12.009>
- Kamei, M. (2016). *Translation of ICT for education towards a knowledge society*. Hamburg: Anchor Academic Publishing.
- Kao, K. Y., Chi, N. W., Thomas, C. L., Lee, H. T. ve Wang, Y. F. (2020). Linking ICT availability demands to burnout and work-family conflict: The roles of workplace tele pressure and dispositional self-regulation. *The Journal of Psychology*, 154(5), 325-345. <https://doi.org/10.1080/00223980.2020.1745137>
- Khamisa, N., Oldenburg, B., Peltzer, K. ve Ilic, D. (2015). Work related stress, burnout, job satisfaction and general health of nurses. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(1), 652-666. <https://doi.org/10.3390/ijerph120100652>
- Koeske, G. F. ve Koeske, R. D. (1993). A preliminary test of a stress-strain-outcome model for reconceptualizing the burnout phenomenon. *Journal of Social Service Research*, 17(3-4), 107-135. https://doi.org/10.1300/J079v17n03_06
- Korunka, C. ve Vitouch, O. (1999). Effects of the implementation of information technology on employees' strain and job satisfaction: *A Context-Dependent Approach*. *Work & Stress*, 13(4), 341-363. <https://doi.org/10.1080/02678379950019798>
- Kristensen, T. S., Borritz, M., Villadsen, E. ve Christensen, K. B. (2005). The Copenhagen burnout Inventory: A new tool for the assessment of burnout. *Work & Stress*, 19(3), 192-207. <https://doi.org/10.1080/02678370500297720>
- Lee, R. T. ve Ashforth, B. E. (1996). A meta-analytic examination of the correlates of the three dimensions of job burnout. *Journal of Applied Psychology*, 81, 123-133. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.81.2.123>
- Limbu, Y. B., Jayachandran, C. ve Babin, B. J. (2014). Does information and communication technology improve job satisfaction? The moderating role of sales technology orientation. *Industrial Marketing Management*, 43(7), 1236-1245. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2014.06.013>
- Liu, C., Ready, D., Roman, A., Van Wart, M., Wang, X., McCarthy, A. ve Kim, S. (2018). E-leadership: An empirical study of organizational leaders' virtual communication adoption. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(7), 826-843. <https://doi.org/10.1108/LODJ-10-2017-0297>
- Locke, E. A. (1976). *The nature and causes of job satisfaction*. Handbook of industrial and organizational psychology.
- Manca, C., Grijalvo, M., Palacios, M. ve Kaulio, M. (2018). Collaborative workplaces for innovation in service companies: Barriers and enablers for supporting new ways of working. *Service Business*, 12(3), 525-550. <https://doi.org/10.1007/s11628-017-0359-0>
- Maslach, C. ve Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*, 15(2), 103-111. <https://doi.org/10.1002/wps.20311>
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.397>
- Morgan, K., Morgan, M. ve Hall, J. (2000). Psychological developments in high technology teaching and learning environments. *British Journal of Educational Psychology*, 31, 71–79. <https://doi.org/10.1111/1467-8535.00136>
- Ninaus, K., Diehl, S. ve Terlutter, R. (2021). Employee perceptions of information and communication technologies in work life, perceived burnout, job satisfaction and the role of work-family balance. *Journal of Business Research*, 136, 652-666. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.08.007>

- Özata, M. ve Aslan, Ş. (2004). Klinik karar destek sistemleri ve örnek uygulamalar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 5, 11-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kocatepetip/issue/17429/182551>
- Öztürk, Z., Çelik, G. ve Ezgi, Ö. R. S. (2020). Sağlık çalışanlarında tükenmişlik ve iş doyumu ilişkisi: Bir kamu hastanesi örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(2), 328-349. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/56571/786801>
- Peters, L. H. ve O'Connor, E. J. (1980). Situational constraints and work outcomes: The influences of a frequently overlooked construct. *Academy of Management Review*, 5, 391-397. <https://doi.org/10.5465/amr.1980.4288856>
- Pira, M. (2023). *The impacts of perceived information and communication technology (ICT) demands and resources on burnout and intention to quit: A sample from health sector in Kosovo*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Nigde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Ragu-Nathan, T. S., Tarafdar, M., Ragu-Nathan, B. S. ve Tu, Q. (2008). The consequences of technostress for end users in organizations: Conceptual development and empirical validation. *Information Systems Research*, 19(4), 417-433. <https://doi.org/10.1287/isre.1070.0165>
- Razani, M. (2012). *Information, communication, and space technology*. CRC Press.
- Romani, M. ve Ashkar, K. (2014). Burnout among physicians. *Libyan Journal of Medicine*, 9(1), 23556. <https://doi.org/10.3402/ljm.v9.23556>
- Samra, R. (2018). *Brief history of burnout*. BMJ, k5268. <https://doi.org/10.1136/bmj.k5268>.
- Schaufeli, W. B. (2017). Burnout: A short socio-cultural history. Neckel, S., Schaffner, A. ve Wagner, G. (Ed.) *Burnout, fatigue, exhaustion* içinde (105-127). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-52887-8_5
- Schaufeli, W. B. ve Greenglass, E. R. (2001). Introduction to special issue on burnout and health. *Psychology and Health*, 16(5), 501-510. <https://doi.org/10.1080/08870440108405523>
- Schaufeli, W. B. ve Greenglass, E. R. (2001). Introduction to special issue on burnout and health. *Psychology and Health*, 16(5), 501-510. <https://doi.org/10.1080/08870440108405523>
- Schaufeli, W. B. ve Salanova, M. (2007). Efficacy or inefficacy, that's the question: Burnout and work engagement, and their relationships with efficacy beliefs. *Anxiety, Stress, and Coping*, 20(2), 177-196. <https://doi.org/10.1080/10615800701217878>
- Singh, J., Goolsby, J. R. ve Rhoads, G. K. (1994). Behavioral and psychological consequences of boundary spanning burnout for customer service representatives. *Journal of Marketing Research*, 31(4), 558-569. <https://doi.org/10.1177/002224379403100409>
- Spector, P. E. (1997). *Job satisfaction: Application, assessment, causes, and consequences* (Vol. 3). Sage.
- Steinmueller, W. E. (2001). ICTs and the possibilities for leapfrogging by developing countries. *International Labour Review*, 140(2), 193-210. <https://doi.org/10.1111/j.1564-913X.2001.tb00220.x>
- Ter Hoeven, C. L., van Zoonen, W. ve Fonner, K. L. (2016). The practical paradox of technology: The influence of communication technology use on employee burnout and engagement. *Communication Monographs*, 83(2), 239-263. <https://doi.org/10.1080/03637751.2015.1133920>
- Tong, C., Tak, W. I. W. ve Wong, A. (2015). The impact of knowledge sharing on the relationship between organizational culture and job satisfaction: The perception of information communication and technology (ICT) practitioners in Hong Kong. *International Journal of Human Resource Studies*, 5(1), 19-47. <http://dx.doi.org/10.5296/ijhrs.v5i1.6895>
- Tseng, S. M. (2008). The effects of information technology on knowledge management systems. *Expert Systems with Applications*, 35(1-2), 150-160. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2007.06.011>
- Tütüncü, O. ve Kozak, M. (2007). An investigation of factors affecting job satisfaction. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 8(1), 1-19. https://doi.org/10.1300/J149v08n01_01

- Wang, W., Wang, Y., Zhang, Y. ve Ma, J. (2020). Spillover of workplace IT satisfaction onto job satisfaction: The roles of job fit and professional fit. *International Journal of Information Management*, 50, 341-352. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.08.011>
- Yorgancıoğlu Tarcan, G. ve elik, Y. (2016). Hastane yöneticilerinin sağlık bilgi teknolojilerine yönelik tutumlarını etkileyen bireysel faktörlerin belirlenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(1), 35-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hacettepesid/issue/39684/469825>

Örgütsel İnovasyon Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

◆◆◆

Bibliometric Analysis of Studies on Organizational Innovation

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1359997>

Esra SİPAHİ DÖNGÜL*

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
13.09.2023

Kabul Tarihi:
05.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Örgütsel inovasyon araştırmaları, örgütlerin yaratıcı ve yenilikçi süreçlerini anlamaya ve geliştirmeye yönelik önemli bir alanı kapsamaktadır. Bu çalışmada, "örgütsel inovasyon (organizational innovation)" ile ilgili yapılan çalışmaların analizi görsel olarak sunulmaktadır. Web of Science (WOS) veri tabanında 1980-2023 yıl aralığında yayınlanmış olan çalışmaların bibliyometrik analizi VOSviewer (Version 1.6.9) paket programı ile analiz edilmiştir. "organizational innovation" kavramının yer aldığı başlık, içerik ve anahtar kelimesinin tüm dillerde ve ayrıca tüm yayın türlerinde taranması amaçlandığından 4.300 esere erişilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Yıl bazlı dağılıma bakıldığında, en fazla yayın yapılan yıl 334 eser ile 2022 yılıdır. En fazla yayın türü yıl 3.273 eser ile dergi makalesidir. Yayımlanan eserler en fazla 4.110 eser ile İngilizce dilindedir. Çalışmada en az 2 defa olmak koşuluyla aralarında ilişki bulunan ve en çok kullanılan anahtar kelimeler analiz edildiğinde, anahtar kelimelerden en fazla kullanılanlar organizational innovation (örgütsel inovasyon) (756 tekrar), innovation (inovasyon) (437 tekrar) ve knowledge management (bilgi yönetimi) (92 tekrar) olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, 1980-2023 yıl aralığında WOS veri tabanında taranan çalışmaların bibliyometrik analizi ile sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik analiz, inovasyon, örgütsel inovasyon, örgütsel bilgi, örgütsel öğrenme, bilgi yönetimi.

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
13.09.2023

Accepted:
05.02.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

Organizational innovation research covers an important area aimed at understanding and developing the creative and innovative processes of organizations. In this study, it is aimed at revealing the impact of the study by visually presenting the analysis of the studies on "organizational innovation." Bibliometric analysis of studies published in the Web of Science (WOS) database between the years 1980 and 2023 was analyzed with the VOSviewer (Version 1.6.9) package program. Since it is aimed at scanning the title, content, and keyword containing the concept of "organizational innovation" in all languages and all publication types, 4300 works were accessed and analyzed. Looking at the year-based distribution, the year with the most publications is 2022, with 334 works. The most common publication type is journal articles, with 3,273 works per year. It has been determined that the most published works are in English with 4,110 works. In the study, when the most used keywords with a relationship between them were analyzed at least 2 times, the most commonly used keywords were found to be organizational innovation (756 repetitions), innovation (437 repetitions), and knowledge management (92 repetitions). This study is limited to the bibliometric analysis of studies scanned in the WOS database between the years 1980 and 2023.

Keywords: Bibliometric analysis, innovation, organizational innovation, organizational knowledge, organizational learning, knowledge management.

Atıf/ to Cite (APA): Sipahi Döngül, E. (2024). Örgütsel inovasyon üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 117-132. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1359997>

*ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, esrasipahidongul@aksaray.edu.tr

Extended Abstract

Background:

Organizational innovation, organizational knowledge, organizational learning, knowledge management, collaboration, and the ability to use technology effectively are critical to dealing with the complexity of today's business world. Artificial intelligence, automation, and cloud computing raise competitive pressure by reorganizing and optimizing company operations. When the concept of organizational innovation is combined with the influence of these technologies, firms can obtain a competitive edge by implementing new strategies. Innovation can involve both product and service enhancements as well as business process changes, allowing firms to differentiate themselves and achieve long-term success. In this setting, organizational innovation is crucial in boosting an organization's competitiveness by adjusting to technological advances in the marketplace.

Research Purpose:

In this study, the title, content and keywords related to the concept of "organizational innovation" in the Web of Science (WOS) database were scanned in all languages and all publication types, helping to determine which keywords, countries, institutions and authors were more effective in the study, and also with the bibliometric analysis applied in the research; It is intended to demonstrate an effective way to organize knowledge of the concept, summarize information in the literature, and guide future researchers.

Methodology:

In order to determine the distribution of publications, the number of works published on a yearly basis, the type of publication, and the language of publication were determined. Then co-author analysis, citation analysis of authors, citation analysis of countries, bibliometric match analysis of institutions, keyword analysis, bibliographic match analysis of texts, bibliographic match analysis of authors, and finally analysis of co-authors' institutions was performed with version 1.6.9 of the VOSviewer package program (Van-Eck and Waltman, 2023) to visualize and understand relationships and trends between academic publications. In this context, it is thought that the method used in the study will help understand the dynamics of scientific communication by examining the publication diversity and growth trends of scientific studies. In addition, the study helps us determine which keywords, countries, institutions and authors are more effective. This study is limited to the bibliometric analysis of studies on "organizational innovation" scanned in the Web of Science (WOS) database between 1980 and 2023.

Findings:

When we look at the year-based distribution, the year with the most publications is 2022, with 334 works. The most common publication type is journal articles, with 3,273 works per year. The published works are in English, with a maximum of 4,110 works. In the study, when the most used keywords with a relationship between them were analyzed at least twice, the most commonly used keywords were found to be organizational innovation (756 repetitions).

Conclusions:

When we look at the year-based distribution, the year with the most common publications is 2022 with 334 works. When we look at the distribution on the basis of publication type, the most common publication type is the journal article, with 3,273 works per year. When we look at the distribution on the basis of publication language, the language with the most published works is English with 4,110. The authors with the highest number of work is Jimenez-Jimenez, Daniel (12 works, 509 citations, and 15 total link strength). The most cited author was Jimenez-Jimenez, Daniel with 12 works, 509 citations, and 241 total connection powers. The countries with the most citations are; USA (513 works, 36.533 citations, and 2.709 total link strength) and China (401 works, 5.595 citations, and 1.216 total link strength). Bibliometric matches are important to determine how widely the study is distributed. The most works belong to Harbin Institute of Technology with 34 works (40 citations and 71 total connection power). In the study, when the most commonly used keywords with a relationship between them were analyzed at least twice, the most commonly used keywords were found to be organizational innovation (756 repetitions), innovation (437 repetitions), and knowledge management (92 repetitions). The publications with the most bibliographic matches were Nonaka (1994) with 8465 citations and 164 total link strength and Damanpour (1991) with 3.545 citations and 2.508 total link strength. The author with the most bibliographic matches is Jimenez-Jimenez, Daniel, with 12 works, 509 citations. When we look at the analysis of the institutions of the co-authors, the Harbin Institute of Technology with the most works (34 works, 40 citations and 6 total link power) belongs to Harbin Institute of Technology. It is seen that the stratification of the ties between the institutions of the co-authors on a yearly basis was limited between 2010 and 2020. By presenting a typology of organizational innovations using different databases for future research, different approaches to measuring organizational innovations can be compared, as can the effects between organizational innovation and different types of innovation.

1. Giriş

Örgütsel inovasyon, bir örgütün performansını, verimliliğini ve etkinliğini artırmak için yeni fikirlerin, yöntemlerin veya uygulamaların tanıtılması sürecini ifade etmektedir. Ayrıca olumlu değişimi teşvik etmek ve istenen sonuçlara ulaşmak için yeni stratejilerin, teknolojilerin, örgütsel yapılarının ve yönetim yaklaşımlarının uygulanmasını içermekte olup birçok farklı alandan araştırmacının ilgisini çekmektedir. Bu nedenle, örgütsel inovasyonun felsefi boyutu ve sosyal etkileri konularında çok sayıda teorik çalışma ve araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada kavramın ele alındığı farklı disiplinler arası yaklaşımlara dair araştırmaların olması, örgütsel inovasyonun çok yönlü olduğunu vurgulamaktadır. Bu disiplinler arası yaklaşımlar hem teorik hem de pratik düzeyde örgütsel inovasyonun daha iyi anlaşılmasına ve yönetilmesine katkı sağlamaktadır. Örgütsel inovasyon, örgütlerin geleceğe yönelik rekabet avantajı elde etmeleri ve toplumsal değişimde liderlik etmeleri için kritik bir rol oynamaktadır. Araştırmada uygulanan bibliyometrik analiz; bilgiyi düzenlemenin, mevcut bilgiyi özetlemenin ve gelecekteki araştırmacılara yol göstermenin etkili bir yolunu sunmaktadır. Bu çalışma ile örgütsel inovasyon kavramı hakkında mevcut en güncel ve kapsamlı bilgiye erişim sağlanmıştır. Bu, araştırmacıların en son gelişmeleri takip etmelerini ve çalışmalarını güncel tutmalarını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle bu araştırmacının gelecekteki araştırma alanlarını tahmin etmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışmada, en fazla atıf alan çalışmaların mevcut literatürdeki ana bulguları da özetlenmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada araştırmacılara hızlı bir bakış sağlanmaktadır. Dahası en etkili yazarlar ve en çok atıfta bulunulan çalışmalar tanımlandığından, yeni araştırmacılar için yol gösterici olmakla beraber kaynaklara yönlendirme yapması açısından fayda sağlayacaktır.

Örgütsel inovasyon kavramına dair bugüne kadar yapılmış olan yeterince bibliyometrik ölçümlerin kullanıldığı alanda yeterli çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu dolayında bu çalışmada ele alınan “organizational innovation (örgütsel inovasyon)” kavramı ile ilgili başlık, içerik ve anahtar kelimelerin tüm dillerde ve tüm yayın türlerinde Web of Science (WOS) veri tabanında taranması amaçlanmış ve bu boşluk giderilmeye çalışılmıştır. Ardından yayınların dağılımını belirlemek için yıl bazlı yayınlanan eserlerin sayısı, yayın türü ve yayın dili belirlenmiştir. Daha sonra ortak yazar analizi, yazarların atıf analizi, ülkelerin atıf analizi, kurumların bibliyometrik eşleşme analizi, anahtar sözcük analizi, metinlerin bibliyografik eşleşme analizi, yazarların bibliyografik eşleşme analizi ve son olarak ortak yazarların kurumları analizi yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma hangi anahtar kelimelerin, ülkelerin, kurumların ve yazarların daha etkili olduğunu belirlememize de yardımcı olmaktadır. Çalışmada, mevcut literatürdeki eksiklikler ve araştırma boşlukları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu durumun, gelecekteki araştırmacılar için potansiyel çalışma fırsatları yaratacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, örgütsel inovasyon ile ilgili 1980-2023 yıl aralığında Web of Science'ta (WOS) taranan çalışmaların bibliyometrik analizi ile sınırlı olup bilgiyi düzenlemenin, mevcut bilgiyi özetlemenin ve gelecekteki araştırmacılara yol göstermenin etkili bir yolunu sunmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde, örgütsel inovasyon ile ilişkili bazı kavramlara dair literatür çalışmalarına yer verilmektedir.

2.1. Örgütsel İnovasyon ile İlişkili Bazı Kavramlar

Örgütsel inovasyon ile ilişkili birçok kavram bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler hızla ilerlemekte ve iş dünyasını kökten değiştirmektedir. Yapay zekâ, otomasyon, bulut bilişim gibi teknolojiler iş süreçlerini yeniden şekillendirmekte ve rekabeti artırmaktadır. Bunun yanında küresel ticaretin artmasıyla örgütler, farklı coğrafyalardaki müşteriler, tedarikçiler ve rakiplerle rekabet etmek zorunda kalmakta bu durum da karmaşıklığı artırmaktadır. Dahası müşterilerin beklentileri hızla değişmekte

ve şirketler bu beklentilere ayak uydurmak zorundadır. Bu gibi faktörler bir araya geldiğinde, örgütlerin daha esnek, hızlı ve öğrenmeye açık olmalarını gerektiren bir iş çevresi ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte değişime hızlı uyum sağlayabilen, veriye dayalı kararlar alabilen ve sürekli olarak öğrenme ve gelişme kültürünü teşvik eden örgütler, bu karmaşıklıkla daha iyi başa çıkabilmektedir. İşte bu noktada örgütsel inovasyon, örgütsel bilgi, örgütsel öğrenme, bilgi yönetimi, iş birliği ve teknolojiyi etkili bir şekilde kullanma yetenekleri, günümüzdeki iş dünyasının karmaşıklığıyla başa çıkmak için kritik öneme sahiptir.

2.1.1. İnovasyon

“İnovasyon” terimi ağırlıklı olarak yeni ürünler yaratmayla ilgili araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) ile bağlantılıdır. Artan Ar-Ge faaliyetlerinin, şirketlerin rekabet avantajı elde etmesini ve pazar payı kazanmasını sağlayan yenilikçi ürünlere yol açtığını ortaya koyan inovasyon konusunda birçok çalışma bulunmaktadır (Freeman ve Soete, 1997; akt. Armbruster vd., 2008: 644). Freeman ve Soete (1997), Ar-Ge faaliyetlerinin şirketlerin rekabet avantajını artırmasının ve pazar payı kazanmasının temel bir itici güç olduğunu öne sürmektedir. Bu, yeni ürünlerin piyasaya sürülmesiyle müşteri talebinin karşılanması ve rakiplere karşı üstünlük sağlanması yoluyla gerçekleşebilir. Ancak, inovasyon kavramı yalnızca ürünlerle sınırlı değildir. İnovasyon aynı zamanda iş süreçlerindeki iyileştirmeleri, örgütsel yapıdaki değişiklikleri, pazarlama stratejilerini ve müşteri deneyimini de içerebilir. Bu nedenle, inovasyonun sadece Ar-Ge ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda örgütün tüm yönlerini kapsadığını unutmamak önemlidir. İnovasyon, çalışanlar bilgilerini örgüt ile paylaştığında ve bu paylaşılan bilgi yeni ve ortak anlayışlar ürettiğinde ortaya çıkmaktadır (Nonaka, 1994). Damanpour (2020), eserinde son 50 yıllık inovasyon çalışmalarından elde edilen araştırmaları sentezleyerek inovasyonun ana unsurlarını ele almakta ve örgütler içindeki inovasyona bağlantılı bir bakış açısı sağlamaktadır. Sürecin tutarlı ve sistematik bir görünümünü sunarak hem teknolojik hem de teknolojik olmayan yeniliklerin üretilmesini ve benimsenmesini araştırmaktadır. İşletmeler, endüstriler ve ülkeler, inovasyon yoluyla yeni ürünler, hizmetler, süreçler ve teknolojiler geliştirerek rekabet avantajı elde edebilirler. İnovasyonun rekabet gücü açısından önemini kabul edildiğini ancak yeniliğin ne olduğunu anlamak için, özellikle akademik alanda biraz daha tartışılması gerekmektedir (Birkinshaw vd. 2008; akt. Rodrigues Alves, Ribeiro Galina ve Dobelin, 2018: 2). İnovasyon, şirketler için önemli hale geldikçe bir araştırma alanı olarak da önem kazanmış bu nedenle son on yılda güçlü bir şekilde gelişmiştir (Damanpour ve Aravind, 2012; akt. Rodrigues Alves vd., 2018: 4).

2.1.2. Örgütsel İnovasyon

Şirketler, yeni ürünler, hizmetler ve iş süreçleri geliştirerek rekabet avantajı elde etmek zorundadır. Örgütsel inovasyon, şirketlerin değişime açık bir kültür geliştirmelerine, yeni fikirleri teşvik etmelerine ve bu fikirleri uygulamalarına yardımcı olur. İnovasyon, şirketlerin rekabetçi kalmasını sağlar. Örgütsel inovasyon, örgütsel yapılardaki değişiklikleri, insanların davranış ve inançlarındaki değişiklikleri içerebilir (Knight, 1967; akt. Rodrigues Alves vd., 2018: 3).

Rodrigues Alves vd. (2018) örgütsel inovasyon literatüründe hem temel teorik temellerin hem de güncel perspektiflerin neler olduğunu incelemiştir. 2007'den 2016'ya kadar olan dönemde yayınlanan ve ortak alıntı ve bibliyografik eşleştirme analizleri yoluyla Web of Science veri tabanında taranan 460 makaleden örgütsel inovasyona ilişkin araştırmaları inceleyen bir bibliyometrik analiz gerçekleştirmişlerdir. Kümeleme analizi sonuçları, temel teorik temellerin öğrenme ve evrim olduğunu; yeniliğin uygulanması gerektiğini ve liderliğin önemini ortaya koymuştur.

Crossan ve Apaydın'ın (2010) araştırması, son yirmi yılda yayınlanan literatürü sistematik bir şekilde inceleyerek çeşitli araştırma perspektiflerini sentezlemiş ve örgütsel inovasyonu kapsamlı bir

çerçeve ele almıştır. Bu sentezleme sürecinde liderliği, yeniliği bir süreç olarak ele almış ve sonuç olarak örgütsel yenilik ile ilişkilendirmiştir.

Amabile (1996) yapmış olduğu bir araştırmada çalışanın karar almaya katılımı, yöneticinin yaratıcılığı teşvik etmesi ve çalışanın yaratıcılığı arasındaki ilişkileri ve bu ilişkiler arasında olası bir aracı olarak iklimin yaratıcılık ve değişimde aracılık rolünü incelemiştir. 206 çalışan ve yöneticilerden toplanan veriler sonucunda, çalışanın karar alma sürecine katılımının ve yöneticinin yaratıcılığı teşvik etmesinin çalışanın yaratıcılığıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir.

2.1.3. Örgütsel Bilgi

Nonaka'ya (1994) göre örgütsel bilgi, örtülü ve açık bilgi arasındaki sürekli diyalog yoluyla yaratılmaktadır. Yeni bilgi bireyler tarafından geliştirilirken kuruluşların bu bilginin ifade edilmesinde ve güçlendirilmesinde kritik bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Bu süreç, örgütsel öğrenme ve yenilikçilik için temel bir unsurdur (Nonaka, 1994: 14). Nonaka'nın (1994) teorisi, örgütlerin bilgi yönetimi ve inovasyon süreçlerindeki önemini vurgulamaktadır ve bireylerin kişisel deneyimleri ile örgütlerin kaynaklarını birleştirerek yeni bilginin yaratılmasını desteklemektedir. Bu, rekabetçi avantaj elde etmek ve sürdürmek isteyen örgütler için kritik bir konsepttir. Örgütler, bu süreci teşvik etmek için iç iletişim, eğitim, deneyim paylaşımı ve iş birliği gibi araçları kullanabilirler. Bu sayede, örgüt içindeki bireylerin bilgiyi yaratmaları, paylaşmaları ve kullanmaları daha etkili hale gelebilir, bu da örgütün rekabetçi avantajını artırabilir.

2.1.4. Örgütsel Öğrenme

Calantone vd. (2002) inovasyonun örgütsel öğrenmeyle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Örgütsel öğrenme, firmaların çevreyi anlamalarına ve yorumlamalarına olanak tanıyarak onların değişimlere daha iyi uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır (Calantone vd., 2002: 515). Calantone vd. (2002) çalışmalarında örgütsel öğrenme teorisinden ve yeni ürün literatüründen alınan bir model aracılığıyla öğrenme yönelimi, firma yenilikçiliği ve firma performansı arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Ayrıca çalışmaları öğrenme yönelimi bilgi edinmenin örgütsel değerini vurgularken, yenilikçilik örgütün değişme isteğine odaklanmıştır. Eğer öğrenme yönelimi girdi olarak kabul edilirse, firma yenilikçiliği de öğrenme çabalarının çıktısı olarak görülebilmektedir.

Jiménez-Jiménez ve Sanz-Valle (2011) yapmış oldukları bir araştırmada 451 İspanyol firmasının verileriyle Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) analizi kullanarak örgütsel öğrenme ve inovasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bulgular, örgütsel öğrenme ve inovasyonun iş performansına fayda sağladığını ve örgütsel öğrenme değişkeninin inovasyonu etkilediğini ortaya koymuştur. İnovasyon performansının artmasına yol açan bilgi entegrasyonu kapasitesinin oluşturulmasında üst düzey liderlerin merkezi rolü önemlidir (Caridi-Zahavi vd., 2016; akt. Rodrigues Alves vd., 2018: 9).

2.1.5. Bilgi Yönetimi

Bilgi yönetimi, temel örgütsel hedeflerin peşinde örgüt çapında koordinasyonun sistematik ve bütünleştirici bir sürecidir (Rastogi, 2000; akt. Zheng vd., 2010: 763). Bilgi yönetimi uygulamaları bağlama özgüdür ve kurumsal etkililiği etkileyebilir. Bilgi yönetimi, örgütsel bağlam ve strateji ile örgütsel etkililik arasında bağlantı kurmada potansiyel olarak aracı bir rol oynamaktadır (Zheng vd., 2010). Başarılı bilgi yönetiminin, bir kuruluşun rekabet avantajını, müşteri odaklılığını, çalışan ilişkilerini ve gelişimini, yenilikçiliği ve daha düşük maliyetleri artırma potansiyeline sahip olduğuna inanılmaktadır (Skyrme ve Arnindon, 1997; akt. Zheng vd., 2010: 763). Bilgi yönetimi yalnızca kurumsal etkililiğin öncüsü olarak değil, aynı zamanda kurumsal faktörler ile etkililik arasında bir araç olarak da hizmet eder. Bilgi kaynakları kurumsal kültürün, yapının ve stratejinin bir sonucudur;

çünkü bilgi, yapısal ilişkilere yerleştirilmiş ve stratejik önceliklere yansıyan bir dizi kültürel değer ve norma uygun olarak yaratılır, anlamlandırılır ve kullanılır (Zheng vd., 2010).

3. Araştırma Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın amacı, yöntemi ve bulguları açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

İlk çalışmanın 1980 yılında yapıldığı görüldüğünden 1980-2023 yıl aralığında Web of Science (WOS) veri tabanında taranmış olan “organizational innovation (örgütsel inovasyon)” kavramı ile ilgili başlık, içerik ve anahtar kelimelerin tüm dillerde ve ayrıca tüm yayın türlerinde taranan çalışmaların bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bibliyometrik analiz, bilimsel üretkenliği, yayın trendlerini, yazarların ve kurumların etkilerini, yayınların alıntı almasını ve benzer özellikleri incelemek amacıyla kullanılmakta olup, aynı zamanda akademik araştırmaların değerlendirilmesi, yeni araştırma alanlarının tanımlanması, araştırmacıların ve kurumların performanslarının ölçülmesi gibi bir dizi hedefi gerçekleştirmek için de kullanılmaktadır (Sipahi Döngül, 2023).

3.2. Veri ve Analiz

Bu çalışmada, akademik yayınlar arasındaki ilişkileri ve trendleri görselleştirmek ve anlamak için analizler VOSviewer paket programının 1.6.9 versiyonu (Van Eck ve Waltman, 2023) ile yapılmıştır. WOS veri tabanının tercih edilmesinin nedeni, bibliyometrik verilerin analizini destekleyen verilere (yayınların alıntı sayıları, yazarların iş birliği ağı, anahtar kelimeler vb.) erişim kolaylığı olmasındandır. Ulaşılan veriler; yazar, atıf sayısı, ülke, kurum ve anahtar kelime analizleri bağlamında değerlendirilmiştir. Toplam 4300 esere ulaşılmıştır. Örgütsel inovasyona dair başlık, içerik ve anahtar kelimenin tüm dillerde ve ayrıca tüm yayın türlerinde taranan çalışmaların bibliyometrik analizinin yapılması amaçlandığından tüm çalışmalar dahil edilmiştir.

4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde analiz neticesinde ortaya çıkan bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Yayınlanan Eserlerin Yıl Bazlı Dağılımı

Yıl	Yayınlanan eser sayısı	Yıl	Yayınlanan eser sayısı	Yıl	Yayınlanan eser sayısı	Yıl	Yayınlanan eser sayısı
2023	180	2010	146	1997	23	1984	3
2022	334	2009	174	1996	21	1983	-
2021	326	2008	129	1995	14	1982	1
2020	318	2007	112	1994	17	1981	3
2019	313	2006	68	1993	19	1980	1
2018	272	2005	64	1992	11		
2017	256	2004	31	1991	11		
2016	267	2003	30	1990	3		
2015	227	2002	36	1989	4		
2014	209	2001	26	1988	6		
2013	181	2000	31	1987	4		
2012	193	1999	39	1986	2		
2011	164	1998	27	1985	4		
Toplam Çalışma Sayısı:	4300						

Yıl bazlı dağılıma bakıldığında, en fazla yayın yapılan yıl 334 eser ile 2022 yılıdır. Toplam çalışma sayısı ise 4300 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. Yayınlanan Eserlerin Yayın Türüne İlişkin Dağılım

Yayın Türü	Yayın Sayısı	Yayın Türü	Yayın Sayısı
Dergi makalesi	3.273	Toplantı Özeti	13
Konferans Bildirisi	499	Kitap	5
Derleme	179	Mektup	5
Erken Görünümde Olan Çalışmalar	135	Veri kâğıdı	2
Kitap Bölümü	111	Tartışma	1
Editoryal Materyal	41	Not	1
Kitap İncelemesi	35		
Toplam Çalışma Sayısı: 4300			

Yayın türü bazında dağılıma bakıldığında, en fazla yayın türü yıl 3.273 eser ile dergi makalesidir.

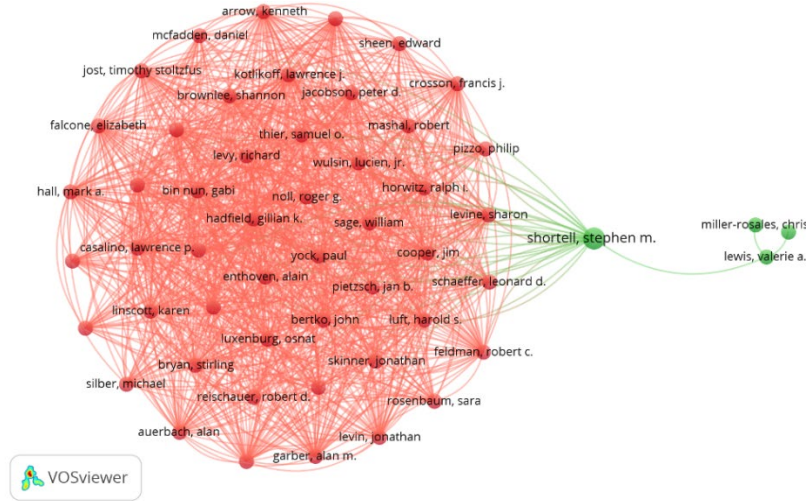
Tablo 3. Yayınlanan Eserlerin Yayın Diline İlişkin Dağılım

Yayın Dili	Yayın Sayısı	Yayın Dili	Yayın Sayısı
İngilizce	4.110	Türkçe	4
İspanyolca	79	İtalyanca	3
Portekizce	47	Bulgarca	1
Fransızca	22	Sırpça	1
Çince	11	Japonca	1
Rusça	10	Litvanca	1
Almanca	6	Polonyaca	1
Slovakça	1	Belirsiz	1
Ukraynaca	1		
Toplam Çalışma Sayısı: 4300			

Yayın dili bazında dağılıma bakıldığında, en fazla 4.110 eser ile İngilizce dilindedir.

4.1. Ortak Yazar Analizi

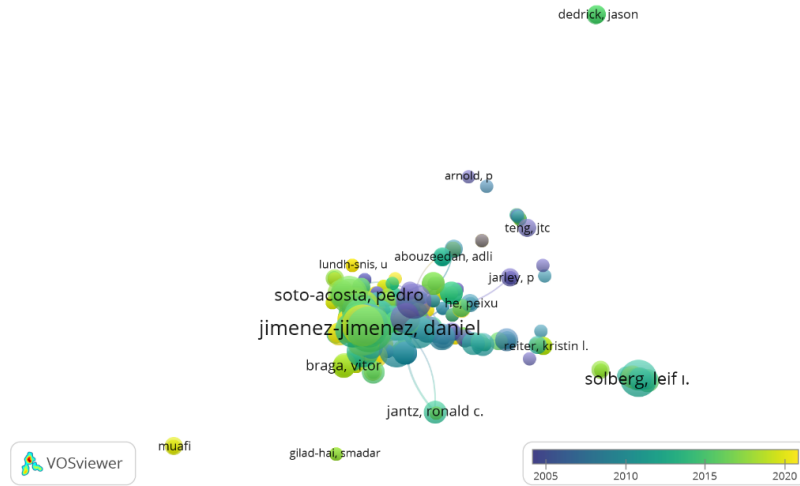
Yazarların ortak yazarlık analizi bağlamında, en çok bağlantılı yazarları belirleme amacıyla yayın ve atıf kriterini en az 1 yayın ve 1 atıf olacak şekilde sağlamak koşuluyla sunulan ortak yazar analizine ait 4.790 birim 2 küme ve 1.231 bağlantıdan oluşan ağ haritasına göre; eser sayısı en fazla olan yazarlar Jimenez-Jimenez, Daniel (12 eser, 509 atıf ve 15 toplam bağlantı gücü), Ali, Murad (10 eser, 393 atıf ve 16 toplam bağlantı gücü), Garcia-Morales, Victor J. (9 eser, 711 atıf ve 17 toplam bağlantı gücü) şeklindedir. Nonaka, I. 1 eser, 8.465 atıfa sahip olmasına rağmen toplam bağlantı gücü sayısı bulunmamaktadır. Damanpour, F. (7 eser, 5.449 atıf ve 4 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Shortell, Stephen M. (2 eser, 56 atıf ve 52 toplam bağlantı sayısına), Arrow, Kenneth; Auerbach, Alan; Bertko, John; Bin Nun, Gabi; Brownlee, Shannon; Brya, Stirling; Casalino, Lawrence P.; Cooper, Jim; Crosson, Francis J.; Enthoven, Alain; Falcone, Elizabeth; Feldman, Robert, C.; Fushs, Victor, R.; Garber, Alan, M.; Gold, Marther; Goldman, Dana; Hadfield, Gillian, K.; Hall, Mark A.; Hooven, Michael adlı yazarlar (1 eser, 54 atıf ve 49 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Yazarlar arası iş birliğini gösteren ağ haritası Şekil 1' de yer almaktadır.

Şekil 1. Ortak Yazar Bağlarına Ait Ağ Haritası

4.2. Yazarların Atıf Analizi

Atıf ağlarının katmanlaşma durumunu belirlemek amacıyla en az 1 yayın ve 1 atıf olacak şekilde bu kriteri sağlamak koşuluyla yazar atıf analizi bağlamında yıl bazlı katmanlaşma durumu belirlenmiştir. Analiz neticesinde aralarında bağlantı olduğu tespit edilen 3367 gözlem biriminde 83 küme ile 32.775 bağlantı gücü ve 36.619 toplam bağlantı gücü olduğu tespit edilmiştir. En çok atıfa sahip olan yazar 12 eser, 509 atıf ve 241 toplam bağlantı gücü sayısı ile Jimenez-Jimenez, Daniel olmuştur. Soto-Acosta, Pedro (8 eser, 707 atıf ve 114 toplam bağlantı gücüne), Solberg, Leif I. (8 eser, 131 atıf ve 65 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Gümüšoğlu, Lale (2 eser, 799 atıf ve 391 toplam bağlantı gücü) sayısı ile Türkiye'yi temsil etmiştir. Yazarların atıf bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumuna bakıldığında, 2005-2020 yılları arasında sınırlı kaldığı görülmüştür.

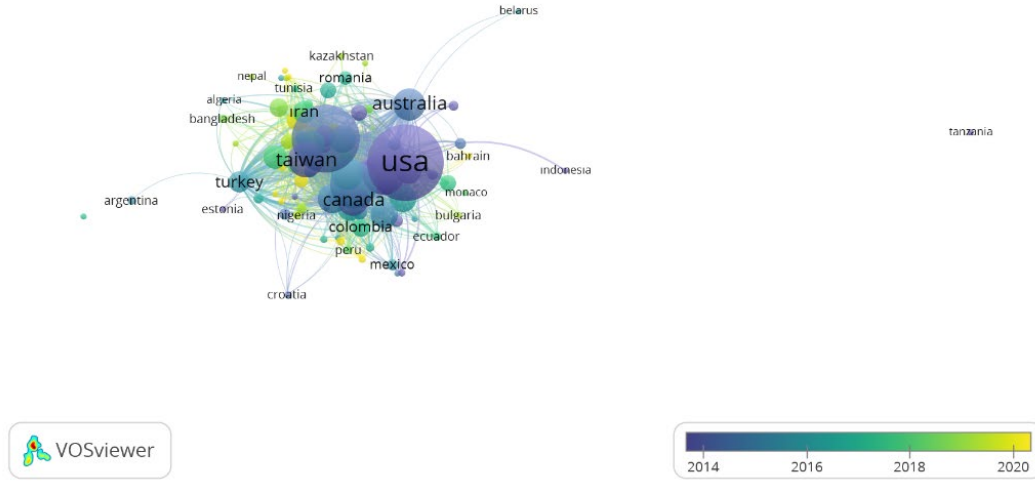

Şekil 2. Yazarların Atıf Bağlarının Yıl Bazında Katmanlaşma Durumu

4.3. Ülkelerin Atıf Analizi

Yayınlanan çalışmaların ülke bazlı atıflara ilişkin yıl bazlı katmanlaşma durumunu belirlemek üzere bir ülkenin en az 1 çalışma yayınlamış olması ve en az 1 atıf almış olma şartını taşımasına dikkat edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde arasında ilişki olduğu tespit edilen 91 gözlem birimi üzerinden analiz gerçekleştirilerek 14 küme olduğu, 1.260 bağlantı gücü ve 7.973 toplam bağlantı gücü olduğu

belirlenmiştir. Ülkelerden en fazla atıf alanlar; ABD (513 eser, 36.533 atıf ve 2.709 toplam bağlantı gücü), Çin (401 eser, 5.595 atıf ve 1.216 toplam bağlantı gücü), İspanya (192 eser, 7550 atıf ve 1382 toplam bağlantı gücü), İngiltere (162 eser, 7175 atıf ve 807 toplam bağlantı gücü), Almanya (93 eser, 2.716 atıf ve 557 toplam bağlantı gücü), Avustralya (90 eser, 3.078 atıf ve 440 toplam bağlantı gücü), Kanada (82 eser, 3886 atıf ve 489 toplam bağlantı gücü), Fransa (80 eser, 1.868 atıf ve 446 toplam bağlantı gücü), İran (46 eser, 645 atıf ve 230 toplam bağlantı gücü), Türkiye (41 eser, 2.265 atıf, 550 toplam bağlantı gücü) olarak tespit edilmiştir. Ülkelerin atıf bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumuna bakıldığında, 2014-2020 yılları arasında sınırlı kaldığı görülmektedir.

Şekil 3. Ülkelerin Atıf Bağlarının Yıl Bazında Katmanlaşma Durumu

4.4. Kurumların Bibliyometrik Eşleşme Analizi

Kurumların bibliyometrik eşleşme analizine dair kurumların bibliyografik eşleşme bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumunu tespit etmek amacıyla 1 kurumun en az 1 çalışma yayınlamış olması ve en az 1 atıf almış olması şartı ile aralarında ilişki olduğu tespit edilen 1.550 birim ile analiz gerçekleştirilen analiz sonucunda 48 küme, 14.163 bağlantı gücü ve 16.433 toplam bağlantı gücü olduğu tespit edilmiştir. Bibliyometrik eşleşmeler, çalışmanın ne kadar geniş bir kitleye dağıldığını belirlemek bakımından önem arz etmektedir. En çok eser 34 eser (40 atıf ve 71 toplam bağlantı gücü) ile Harbin Teknoloji Enstitüsü'ne aittir. Zhejiang Üniversitesi (24 eser, 104 atıf ve 72 toplam bağlantı gücüne), Valencia Politeknik Üniversitesi, Carolina Üniversitesi (16 eser, 489 atıf ve 47 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Bilkent Üniversitesi (3 eser, 835 atıf ve 270 toplam bağlantı gücü) ve Hacettepe Üniversitesi (3 eser, 801 atıf ve 257 toplam bağlantı gücü) ile Türkiye'yi temsil etmektedir. Kurumların bibliyografik eşleşme bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumuna bakıldığında, 2010-2020 yılları arasında sınırlı kaldığı tespit edilmiştir.

4.6. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi

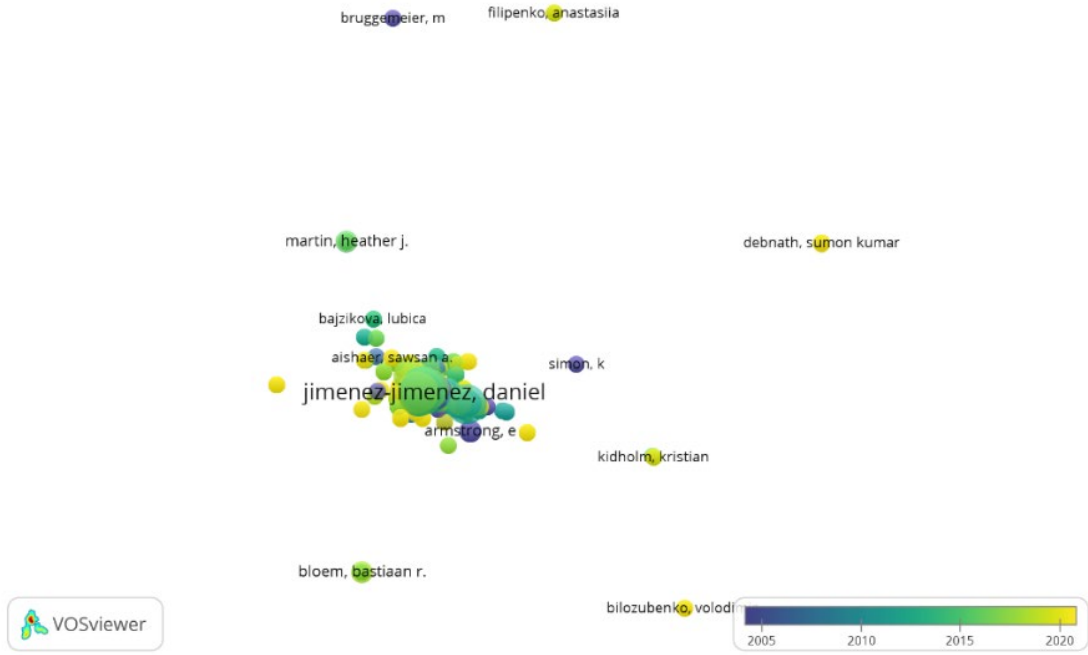
Bibliyografik eşleştirme, makaleleri paylaşılan referans sayısına göre birbirine bağlar (Vogel ve Güttel, 2012; Rodrigues Alves vd., 2018: 4). Bu önlem zaman içinde statiktir, anında kullanılabilir ve toplu alıntı gerektirmez. Bu anlamda bibliyografik eşleştirme, araştırma cephelerini haritalamak için en iyi tekniktir (Boyack ve Klavans, 2010; Rodrigues Alves vd., 2018: 6). Aralarında bağlantı bulunan ve en az 1 atıf almış olma şartını taşıyan 1.771 birim ile gerçekleştirilen analiz bağlamında 14 küme, 415.062 bağlantı ve 766.675 toplam bağlantı gücü olduğu tespit edilmiştir. 8.465 atıf ve 164 toplam bağlantı gücü ile Nonaka (1994), 3.545 atıf ve 2.508 toplam bağlantı gücü ile Damanpour (1991), 2.854 atıf ve 1.682 toplam bağlantı gücü ile Amabile (1996) en fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar olarak belirlenmiştir. 5.027 toplam bağlantı gücü ve 5 atıf ile de Castro vd. (2010), 4.790 toplam bağlantı gücü ve 32 atıf ile Rodrigues Alves vd. (2018), 4.745 toplam bağlantı gücü ve 1.489 atıf ile Crossan (2010) eserlerin toplam bağlantı gücünün en fazla olduğu eserler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 6. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Bağlarının Yıl Bazında Katmanlaşma Durumu

4.7. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi

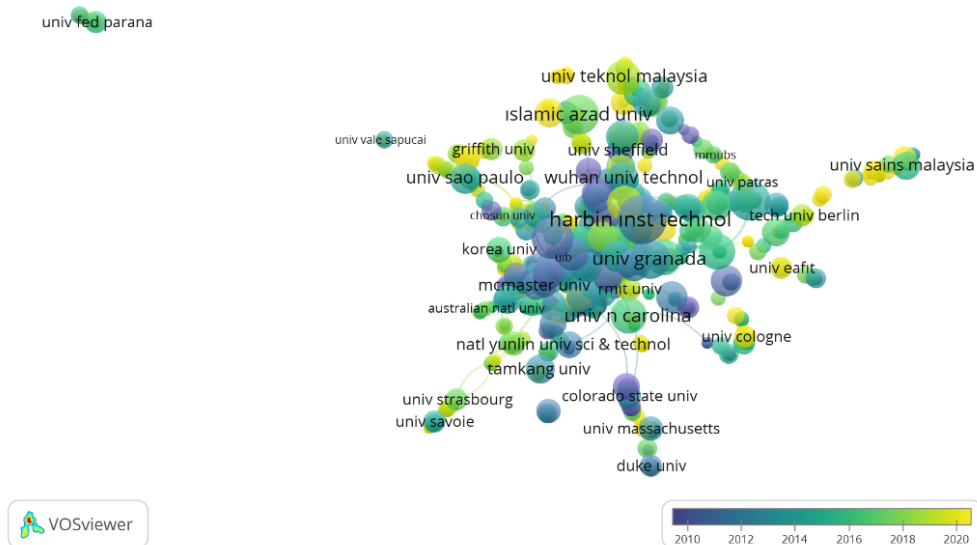
Çalışmada, en az 1 eser yayınlarak aynı zamanda 1 atıfa sahip olma şartını taşıyan yazarların bibliyografik eşleşme analizi bağlamında 4.498 birim, 40 küme, 2.518.616 bağlantı ve 6.324.593 toplam bağlantı gücü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazarlardan en fazla bibliyografik eşleşmeye sahip olan yazar 12 eser, 509 atıf ve 50.021 toplam bağlantı gücü ile Jimenez-Jimenez, Daniel'dir.

Şekil 7. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Bağlarının Yıl Bazında Katmanlaşma Durumu

4.8. Ortak Yazarların Kurumları Analizi

Atıf sayısı en az 1 seçilerek gerçekleştirilen 1.155 birim ile gerçekleştirilen analiz sonucunda toplamda 59 küme ve 2.828 bağlantı gücü ve 2.942 toplam bağlantı gücüne ulaşılmıştır. En fazla eser (34 eser, 40 atıf ve 6 toplam bağlantı gücü) ile Harbin Teknoloji Enstitüsü'ne aittir. Ardından Zhejiang Üniversitesi (24 eser, 104 atıf ve 11 toplam bağlantı gücü) ve 16 eser, 489 atıf ve 36 toplam bağlantı gücü ile Carolina Üniversitesi gelmektedir. En fazla atıf 2896 atıf sayısı ile Michigan Üniversitesi'ne aittir (2 eser ve 3 toplam bağlantı gücü). Toplam bağlantı gücü sayısı en fazla olan üniversite ise 50 toplam bağlantı gücü sayısı, 11 eser ve 986 atıf ile Stanford Üniversitesi'dir. Ortak yazarların kurumları arasındaki bağların yıl bazında katmanlaşma durumunun 2010-2020 yılları arasında sınırlı olduğu görülmektedir.

Şekil 8. Ortak Yazarların Kurumları Arasındaki Bağların Yıl Bazında Katmanlaşma Durumu

5. Sonuç ve Değerlendirme

01.06.2023 tarihinde analizleri gerçekleştirilen bu araştırmada, “Organizational Innovation (Örgütsel İnovasyon)” ile ilgili yapılan çalışmaların analizi görsel olarak sunularak çalışmanın etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Web of Science (WOS) veri tabanında 1980-2023 yıl aralığında taranmış olan çalışmaların bibliyometrik analizi için VOSviewer (Version 1.6.9) paket programı kullanılmıştır. Organizational innovation (örgütsel inovasyon) ile ilgili başlığın, içeriğinin ve anahtar kelimesinin tüm dillerde ve tüm yayın türlerinin taranması amaçlandığından 4.300 esere erişilerek analizler gerçekleştirilmiştir.

Yazarların ortak yazarlık analizi bağlamında, en çok bağlantılı yazarları belirleme amacıyla ortak yazar analizine ait 4.790 birim, 2 küme ve 1.231 bağlantıdan oluşan ağ haritasına göre eser sayısı en fazla olan yazarlar Jimenez-Jimenez, Daniel (12 eser, 509 atıf ve 15 toplam bağlantı gücü), Ali, Murad (10 eser, 393 atıf ve 16 toplam bağlantı gücü), Garcia-Morales, Victor, J. (9 eser, 711 atıf ve 17 toplam bağlantı gücü) şeklindedir. Nonaka, I. 1 eser, 8.465 atıfa sahip olmasına rağmen toplam bağlantı gücü sayısı bulunmamaktadır. Damanpour, F. (7 eser, 5.449 atıf ve 4 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Shortell, Stephen M. (2 eser, 56 atıf ve 52 toplam bağlantı sayısına), Arrow, Kenneth; Auerbach, Alan; Bertko, John; Bin Nun, Gabi; Brownlee, Shannon; Brya, Stirling; Casalino, Lawrence P.; Cooper, Jim; Crosson, Francis J.; Enthoven, Alain; Falcone, Elizabeth; Feldman, Robert, C.; Fushs, Victor, R.; Garber, Alan, M.; Gold, Marther; Goldman, Dana; Hadfield, Gillian, K.; Hall, Mark A.; Hooven, Michael adlı yazarlar (1 eser, 54 atıf ve 49 toplam bağlantı gücüne) sahiptir.

Atıf ağlarının katmanlaşma durumunu belirlemek amacıyla yazar atıf analizi bağlamında yıl bazlı katmanlaşma durumu tespit edilmiştir. Analiz neticesinde aralarında bağlantı olduğu tespit edilen 3.367 gözlem biriminde 83 küme ile 32.775 bağlantı gücü ve 36.619 toplam bağlantı gücü olduğu belirlenmiştir. 12 eser, 509 atıf ve 241 toplam bağlantı gücü sayısı ile Jimenez-Jimenez, Daniel en fazla atıf alan yazar olmuştur. Soto-Acosta, Pedro (8 eser, 707 atıf ve 114 toplam bağlantı gücüne), Solberg, Leif I. (8 eser, 131 atıf ve 65 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Gümüşoğlu, Lale (2 eser, 799 atıf ve 391 toplam bağlantı gücü) sayısı ile Türkiye’yi temsil etmiştir. En fazla atıf alan yazarlardan Martinez-Conesa, Soto-Acosta vd. (2017) inovasyon, kurumsal sosyal sorumluluk ve KOBİ araştırmalarına odaklanmış KOBİ’lerde yapmış oldukları ampirik bir araştırmada kurumsal sosyal sorumluluğun inovasyon ve firma performansı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Jimenez-Jimenez ve Sanz-Valle (2011) inovasyon, örgütsel öğrenme ve performans arasındaki ilişkiyi incelemiş ve çalışmalarında örgütsel öğrenme ile hem performans hem de yenilik arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda en fazla atıf alan yazarların çalışmalarında inovasyon ile performans kavramları üzerine odaklandıkları görülmektedir. İşletmelerin rekabetçi kalabilmesi ve büyüebilmesi için her iki kavram da kritik öneme sahiptir. İnovasyon, işletmenin performansını artırabilir ve performans ölçümleri, inovasyon süreçlerini izlemek ve iyileştirmek için kullanılabilir. Bu iki kavramın dengeli bir şekilde yönetilmesi, uzun vadeli başarı için kritik öneme sahiptir. Yazarların atıf bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumuna bakıldığında, 2005-2020 yılları arasında sınırlı kaldığı görülmüştür.

Yayınlanan çalışmaların ülke bazlı atıflara ilişkin yıl bazlı katmanlaşma durumunu belirlemek üzere bir ülkenin en az 1 çalışma yayınlanmış olması ve en az 1 atıf almış olma şartını taşımasına dikkat edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde arasında ilişki olduğu tespit edilen 91 gözlem birimi üzerinden analiz gerçekleştirilerek 14 küme olduğu, 1.260 bağlantı gücü ve 7.973 toplam bağlantı gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. ABD (513 eser, 36.533 atıf ve 2.709 toplam bağlantı gücü) ile toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserlerin bulunduğu ülke olmuştur. Bunun yanında Çin (401 eser, 5.595 atıf ve 1.216 toplam bağlantı gücüne), İspanya (192 eser, 7.550 atıf ve 1382 toplam bağlantı gücüne), İngiltere (162 eser, 7175 atıf ve 807 toplam bağlantı gücüne), Almanya (93 eser, 2.716 atıf ve 557 toplam bağlantı gücüne), Avustralya (90 eser, 3078 atıf ve 440 toplam bağlantı gücüne), Kanada (82 eser, 3886 atıf ve 489 toplam bağlantı gücüne), Fransa (80 eser, 1.868 atıf ve 446 toplam bağlantı gücüne), İran (46 eser, 645 atıf ve 230 toplam bağlantı gücüne), Türkiye (41 eser,

2265 atıf, 550 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Bu bağlamda ülke olarak örgütsel inovasyon kavramı üzerine yapılacak olan çalışmaları artırmamız gerekmektedir. Ülkelerin atıf bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumuna bakıldığında 2014-2020 yılları arasında sınırlı kaldığı görülmektedir.

Kurumların bibliyometrik eşleşme analizine dair kurumların bibliyografik eşleşme bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumunu tespit etmek amacıyla 1 kurumun en az 1 çalışma yayınlamış olması ve en az 1 atıf almış olması şartı ile aralarında ilişki olduğu tespit edilen 1.550 birim ile gerçekleştirilen analiz sonucunda 48 küme, 14.163 bağlantı gücü ve 16.433 toplam bağlantı gücü olduğu tespit edilmiştir. Bibliyometrik eşleşmeler, çalışmanın ne kadar geniş bir kitleye dağıldığını belirlemek bakımından önem arz etmektedir. En çok eser 34 eser (40 atıf ve 71 toplam bağlantı gücü) ile Harbin Teknoloji Enstitüsü'ne aittir. Zhejiang Üniversitesi (24 eser, 104 atıf ve 72 toplam bağlantı gücüne), Valencia Politeknik Üniversitesi, Carolina Üniversitesi (16 eser, 489 atıf ve 47 toplam bağlantı gücüne) sahiptir. Bilkent Üniversitesi (3 eser, 835 atıf ve 270 toplam bağlantı gücü) ve Hacettepe Üniversitesi (3 eser, 801 atıf ve 257 toplam bağlantı gücü) ile Türkiye'yi temsil etmektedir. Kurumların bibliyografik eşleşme bağlarının yıl bazında katmanlaşma durumuna bakıldığında 2010-2020 yılları arasında sınırlı kaldığı tespit edilmiştir.

Çalışmada en az 2 defa olmak koşuluyla aralarında ilişki bulunan ve en çok kullanılan anahtar kelimeler 1.025 birim, 41 küme, 5.930 bağlantı, 8.277 toplam bağlantı gücü açısından analiz edildiğinde, anahtar kelimelerden organizational innovation (örgütsel inovasyon) (756 tekrar, 1880 toplam bağlantı gücü sayısı), innovation (inovasyon) (437 tekrar ve 1.026 toplam bağlantı gücü sayısı), knowledge management (bilgi yönetimi) (92 tekrar, 264 toplam bağlantı gücü sayısı), organizational learning (örgütsel öğrenme) (73 tekrar ve 226 toplam bağlantı gücü sayısı), organizational performance (örgütsel performans) (72 tekrar ve 199 toplam bağlantı gücü sayısı), transformational leadership (dönüşümsel liderlik) (70 tekrar ve 193 toplam bağlantı gücü sayısı), technological innovation (teknolojik yenilik) (58 tekrar ve 161 toplam bağlantı gücü sayısı), organizational culture (örgüt kültürü) (57 tekrar ve 191 toplam bağlantı gücü sayısı), leadership (liderlik) (55 tekrar ve 173 toplam bağlantı gücü sayısı) olduğu tespit edilmiştir. En fazla atıf alan yazarların çalışmaları incelendiğinde de inovasyon ve performans kavramlarına odaklandıkları görülmüştür. Bu bağlamda çalışma bu yönüyle literatür ile tutarlıdır.

Bibliyografik eşleştirme, makaleleri paylaşılan referans sayısına göre birbirine bağlar (Vogel ve Güttel, 2012; akt. Rodrigues Alves vd., 2018: 6). Bu önlem zaman içinde statiktir, anında kullanılabilir ve toplu alıntı gerektirmez. Bu anlamda bibliyografik eşleştirme, araştırma cephelerini haritalamak için en iyi tekniktir (Boyack ve Klavans, 2010; akt. Rodrigues Alves vd., 2018: 6).

En fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar 8465 atıf ve 164 toplam bağlantı gücü ile Nonaka (1994), 3545 atıf ve 2508 toplam bağlantı gücü ile Damanpour (1991), 2854 atıf ve 1682 toplam bağlantı gücü ile Amabile (1996)'dır. 5027 toplam bağlantı gücü ve 5 atıf ile de Castro vd. (2010), 4790 toplam bağlantı gücü ve 32 atıf ile Rodrigues Alves vd. (2018), 4.745 toplam bağlantı gücü ve 1489 atıf ile Crossan (2010) toplam bağlantı gücünün en fazla olarak belirlendiği eserlerdir.

Çalışmada en az 1 eser yayınlayan aynı zamanda en az 1 atıf sahibi olma şartını taşıyan yazarların bibliyografik eşleşme analizi bağlamında 4.498 birim 40 küme 2.518.616 bağlantı ve 6.324.593 toplam bağlantı gücü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazarlardan en fazla bibliyografik eşleşmeye sahip olan yazar 12 eser, 509 atıf ve 50021 toplam bağlantı gücü ile Jimenez-Jimenez, Daniel'dir.

Atıf sayısı en az 1 seçilerek gerçekleştirilen 1155 birim ile gerçekleştirilen analiz sonucunda toplamda 59 küme ve 2.828 bağlantı gücü ve 2.942 toplam bağlantı gücüne ulaşılmıştır. En fazla eser (34 eser, 40 atıf ve 6 toplam bağlantı gücü) ile Harbin Teknoloji Enstitüsü'ne aittir. Ardından Zhejiang Üniversitesi (24 eser, 104 atıf ve 11 toplam bağlantı gücü) ve 16 eser, 489 atıf ve 36 toplam bağlantı gücü ile Carolina Üniversitesi gelmektedir. En fazla atıf 2896 atıf sayısı ile Michigan Üniversitesi'ne aittir (2 eser ve 3 toplam bağlantı gücü). Toplam bağlantı gücü sayısı en fazla olan üniversite ise 50 toplam bağlantı gücü sayısı, 11 eser ve 986 atıf ile Stanford Üniversitesi'dir. Ortak yazarların

kurumları arasındaki bağların yıl bazında katmanlaşma durumunun 2010-2020 yılları arasında sınırlı olduğu görülmektedir.

Yenilikçi örgütsel kavramların kullanımının bir örgütün rekabetçiliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu kanıtlanırsa da örgütsel inovasyonun tanımlanması ve ölçülmesine yönelik araştırmalar geride kalmaktadır (Armbruster vd., 2008). Bu araştırmada örgütsel inovasyon literatüründeki belirlenen boşluklardan biri örgütsel inovasyonun ölçümü ve değerlendirilmesi ile ilgilidir. Örgütsel inovasyonun etkilerini ölçmek ve değerlendirmek için daha iyi yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Örgütsel inovasyonun etkilerini ölçmek ve değerlendirmek için daha iyi yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle, inovasyonu teşvik eden kültürel faktörler ve bu faktörlerin nasıl yönetileceği üzerine odaklanan çalışmalara ihtiyaç vardır. Bunun yanında örgütsel inovasyon ve sosyal sorumluluk bağlamında değerlendirildiğinde, inovasyonun sadece kâr amaçlı değil, aynı zamanda sosyal sorumluluk açısından da nasıl etkili olabileceği üzerine çalışmaların artması gerekmektedir. İlave olarak örgütlerin iş modellerini yeniden düşünmelerini ve dönüştürmelerini sağlayan yenilikçi iş modeli örnekleri ve bu modellerin başarısının nedenleri üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu boşluklar, örgütsel inovasyon alanındaki gelecekteki araştırmalar için potansiyel fırsatlar sunmaktadır. Gelecekte yapılacak olan araştırmalar için farklı veri tabanları kullanılarak örgütsel yeniliklerin bir tipolojisi sunularak örgütsel yenilikleri ölçmeye yönelik farklı yaklaşımları ile ayrıca örgütsel inovasyon ile farklı yenilik türleri arasındaki etkiler karşılaştırılabilir. Ayrıca, örgütsel inovasyonun bir tipolojisi sunularak ölçüm yöntemleri ve farklı inovasyon türleri arasındaki ilişkiler üzerine odaklanan çalışmalar önerilebilir.

Kaynaklar

- Amabile, T. (1996). Creativity and innovation in organizations. Harvard Business School Background Note, 396-239.
- Armbruster, H., Bikfalvi, A., Kinkel, S. ve Lay, G. (2008). Organizational innovation: The challenge of measuring non-technical innovation in large-scale surveys. *Technovation*, 28(10), 644-657. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2008.03.003>
- Calantone, R. J., Cavusgil, S. ve Zhao, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance. *Industrial Marketing Management*, 31(6), 515-524. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(01\)00203-6](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(01)00203-6)
- Crossan, M. M. ve Apaydın, M. (2010). A multi-dimensional framework of organizational innovation: A systematic review of the literature. *Journal of Management Studies*, 47(6), 1154-1191. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2009.00880.x>
- Damanpour, F. (1991). Organizational Innovation: A meta-analysis of effects of determinants and moderators. *The Academy of Management Journal*, 34(3), 555-590. <https://www.jstor.org/stable/256406>
- Damanpour, F. (2020). Organizational innovation. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- de Castro, G.M., Verde, M.D., Sáez, P.L. ve López, J.E.N. (2010). Technological Innovation. *Technological Innovation* içinde (s. 46-72). Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230281462_3
- Jiménez-Jiménez, D. ve Sanz-Valle, R. (2011). Innovation, organizational learning, and performance. *Journal of Business Research*, 64(4), 408-417. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.09.010>
- Martinez-Conesa, I., Soto-Acosta, P. ve Palacios-Man, M. (2017). Corporate social responsibility and its effect on innovation and firm performance An empirical research in SMEs. *Journal of Cleaner Production*, 142(4), 2374-2383. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.11.038>
- Nonaka, I. (1994). A dynamic theory of organizational knowledge creation. *Organization Science*, 5(1), 14-37. <https://doi.org/10.1287/orsc.5.1.14>

- Rodrigues Alves, M. F., Vasconcelos Ribeiro Galina, S. ve Dobelin, S. (2018). Literature on organizational innovation: Past and future. *Innovation & Management Review*, 15(1), 2-19. <https://doi.org/10.1108/INMR-01-2018-001>
- Sipahi Döngül, E. (2023). Türkiye Cumhuriyeti üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(Özel Sayı), 117-127. <https://doi.org/10.33206/mjss.1353210>
- Van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2023, 05 Şubat). VOSviewer manual. VOSviewer: https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.19.pdf
- Zheng, W., Yang, B. Ve McLean, G. (2010). Linking organizational culture, structure, strategy, and organizational effectiveness: Mediating role of knowledge management. *Journal of Business Research*, 63(7), 763-771. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2009.06.005>

Liderin Güç Kaynaklarının Psikolojik Sözleşme Üzerindeki Etkisinde İletişim Doyumunun Aracı Rolü

The Mediating Role of Communication Satisfaction in the Effect of Leader's Power Sources on Psychological Contract

Murat KORKMAZ*
Mustafa ALTINTAŞ**

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1429322>

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
31.01.2024

Kabul Tarihi:
24.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Öz

Bu araştırmanın amacı, liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolünün belirlenmesidir. Nicel araştırma deseninin benimsendiği çalışmada örnekleme Yozgat'ta faaliyet gösteren küçük, orta ve büyük ölçekteki işletmelerde çalışanlar oluşturmaktadır. Veriler kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 338 kişiyle çevrimiçi anket yoluyla toplanmıştır. Toplanan verilerin analiz edilmesinde kısmi en küçük kareler yol analizi (PLS-SEM) tercih edilmiş olup Smart-PLS istatistik programı kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinden elde edilen bulgulara göre, liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolünün olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra liderin güç kaynakları iletişim doyumunu ve iletişim doyumunu da psikolojik sözleşmeyi etkilemektedir. Liderin güç kaynakları psikolojik sözleşmeyi %60 oranında ve iletişim doyumunu %56 oranında açıklamaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, liderin elinde bulundurduğu güç hem iletişim doyumunu güçlendirmekte hem de süreç içerisinde devam eden psikolojik sözleşmeyi anlamlı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liderin güç kaynakları, psikolojik sözleşme, iletişim doyumunu.

Abstract

The purpose of this study is to determine the mediating role of communication satisfaction in the effect of leader's power resources on psychological contract. In the study in which quantitative research design was adopted, the sample consists of employees working in small, medium and large-scale enterprises operating in Yozgat. The data were collected through an online survey with 338 people reached by convenience sampling method. Partial least squares path analysis (PLS-SEM) was preferred to analyses the collected data and the analysis was performed using Smart-PLS statistical software. According to the findings obtained from the research data, it was determined that communication satisfaction has a mediating role in the effect of leader power resources on psychological contract. In addition, leader's power resources affect communication satisfaction and communication satisfaction affects psychological contract. Leader's power resources explain the psychological contract by 60% and communication satisfaction by 56%. Considering the results obtained from the research, the power held by the leader both strengthens communication satisfaction and makes the ongoing psychological contract meaningful in the process.

Keywords: Leader's power sources, psychological contract, communication satisfaction.

Atıf / to Cite (APA): Korkmaz, M. ve Altıntaş, M. (2024). Liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracı rolü. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 133-153. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1429322>

* ORCID Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları, mercan99murat@gmail.com

** ORCID Öğr. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Çekerek Fuat Oktay Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, mustafaltintas40@gmail.com

Extended Abstract

Background:

Leaders are known as at the people who are at the top of organization, represent the organization, direct employees, establish external relations, and dominate the process. Leaders use the power resources available to them in order to manage the process in organizations and can have in effect on employees with these resources. The power resources of the leader can be perceived in different ways by the employees and it is thought to be effective on the psychological contract, which is the effective many factors from the recruitment process of an employee to his/her performance at work. Leaders increase the performance and motivation of employees by making unwritten contracts with them and contribute to the productivity on the organization. In this process, communication satisfaction between leaders and employees in important. At the end of a good communication process, satisfaction with communication contributes to the healthy progress of the process.

Research Purpose:

The purpose of this study is to determine the mediating role of communication satisfaction in the effect of the leader power resources on psychological contract. Leaders can fulfil or completely destroy the psychological contract expectations that employees perceive towards the organization thanks to the power resources they have. One of the most important elements in this process is communication satisfaction. A adequate and healthy communication process can make the psychological contract between the leader and the employee positive.

Methodology:

In this research, which is planned in quantitative research design, relationships between variables, effects, and mediation analyses were revealed according to the perceptions of employees working in the private sector enterprises. The population of the research was 338 participants working in small, medium, and large-scale enterprises operating in Yozgat province.

Findings:

Path analysis was used for the hypothesis tests of the study and it performed with 5000 sample bootstrap in Smart-PLS programme. Before the inclusion of the mediating variable in the model, the leader's power sources had a positive and significant effect on the psychological contract ($\beta=0.772$; $p<0.01$) and these values show the total effect. With the addition of communication satisfaction variable to the first model, it is seen that leader's power resources have a positive and significant effect on psychological contract ($\beta=0,334$; $p<0,01$). In addition to these effects, the VAF test was used to talk about the mediation effect and the VAF test result was found to be 36%. Therefore, it can be interpreted that communication satisfaction has a partial mediating role in the effect of leader's power resources on psychological contract.

Conclusion:

In this research, the mediating role of communication satisfaction in the effect of a leader's power sources on the psychological contract is shaped according to the perceptions of private sector employees. The survey of the research was applied not only in one enterprise but also in many private sector enterprises operating in Yozgat province. In addition, it is also aimed to measure the economic return of the leader's power sources and leadership based on the fact that leadership has an important place in today's world. It is known that organizations are formally established within the framework of certain rules and laws, but in the process of functioning, they are not only static like machines, but also have a dynamic structure because of the human element. Therefore, every behaviour, every process, every structure should progress proceed in accordance with the human element without allowing excessive disruptions. It is thought that this research will contribute to the accumulation of knowledge in the literature.

1. Giriş

Psikolojik sözleşme kavramı 1960'lerden sonra alan yazında yer almaya başlasa da 2000'lere kadar üzerinde çok fazla durulmamıştır (Özdaşlı ve Çelikkol, 2012). Çalışanların işverenleri ve örgütlerinden beklentisini daha iyi anlamak için geliştirilmiş olan psikolojik sözleşme kavramı, son yıllarda çeşitli çalışmalarda yaygın şekilde kullanılmıştır (Mimaroglu, 2008: 47).

Psikolojik sözleşme kavramından söz ederken işveren-çalışan ilişkisini genel bağlamda incelemek lazımdır. Endüstri ilişkilerinin işverenin odağından çalışanın odağına kaydığını ifade etmek yanlış değildir. Çalışanın bireysel gelişimini öne çıkaran bir anlayışın egemen olduğu söz konusu yaklaşımda işverenin güvenceden çok katma değer oluşturacak bir ödül sistemi oluşturması gerekmektedir. Öte yandan da çalışandan üretken davranışlarla ve bilhassa yaratıcı fikirler ile yenilikçi davranışlar göstermesi istenir. Bu sayede, psikolojik sözleşmeler çalışana kontrol ve iş güvencesi hislerini verir iken işvereni de çalışana devamlı olarak gözetmekten kurtarır (Aselage ve Eisenberger, 2003: 495).

Örgütlerin kendilerinin bir psikolojik sözleşmeleri olmamakla beraber, örgütü temsilen yönetim katındaki yöneticiler, psikolojik sözleşmenin bir parçası olurlar. Yönetici pozisyonundaki kişiler, çalışanların örgütlerine karşı yükümlülüğünün ne olduğunun onlara aktarılması hususunda önem arz eden rolde dirler. Örgütlerde karar verme ve uygulama görevini üzerlerine alan yöneticiler, çalışanlarla kurmuş oldukları iletişimde örgütsel politikaların yansımalarını açığa çıkarmaktadır. Bu çerçevede yöneticiler, psikolojik sözleşme bağlamında örgütlerinin birer temsilcileridir (Rousseau, 2001). 1980'lerden bu tarafa, giderek büyüyen rekabet ortamı ve hızlı bir biçimde gelişen teknoloji, her düzeyde çalışanlar arasındaki iş ilişkilerini değiştirip örgütleri yeniden yapılanmaya itmiştir. Söz konusu değişiklikler, yönetim bilimleri alan yazınında istihdam ilişkileri ve psikolojik sözleşmelerle ilgili araştırmalara da ilgiyi arttırmıştır (Chen vd., 2008: 527).

Bu araştırmada, liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık etkisi belirlenmeye çalışılmaktadır. İlgili alan yazın incelendiğinde, psikolojik sözleşme, iletişim doyumunu ve liderin gücü hakkında çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmekte olup birbiri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaların yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, ilgili alan yazın incelendiğinde psikolojik sözleşmenin karşılıklılık kuramıyla açıklanabileceği görülmektedir (Conway ve Coyle-Shapiro, 2006; Topaloğlu ve Arastaman, 2016). Bu bağlamda karşılıklılık kuramı temelinde liderlerin sahip oldukları güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinin bu kurama dayandırılabilmesi öne sürülebilir. Psikolojik sözleşmenin açıklanabileceği bir diğer kuram ise sosyal mübadele kuramıdır. Sosyal mübadele kuramında bireyler arası ilişkiler kaynak mübadelesi olarak görülmekte ve kuramın temel varsayımında taraflar arası ödüllendirme beklentisi kapsamında sosyal ilişkilerin olduğu bildirilmektedir. İlgili kuramda sadece maddi ve somut unsurlar değil maddi olmayan ve soyut ödüllendirme olgusu bulunmaktadır (Ertürk, 2014). Liderin elinde bulundurduğu güç kaynakları çalışanlara karşı bir tür sosyal mübadele kuramına dayanarak karşılıklı beklenti içerisinde kullanılan kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Liderler bunu yapmaya çalışırken çalışanlarla iyi bir iletişim içerisinde olmakta ve onların hem yapılan ödüllendirmeden ve işten memnuniyet duymasını hem de iletişim doyumuna ulaşmalarını sağlamaktadırlar.

Alan yazında yapılan çalışmalar ve ilgili kuramsal temellerden hareketle liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerinde etkili olabileceği ve iletişim doyumunun da bu etkide aracılık etkisinin olabileceği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, öncelikle araştırma modelinde yer alan değişkenlere ilişkin kavramsal çerçeveye ve aralarındaki ilişkilere yer verilmekte, ardından araştırmanın yöntem bilgisine ve araştırma bulgularına yer verilmekte, son kısımda ise sonuç, tartışma ve öneriler sunulmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Psikolojik Sözleşme

Psikolojik sözleşme, Levinson vd.'ne (1962) göre yazılı olmayan anlaşmalardaki karşılıklı beklentilerin toplamıdır (Jose, 2008: 4). İlgili alan yazında farklı zamanlarda öne sürülen görüşlere bakıldığında, psikolojik sözleşmenin beklenti, algı, inanç, taahhüt ve yükümlülükler toplamından oluşan bir kavram olduğu değerlendirilmektedir (Guest, 1998: 651). Başka sözleşmeler gibi psikolojik sözleşmelerin de çalışanla örgütleri arasındaki ilişkiler üzerinde ciddi bir etkisinin bulunduğu belirtilmekte olup, kimi zaman söz konusu etkiler açık bir biçimde görülmeyebilir (McDonald ve Makin, 2000: 85).

“Psikolojik sözleşme” kavramını ilk defa ABD’li davranış bilimci Argyris (1960), “Understanding of Organizational Behavior (Örgütsel Davranışı Anlamak)” isimli kitabıyla ortaya atmıştır ve yöneticiyle çalışanları arasındaki gizli ve resmi olmayan örtük anlaşmadan söz etmiştir (Argyris, 1960). Çalışanlar için kendi başına hareket etme serbestliği sağlanırsa, yeterli gelecek ücretler verilirse ve iş güvencesi sunulursa üretimdeki verimlilik artacaktır ve bununla birlikte üretimde de artış olacaktır; ayrıca çalışan şikâyetleri de azalacaktır (Argyris, 1964). Kavramın gelişmesine katkı sağlayan ilk çalışmalar (Argyris, 1960; Levinson vd., 1962; Schein, 1965; Kotter, 1973), “psikolojik sözleşme” kavramını, çalışanların yöneticileri ile arasındaki değişim ilişkisinin hükümleri ve şartlarıyla alakalı algıları şeklinde incelemeye almıştır (Kickul, 2001: 291).

Psikolojik sözleşme, çalışanların “ücret, eğitim ve yükselme imkânları, performans gereklilikleri, iş güvencesi, sosyal haklar, kariyer yönetimi vb.” istihdam ilişkileri ile alakalı inanç ya da algılarını içerir. Çalışanlarla yöneticilerinin bir sözleşmenin bulunduğu inanmaları için söz konusu inanç ya da algıların aynı yönde olmasına gerek yoktur. Çalışanın, gelecek ile alakalı yarar sunan bir taahhüt verildiğine, bunun karşılığı olarak bir katkıda bulunduğu ve bu sayede ileride yarar sağlamak üzere bir yükümlülük oluşturulduğuna inanması durumunda psikolojik sözleşme oluşur. Bu tür sözleşmeler bireye özgü, öznel ve karşılıklıdır (Millward ve Brewerton, 1999: 254). Psikolojik sözleşme, minimum taraflardan birinin, diğer taraftan gelecekle ilgili herhangi bir söz aldıklarına inanmaları durumunda söz konusu olur. Bu durumda karşı tarafa bir katkısı olmuş ve ileride yarar sağlayacağı düşünülen bir yükümlülük oluşmuştur (Rousseau, 1990: 390). Psikolojik sözleşme bireyle örgüt arasındaki ilişkilerde tarafların birbirinden ne alıp birbirine ne verecekleri ile alakalı beklentileri ortaya koydukları örtük bir sözleşmedir (Kotter, 1973: 92). Psikolojik sözleşme genel hatlarıyla çalışanlarla yöneticileri arasındaki karşılıklı zorunluluklara ilişkin algılar ve inançların bütünü ve istihdama yönelik ilişkilerin temelidir. Sözü geçen karşılıklı zorunluluk ilişkisi hem çalışanların yöneticilerine hem de yöneticilerin çalışanlarına karşı yükümlü olduğu durumları kapsamaktadır (Rousseau, 1995; Conway ve Briner, 2005).

Örgütler, otoritelerini ve kontrol sistemlerini kullanmak suretiyle beklentileri ortaya koymaktadır; çalışanlarının söz konusu beklentileri ne denli özümsemişine bakıp onları ödüllendirmektedir ya da cezalandırmaktadır. Çalışanlar ise örgütlerinde işlere ilgisizleşme, işe katılımı durdurma veya grev gibi yaptırımları kullanmak suretiyle örgütlerini etkilemektedir ve beklentilerinin karşılanmasına yönelik olarak örgütlerini zorlamaktadır. Bu durumda psikolojik sözleşmenin tarafı olanlar, adalet ve adil oyun algısına dayalı olarak harekete geçer ve reaksiyonlar verir (Lawless, 1979: 220). Bu bağlamda sosyal ilişkilerin tümünü bir mübadele süreci şeklinde gören ve “Sosyal mübadele” kavramını ilk defa kullanmış kişi olan Blau’a (1964) göre de temelde sosyal mübadele kuramı, belli bir ilişkideki bütün insanların denge ile adalet beklentisi içinde olduğunu savunur. Öte yandan, psikolojik sözleşmenin esasen Gouldner’ın (1960) karşılıklılık kuramı temelinde karşılıklı bir değişme ya da bir anlaşma ilişkisi olduğu da ifade edilebilir (Conway ve Coyle-Shapiro, 2006: 2). Psikolojik sözleşme kuramı, bir tarafın öteki tarafın reaksiyonlarına dayalı olmasından dolayı karşılıklığa değer veren sosyal mübadele kuramının bir parçasıdır. Bir tarafın diğeri ile ilişkili olarak sürece katılması, karşılıklılığı da beraberinde getirir. Taraflar dengeli bir ilişki kurmak ister ve söz konusu ilişki genel olarak kaynakların nispeten benzer biçimde mübadelesini

sağlar (Chambel vd., 2016: 80-81). Psikolojik sözleşme, örgütleriyle aralarındaki mübadele anlaşmasına ilişkin şartları kabul eden çalışanların inançları ile ilgilidir ve çalışanların, katkıları karşılığında örgütlerinin onlara kesin olarak söz verdikleri durumlara inandıklarında ortaya çıkmaktadır (De Vos ve Meganck, 2009: 47). Genel bir değerlendirme yapıldığında psikolojik sözleşme, “bilgi ve beceri geliştirme, bireyin motivasyonu, işverenle ve iş arkadaşlarıyla ilişkileri, icra etmesi istenen roller vb.” resmi bir iş akdinde açık bir biçimde tanımlanması güç olan ilişkileri ele almaktadır (Patrick, 2008: 10). Ayrıca Argyris (1960) ise psikolojik sözleşmenin, yöneticinin liderlik biçimini belli çalışma gruplarının ihtiyaçlarına uyacak biçimde biçimlendirdiğini savunmuştur. Bu sayede, psikolojik sözleşme, uygun liderlik davranışları için parametreleri belirleyip çalışan-yönetici ilişkilerini basit bir hale getirmiştir (Suazo, 2002: 3).

2.2. Liderin Güç Kaynakları

Liderlik tanımlarından anlaşılacağı üzere ve başarılı liderliğin niteliklerine bakıldığında güç; liderlerin liderlik sürecinde izleyicilerini arkalarından sürüklemek üzere kullanmış oldukları vasıtalandır. Liderleri yöneticilerden farklılaştıran başlıca nitelikler arasında yer alan etki etme, liderlerin sahip oldukları güç vasıtasıyla hayata dökülmektedir. Güç, gereksinim hissedilen kaynaklar üstünde gerçekleştirilen denetimle öteki insanları etkileme kapasitesinin bir göstergesidir ve liderliğin temel süreçlerinden biridir (Szilagyi, 1981: 444-445).

Liderlerin, altındakileri etkileyebilmek ve onların davranışlarını değiştirebilmek için kullanabilecekleri birtakım güç kaynakları bulunmaktadır. Alan yazın incelendiğinde French ve Raven’in (1959) liderlerin kullanabilecekleri güç kaynaklarını “ödüllendirme gücü, zorlayıcı güç, yasal güç, uzmanlık gücü ve karizmatik güç” olmak üzere temelde beş çeşit kapsamında sıraladığı görülmektedir (French ve Raven, 1959). Söz konusu sınıflandırma birtakım gelişimsel aşamalardan geçerek yeniden sınıflandırılmış ve bu kapsamda Raven (1965) tarafından bilgiye dayalı güç ilave edilmiştir (Wilson, 2005: 15). Bu güç kaynaklarını şöyle açıklamak mümkündür:

Ödüllendirme Gücü: Ödüllendirme gücü, liderlerin ellerindeki kabiliyet ve kaynaklara çalışanları ödüllendirmek için sahip oldukları ve gerekli olduğunda söz konusu kabiliyet ve kaynaklardan yararlanmalarıdır. Bunlar maaşın artması, yükselme, övgü alma, tanınma, daha çok sorumluluk verme, kârın paylaşılması, iş paylaşımı ve ayrıcalık tanıma şeklindedir. Ödüllendirme gücü, pozitif durumların elde edilmesi veya negatif durumların uzaklaştırılması şeklinde, ödüllendirici neticeleri dağıtma kabiliyetine dayanmaktadır (Mullins, 2010: 397; Varoğlu, 2013: 173).

Zorlayıcı Güç: Liderin gücü, korkutma ve yıldırma vasıtası şeklinde kullanmasıdır. Gruptaki üyeleri belli bir yönde davranışlara yöneltmek üzere başvuru maddi ve manevi zorlamalardır. Liderlerin cezalandırmayla kontrol etmesidir. Çok katı ya da tutarsız kullanıldığı zaman istenilmeyen neticeler doğurabilmektedir. Bu neticeler; maaşa zam yapılmaması, yükselme verilmemesi, imtiyazlı davranılmaması, istenmeyen iş dağılımıyla sorumlulukların verilmesi, arkadaşlık ilişkisinin ya da desteğinin çekilmesi ve azarlama ya da kovma şeklinde görülmektedir (Mullins, 2010: 398).

Yasal Güç: Yasal güç, liderlerin örgütteki rolünden ya da pozisyonundan dolayı çalışanları etkileme hakkının bulunduğu anlayışından kaynaklanmaktadır. Yasal güç, otoriteye dayanır ve örgütteki liderin rolü ile alakalıdır ve ayrıca “pozisyon gücü” biçiminde de belirtilmektedir (Mullins, 2010: 398; Varoğlu, 2013: 172-173).

Uzmanlık Gücü: Uzmanlık gücü, liderlerin ilgili oldukları konulardaki uzmanlık alanıyla sınırlandırılmıştır (Mullins, 2010: 398; Varoğlu, 2013: 174-175). Uzmanlık gücünü elinde bulundurarak bilgi verme ve tavsiyede bulunma konularında güvenilir bir kaynak olarak görülen liderlerin istekleri, çalışanlarca sorgulanmadan ya da açıklama beklenmeden gerçekleştirilmektedir (Yukl, 2010: 209).

Karizmatik Güç: Karizmatik güç, lidere bağlılık, saygı ve sadakat gösteren çalışanların, liderlerin taleplerine uygun davranarak onları sevindirmek istemesiyle oluşur (Yukl, 2010: 207). Bundan dolayı karizmatik güç, çalışanların kendisini liderle özdeşleştirmesiyle ilişkilidir. Lider, söz konusu gücü kullanıp çalışanlar üstünde “karizma” olarak ifadesini bulan çekicilikten, kişisel karakteristik özelliklerinin etkilerinden faydalanmaktadır (Mullins, 2010: 398; Varoğlu, 2013: 175).

Bilgi Gücü: Bilgi gücü, French ve Raven’in (1959) orijinal sınıflandırmasında uzmanlık gücünün bir alt türü olarak değerlendirilse de uzmanlık gücünden farklı olarak bilgi gücü, liderin çalışanları ikna etme gücüyle ve yaptıkları ile çalışanlar üstünde bıraktığı intibaya dayanır. Burada vurgulanmak istenen ayrım; liderin uzman olarak görülmesi sebebiyle duyulan itaatten ziyade liderin ortaya attığı argümanların mantıksal çerçevede açıklanabiliyor olması onu üstün kılmaktadır. Alt düzeyde çalışanlar liderlerin uygulamalarından etkilenip, sahip oldukları niteliklerden dolayı liderin üstün olduğunu kabul ederler (Wilson, 2005: 15).

Liderlerin, farklı biçimlerde sahip oldukları ya da kazanmış oldukları ve liderliği devam ettirebilmek için kullandıkları güç kaynakları; “bireyler arası, örgütsel ve toplumsal” şeklinde olmak üzere başlıca üç alandan oluşmaktadır (Watson, 2002). Söz konusu bu alanların her zaman birbirleri ile bağlantılı olduğu ve üçünün de ortak noktasının; sonuçları etkileyebilmeleri olduğu değerlendirilmektedir (Marturano ve Gosling, 2007: 129).

2.3. İletişim Doymu

İletişim, göndericinin tasarladığı detayların alıcının zihninde oluşmasıdır (Vecchio, 2006: 294). Bireylerin içinde buldukları çevrede meydana gelen hadiseler, beklentileri çerçevesinde duygusal değerlendirmelerde bulunmalarının sonucunda verdikleri reaksiyonlar ise “doym” kavramıyla ilişkilidir (Schneider, 1975: 461; Gray ve Laidlaw, 2004: 428). Alan yazına bakıldığında, “iletişim doymu” kavramını ilk defa Nielsen (1953) ile Level’in (1959) ortaya attığı görülmekte olup, kavram ile alakalı kapsamlı araştırmaları Downs ve Hazen (1977) yapmıştır. Downs ve Hazen (1977) “İletişim Doym Anketi” ismine sahip olan özgün bir ölçek kullanarak örgütsel iletişim doymunu; “iletişim ikliminden doym”, “ütle iletişimden doym”, “kurumsal bütünleşmeden doym”, “araç (medya) kalitesinden doym”, “bireysel geri bildirimden doym”, “kurum bilgisinden doym”, “yatay ve biçimsel olmayan iletişimden doym” ve “astla iletişimden doym” olarak sekiz alt boyut altında şekillendirmiştir (Downs ve Hazen, 1977: 69).

İletişim doymu kavramı, “örgütte meydana gelen iletişimin tüm halleri ile çalışanın bunlardan duyduğu bireysel memnuniyeti” şeklinde tanımlanmaktadır (Crino ve White, 1981; akt. Battey, 2010: 13). Meintjes (2012: 178) ise iletişim doymunu, bir örgütteki çalışanların alınmakta olan iletişim miktarından, türünden ve kalitesinden memnun kalma düzeyleri şeklinde tanımlamaktadır. Meintjes’in söz konusu tanımı Redding (1978: 429) ile aynıdır, yani iletişim doymu, bir çalışanın iletişim ortamının tümünde algıladığı genel memnuniyet seviyesidir (akt. Raaff, 2013: 48). Söz konusu tanım, örgütteki çalışanların kendi iletişimleri çerçevesindeki tecrübelerinden bir miktar memnuniyet hissettikleri bir örgütsel sistemde iletişim doymunun bulunduğunu göstermektedir (von Glasersfeld, 1991: 5; akt. Raaff, 2013: 48).

Örgütlerde iletişimin çıktısı olarak değerlendirilen iletişim doymu, ileti değişiminde beklentilerin gerçekleştirilmesine cevaben etkili bir durumdur. Ayrıca bireylerarası, grup ve örgütsel pozisyonlar arasındaki iletişimden çalışanın almış olduğu doymu da ortaya koyar (Mueller ve Lee, 2002: 221). İletişim doymu bugün örgütsel davranış ve iletişim alan yazınında üzerinde yoğunlaşılacak kritik bir husustur; bir çalışanın örgütün farklı iletişim uygulamalarından memnuniyet duyduğunu ortaya koyan kavramdır (Clampitt ve Girard, 1993: 84). İletişim doymu, iletişim etkileşimlerinden kaynaklı sosyo-duygusal bir sonuçtur ve doymdaki beklentiler çerçevesinde farklılaşmaktadır (Tsai ve Chuang, 2009: 826).

Çalışanların örgütte algıladıkları iletişimin genel doyum düzeyini tanımlayan iletişim doyumu kavramı, bireyin başkası ile ya da başkasının kendisi ile ne denli başarılı iletişim kurduğunu ortaya koyan bir doyum çeşididir (Thayer, 1968: 144; akt. Downs ve Hazen, 1977: 64). Etkili bir iletişimle iletişimden alınan doyum çalışanların “taahhüt ettikleri, güvendikleri, motive oldukları sağlıklı bir atmosfer” oluşturmakta ve böylece örgütün başarılı olup ilerlemesine yardım etmektedir (Banan ve Elewa, 2016: 63). Örgütte iyi bir iletişim sistemi kurulmadığı zaman çalışanlar faaliyetlerini birbirlerinden bağımsız ve kopuk bir biçimde yapmaya çalışmakta ve bunun sonucunda örgütsel amaçları elde etmek zorlaşmaktadır (Eroğlu, 2000: 123). Bu noktada örgütsel amaçları elde etmeyi sağlayan bir yol haritası olarak görülen iletişim doyumu (Sefton, 1999: 59) önem kazanmaktadır.

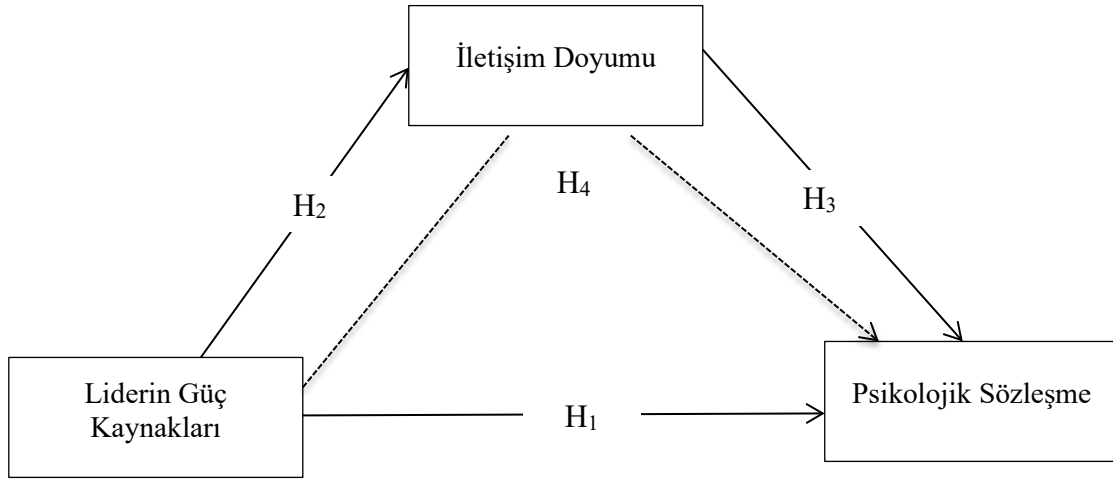
2.4. Liderin Güç Kaynakları, Psikolojik Sözleşme ve İletişim Doyumu Arasındaki İlişkiler

Bir örgütte işe alım sürecinden başlayarak süreç içerisinde çalışan ve yöneticilerin formal ve informal süreçleri bulunmaktadır. Formal süreçler işlerin nasıl yapılması gerektiğinden uyulması gereken kurallara birçok unsuru içerirken; informal süreçler ise yönetici-çalışan arasındaki ilişkileri, esneklikleri kapsamaktadır. Bir çalışanın örgütüne karşı bir duygu hissetmesinde en önemli faktör yöneticidir. Tekleab ve Taylor (2003) yöneticilerin, örgüt ve çalışan arasındaki ilişkide temsilci olarak algılandığını ve buna yönelik araştırmaların olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan bir çalışanın işe alım sürecinde ve bazı görevlere başlangıcında örgütüyle yapmış olduğu yazılı olmayan psikolojik sözleşmenin yönetici ve çalışan arasında gerçekleştirilen bir durum olduğu söylenebilir. Yönetici örgütü temsil ederken çalışanın süreç içerisindeki olumlu ve olumsuz düşünceleri hem yöneticisine hem de örgütüne karşı olabilmektedir. Shore ve Tetrick (1994) psikolojik sözleşmelerde yöneticinin muhatap olarak alındığını ve sözleşmenin sürdürülmesinde çalışanın hep yöneticiyi görmek istediğini belirtmektedir. Buradan yola çıkılarak liderliğin ve elinde bulundurduğu güç kaynaklarının psikolojik sözleşmelerde önemli olduğu söylenebilir. Flood vd. (2008) ise hem liderlik tarzlarının hem de insan kaynakları politikalarının ve uygulamalarının yönetiminin psikolojik sözleşme konusunda önemli bir role sahip olduğunu ifade etmektedir. Epitropaki (2013) grup odaklı liderlik davranışlarının üyeler tarafından pozitif bir şekilde algılandığını belirtirken Tabernero vd. (2009) ilişki odaklı liderliğin psikolojik sözleşmenin gelişiminde etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Alan yazındaki bu araştırmalara bakıldığında, bir liderin yaklaşım tarzları ve yöneticilik yaptığı örgütün yönetilebilmesi için kullandığı güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Liderin çalışanlarına karşı yaklaşımları çalışanın süreç içerisindeki davranışları üzerinde etkili olmakta ve Flood vd.’nin (2008) ifade ettiği gibi insan kaynakları politikalarının ve uygulamalarının yönetimde etkili olan liderin çalışanlarının daha verimli çalışabilmesi için etkin politikalar ortaya koyabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bir örgütün temel amacı sürekli kâr elde etmek, varlığını devam ettirmek ve sürekli ayakta kalmak iken bu amaçlara ilişkin liderlerin hem örgütünü hem de çalışanlarını düşünmesi gerekmektedir. Bu yüzden çalışan ve örgüt ilişkisinde liderler dengeyi esas almalı ve pozitif çıktılara ulaşmak için somut adımlar atmalıdır. Alan yazında yapılan araştırmalara bakıldığında Güler ve Cinnioğlu’nun (2020) araştırmasında otantik liderliğin psikolojik sözleşme üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan Gerçek’in (2018) araştırmasında babacan liderliğin psikolojik sözleşme üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu belirlenmiştir. Buradan yola çıkılarak liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu söylenebilir.

Araştırmanın aracı değişkeni olan iletişim doyumu noktasında ise liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinin bir kısmının iletişim doyumu üzerinden geçtiği düşünülmektedir. Bunun ortaya atılmasının sebebi çalışanların liderleriyle kurdukları iletişim ve iletişimden duydukları tatminden dolayı psikolojik sözleşmenin yerine getirildiği düşüncesidir. Şöyle ki bir lider çalışanlarına karşı belirli güç kaynakları kullanarak onların psikolojik sözleşmedeki maddelerini yerine getirmektedir. Aynı şekilde çalışanın da bunu yapması söz konusudur. Psikolojik sözleşme de herhangi bir somut sözleşme olmadığından bu durumun iletişimle sağlanabilmesi öngörülmektedir. Alan yazın incelendiğinde lider-üye etkileşiminin kalitesi ile iletişim doyumu

arasında yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür (Mueller ve Lee, 2002). Alan yazındaki birçok araştırmada liderliğin temelini iletişim olduğu ifade edilmektedir (Den Hartog ve Verburg, 1997; Awamleh ve Gardner, 1999; Towler, 2003; Frese vd., 2003). Ayrıca bazı araştırmalar ise liderlik tarzlarının etkin iletişim becerileri ve kişilerarası iletişim ile olan ilişkilerini incelemiş ve pozitif sonuçlar ortaya koymuştur (Fairhurst, 1993; Quick ve Macik-Frey, 2004). Liderlik ve iletişim üzerine oldukça geniş bir alan yazın olmasına rağmen liderliğin güç kaynaklarının kullanıldığı ve iletişimden tatmin duyulan araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Örneğin Terek vd. (2015) Sırbistan’da ilkökul öğretmenleriyle yaptıkları araştırmada liderliğin iletişim doyumu üzerinde pozitif yönlü etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayan kuramsal temeller ve alan yazında yer alan çalışmalar ışığında liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun rolünü gösteren araştırma modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolünün incelendiği bu araştırmada, sınanmak üzere aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H₂: Liderin güç kaynaklarının iletişim doyumu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H₃: İletişim doyumunun psikolojik sözleşme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır.

H₄: Liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolü vardır.

3. Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, evren ve örneklem, örnekleme ilişkin sosyo-demografik bilgiler ve veri toplama araçları sunulmuştur.

Bu araştırmanın etik kurallara uygunluğu için Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulundan 17.01.2024 tarihli, 193781 sayılı ve 10/31 karar nolu etik kurul onayı alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolünün belirlenmesidir. Nicel araştırma deseninde planlanan bu çalışmada özel sektör işletmelerinde çalışanların algılarına göre değişkenler arası ilişkiler, etkiler ve aracılık analizleri ortaya konulmuştur.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Yozgat ilinde faaliyet gösteren küçük, orta ve büyük ölçekteki işletmeler oluşturmaktadır. Yozgat ilinde Ticaret ve Sanayi Odası ile Organize Sanayi Bölgesine bağlı işletmelerin hedef alındığı bu araştırma, çeşitli işletmelerde görev yapan bireylerin düşüncelerine göre şekillendirilmiştir. Araştırmada Yozgat ili ölçeğinde liderin güç kaynakları, psikolojik sözleşme ve iletişim doyumunu değişkenleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yozgat ilinde Ticaret ve Sanayi Odası ile Organize Sanayi Bölgesine bağlı işletmelerde çalışanların sayısı Türkiye İş Kurumu İşgücü Piyasası Araştırması Yozgat 2022 Yılı Sonuç Raporuna (Türkiye İş Kurumu, 2023) göre 2022 yılı Temmuz ayı itibarıyla 30,524 kişi olarak bildirilmiştir. Buradan yola çıkılarak evreni 30,524 kişinin oluşturduğu ve örneklem sayısının ise Coşkun vd.'ne (2019) göre en az 384 kişi olması gerektiği belirlenmiştir. Bu araştırmanın Yozgat ilindeki bütün özel sektör çalışanlarını kapsamasının sebebi, Yozgat'ın küçük bir şehir olması, araştırmalarda etki büyüklüğünün gerçekleşmesinde yeterli örneklem sayısına ulaşamaması, bir işletmede araştırmaya katılım oranının düşük olması gibi sebeplerden dolayıdır. Bu amaçla Google Forms aracılığıyla oluşturulan anket formu Yozgat ilinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışan bireylere çevrimiçi bir şekilde ulaştırılmıştır. Araştırmada örnekleme tekniği olarak kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya 386 kişi katılım göstermiş olup Google formlarda oluşturulan anket formunda zorunlu tutulmayan kısımların bazı katılımcılar tarafından doldurulmaması, analiz aşamasında aşırı uç değerlere sahip anketlerin analiz dışında bırakılması gibi sebeplerle 48 anket çıkarılmış ve analizlere 338 veri ile devam edilmiştir. Araştırmaya katılanlara ait sosyo-demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-Demografik Bilgiler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	165	48,8
	Erkek	173	51,2
Yaş	18-24 Yaş Arası	132	39,1
	25-29 Yaş Arası	63	18,6
	30-34 Yaş Arası	53	15,7
	35-39 Yaş Arası	40	11,8
	40 Yaş ve Üzeri	50	14,8
Medeni Durum	Evli	157	46,4
	Bekâr	181	53,6
Öğrenim Durumu	İlköğretim	34	10,1
	Lise	195	57,7
	Ön Lisans	89	26,3
	Lisans ve üstü	20	5,9
Kurumda Çalışma Süresi	1-5 Yıl	174	51,5
	6-10 Yıl	72	21,3
	11-15 Yıl	51	15,1
	16-20 Yıl	22	6,5
	21 Yıl ve Üzeri	19	5,6
Meslekte Çalışma Süresi	1-5 Yıl	151	44,7
	6-10 Yıl	85	25,1
	11-15 Yıl	50	14,8
	16-20 Yıl	25	7,4
	21 Yıl ve Üzeri	27	8,0
Kurumda Yöneticilik Görevi	Var	60	17,8
	Yok	273	82,2
Çalışılan Kurumda Çalışan Kişi Sayısı	1-9 Kişi Arası	64	18,9
	10-49 Kişi Arası	112	33,1
	50-249 Kişi Arası	80	23,7
	250 Kişi ve Üzeri	82	24,3
Toplam		338	100

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de araştırmaya katılan bireylere ait detaylı sosyo-demografik bilgiler sunulmuştur. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri dikkate alındığında, katılımcıların ağırlıklı olarak erkeklerden (%51,2) oluştuğu; katılımcıların yaşlarının ağırlıklı olarak 18-24 yaş aralığında (%39,1) olduğu; katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%82,2) çalıştıkları kurumlarda yöneticilik görevi olmadığı ve öğrenim durumlarının lise (%57,7) olduğu görülmektedir. Diğer sosyo-demografik değişkenlere ilişkin detaylı bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada sosyo-demografik bilgiler formu, Örgütsel Güç Ölçeği, Psikolojik Sözleşme Ölçeği ve İletişim Doyumu Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Örgütsel Güç Ölçeği, Raven vd. (1998) tarafından geliştirilmiş olup Türkçeye uyarlaması Meydan (2010) tarafından yapılmıştır. İlgili ölçek 33 ifadeden ve 6 alt boyuttan oluşmakta olup 1-Kesinlikle Katılmıyorum / 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. 5’li likert yapıya sahip olan ölçekte “Amirim hakkımda iyi düşünüyorsa bu benim ödül almamı sağlayabilir.”, “İşyerimde geçmişte yarattığım bazı sorunları telafi edebilirim.” gibi ifadeler yer almaktadır.

Psikolojik Sözleşme Ölçeği, Demirkasımoğlu (2012) tarafından geliştirilmiş olup ilişkisel ve işlemsel olmak üzere 2 alt boyuttan ve 22 ifadeden oluşmaktadır. 1-Hiç Katılmıyorum / 5-Tamamen Katılıyorum şeklinde derecelendirilen ölçek 5’li likert yapıya sahip olup “Çalıştığım kurumdaki görevimi istediğim zaman bırakabilirim.”, “Çalıştığım kurumdaki işimin gereklerini asgari düzeyde yerine getiririm.” gibi ifadeler yer almaktadır.

İletişim Doyumu Ölçeği Downs ve Hazen (1977) tarafından geliştirilmiş olup Türkçeye uyarlaması Bal (2013) tarafından yapılmıştır. Bal’ın (2013) çalışmasında ilgili ölçek 5 alt boyuttan ve 25 ifadeden oluşmaktadır. 5’li likert yapıya sahip ölçek 1-Kesinlikle Katılmıyorum / 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekte “Kurum içi iletişim çalışanları kurum hedeflerine ulaşmak için motive ve teşvik eder.”, “Kurum içi iletişim faaliyetleri bende kuruma ait olma ve onunla bütünleşme hissi uyandırır.” gibi ifadeler yer almaktadır.

4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri, yapısal eşitlik modeli ve etki büyüklüğü ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

4.1. Ölçüm Modeli

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliklerini test etmek amacıyla Smart-PLS programında ölçüm yapılmıştır. Ölçeklerin geçerlikleri ve güvenilirlik katsayılarının yeterli olması, hipotez testlerinin yapılmasında önem arz etmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yüklerinin 0,50’nin üzerinde olması beklenmektedir. Hair vd.’ne (2017) göre geçerlik ve güvenilirlik için Cronbach’s Alpha katsayısı, Birleşik Güvenirlik (CR ve rho_A) değerlerinin 0,70’in üzerinde olması, Average Variance Extracted (AVE) değerinin 0,50’nin üzerinde olması beklenmektedir. Burada geçerlik ve güvenilirlik açısından birleşim ve ayrışma geçerliği test edilmiştir. Ölçeklerin faktör yük değerleri, geçerlik ve güvenilirlik değerleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Betimleyici İstatistikler, Faktör Yük Değerleri, Güvenirlilik ve Geçerlik

Değişken	Faktör Yük Değerleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Liderin Güç Kaynakları Ölçeği Cronbach's Alpha= 0,902; rho_A=0,903; CR=0,918; AVE=0,505					
LG3	0,687	3,627	0,962	0,400	-0,755
LG4	0,736	3,751	0,938	1,368	-1,086
LG5	0,717	3,867	0,892	0,850	-0,790
LG6	0,733	3,778	0,920	0,665	-0,803
LG7	0,700	3,675	0,982	0,901	-0,984
LG13	0,689	3,695	0,999	0,695	-0,931
LG17	0,714	3,657	0,949	0,766	-0,916
LG19	0,702	3,793	0,972	0,862	-0,913
LG20	0,697	3,680	0,960	0,834	-0,935
LG26	0,693	3,645	1,017	0,324	-0,856
LG28	0,747	3,728	0,931	0,553	-0,847
Psikolojik Sözleşme Ölçeği Cronbach's Alpha= 0,920; rho_A=0,922; CR=0,931; AVE=0,511; VIF=1,000					
Değişken	Faktör Yük Değerleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
PS7	0,719	3,757	0,936	0,901	-0,890
PS8	0,692	3,817	0,980	0,652	-0,894
PS9	0,715	3,725	0,922	0,678	-0,814
PS10	0,700	3,722	0,948	0,535	-0,778
PS11	0,774	3,728	0,925	1,400	-1,057
PS12	0,730	3,728	0,915	0,828	-0,901
PS13	0,726	3,784	0,862	1,502	-0,959
PS14	0,750	3,746	0,881	0,973	-0,837
PS15	0,715	3,784	0,855	1,448	-0,966
PS19	0,652	3,710	0,893	0,871	-0,798
PS20	0,714	3,704	0,930	0,989	-0,952
PS21	0,661	3,589	0,994	0,423	-0,865
PS22	0,735	3,666	0,912	0,615	-0,792
İletişim Doyumu Ölçeği Cronbach's Alpha= 0,955; rho_A=0,957; CR=0,959; AVE=0,516; VIF=1,000					
Değişken	Faktör Yük Değerleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
ID1	0,749	3,757	0,976	1,032	-1,012
ID2	0,744	3,683	0,941	0,292	-0,722
ID3	0,771	3,799	0,818	0,564	-0,622
ID4	0,710	3,923	0,863	0,973	-0,848
ID5	0,652	3,799	0,901	0,858	-0,812
ID8	0,704	3,746	0,901	0,543	-0,697
ID9	0,700	3,879	0,829	0,453	-0,585
ID11	0,631	3,914	0,901	0,800	-0,853
ID12	0,762	3,867	0,841	0,671	-0,673
ID13	0,771	3,885	0,937	0,649	-0,810
ID14	0,750	3,852	0,918	0,949	-0,856
ID15	0,769	3,769	0,951	1,018	-0,931
ID16	0,713	3,840	0,899	0,950	-0,905
ID17	0,710	3,790	0,887	0,761	-0,750
ID18	0,718	3,822	0,893	1,152	-0,947
ID19	0,722	3,831	0,903	1,369	-0,994
ID20	0,643	3,763	0,984	0,508	-0,859
ID21	0,643	3,678	1,014	0,563	-0,874
ID22	0,666	3,680	0,987	0,811	-0,899
ID23	0,740	3,831	0,866	0,835	-0,738
ID24	0,756	3,831	0,838	1,356	-0,915
ID25	0,748	3,825	0,902	0,711	-0,768

LG=Liderin Güç Kaynakları; PS=Psikolojik Sözleşme; ID=İletişim Doyumu

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de güvenilirlik, geçerlik ve doğrulayıcı faktör analizine ilişkin elde edilen bulgular yer almaktadır. Ölçekler her ne kadar birden fazla boyuta sahip olsa da kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesinde tek boyutlu olarak ele alınmıştır. Kara (2019) ölçeklerin ölçüm ve yapısal modellerinde birinci, ikinci ve yüksek seviyelerden oluştuğunu ifade etmekte ve bunun boyutlarla ilgili olduğunu belirtmektedir. Özellikle PLS-SEM analizlerinde ölçeklerin tek boyutlu olarak ele alınmasının analizin sonuçlarında farklılık oluşturmayacağı ifade edilmiştir. Bu araştırmada da ölçekler tek boyutlu olarak birinci seviyede kabul edilerek analiz gerçekleştirilmiştir. Modelden elde edilen uyum iyiliği değerlerine bakıldığında Standardize Edilmiş Ortalama Karekök Kalıntı (SRMR) değerinin 0,056 (SRMR<0,080); d_ ULS değerinin 3,349; d_ G değerinin 1,901; Ki-Kare değerinin 3,139; Normed Fit Index (NFI) değerinin ise 0,721 (NFI>0,80) olduğu görülmektedir. Byrne (2016) ilgili değerlerin alan yazın açısından uygun olduğunu ifade etmektedir. Uyum iyiliği değerlerinde d_ ULS ve d_ G değeri ile ilgili net bir ayırım olmadığı belirtilmektedir (Yıldız, 2021). Fakat bazı kaynaklar PLS-SEM’de uyum iyiliği değeri aranmaması gerektiğini ifade etmektedir (Olya, 2017). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modeli kullanılırken üst düzey değişkenlerden oluşan modellerde uyum iyiliği değerlerine gerek duyulmadığı da öne sürülen bir diğer durumdur (Henseler, 2018). Uyum iyiliği değerlerinin aranmaması doğrulayıcı faktör analizine engel değildir. Çünkü ölçüm modeliyle araştırma kapsamındaki modelin geçerlik durumu test edilmekte ve ona göre yapısal modele geçilmektedir. Ölçüm modelinde uygun değerler alamayan modelin yapısal modelinin uygulanması söz konusu değildir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Örgütsel Güç Kaynakları Ölçeğinden 22 ifade; Psikolojik Sözleşme Ölçeğinden 9 ifade ve İletişim Doyumu Ölçeğinden 3 ifade yeterli faktör yüküne sahip olmadığı ve geçerlik sonuçlarını azalttığı için analizden çıkartılmıştır. İlgili ölçek ifadelerinin analizden çıkarılmasının iki sebebi vardır. Birinci sebebi Smart-PLS programında analiz yapılırken ilk olarak ölçek ifadelerinin çapraz yükleri incelenir. Yıldız’a (2021: 66-72) göre her bir ölçek maddesinin kendi ölçeği altında faktör yükünü alması ve diğer değişkenlere göre aralarındaki farkın 0,1’den fazla olması gerekmektedir. Çapraz yükler tablosu incelendiğinde böyle bir duruma rastlanılmamıştır. Fakat geçerlik değerlerinin hala eşik değerinde olmadığı görülmüştür. Bu durumda da soru çıkartmanın ikinci sebebi devreye girmekte olup bu sebep ise AVE ve CR değerlerinin eşik değerlerinin altında kalmasıdır. AVE ve CR değerlerinin eşik değerlerinin altında kaldığı durumlarda ölçüm modelinden faktör yükü 0,40 ile 0,70 arasında olan ölçek ifadeleri ölçüm modelinden çıkarılarak modelin tekrar çalıştırılacağı ifade edilmektedir. AVE ve CR katsayıları eşik değere ulaşmaya kadar bu işlemler devam etmektedir. Bu araştırmada ise çapraz yüklerden herhangi bir problem olmadığı görülmüş ve AVE ve CR değerlerinin eşik değerleri dikkate alınarak yukarıda bahsedilen ölçek maddeleri analiz dışında bırakılmıştır. Tablo 2’de yer alan değerlere göre araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliğinin ve güvenilirliğinin sağlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Basıklık ve Çarpıklık katsayılarının +1,96 ile -1,96 arasında olması nedeniyle örneklem normal dağıldığı anlaşılmaktadır (Hair vd., 2017). Ayrıca analizden elde edilen VIF (Variance Inflation Factor) değerlerine bakıldığında 5’ten küçük olduğu görülmekte olup Hair vd. (2017) VIF değerinin 5’in altında olmasının doğrusallık problemi meydana getirmeyeceğini ifade etmiştir. Tablo 2’de verilen geçerlik değerlerinin yanı sıra ölçekler arasındaki ayırt ediciliğin hesaplanmasında Fornell-Larcker kriteri kullanılmaktadır. Bu kriterler Fornell ve Larcker tarafından geliştirilmiştir (Yıldız, 2021). Bunun yanı sıra Henseler vd. (2015), Fornell-Larcker ölçütü yerine yeni bir ayırıcı geçerlik olan Heterotrait-Monotrait (HTMT) görüşünü öne sürmüştür. Bu görüşe göre HTMT değerlerinin 0,90’ın üzerinde olmasının ayırt edicilik sorunlarını ortaya çıkarmakta olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 3. Fornell-Larcker Kriteri ve Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) Değerleri

Fornell-Larcker Criterion			Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT)				
	Liderin Güç Kaynakları	Psikolojik Sözleşme	İletişim Doyumu		Liderin Güç Kaynakları	Psikolojik Sözleşme	İletişim Doyumu
Liderin Güç Kaynakları	0,711	-	-	Liderin Güç Kaynakları	-	-	-
Psikolojik Sözleşme	0,772	0,715	-	Psikolojik Sözleşme	0,843	-	-
İletişim Doyumu	0,752	0,830	0,718	İletişim Doyumu	0,805	0,883	-

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Fornell-Larcker kriterinde değişkenlerin kesişim noktasında bulunan katsayılar ilgili değişkenlerin AVE katsayılarının karekökünü ifade etmekte olup diğer katsayılar ise değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarını ifade etmektedir. AVE karekök katsayıların, kendi satır ve sütundaki katsayılardan büyük olması gerektiği ifade edilmektedir (Yıldız, 2021). Tablo 3'te görüldüğü üzere değişkenlerin AVE karekökleri, değişkenler arası korelasyon katsayılarından küçük olduğu için Fornell-Larcker kriterine göre ayırım geçerliliği sağlanamamaktadır. Bu nedenle değişkenlerin ayırımı geçerliliği için Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) değerine de bakılmıştır. HTMT yaklaşımına göre ölçekte ayırımı geçerliliğinin olduğu da anlaşılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerde Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) ayırım geçerliliği sağlanmaktadır. İlgili değerler analiz için uygun bulunduğu yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıştır. Şekil 2'de yapısal eşitlik modeli yol diyagramı verilmektedir. İlgili analizlere ek olarak araştırma kapsamında kullanılan ölçeklere ilişkin R^2 ve Q^2 değerleri incelenmiştir. R^2 değeri, egzogen değişkenin endojen değişkenin yüzde kaçını açıkladığını gösteren değer iken Q^2 değeri ise yol katsayılarının gözlenen bir endojen değişkeni ne kadar iyi tahmin edebildiğini göstermektedir (Doğan, 2019: 97).¹ Sarstedt vd.'ne (2014) göre Q^2 değerinin sıfırın üzerinde olması, ölçeklerin kalitesi ve ölçülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Tablo 4'te ilgili değerler yer almaktadır.

Tablo 4. R^2 ve Q^2 Testi Sonuçları

	R^2	R^2 Adjusted	Q^2 (=1-SSE/SSO)
Psikolojik Sözleşme	0,595	0,594	0,373
İletişim Doyumu	0,566	0,565	0,287

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4'te görüldüğü üzere R^2 değerlerinin 0,50'den yüksek olduğu ve Q^2 değerlerinin ise sıfırın üzerinde olduğu görülmektedir. Alan yazında R^2 katsayısının 0,25 ve 0,50 arasında olmasının zayıf; 0,50 ile 0,75 arasında olması orta ve 0,75'in üzerinde olması güçlü bir açıklama oranı olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu değerlendirme yapılırken disiplin koşullarının dikkate alınması gerekmektedir. Bazı disiplinlerde %10'luk bir açıklama oranı bile çok güçlü olarak görülmektedir (Yıldız, 2021). Bir diğer etki büyüklüğü analizi ise f^2 katsayısıdır. Tablo 5'te f^2 katsayılarına ilişkin değerler verilmiştir.

Tablo 5. f^2 Testi Sonuçları

	Liderin Güç Kaynakları	Psikolojik Sözleşme	İletişim Doyumu
Liderin Güç Kaynakları	-	1,472	1,304

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

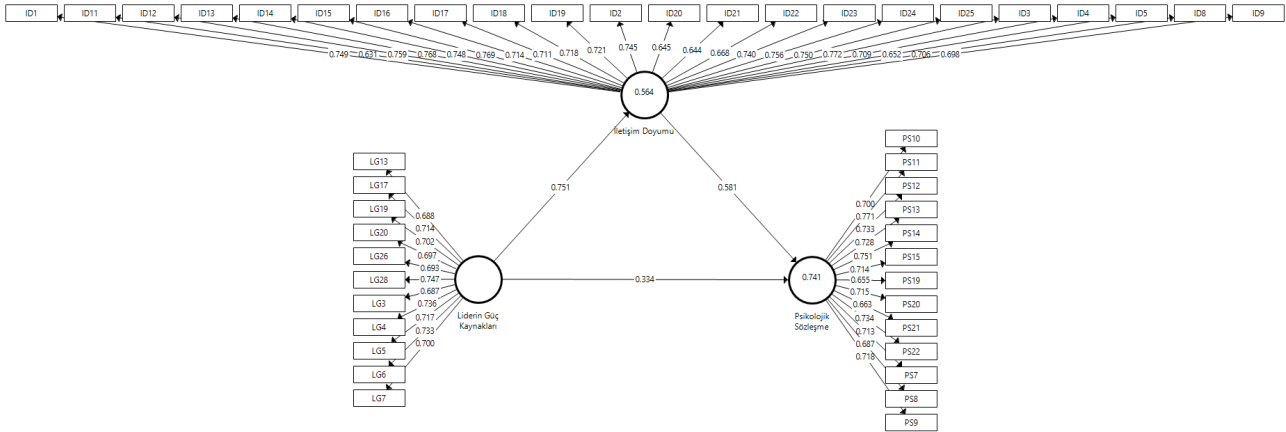
Tablo 5'te etki büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılan f^2 katsayıları verilmiştir. Cohen'e (1998) göre f^2 katsayısının 0,02 ve üzerinde olması düşük; 0,15 ve üzerinde olması orta ve 0,35'in

¹ Yapısal eşitlik modellemesinde bazı değişkenler hem bağımlı hem bağımsız değişken olabilir. Aynı anda hem bağımsız hem bağımlı değişken olan değişkenlere endojen denir. Sadece bağımsız olan değişkene ise egzogen değişken adı verilir.

üzerinde olması yüksek bir etki katsayısı olarak değerlendirilmektedir. Tablo 5’te verilen değerlerde etki büyüklüğü oranının yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

4.2. Yapısal Model-Hipotez Testleri

Araştırmanın bu kısmında araştırma modelinde değişkenler arasındaki ilişki yol analizi kullanılarak incelenmiştir. Yol analizi, Smart PLS programında 5000 örnekleme bootstrap ile gerçekleştirilmiştir. Analizden elde edilen β değerlerinin %5 anlamlılık düzeyinde önemli olup olmadığını belirlemek için t-testleri ve p-değerleri incelenmiştir. Şekil 2’de ise yapısal eşitlik modeli yol diyagramı verilmektedir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli Yol Diyagramı
Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’de liderin güç kaynakları, psikolojik sözleşme ve iletişim doymumu arasında oluşturulan yapısal eşitlik modeline yer verilmiştir. Tablo 6’da ise yapısal eşitlik modeli katsayıları verilmiştir.

Tablo 6. Hipotez Testi Sonuçları

Paths	Beta (β)	Standart Sapma	t-değerleri	%95 Güvenirlik	p
LG→PS (Toplam Etki)	0,772	0,032	24,475	(0,706; 0,822)	0,000
LG→PS (Direk Etki)	0,334	0,057	5,881	(0,228; 0,449)	0,000
LG→ID	0,751	0,052	14,534	(0,638; 0,840)	0,000
ID→PS	0,581	0,056	10,465	(0,459; 0,672)	0,000
LG→ID→PS (Dolaylı Etki)	0,437	0,045	9,622	(0,351; 0,531)	0,000

LG=Liderin Güç Kaynakları; PS=Psikolojik Sözleşme; ID=İletişim Doymumu

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6’da liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolünü gösteren katsayılar yer almaktadır. Aracılık testinin yapılmasında Bootstrap testi kullanılmıştır. Bootstrap testi Preacher ve Hayes (2004, 2008) tarafından geliştirilmiş olup yinelemeli parametrik olmayan bir test olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu yaklaşım kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesinde rahatlıkla kullanılmaktadır. Bootstrap testi, Sobel testine göre aracılık etkisinin ortaya çıkarılmasında daha net sonuçlar vermekte ve yüksek düzeyde istatistiksel güç göstermektedir. Hair vd. (2014) bootstrap testinin yapılmasında ilk olarak aracı değişkenin modele dâhil edilmeden yapıldığını ve böylece aracı değişken modele dâhil edildiğinde aracılık etkisini anlamının ve yorumlamanın daha kolay olduğunu ifade etmektedir. Aracı değişkenin modele dâhil edilmesinden önce liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerinde ($\beta=0,772$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı etkisi bulunmakta olup bu değerler toplam etkiyi göstermektedir. İlk modele iletişim doymumu değişkeninin eklenmesiyle birlikte liderin güç kaynaklarının psikolojik

sözleşme üzerinde ($\beta=0,334$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Liderin güç kaynaklarının iletişim doyumunu üzerinde ($\beta=0,751$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı etkisi ve iletişim doyumunun psikolojik sözleşme üzerinde ($\beta=0,581$; $p<0,01$) pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin olduğu görülmektedir. Aracılık etkisinden söz edebilmek için bu etkilerin yanı sıra bazı testlerin yapılması gerektiği alan yazında ifade edilmektedir. Aracılık etkisinde genelde Sobel testinin yapıldığı bilinmekte fakat bu teste son yıllarda eleştiriler getirilmektedir. Hair vd. (2017) Sobel testinin yerine VAF (Variance Accounted For) testinin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. VAF testi dolaylı etkinin toplam etkiyle dolaylı etkinin toplamına bölünmesiyle ortaya çıkmaktadır. VAF değeri %0 ile %100 arasında değişmekte olup %80'in üzerindeki değerler tam aracılık, %20 ile %80 arasında kısmi aracılık ve %20'nin altında aracılık etkisi olmadığını göstermektedir. Tablo 6'da görüldüğü üzere liderin güç kaynakları, psikolojik sözleşme ve iletişim doyumunu arasındaki dolaylı etki $\beta=0,437$, toplam etki ise $\beta=0,772$ 'dir. İlgili formüle göre hesaplama yapıldığında, VAF değeri %36 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun kısmi aracılık rolü vardır yorumu yapılabilir. Araştırma kapsamında kurulan bütün hipotezler kabul edilmiştir.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde psikolojik sözleşme, iletişim doyumunu ve liderin gücü hakkında birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Fakat birbiri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaların yetersiz olması göze çarpmaktadır. Alan yazında liderin elinde bulundurduğu güç kaynaklarına ilişkin olarak liderin becerilerine odaklanıldığı görülmektedir. Özellikle liderliğin belirli amaçlar doğrultusunda bireyleri harekete geçirme ve onları etkileme açısından bilimsel, teknik ve sanatsal yönüne odaklanan araştırmalar olduğu bilinmektedir (De Vries vd., 2010; Özkalp ve Kirel, 2013; Akyüz vd., 2015; Koçel, 2015). Diğer yandan psikolojik sözleşme kavramına bakıldığında çalışanların görev yaptıkları örgütün kendilerine olan borçlarına ilişkin bir kavramı ifade etmekte (Lambert vd., 2003) ve çalışanları birçok yönden etkilemektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde, psikolojik sözleşmenin karşılıklı kuramıyla açıklanabileceği ifade edilmekte olup (Conway ve Coyle-Shapiro, 2006) bireylerin birbirlerine karşı göstermiş oldukları davranışların "karşılık" temelinde incelendiği bildirilmektedir (Topaloğlu ve Arastaman, 2016). Liderlerin elinde bulundurduğu güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinin bu kurama dayandırılabilirliği öne sürülebilir. Araştırmanın aracı değişkeni olan iletişim doyumunu ise örgütsel iletişim sürecinde çalışanların ilişkiler ve amaçlar boyutunda yaşadığı doyum sürecini ifade etmektedir (Sefton, 1999). Buradan yola çıkılarak liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolü olduğu belirlenmiştir.

Liderler ellerinde var olan güç ve yetkiler sayesinde çalışanların işe alım sürecinden itibaren onlar üzerinde yönetici vasıfları sayesinde bir üstünlük kurmaktadır. Bunun sebebi çalışanların algısına göre liderlerin örgütün yöneticisi, karar vericisi, yönlendirici ve etkileyicisi olmalarından kaynaklanmaktadır. French ve Raven (1959), liderlerin takipçilerini etkileyebilmek ve yönlendirebilmek için ödül gücü, yasal güç, zorlayıcı güç, uzmanlık gücü ve karizmatik güç olmak üzere beş farklı şekilde güç kaynaklarını kullandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla liderler çalışanlarını elde tutmak ve onlardan maksimum düzeyde performans elde edebilmek için çeşitli güç kaynaklarını devreye sokmaktadır. Psikolojik sözleşmenin işe alımdan itibaren örgütle yapılan ve yazılı olmayan beklentiler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, liderler çalışanlarla arasındaki sözleşmenin uygulama noktasında gücü elinde bulunduran, yeri geldiğinde sözleşmedeki uygun unsurları yerine getirip örgütün amaçları doğrultusunda harekete geçiren kişi olarak görülebilir. Liderler güç kaynaklarını kullanırken çalışanlarla sağlıklı bir iletişim vasıtasıyla bunu yapmaları gerekmektedir.

Bu araştırmada, liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme üzerindeki etkisinde iletişim doyumunun aracılık rolü özel sektör çalışanlarının algılarına göre şekillendirilmiştir. Araştırmanın anketi sadece bir işletmede değil Yozgat'ta faaliyet gösteren birçok özel sektör işletmesinde uygulanmıştır. Bunun temel nedeni bir işletmede uygulama zorluğundan ziyade bölgenin gelişmekte olan yapısının profesyonel anlayışı tam olarak edinip edinmediğinin anlaşılabilmesi, farklı işletmelerdeki liderlik anlayışları, çalışanların sosyo-demografik özellikleriyle içerisinde bulunduğu evreni temsil edebilme gücü gibi birçok parametrenin test edilebilmesidir. Bunun yanı sıra liderin güç kaynaklarının ve liderliğin günümüz dünyasında önemli bir yere sahip olduğu gerçeğinden hareketle ekonomik anlamda getirisinin ölçülebilmesi de amaçlanmaktadır. Şöyle ki örgütler formal bir şekilde belirli kurallar, yasalar çerçevesinde kurulan kuruluşlar olduğu bilinmekte fakat işleyiş sürecinde sadece makinalar gibi durağan değil insan unsuru olduğundan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yüzden her davranışın, her sürecin, her yapının insan unsuruna uygun bir şekilde aşırı aksamalara izin vermeden ilerlemesi gerekmektedir.

Araştırmadan elde edilen veriler SmartPLS programı aracılığıyla analiz edilmiş olup yapısal eşitlik modeli kurulmuştur. Oluşturulan modelden elde edilen bulgular incelendiğinde liderin güç kaynaklarının psikolojik sözleşme ve iletişim doyumunu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan aracı değişken olan iletişim doyumunun psikolojik sözleşmeyi anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Örgütlerde psikolojik sözleşmenin taraflarından olan yönetici ve çalışanlar, aralarındaki iletişim sayesinde yaptıkları sözleşmeye uygunluğu sağlayabilmektedir. İlave olarak iletişim doyumunu da psikolojik sözleşmenin yordayıcılarından birisidir. Rousseau (2001) örgütlerin karar alma süreçlerinde önemli bir yere sahip olan yöneticilerin astları ile kurmuş oldukları iletişim sürecinin örgüt politikalarının yansımalarını ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Morrison ve Robinson (1997) ise liderler ve astları arasındaki sağlıklı bir mübadelenin iletişim sürecini kolaylaştırdığını ve bunun sonucunda psikolojik sözleşme ihlali algısının azaltıldığını ifade etmektedirler. Bu araştırmanın alan yazındaki araştırmalarla benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Ayrıca Kassing (2009) çalışma yaşamındaki personelin hissettiği iş ve iletişim doyumsuzluğunun kaynağının çoğu zaman yöneticilerle yaşadıkları uyumsuzluklar olduğunu belirtmektedir.

Araştırmanın kuramsal temelleri dikkate alındığında ise karşılıklılık kuramının yanı sıra sosyal mübadele kuramıyla açıklanabileceği öne sürülebilir. Sosyal mübadele kuramında bireyler arası ilişkiler kaynak mübadelesi olarak görülmekte ve kuramın temel varsayımında taraflar arası ödüllendirme beklentisi kapsamında sosyal ilişkilerin olduğu bildirilmektedir. İlgili kuramda sadece maddi ve somut unsurlar değil maddi olmayan ve soyut ödüllendirme olgusu bulunmaktadır (Ertürk, 2014). Liderin elinde bulundurduğu güç kaynakları psikolojik sözleşme ihlal edilmemesi amacıyla çalışanlara karşı bir tür sosyal mübadele kuramına dayanarak karşılıklı beklenti içerisinde olduğu söylenebilir. Liderler bunu yapmaya çalışırken çalışanlarla iyi bir iletişim içerisinde olmakta ve onların hem yapılan ödüllendirmeden ve işten memnuniyet duymasını hem de iletişim doyumuna ulaşmalarını sağlamaktadırlar. Bu araştırmada çalışanların algılarına göre liderin güç kaynaklarını elinde bulundurduğu, psikolojik sözleşmenin sağlandığı ve ihlal edilmediği, yüksek bir iletişim doyumunun var olduğu söylenebilir. Bu yüzden hem araştırmacılara hem de örgüt yöneticilerine tavsiyeler açısından etkinlik ve verimliliğin artırılması ve sürdürülebilmesi için çalışanlarla iletişim doyumunun sürekliliğinin sağlanması, işe alımdan itibaren geçerli olan psikolojik sözleşmenin ihlal edilmemesi önerilebilir. Özellikle değişen dünyada insan unsurunun sosyal bir varlık olduğu göz önünde bulundurularak çalışanların performansı ve motivasyonu açısından liderin elinde bulundurduğu gücü kontrollü bir şekilde kullanması, dengeyi esas alması, örgütün amaçlarından sapmaması tavsiye edilebilir. Araştırmacılar açısından ise bu araştırmanın bağımlı değişkeni olan psikolojik sözleşmenin liderin güç kaynakları ve iletişim doyumuyla birlikte araştırılması alan yazındaki bilgi birikimine katkı sağlayacağı düşünülmekle birlikte farklı örneklerde değişik öncül ve ardıllarla birlikte araştırılması alan açısından faydalı olacaktır.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bazı sınırlılıklar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle araştırmacının kesitsel bir yapıda olduğu, belirli bir katılımcı kitlesiyle ve zaman diliminde yapıldığı dikkate alınmalıdır. Bu durumlardan dolayı araştırma bulgularının genellendirilebilmesi için farklı araştırma tasarımlarıyla farklı örneklemelerde araştırmalar yapılarak alan yazına katkı sağlanabilir. Ayrıca Yozgat şehrinin gelişmekte olan küçük bir şehir statüsünde olduğu göz önünde bulundularak profesyonel örgütlerde ve özellikle kamu örgütlerinde benzer araştırmaların yapılması yönetim yazını açısından önemli görülmektedir. Sınırlılıkların ortadan kaldırılması bilimsel araştırmalarda genel olarak pek mümkün gözükmesine de sayıca fazla araştırmaların yapılması, benzer veya farklı bulguların ortaya konulması, sınırlılıkların ortadan kaldırılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. İnsan unsurunun en önemli unsur olduğu çalışma yaşamında bu araştırmadaki değişkenlerin farklı değişkenler dâhil edilerek araştırılması ve örgütsel düzeyde yansımaları alan yazın adına sevindirici olacaktır.

Kaynaklar

- Akyüz, B., Kaya, N. ve Aravi, B. (2015). Kamu çalışanlarının iş tatmini üzerinde liderin güç kaynaklarının rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 71-90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/43594/533778>
- Argyris, C. (1960). *Understanding organizational behavior*. The Dorsey Press. <https://psycnet.apa.org/record/1960-07517-000>
- Argyris, C. (1964). *Integrating the individual and the organization*. John Wiley and Sons, Inc. <https://doi.org/10.1177/001316446602600242>
- Aselage, J. ve Eisenberger, R. (2003). Perceived organizational support and psychological contracts: A theoretical integration. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 491-509. <https://doi.org/10.1002/job.211>
- Awamleh, R. ve Gardner, W. L. (1999). Perceptions of leader charisma and effectiveness: The effects of vision content, delivery, and organizational performance. *The Leadership Quarterly*, 10(3), 345-373. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(99\)00022-3](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(99)00022-3)
- Bal, G. C. (2013). Sağlık kurumlarında iletişim doyumu üzerine bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 107-125. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28409/302282?publisher=selcuk>
- Banan, S. H. A. E. ve Elewa, A. H. (2016). The relationship between clinical instructor's communication satisfaction and their organizational commitment at the faculty of Nursing-Cairo University. *IOSR Journal of Nursing and Health Science*, 5(5), 62-68. <https://doi.org/10.9790/1959-0505016268>
- Batthey, B. W. (2010). *Manual for job-communication satisfaction-importance (JCSI) questionnaire*. XLibris.
- Blau, P. M. (1964). *Exchange and power in social life*. Wiley.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (Third edition). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315757421>
- Chambel, M. J., Lorente, L., Carvalho, V. ve Martinez, I. M. (2016). Psychological contract profiles among permanent and temporary agency workers. *Journal of Managerial Psychology*, 31(1), 79-94. <https://doi.org/10.1108/JMP-02-2014-0070>
- Chen, Z. X., Tsui, A. S. ve Zhong, L. (2008). Reactions to psychological contract breach: A dual perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 527-548. <https://doi.org/10.1002/job.481>
- Clampitt, P. G. ve Girard, D. (1993). Communication satisfaction: A useful construct? *Journal of Communication*, 1(2), 84-102. <https://doi.org/10.1080/15456879309367255>
- Cohen, J. (1998). *Statistical power analysis for the behavioural sciences*. Lawrence Erlbaum Associates (2nd Edition). Hillsdale. <https://doi.org/10.4324/9780203771587>
- Conway, N. ve Briner, R. B. (2005). *Understanding psychological contracts at work*. (1st edition). Oxford University Press.

- Conway, N. ve Coyle-Shapiro, J. A. M. (2006). Reciprocity and psychological contracts: employee performance and contract fulfillment. *Paper presented at the Academy of Management, Best Conference Paper*. <https://doi.org/10.5465/ambpp.2006.22898644>
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Sakarya Yayıncılık.
- De Vos, A. ve Meganck, A. (2009). What HR managers do versus what employees value: Exploring both parties' views on retention management from a psychological contract perspective. *Personnel Review*, 38(1), 45-60. <https://doi.org/10.1108/00483480910920705>
- De Vries, R. E., Bakker-Pieper, A. ve Oostenveld, W. (2010). Leadership=communication? The relations of leaders' communication styles with leadership styles, knowledge sharing and leadership outcomes. *Journal of Business and Psychology*, 25(3), 367-380. <https://doi.org/10.1007/s10869-009-9140-2>
- Demirkasımoğlu, N. (2012). *Kamu ve özel ilköğretim okulu sınıf öğretmenlerinin psikolojik sözleşme algıları ve iş çevresine uyum düzeyleri ile ilişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Den Hartog, D. N. ve Verburg, R. M. (1997). Charisma and rhetoric: Communicative techniques of international business leaders. *The Leadership Quarterly*, 8(4), 355-391. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(97\)90020-5](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(97)90020-5)
- Doğan, D. (2019). *SmartPLS ile veri analizi* (2. Baskı). Zet Yayınları.
- Downs, C. W. ve Hazen, M. D. (1977). A factor analytic study of communication satisfaction. *Journal of Business Communication*, 14(3), 63-73. <https://doi.org/10.1177/002194367701400306>
- Epitropaki, O. (2013). A multi-level investigation of psychological contract breach and organizational identification through the lens of perceived organizational membership: Testing a moderated-mediated model. *Journal of Organizational Behavior*, 34(1), 65-86. <https://doi.org/10.1002/job.1793>
- Eroğlu, F. (2000). *Davranış bilimleri*. Beta Yayınları.
- Ertürk, E. (2014). *Sosyal mübadele teorisi bağlamında güç mesafesi ve örgütsel adalet algılamalarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Fairhurst, G. T. (1993). The leader-member exchange patterns of women leaders in industry: A discourse analysis. *Communication Monographs*, 60(4), 321-351. <https://doi.org/10.1080/03637759309376316>
- Flood, P. C., Ramamoorthy, N., McDermott, A. ve Conway, E. (2008). Leadership, human resource management and the content of the psychological contract. *LINK Working Paper Series*, WP:03-08.
- French, J. R. P. ve Raven, B. (1959). The Bases of social power. D. Cartwright ve A. Zander (Ed.). *Studies in Social Power* içinde (150-164). Ann Arbor, MI, University of Michigan.
- Frese, M., Beimeel, S. ve Schoenborn, S. (2003). Action training for charismatic leadership: Two evaluations of studies of a commercial training module on inspirational communication of a vision. *Personnel Psychology*, 56(3), 671-697. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00754.x>
- Gerçek, M. (2018). Yöneticilerin babacan (paternalist) liderlik davranışlarının psikolojik sözleşme bağlamındaki beklentileri üzerindeki etkilerine yönelik bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 101-118. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.390533>
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25, 161-178. <https://doi.org/10.2307/2092623>
- Gray, J. ve Laidlaw, H. (2004). Improving the measurement of communication satisfaction. *Management Communication Quarterly*, 17, 425-448. <https://doi.org/10.1177/089331890325798>
- Guest, D. E. (1998). Is the psychological contract worth taking seriously?. *Journal of Organizational Behavior*, 19, 649-664. <https://www.jstor.org/stable/3100281>

- Güler, M. ve Cinnioğlu, H. (2020). Otel işletmeleri çalışanlarının algıladıkları otantik liderlik davranışının psikolojik sözleşme ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Antalya örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3808-3824. <https://www.tutad.org/index.php/tutad/article/view/388/386>
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling* (1st ed.). Thousand Oaks: Sage.
- Hair, J. F., Matthews, L. M., Matthews, R. L. ve Sarstedt, M. (2017). PLS-SEM or CB-SEM: Updated guidelines on which method to use. *International Journal of Multivariate Data Analysis*, 1(2), 107-123. <https://doi.org/10.1504/IJMDA.2017.087624>
- Henseler, J. (2018). Partial least squares path modeling: Quo vadis? *Quality & Quantity*, 52(1), 1-8. <https://doi.org/10.1007/s11135-018-0689-6>
- Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Jose, M. (2008). A study of the effect of psychological contract on organizational commitment among temporary and permanent employees in organizations. *Journal of Contemporary Research in Management*, 1, 4-12.
- Kara, A. (2019). *Etik iklimin işten ayrılma niyeti ile ilişkisinde algılanan örgütsel desteğin aracı rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kassing, J. W. (2009). Breaking the chain of command: Making sense of employee circumvention. *The Journal of Business Communication*, 46(3), 311-334. <https://doi.org/10.1177/0021943609333521>
- Kickul, J. (2001). When organizations break their promises: Employee reactions to unfair processes and treatment. *Journal of Business Ethics*, 29, 289-307. <https://www.jstor.org/stable/25074464>
- Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği* (16. Basım), Beta Yayınevi.
- Kotter J. P. (1973). The psychological contract: Managing the joining-up process. *California Management Review*, 15(3), 91-99. <https://doi.org/10.2307/41164442>
- Lambert, L. S., Edwards, J. R. ve Cable, D. M. (2003). Breach and fulfillment of the psychological contract: A comparison of traditional and expanded views. *Personnel Psychology*, 56(1), 895-934. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00244.x>
- Lawless, D. J. (1979). *Organizational behaviour the psychology of effective management*. Second Edition, printed in the united states of Americas.
- Levinson, H., Price, C. R., Munden, K. J., Mandl, H. J. ve Solley, C. M. (1962). *Men, management, and mental health*. Harvard University Press.
- Marturano, A. ve Gosling, J. (2007). *Leadership: The key concepts*. Antony Rowe Ltd., Wiltshire, Great Britain.
- McDonald, D. J. ve Makin, P. J. (2000). The psychological contract, organisational commitment and job satisfaction of temporary staff. *Leadership & Organization Development Journal*, 21(2), 84-91. <https://doi.org/10.1108/01437730010318174>
- Meydan, C. H. (2010). *Örgüt kültürü, örgütsel güç ve örgütsel adalet algılarının bireyin iş tatmini ve örgüte bağlılığı üzerine etkisi: Kamuda bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kara Harp Okulu (KHO), Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Millward, L. J. ve Brewerton, P. M. (1999). Contractors and their psychological contracts. *British Journal of Management*, 10, 253-274. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.00131>
- Mimaroglu, H. (2008). Psikolojik sözleşmenin personelin tutum ve davranışlarına etkileri: Tıbbi satış temsilcileri üzerinde bir araştırma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Morrison, E. W. ve Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops. *Academy of Management Review*, 22(1), 226-256. <https://doi.org/10.2307/259230>

- Mueller, B. H. ve Lee, J. (2002). Leader-Member exchange and organizational communication satisfaction in multiple contexts. *The Journal of Business Communication*, 39(2), 220-244. <https://doi.org/10.1177/002194360203900204>
- Mullins, L. J. (2010). *Management & organizational behavior* (9th Edition). Pearson Education Limited.
- Olya, H. (2017). *Partial least squares based structural equation modeling (PLS-SEM)*. Global Conference on Services Management, 3-7 October, Volterra, Italy.
- Özdaşlı, K. ve Çelikkol, Ö. (2012). Psikolojik sözleşme: Kavramsal çerçeve ve bir içerik analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 141-154. <https://dergipark.org.tr/pub/makusobed/issue/19439/206748>
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2013). *Örgütsel davranış*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Patrick, H. (2008). Psychological contract and employment relationship. *The Icfai University Journal of Organizational Behavior*, 7(4), 7-24. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1284775
- Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, and Computers*, 36, 717-731. <https://doi.org/10.3758/BF03206553>
- Preacher, K. J. ve Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40, 879-891. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.3.879>
- Quick, J. C. ve Macik-Frey, M. (2004). Behind the mask: Coaching through deep interpersonal communication. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 56(2), 67-74. <https://doi.org/10.1037/1061-4087.56.2.67>
- Raaff, D. (2013). *Communication satisfaction within the lecturer and student relationship* (Unpublished Master Thesis). South Africa: Johannesburg University.
- Raven, B. H. (1965). Social influence and power. İçinde I. D. Steiner ve M. Fishbein (Ed.), *Current studies in social psychology* (371-382). Holt, Reinhart & Winston.
- Raven, B. H., Schwarzwald, J. ve Koslowsky, M. (1998). Conceptualizing and measuring a power/interaction model of interpersonal influence. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(4), 307-332. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1998.tb01708.x>
- Rousseau, D. (1995). *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*. Sage publications.
- Rousseau, D. M. (2001). Schema, promise and mutuality: The building blocks of the psychological contract. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74(4), 511-541. <https://doi.org/10.1348/096317901167505>
- Rousseau, D.M. (1990). New hire perceptions of their own and their employer's obligations: A study of psychological contracts. *Journal of Organizational Behavior*, 11, 389-400. <https://www.jstor.org/stable/2488162>
- Sarstedt, M., Ringle, C. M., Henseler, J. ve Hair, J. F. (2014). *On the emancipation of PLS-SEM: A commentary on rigdon* (2012). *Long Range Planning*, 47(3), 154-160. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2014.02.007>
- Schein, E. H. (1965). *Organizational psychology*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Schneider, B. (1975). Organizational climates: An essay. *Personnel Psychology*, 28(4), 447-479. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01386.x>
- Sefton, L. A. (1999). *Does increased employee participation affect job satisfaction, communication satisfaction and organizational commitment?: A quantitative study incorporating the views of both management and non-management*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Southern Illinois University at Carbondale, USA.
- Shore, L.M. ve Tetrick, L. E. (1994). *The psychological contract as an explanatory framework in the employment relationship*. C.L. Cooper and D.M. Rousseau (Ed.), Trends in Organizational Behavior, 1, Chichester: John Wiley & Sons.

- Suazo, M. M. (2002). An examination of antecedents and consequences of psychological contract breach. (Unpublished Master Thesis). School of Business and the Faculty of the Graduate School of the University of Kansas.
- Szilagyi, D. A. Jr. (1981). *Management and performance*. Goodyear Publishing, Santa Monica-California, USA.
- Taberbero, C., Chambel, M. J., Curren, L. ve Arana, J. M. (2009). The role of task-oriented versus relationship-oriented leadership on normative contract and group performance. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 37(10), 1391-1404. <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.10.1391>
- Tekleab, A.G. ve Taylor, M. S. (2003). Aren't there two parties in an employment relationship? Antecedents and consequences of organization-employee agreement on contract obligations and violations. *Journal of Organizational Behavior*, 24(5), 585-608. <https://www.jstor.org/stable/4093707>
- Terek, E., Nikolic, M., Gligorovic, B., Glusac, D. ve Tasic, I. (2015). The effect of leadership on the communication satisfaction of primary school teachers in Serbia. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(1), 73-84. <https://doi.org/10.12738/estp.2015.1.2511>
- Topaloğlu, H. ve Arastaman, G. (2016). Örgütlerde psikolojik sözleşme üzerine kuramsal bir değerlendirme. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 25-36. <http://ihead.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/27733/292800>
- Towler, A. J. (2003). Effects of charismatic influence training on attitudes, behavior, and performance. *Personnel Psychology*, 56(2), 363-381. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2003.tb00154.x>
- Tsai, M. ve Chuang, S. S. (2009). An integrated process model of communication satisfaction and organizational outcomes. *Social Behavior And Personality*, 37(6), 825-834. <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.6.825>
- Türkiye İş Kurumu (2023). Erişim Adresi: <https://media.iskur.gov.tr/66936/yozyat.pdf> Erişim Tarihi 18.07.2023
- Varoğlu, D. (2013). Örgütlerde güç ve politika, E. Özkalp ve Ç. Kirel (ed.). *Örgütsel davranış içinde* (s. 168-191). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Vecchio, R. P. (2006). *Organizational behavior: Core concepts* (6th edition), Mason: Thomson/South-Western.
- Watson, T. J. (2002). *Organising and managing work: Organisational, managerial and strategic behaviour in theory and practice*. Prentice Hall.
- Wilson, K. E. (2005). *The likelihood of use and acceptability of social power bases in school consultation*. Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of North Carolina State University for the Degree of Doctor of Philosophy in Social Psychology, Raleigh.
- Yıldız, E. (2021). *SmartPLS ile yapısal eşitlik modellemesi reflektif ve formatif yapılar* (2. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Yukl, G. (2010). *Leadership in organizations*. (7th Edition), Pearson Education Limited.

Evrimsel Ekonomik Coğrafya Perspektifinden Turizm Destinasyonlarının Evrimi, Krizler ve Dirençlilik Bağlamında Antalya Örneği*

Evolution of Tourism Destinations from the Perspective of Evolutionary Economic Geography, Antalya Case in the Context of Crises and Resilience

İsmet GÜNEY**
Mehmet SOMUNCU***

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1415073>

Öz

Makale Bilgileri
Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
05.01.2024

Kabul Tarihi:
08.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Turizm sektöründe yaşanan krizler turizme odaklı bölgesel ekonomilerin mekânsal görünümüne yansımaktadır. Bu çalışmada, ulusal ve de küresel düzeyde önemli bir destinasyon olan Antalya'daki turizm kümelenmelerinde krizlerin oluşturduğu mekân organizasyonundaki değişimler araştırılmaktadır. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Birinci aşamada mekânsal istatistiğe dayalı kümelenmelerin tespiti için ArcGIS programında en yakın komşu analizi yapılmıştır. İkinci aşamada kümelenmelerin evrimi için mülakat verileri NVIVO programında kodlanma yapılmış ve ardından betimsel analiz yapılmıştır. Üçüncü aşamada farklı türde ve yapıdaki kümelenmelerin krizlere karşı dirençliliğinin belirlenmesi için ölçekler uygulanmış ve SPSS programında ANOVA testi yapılmıştır. Sonuç olarak bir bölgede farklı dönemlerde oluşum, gelişim ve değişimler gösteren kümelenmeler bulunmuştur. Kümelenmeler farklı konaklama sistemleri ve turizm pratikleri geliştirmişlerdir. Bunun sebebi farklı dönemlerde uygulanan ulusal ve yerel ölçekteki turizm politikaları, krizler ve talepte meydana gelen yapısal değişimler olmuştur. Araştırmanın en önemli sonucu kriz esnasında farklı kümelenmelerde uygulanan hayatta kalma pratikleri saptanarak gelecekte yaşanması muhtemel krizler için önemli kazanımlar olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon gelişimi, kümelenme, yer seçimi, karma yöntem, Antalya.

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
05.01.2024

Accepted:
08.02.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

Crises experienced in the tourism sector are reflected in the spatial appearance of regional economies focused on tourism. This research explains the changes in space organization caused by crises in tourism clusters in Antalya, an important destination at national and global levels. Mixed method was used in the research. In the first stage, nearest neighbor analysis was performed in the ArcGIS program to detect clusters based on spatial statistics. In the second stage, interview data were coded in the NVIVO program for the evolution of clusters, and then descriptive analysis was carried out. In the third stage, scales were applied to determine the resilience of clusters of different types and structures against crises and ANOVA test was conducted in the SPSS program. As a result, clusters that showed formation, development and changes in different periods were found in a region. Clusters have developed different accommodation systems and tourism practices. The reason for this has been national and local tourism policies implemented in different periods, crises and structural changes in demand. The most important result of the research is that the survival practices applied in crises occurring in different clusters are determined and determined as important gains for possible crises in the future.

Keywords: Destination development, clustering, location selection, mixed method, Antalya.

Atıf/ to Cite (APA): Güney, İ. ve Somuncu, M. (2024). Evrimsel ekonomik coğrafya perspektifinden turizm destinasyonlarının evrimi, krizler ve dirençlilik bağlamında Antalya örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 154-181. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1415073>

* Bu makale, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı'nda 04.11.2021 tarihinde tamamlanan "Evrimsel Ekonomik Coğrafya Perspektifinden Turizm Destinasyonlarının Evrimi, Krizler ve Dirençlilik Bağlamında Antalya Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, AMYO, Turizm ve Seyahat Böl., ismet.guney@erdogan.edu.tr

*** ORCID Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, DTCF, Coğrafya Bölümü, somuncu@ankara.edu.tr

Extended Abstract

Introduction and Research Questions and Purpose:

Turkey has become an important destination on a global scale in recent years (United Nations World Tourism Organization, 2018, 2019, 2020). Turkey generates a considerable portion of its national income from tourism revenues. In this context, possible crises in the tourism sector pose an important problem for sustainable growth policies. Therefore, due to various factors such as consumers' complex preferences, rapid changes in marketing techniques, intense competition, epidemics, social movements, and regional and global problems, the future of the sector and the region in many destinations may not survive as a result of possible crises. For this reason, the answer to the following question is basically sought in the research: Where are the clusters formed by accommodation facilities in Antalya, how did they evolve during the formation process, and what is their resilience against possible future crises? Thanks to this research question, the spatial *evolution of* tourism-based *clusters* in Antalya was analyzed, and *their resilience against* the crises that occurred during the road dependency process and the possible crises that may occur in the future was examined.

Literature Review:

In the literature review, it has been determined that the relevant studies in the field are grouped into three groups. In the first group, there are studies on the *clusters* formed by tourism supply resources in various regions of Antalya (Zaman, 2005; Sayın, 2017; Erkuş Öztürk, 2008; Göçen, 2013). The second group includes studies on the *evolution* and development of Antalya as a destination (Ekici, 2013; Yazar, 2017; Kapan, 2018; Özyurt, 2018; Akıncıoğlu, 1996). The third group consists of studies that closely address the tourism sector in Antalya in the context of *crises* and *resilience* (Çakır, 2002; Gürses, 2007; Sarkım, 2007; Topuz, 2009; Akkaşoğlu and Met, 2013; Ongun, 2004; Demirtaş, 2017; Keleş, 2018; Demiray, 2019). As a result of the literature review, many studies on the tourism phenomenon in Antalya Province were identified, but no study was found that addressed the concepts of *clustering*, *destination evolution*, and *resilience*, which are used together within the scope of this research, at the determined spatial scale (Table 1). The use of these three concepts together at a certain scale allows the space to be analyzed over all time periods. For this reason, the expectation of contributing to the related literature by revealing a different perspective on tourism constituted the important motivation of this research.

Methodology:

In the research, the *nested design*, which is frequently used in the *mixed method* approach that allows the use of quantitative and qualitative data together to understand and explain the problem, was preferred (Creswell, 2017; Creswell and Plano Clark, 2018). Quantitative techniques were used to identify cluster areas, qualitative techniques were used to understand destination evolution, and quantitative techniques were used to explain the resilience of clusters. Purposive sampling was used for the evolution of clusters section of the research, which requires qualitative data analysis. For the resilience of clusters part of the research, which requires quantitative data analysis, a probability sampling strategy was chosen. For this reason, while applying the developed scale form, individuals representing the universe were determined by random sampling. The determination of clustering at the location was carried out with the ArcGIS program, and nearest neighbor analysis was applied. Interview data for destination evolution were subjected to descriptive analysis with the Nvivo program. The scale developed for the resilience of clusters was analyzed by ANOVA and post-hoc LSD analysis in SPSS.

Results and Conclusions:

The results of the research show that the formation of such different spatial units related to tourism at the microscale plays an important role in the efficiency of management and policies. For this reason, the research provides a detailed and in-depth historical perspective for making and implementing tourism policies in the area. Therefore, it provides an effective and efficient contribution for implementation and management. The findings in this context can form an important basis for tourism plans and policies both locally and nationally. Because the tourism sector is the most sensitive sector to crises due to its structure, resilience against crises is vital for sustainable tourism.

1. Giriş

Toplumsal sistemler mobilite, küreselleşme, sosyal medya, yeni toplumsal hareketler, salgınlar, iklim değişikliği, doğal afetler, ekonomik sıkıntılar vb. dinamiklerle bilinmeyen yeni durumla karşılaşarak geliştirmekte ve yeni haller almaktadır. Toplumdaki değişimler veya dönüşümlerle ortaya çıkan yeni durumlar, oluşum sürecinin hızı ve mekânına göre kriz olarak algılanabilir. Bu durum genellikle değişim zor olduğunda veya zaman aldığında görülmektedir (Özoran, 2017). Krizlerin ardından toplumsal olgular isim değiştirmese de toplumun yeni yapısı, üretim biçimi, ilişkileri, zaman ve mekân gibi temel dinamiklere bağlı olarak farklı nitelikler alıp işlevsel olarak değişmekte veya ortadan kalkabilmektedir (Kozak vd., 2013; Bağcı ve İçöz, 2019). Toplumda ortaya çıkan yeni durum ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi, mekân üzerinde değişimleri ve mekânın yeniden üretimini gündeme getirmektedir (Harvey, 2012; Lefebvre, 2014; Soja, 2017; Smith, 2017). Toplumsal sistemler içerisinde modern insanın yaşamında uzun zamandır varlığını sürdüren turizm sektörü de toplumsal dönüşümlere paralel olarak köklü değişimler yaşamıştır (Kozak vd., 2013). Çünkü diğer ekonomik sektörlerde olduğu gibi turizmde de doğal afetler, iklim değişikliği, çevresel, siyasi ve ekonomik problemler, postmodern değişimler gibi nedenlere bağlı olarak yaşanan arz ve talep dengesinin değişimi sonucu krizler olabilmektedir. Bu nedenle kriz dönemlerinde mezo ölçekte destinasyonlarda, mikro ölçekte ise turizm işletmelerde bozulan arz ve talep dengesine uyum sağlayamadıkları durumda çöküş süreci yaşanmaktadır (Hanna, 1986). Dolayısıyla toplumda çeşitli faktörler sonucu bir dönüşümün yaşanmasıyla farklı arayışlar içinde olan yeni türden turizm tüketicileri veya arz kapasitelerini artırmak ya da azaltmak isteyen turizm yatırımcıları mekânı yeniden organizasyona yönelmektedir. Bu süreç bazen hızı ve boyutu itibarıyla destinasyonlarda önemli krizlere neden olmaktadır ve bu değişim süreci, turizmin nesnesini oluşturan mekânlar üzerinde çeşitli göstergelerle tespit edilebilmektedir (Urry, 2009).

Türkiye son yıllarda küresel ölçekte önemli bir destinasyon olmuştur (United Nations World Tourism Organization, 2018, 2019, 2020). Makro ölçekte Türkiye'nin turizm gelirleri ve turist sayısı uzun dönemli incelendiğinde doğrusal bir artışın olduğu görülmektedir (Güney, 2021). Türkiye ulusal gelirinin hatırı sayılır bir bölümünü turizm gelirlerinden elde etmektedir. Bu kapsamda turizm sektöründe yaşanması muhtemel krizler, sürdürülebilir büyüme politikaları için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Tabii ki makro ölçekte krizlerin ekonomik etkileri diğer ekonomik sektörlerle karşılanabilir. Söz konusu durum bilhassa mezo ölçekte gelirlerinin büyük bir kısmını turizmden sağlayan Kuşadası, Bodrum, Didim ve Antalya gibi destinasyonlar için ise hayati bir etki yaratır. Çünkü makro ölçekte 1980 sonrası uygulanan neoliberal turizm politikaları sonucu alt düzeyde birçok il ve ilçe, mekânsal altyapılarını düzenleyip kısa süreli talep artırıcı uygulamalarla turizmin aşırı yaygınlaşmasına tek sektör olarak turizm gelirleriyle büyüme sağlama yoluna gitmiştir. Bu durum mekânda tekil bir ekonomik düzeni ifade eden yol bağımlılığı meydana getirmektedir ve Türkiye'de birçok destinasyonun rekabetçi pozisyonlarını koruyup devam ettirmesini zorlaştırmaktadır (Köroğlu ve Karaman, 2014; Yüncü, 2015). Dolayısıyla tüketicilerin karmaşıklaşan tercihleri, pazarlama tekniklerindeki hızlı değişim, yoğun rekabet, salgın, toplumsal hareketler, bölgesel ve küresel sıkıntılar gibi çeşitli faktörlerden ötürü birçok destinasyonda sektörün ve bölgenin geleceği muhtemel krizler sonucu varlığını sürdüremeyebilir. Söz gelimi Birleşik Krallık'ta eski bir turizm merkezi olan Rhyl, aşırı yapılaşma ve arz sonucu destinasyon olmaktan çıkmıştır (Gale, 2005).

Türkiye'de bu duruma en yakın destinasyonların Ayvalık, Foça ve Erdek olduğu söylenebilir (Eriş, 2014; Ataberk, 2022). Yakın gelecekte ise Antalya'nın da benzer bir süreçle karşılaşma ihtimali bulunmaktadır (Güneş, 2014; Işık ve Zoğal, 2017). Bu nedenle araştırmada temelde şu sorununun yanıtı aranmaktadır: Antalya'da konaklama tesislerinin oluşturduğu kümeler nerelerdedir, oluşum sürecinde nasıl bir evrim geçirmiştir ve gelecekte muhtemel krizlere karşı dirençliliği nedir? Bu araştırma sorusu sayesinde Antalya'da turizme dayalı oluşan *kümelenmelerin mekânsal evrimini* inceleyip yol bağımlılığı sürecinde meydana gelen krizlere ve gelecekte yaşayabileceği muhtemel krizlere karşı *dirençlilikleri* incelenmiştir.

2. Literatür Taraması

Antalya’da turizm sektörünün uzun geçmişi ve mekansal yoğunluğu nedeniyle turizm olgusu çeşitli yönleriyle farklı disiplinler tarafından hatırı sayılır ölçüde incelenmiştir. Literatür taramasında sahaya ilişkin ilgili çalışmaların üç grupta toplandığı tespit edilmiştir. Birinci grupta Antalya’nın çeşitli bölgelerinde turizmin arz kaynaklarının oluşturduğu *kümelenelemeleri* ele alan çalışmaların olduğu görülmektedir (Zaman, 2005; Sayın, 2017; Erkuş Öztürk, 2008; Göçen, 2013). İkinci grupta Antalya’nın destinasyon olarak *evrimi* ve gelişimini ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Ekici, 2013; Yazar, 2017; Kapan, 2018; Özyurt, 2018; Akıncıoğlu, 1996). Üçüncü grup, Antalya’da turizm sektörünü *krizler ve dirençlilik* bağlamına yakın bir şekilde ele alan çalışmalardan oluşmaktadır (Çakır, 2002; Gürses, 2007; Sarkım, 2007; Topuz, 2009; Akkaşoğlu ve Met, 2013; Ongun, 2004; Demirtaş, 2017; Keleş, 2018; Demiray, 2019). Literatür taraması sonucunda Antalya İli’ndeki turizm olgusu üzerine yapılan birçok araştırma tespit edilmiş fakat bu araştırma kapsamında bir arada kullanılan *kümeleneleme, destinasyon evrimi ve dirençlilik* kavramlarını belirlenen mekânsal ölçekte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır (Tablo 1). Bu üç kavramın belli bir ölçekte bir arada kullanılması mekânın tüm zaman dilimlerinde incelenmesine olanak tanımaktadır. Bu nedenle ilgili literatüre turizmle ilgili farklı bir bakış ortaya koyarak katkı sağlaması beklentisi bu araştırmanın önemli motivasyonunu oluşturmuştur.

Tablo 1. Araştırma Alanında Yapılan İlgili Çalışmalar

Araştırmacı/lar	Kavramsal Çerçeve	Ölçek
Zaman (2005)	Mekânsal yoğunlaşma	Kemer
Sayın (2017)	Sektörel kümeleneleme	Alanya
Erkuş Ertürk (2008)	Sektörel kümeleneleme	Antalya kent merkezi
Göçen (2013)	Sektörel kümeleneleme	Antalya kent merkezi
Ekici (2013)	Destinasyon yaşam döngüsü	Kaş-Kalkan ve Manavgat-Serik
Yazar (2017)	Mekânsal değişim/dönüşüm	Kemerağzı-Kundu
Kapan (2018)	Destinasyon yaşam döngüsü	Antalya kent merkezi
Özyurt (2018)	Destinasyon yaşam döngüsü	Alanya
Akıncıoğlu (1996)	Mekânsal değişim/dönüşüm	Kemer
Çakır (2002)	Krizlere karşı stratejiler	Belek
Gürses (2007)	Krizlere karşı stratejiler	Antalya
Sarkım (2007)	Krizlere karşı sürdürülebilir ürün çeşitliliği	Antalya
Topuz (2009)	Kriz yönetimini	Belek
Akkaşoğlu ve Met (2013)	Kriz esnasında uygulanan finansal stratejiler	Antalya
Ongun (2004)	Krizlerin turizme etkileri	Antalya
Demirtaş (2017)	Siyasi krizlerin turizme etkileri	Antalya
Keleş (2018)	Krizlerde uygulanan kamu politikaları	Antalya
Demiray (2019)	Kriz yönetimi	Antalya

3. Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın bu bölümünde sahada belirlenen problemi anlamak ve öneriler geliştirmek için kullanılacak olan kavramların tanımları, hangi yaklaşımla ele alındığı, aralarındaki ilişkilerin nasıl olduğu irdelenmiştir. Araştırmada kullanılan kümeleneleme, destinasyon evrimi ve dirençlilik kavramları arasında epistemolojik bir ilişki kurulmuştur. Bu üç kavramın bir arada kullanılması mekân araştırmalarında temel bir sınırlılık olarak kabul edilen zamansal olarak statik durum analizinden, dinamik durum analizine geçişi sağlamaktadır. Çünkü mekânsal birim olarak da belirlenen konaklama tesislerinin oluşturduğu kümeleneleme alanları mevcut zaman-mekânı ele alma imkanı tanımaktadır. Destinasyonlarda oluşan kümelenelemelerin evrim sürecini anlamada tercih edilen evrimsel ekonomik coğrafya (EEC) kavramları kümelenelemelerin krizlerde geçirdiği geçmiş zaman-mekânı anlama imkanı tanımaktadır. Son olarak destinasyonlardaki kümelenelemelerin gelecekte şekillenmesinde en önemli faktör olarak varsayılan krizlere karşı gösterdiği dirençlilik, irdelenerek kümelenelemelerin gelecek zaman-mekânı hakkında fikir sunmaktadır. Dolayısıyla araştırmada kullanılan kavramsal çerçeve zaman-mekânı çok boyutlu bir analiz olanağı tanımaktadır.

Kümelenme, belirlenmiş bir mekân üzerinde belli sektörlerle ait işletmelerin sayıca yoğunlaşmasını, disiplinler arası bir olgu olarak ilk ele alan kişi Alfred Marshall olmuştur. Marshall'ın çalışmalarında endüstriyel bölge kavramını kullanarak geliştirdiği Bölgesel Yoğunlaşma Teorisi günümüze değin teorik ve kavramsal değişimler yaşayarak tartışılmaya devam etmektedir (Belussi ve Caldari, 2009; Yiğit, 2014: 110). Genel olarak kümelenme kavramı altında bugün coğrafyadan bölge bilimine, planlamadan iktisada birçok disiplinin araştırma objesi hâline gelmiş ve bu nedenle kavramın tanımı üzerine bir birliğin olmadığı söylenebilir. Fakat tanımlar ve kavramlar incelendiğinde iki eksenin olduğu görülmektedir (Müderrişoğlu ve Gezici Korten, 2015: 109; Kaygalak, 2011: 33). Birinci eksen işletmelerin varlığında mekânsal yakınlığı/yoğunluğu önceliklendirmektedir. İkinci eksen ise firmalar arasındaki ilişkiselliği ve aktörleri önceliklendirmektedir. Bu yaklaşımlar etrafında kümeler temelde, faktör koşulları, firma yapısı ve rekabet düzeyi, firma stratejisi ve destekleyici sanayiler ile talep koşulları göz önüne alınarak rekabetçi avantajları oluşturan mekânsal alanlar, küme olarak tanımlanmaktadır (Kaygalak, 2011). Bu araştırma çerçevesinde benimsenen terim kümelenme olmuştur. Kümelenme kavramına yaklaşım ise işletmelerin coğrafi yakınlık ile kümelenme dokusu oluşturduklarını dikkate alan taraftadır. Bu kapsamda benzer veya tamamlayıcı faaliyetleri olan firmalar, coğrafi bir mekânda mekânsal yakınlığı ve yoğunluğu olan konumlar olarak anlaşılmaktadır. Bu anlamda kümelenmeler; mekân üzerinde dokular veya mekânsal peyzajlar oluşturmaktadır.

Turizmde destinasyonların gelişimi meselesi oldukça geniş bir literatüre sahiptir. Fakat araştırma kapsamında öne çıkan üç kavramsal çerçeve; Turizm Alanları Yaşam Döngüsü Modeli, EEC Temaları ve Kümelenme Evrimi çıkmaktadır. Belirtilen kavramsal çerçeveler aynı amaca hizmet etmekte ve önemli benzerlikleri bulunmaktadır. Bu bakımdan farklılığın temelde yaklaşımlar üzerinden gittiği söylenebilir. Bu çalışmada ise evrimsel ekonomik coğrafyanın yaklaşımı içerisindeki kavramlar tercih edilmiştir. Bunun en önemli nedeni turizm destinasyonları gibi krizlere karşı çok hassas mekânsal bir sistemin gelişimini veya evrimini kriz ve şoklar üzerinden daha doğru okunacağı varsayımıdır. Ayrıca diğer modellerin aksine daha esnek ve metodolojik çeşitlilik sunmaktadır. EEC yaklaşımı içerisinde kullanılan ve Darwinizm'den uyarlanan mekanizmaların toplumsal süreçlerin mekâna nasıl şekil verdiği, aşamaların nasıl olduğu ve hangi dinamiklerle gerçekleştiği hakkında güçlü açıklamalar sunmaktadır (Ma ve Hassink, 2013). Bu teoride birçok kavram bulunmakla birlikte araştırma kapsamındaki mekânsal dönüşümü açıklamada yardımcı temalar EEC kapsamında kriz, pozitif dışsallıklar, yaratıcı yıkım, rutin kavramları olmuştur.

Dirençlilik kavramı 1990'lerden sonra, sosyal bilimler alanında doğal kaynak yönetimi ve çevresel değişim çalışmalarında giderek daha önemli hâle gelmiştir. Bunun nedeni sürdürülebilirlik yaklaşımının taraftar bulması ve özellikle iklim değişimi gibi çevresel değişim konularına bilimsel yanıtların aranmasıdır (Hall vd., 2017: 34). Fakat sosyal bilimlerde dirençlilik kavramının tanımlanması diğer alanlara göre daha zordur (Pendall vd., 2010). Yine de sosyal bilimler bakımından kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse UNISDR, UNDP ve IUCN (2009) esnekliği şu şekilde tanımlamaktadır: Tehlikeye veya krize maruz kalan bir sistem, grup ya da topluluğun zamanında ve oldukça temel yapıları ve işlevlerin korunması gerekirse de restorasyonu dâhil olmak üzere etkili bir şekilde direnme, buna uyma ve bunlardan kurtulma kabiliyetidir. Destinasyonlarda gelişen krizler ya da şoklar, sadece destinasyonu değil orada bulunan işletme, organizasyon veya kurumların varlığını da tehlikeye atmaktadır. Dolayısıyla kriz esnasında destinasyon bir bütün olarak hareket etmeli ve bir bütün olarak krizin iyi yönetilmesi gerekmektedir (Ritchie, 2009; Hall vd., 2017). Bu bağlamda turizmin yerel ekonomide hayati bir unsur olduğu bölgelerde, uyum sağlama kabiliyeti, değişim ile etkin bir şekilde başa çıkabilme esnekliğiyle ve dirençliliğiyle ilişkilidir (Luthe ve Wyss, 2014; Lew vd., 2016). Turizmde muhtemel krizlere yönelik yapılan hazırlıklar, uyumun stratejik anahtarıdır. Bu nedenle kriz yönetimi planlarını ve hazırlıklarını arttırarak oluşacak turizm kayıplarının azaltılması destinasyonlar için oldukça önemlidir (Sönmez vd., 1999). Araştırmanın bu boyutunda turizmde dirençliliğin incelenmesi ve anlaşılması, krizlerin oluşturduğu uzun vadeli yapısal değişikliklerin yanı sıra kısa vadeli olumsuz etkilerin kuruluşlar, yerel yönetim ve merkezi kurumlar için nasıl yönetilebileceğini kolaylaştırabilir ve doğru stratejiler geliştirilebilir (Whitman vd., 2014).

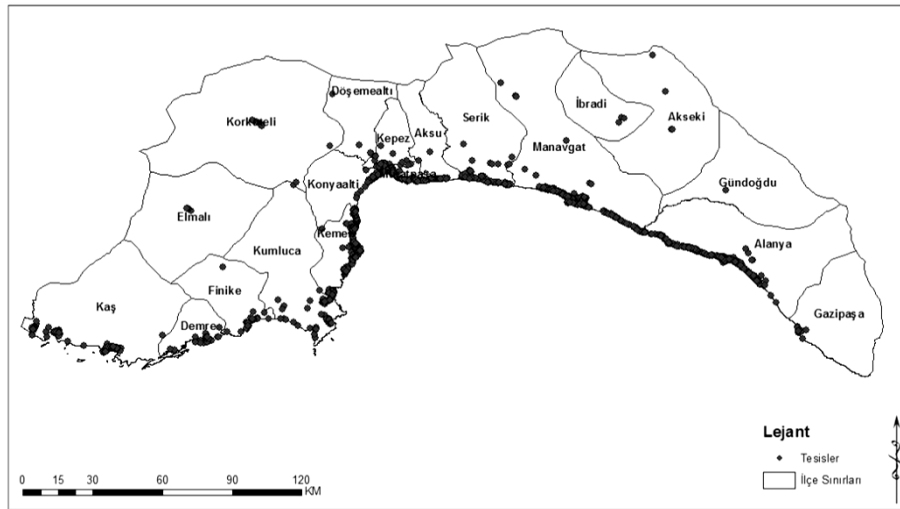
Araştırmada kullanılan kavramlar karma yöntem araştırmalarında kullanılan iç içe desen kapsamında sırasıyla kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın kavramları ve soruları arasındaki ilişkinin açıklanmasına yönelik aşağıdaki araştırma modeli geliştirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Kavramsal Çerçeve ve Araştırma Soruları

Kavramsal Çerçeve Yöntem	Kümelenme	Destinasyon Evrimi	Dirençlilik
Nicel	Nicel	Nitel	Nicel
Araştırma Yönü →			
Ana Sorular	Antalya’da konaklama tesislerinin oluşturduğu kümeler var mıdır ve nerededir?	Bir turizm alanı olarak Antalya kent merkezinin zamansal ve mekânsal evrimi nasıldır?	Antalya’da farklı kümeler ve farklı türde tesislerin krize karşı dirençliliği farklı mıdır?
		Alt Sorular Evrim süreninde hangi toplumsal, politik ve mekânsal faktörler etkili olmuştur? Evrim süreci hangi mekanizmalarla gerçekleşmiştir? Bu evrim süreci gelecekte nereye evrilecektir? Yol bağımlılık veya evrimsel yaklaşım turizm alanlarının evrimini açıklamada ne kadar etkilidir?	Ana Hipotezler H1: Konaklama tesislerinin oluşturdukları kümelenmeler, krize karşı farklı dirençlilik düzeylerine sahiptir.

4. Yöntem

Araştırma, turizme sektörüne dayalı oluşan kümelenmelerin mekânsal evriminde karşılaştıkları veya karşılaşıcağı krizlere karşı dirençliliklerini ele almaktadır. Bu bağlamda şu temel soruya yanıt aranmaktadır: Antalya’da konaklama tesislerinin oluşturduğu kümeler nerelindedir, oluşum sürecinde nasıl bir evrim geçirmiştir ve gelecekte muhtemel krizlere karşı dirençliliği nedir? Araştırmada, problemi anlayıp ve açıklamak amacıyla nicel ve nitel verileri birlikte kullanılmasını olanak tanıyan *karma yöntem* yaklaşımında sıklıkla kullanılan *iç içe desen* tercih edilmiştir (Creswell, 2017; Creswell ve Plano Clark, 2018).

Şekil 1. Antalya’da Konaklama Tesislerinin Dağılışı

Antalya İli’nde merkez bölge olarak kabul edilen Muratpaşa, Aksu, Kepez, Konyaaltı ve Doşemealtı ilçelerindeki konaklama tesisleri araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu durumun nedeni

Antalya'nın merkez bölgesinin konaklama sektörü bakımından arz ve talebin gelişmiş olduğu ve turizm plan ve politikaları bakımından daha uzun bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Bu kapsamda beş ilçede bulunan konaklama işletmeleri hakkındaki veriler Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınmıştır. Antalya genelinde 2837 tesisin olduğunu görülürken araştırma sahasında 539 tesis olduğu görülmüştür (Şekil 1).

Mekânsal ölçeğin tespiti, araştırma sorularının ve hipotezlerin nerede cevaplanacağını belirlemektedir. Araştırmada mahalle, ilçe, il vb. gibi standart mekânsal ölçeklerden ziyade konaklama tesislerinin oluşturduğu kümelenmeler seçilmiştir. Bu durumun birinci nedeni, bağlam ile bilgi arasında ilişkinin doğru kurulmasıdır. İkinci neden, araştırma sahasında bulunan ilçelerin yüzölçümlerinin geniş olması nedeniyle oldukça farklı mekânsal ekonomileri geliştirmiştir. Üçüncüsü ise yerel ve ulusal düzeydeki uygulanan plan ve politikaların aynı idari birim üzerinde farklı türde konaklama tesisleri oluşturmasıdır. Bu kapsamda ilk olarak araştırma alanında kümelenmelerin var olup olmadığı *en yakın komşu analizi* ile belirlenmiştir. Bu analiz için Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan konaklama işletmelerine ilişkin metinsel veri seti ArcGIS ortamında mekânsal veriye dönüştürülmüştür. Veriler sınırlanırken teoriye göre farklı kurumsal ve yapısal özellikleri bulunan bakanlık belgeli ve belediye belgeli tesisler olmak üzere iki türde kümelenme analizleri yapılmıştır. Bu sayede kümelenme alanlarının lokasyonları ve sınırları *kernel yoğunluk analizi* kullanılarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma için mekânsal ölçek olarak tercih edilen kümelenmeler belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırma Alanı, Kümeler ve Örneklem Büyüklüğü Arasındaki İlişki

Alan			Mekânsal Ölçek			Örneklem B.	
İlçe	Belge türü	Sayı	Kümelenme alanları	Belge türü	Küme elemanı	Sayı	Oran
Konyaaltı	Bakanlık B.	18	Konyaaltı	Bakanlık B.	18	3,5	0,045454545
	Belediye B.	87		Belediye B.	54	10,5	0,136363636
Kepez	Bakanlık B.	4	Kültür Mahallesi	Belediye B.	27	5,3	0,068181818
	Belediye B.	34					
Muratpaşa	Belediye B.	301	Merkez	Bakanlık B.	11	2,1	0,027777778
				Belediye B.	66	12,8	0,166666667
			Kaleiçi	Bakanlık B.	16	3,1	0,04040404
				Belediye B.	113	22,0	0,285353535
			Lara-Şirinyalı	Bakanlık B.	6	1,2	0,015151515
				Belediye B.	5	1,0	0,012626263
			Lara-Barınaklar	Bakanlık B.	4	0,8	0,01010101
				Belediye B.	20	3,9	0,050505051
Lara-Örnekköy	Bakanlık B.	4	0,8	0,01010101			
Belediye B.	20	3,9	0,050505051				
Aksu	Bakanlık B.	30	Kundu	Bakanlık B.	32	6,2	0,080808081
Döşemealtı	Bakanlık B.	1			0	0	0,
	Belediye B.	5					
5	9	539	8	14	396	77,0	1

Antalya'daki destinasyonların evrimsel sürecinin açıklanması verilerin kronolojik olarak düzenlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla değişen zamanda mekân üzerinde değişen durumların, turizm mekânına nasıl sirayet ettiği analiz edilmektedir (Ma ve Hassink, 2013). Bulgular bağlam üzerinde geçerlilik sağladığından bu boyutta nitel yöntemler tercih edilmiştir. Bu kapsamda problem üzerinde kişilerin düşünce, görüş ve deneyimleriyle ilgili derin bilgilerin toplanması amacıyla mülakat formları oluşturulmuştur (Şavran, 2009). Mülakatlar 15 Temmuz-5 Ağustos 2020 tarihlerinde katılımcılara yüz yüze görüşme yöntemiyle ortalama 30-40 dakikada yapılmış, toplam 38 kişi ile görüşülmüştür. Mülakat verileri üzerinden mekânsal değişimleri evrimsel bir düşünce biçimiyle anlamak için iki mantıksal yol bulunmaktadır. Bunlar; herhangi bir şeyi ya da olguyu başka şey ile benzetmeye, kıyaslamaya, anlatmaya yarayan *eğretileme/metafor (metaphor)* ve yapı, köken bakımından benzemeyip görevde ya da işlevde benzeme durumunda ise *analojilerdir*.

Araştırmanın başka bir amacı da destinasyonların evrim sürecinde farklı türde ve bölgede oluşan kümelenmelerin krizlere karşı dirençliliğini belirlemektir. Bu durum bulguların nesnel olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu yüzden araştırmanın bu aşamasında ölçek tekniği kullanılmıştır. Geliştirilen ölçek faktör analizine tabii tutulmuştur. Son aşamada ise kümelerin gösterdiği dirençlilik kapasitelerindeki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki farklılıkların tespit edilmesi için hipotezler oluşturulmuştur. Bu nedenle ilk olarak *ANOVA testi* yapılmıştır. Ardından kümeler arası anlamlı farklılıkların hangi kümelerden kaynaklanan farklardan dolayı olduğunu tespit etmek için bağımlı değişken ve grup içi farklılıkları analiz eden *Post-Hoc LSD analizi* uygulanmıştır. Grup içi farklılıkların nedenleri de betimsel istatistiklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın etik kurallara uygunluğu için Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulu'nun 22.06.2020 tarih ve 5/103 sayılı toplantısında, çalışmanın etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmada geliştirilen ölçek için oluşturulan madde havuzunda yararlanılan çalışmalar için yazarlara bilgi verilmiştir. Saha çalışması esnasında katılımcılara araştırmanın amacı, katılma koşulları ve kişisel bilgilerin korunması hakkında bilgiler verilmiştir. Anket ve mülakat çalışmasında katılımcıların onayları alınmıştır.

5. Bulgular

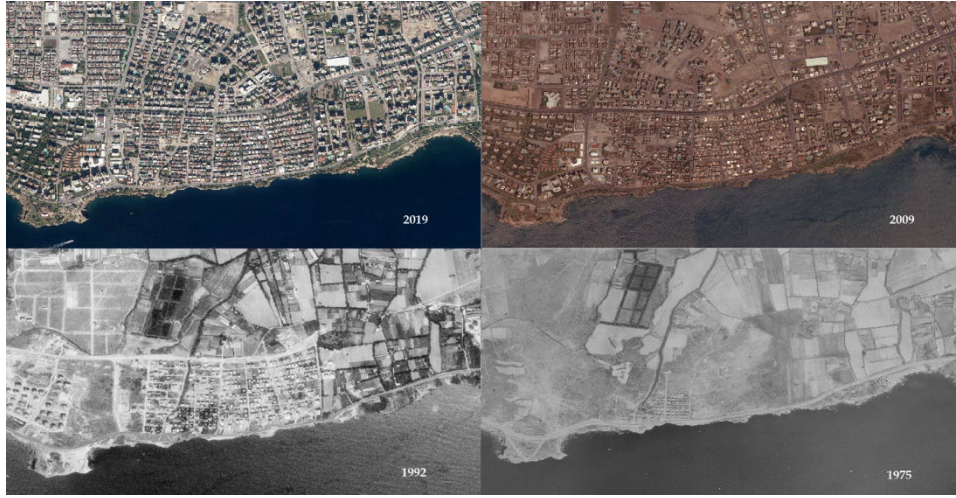
5.1. Lara-Barınaklar Caddesi'nde Destinasyon Evrimi

5.1.1. Pansiyonculuğun Başlaması, Kriz ve Değişim

Havayolu ulaşımının yaygınlaşmasıyla küresel düzeyde önemli havalimanları oluşmuştur. Bu kapsamda örnek vermek gerekirse Atlanta Uluslararası Havalimanı, Los Angeles Uluslararası Havalimanı, Singapur Changi Havalimanı, İstanbul Havalimanı, Dubai Uluslararası Havalimanı, São Paulo-Guarulhos Uluslararası Havalimanı vs. küresel ölçekte önemli havalimanlarıdır. Havayolu ulaşımının birinci derece öneme sahip elemanı olan havaalanları veya havalimanları kent mekânı ile ilişkisi başladığında yakın alanlarda konaklama, ulaşım ve diğer ticari sektörlerle ilişkin mekânsal alt yapıların gelişmesine olanak tanımaktadır. Büyük ölçekli havalimanları, ekonomik ve sosyal bakımdan pek çok katma değeri hem bünyesinde hem de yakın çevrelerde bu durumu yaymaktadır. Bu bakımdan konaklama, emlak, kent içi ulaşım ve diğer ilişkili hizmet sektörlerinin oluşumuyla birçok ekonomik ve sosyal olgu ortaya çıkar (Graham, 1995; Rodrigue, 2020). Bu minvalde Antalya'nın en önemli kentsel mekânı Barınaklar Bölgesi'dir. Çünkü 1980'li yıllarda hizmete giren Antalya Havaalanı'nın kent merkeziyle ulaşımına olanak sağlayan ana akstaki ilk kentsel mekân Barınaklar Caddesiydi. Barınaklar Bölgesi'nde turizmin başlangıcı da aslında bu yakın lokasyon özelliklerinden kaynaklanmış ve önemli düzeyde bir müşteri talebiyle turizme başlamıştır. 1992 yılına ait hava fotoğrafları incelendiğinde arazi kullanımının zaman içerisindeki değişimi görülmektedir (Şekil 2). Sonuç olarak 1990'ların başında önemli bir dışsalılık olarak ortaya çıkan havaalanı turizm kümesinin temelini atmıştır. Zamanla gelen turistler ve havayolu çalışanlarının talepleri, ayrıca havaalanının kapasite artışı en yakın lokasyonda bulunması nedeniyle Barınaklar Bölgesini destinasyona dönüştürmüştür. O dönem ortaya çıkan konaklama tesislerinde işletmecilik biçimi olarak pansiyonculuk tercih edilmiştir. Barınaklar'daki pansiyonlar pazara dayalı gelişmeye başladığı için müşteri portföyü de havayolu ile kente gelen ve havayolu ulaşımında çalışanlar olmuştur. Başlangıç koşullarını çeşitli destinasyonlarda turizm sektöründe 24 yıl deneyimi olan A1 şu sözlerle aktarmaktadır:

"1990'ların başı ile 1980'lerin sonu falandır burada işletmelerin açılması... Tetikleyen faktör havaalanı ve fuar alanları oldu kesinlikle... En büyük etken bunlardı... ANFAŞ, EXPO ve diğer fuar merkezlerine yakın olması gelen ziyaretçilerin bu bölgeyi tercih etme sebebi... Havaalanına yakın olduğu için uçuş grupları burada çok ikamet ederlerdi. Havayolu çalışanları, kabin ekibi falan onlarda bu bölgeyi tercih ederdi... Eskiden çok fazlaydı. Firmalar uçuş ekibinin konaklaması için ciddi finans

ayırıyordu. Yıllık otelin bütün ücretini ödüyorlardı. Oteli kapatıyorlardı. Dışarıdan misafir almıyorlardı... Öyle çalışılırdı burada.” (A1, 47 yaşında, Müdür).

Şekil 2. Barınaklar Bölgesi'nde Mekânsal Değişim
Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü (2021).

1980'lerin başında başlayan neoliberal turizm politikaları sonucu kitle turizminin teşvik edilmeye başlanması 2000'li yıllarda ölçek olarak tesislerin genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Turizm arzı ve talebinde büyütme politikalarının desteklenmesinin bir sonucu olarak ulaşım sistemlerinin de değişimi gündeme gelmiş ve Antalya'da geniş ölçekli bir havalimanı yapımına başlanmıştır. Havalimanı inşası sonrası ise kapasite artmış ve son dönemlerde yılda ortalama 10 milyon charter yolcu gelmektedir. Bu talep yoğunluğu bir zamanlar Barınaklar Bölgesi'nde gelişimin dinamiğini oluşturan havaalanı yoluna ek olarak alternatif yeni aks yaratmıştır. Havaalanının geniş ölçekte büyütülmesi nedeniyle kent merkeziyle bağlantısı yeni bir aks üzerinden sağlanmıştır. Bu durumla Barınaklar Caddesi'nde gelişimin en güçlü dinamiği sağlayan dışsallık ortadan kalmıştır. Bu durumun sonucu olarak ciddi düzeyde talep düşüşleri yaşanmıştır. Talep düşünün tek sebebi yeni aks değil aynı zamanda Kundu Bölgesi'nde büyük ölçekli tesislerin gelişmesiyle turistler ve acenteler bu bölgeye yoğunluk göstermiş ve Barınaklar âtil durumda kalmıştır. Uzun zamandır Barınaklar'da yaşayan A2, dönemin koşullarını şu ifadelerle belirtmektedir:

“1995 yıllarıydı... Barınaklar'da şöyle bir sistem vardı. Tursem diye İskandinavların büyük bir firması vardı. Tursem İskandinav getiriyordu 800 – 900 Euro'ya müşteri getiriyordu. Hiçbir şey vermiyorsun müşteriye engellilerdi... Havaalanına yakın olduğu için Barınaklar Bölgesi'nde dolduruyordu bu müşterileri. İyi para kazandılar otelciler o dönem. Tursem battıktan sonra oradaki oteller boş kaldı. Bir de Kundu bölgesi açıldı o ara talep o bölgeye kaydı.” (A2, 47 yaşında, İşletmeci).

5.1.2. Pansiyonculukta İkinci Evre: Seks Turizmi

Turizm, dinamik ve değişken bir sektör olarak en önemli mekânsal sermayelerinden biri olan konaklama tesislerini çok farklı yönleriyle kullanabilmektedir. Konaklama tesislerinin sektörle bağlantılı çeşitli kullanımlarından biri de seks turizmidir (Clancy, 2002). Barınaklar Bölgesi'nde işletme yapısının gerek pazar gerekse mekânsal arz bakımından uzun bir süre yenilenmemesi nedeniyle yeni koşullara uyum kapasitesini düşürmüştür. Bu durum nedeniyle işletmelerin varlığını devam ettirmek amacıyla seks turizmine yönelmiştir. Turizm sektöründe deneyimli bir yönetici olan A4, dönemin koşullarını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Burada işletmeler para kazanmayınca şirketlerle, acentelerle çalışmayınca ya da imkânsızlıklarından dolayı kendini yenileyemediklerinden farklı yollar denemeye başladılar... Günlük veya saatlik dediğimiz kiralamar yapıyorlarmış... Çok da denetlenmiyordu. Kontrolsüz tabii o dönem.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

Barınaklar bölgesindeki yeniliklere kapalılık durumu 2000'li yılların başından itibaren ekonomik sistemin çoğunu seks turizmine bağlamıştır. Seks turizminin Barınaklar Caddesi'nde yol bağımlılığı oluşturmasının bir diğer sebebi de toplumsal normlar olmuştur. Çünkü toplumsal norm ve kurallar, bireylerin ilişkilerini düzenleyerek eylemlerine yön vermektedir (Mc Kenna, 1994). Toplumların çoğunda maddi karşılık gereği cinsel ilişki etik dışı bir davranış olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla yapılan bu turizm faaliyeti katılımcının kendi sosyal çevresi ve toplumsal rollerinden bağımsız olarak gizlilik içerisinde yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum küresel ölçekte çoğu destinasyonda seks turizmi faaliyetini yasa dışı veya yeraltında gerçekleşmesine neden olmaktadır (Clancy, 2002). Bu nedenle de seks endüstrisi ve yasadışı diğer faaliyetler oldukça yakın bir mekânsal bağlamda gerçekleşmektedir. Katılımcılardan A3 bu durumun sosyal ve psikolojik dürtülerini şu ifadelerle belirtmektedir:

“Mesela şöyle söyleyeyim bugün evli bir adamım hovardalığa gittim. 2017 öncesinde burada ya apart daire tutarım ya da kötü bir pansiyona giderim kimse beni görmeyecek kaydım tutulmayacak. Ya da adamın devletle sıkıntısı var. Ne bilim suçu vardır aranıyordur. Asker kaçığıdır vs... o da burada olan günlük apart tutar ya da eski pansiyonlardan birine giderdi... Bu fuhuş işi önemli oranda kayıt dışılık gerektiriyor.” (A3, 55 yaşında, Müdür).

Turizm sektörünün iç dinamikleri ve 2017 yılından önceki dönemde sıkı olmayan denetleme mekanizması seks turizminin Barınaklar Bölgesi'nde kümelenmesine neden olmuştur. Bu sayede toplumsal ve psikolojik koşullar Barınaklar Caddesi'nde mekânsal şeklini almıştır. Barınaklar'ın kent merkezinden uzakta bulunması, asayiş denetimlerinin seyrek aralıklarla olması, bu sistemin yasa dışılığı ve toplumsal kimlikten gizli bir şekilde yapılması gerekliliği konunun belirlenmesinde önemli faktörler olmuştur. A4 söz konusu durumu şu ifadelerle belirtmektedir:

“Bir-iki sene öncesine kadar otellerde veya pansiyonlarda konaklayan insanlar. GBT'leri gün sonunda gece rapor olarak gidiyordu. Polis ona bakacak da inceleyecek de tespit edecek de gelip onu alacak. Hikâyeydi bu... Gece gönderiliyordu müşteri bilgilerini içeren rapor. Sistem çalışmıyordu, elle gönderiliyordu bu rapor. Manuel yazdırıyoruz gönderiyorduk. İşlenmezdi ya da bakılmazdı. Bunu bilen insanlarda farklı amaçlarla konaklama gerçekleşiyordu.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

5.1.3. Pozitif Dışsallıklar

Pozitif dışsallıklar piyasa ekonomilerinde maliyet oluşturmaksızın mal ve hizmetlerin üretimine veya tüketimine yarar sağlayan durumları ifade etmektedir (Çelik, 2006). Barınaklar Bölgesi'nde seks turizminin yerleşip birincil turizm türü olduğu dönemde birçok yeni pozitif dışsallıklar oluşmuştur. Bu kapsamda birinci dışsallık, Şirinyalı'da falezlerin üzerinde manzara ve kıyı olanaklarının artırılması amacıyla park ve yürüyüş rotaları yapılmıştır. Ayrıca bu olanaklara yakın bir lokasyonda eğlence hizmetleri sağlayan mekânlar kümelenmiştir (Şekil 3). Bu gelişmeler bugün bölgede bulunan işletmelere pozitif dışsallık sağlasa da o dönem seks turizmine yönelmiş pansiyonların bu dışsallıkları herhangi bir şekilde kullanmamıştır. Günümüzdeki ve geçmişteki işletmelerin söz konusu dışsallıklardan nasıl değerlendirildiğini A4 şu ifadelerle belirtmektedir:

“Faleze yakınlık barınaklar için şu an önemli avantaj. Orada ciddi bir yürüyüş alanı oluşturuldu. Son senelerde orada ciddi kafeler, bistrolar oluşturuldu. Restoranlar oluşturuldu. Buraya gelen misafir de orada yürüyüş yollarından birçok noktadan denize girme imkânı da var. O bölgenin düzenlenmesiyle denize girme imkânı da oluşturuldu. Bize gelen müşterileri bu durum memnun ediyor. Ama pansiyonlar döneminde müşterinin sahille ilgili taleplerinin olduğunu düşünmüyorum. Çünkü müşteri profili çok farklı o dönem.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

Şekil 3. Şirinyalı'daki Sosyal Alanlar ve Kıyı Olanakları

2010 yılı sonrası peyzaj düzenlemelerinin yapıldığı kıyı alanında önemli diğer gelişme, Düden Şelalesi'nde yapılan peyzaj çalışmalarıyla önemli bir ziyaretçi talebini oluşturmuştur. Yine de tüm bu dışsallıklar Barınaklar Bölgesi'ndeki seks turizmine olan yol bağımlılığını değiştirememiştir. Barınakların mevcut turistleri önceki turistlerin aksine Düden Şelalesi'ni ziyaret etmektedir. A4 tarafından Düden Şelalesi'nin mevcut turizm talebine katkısı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Gelen misafirler gerek tatil gerek iş için gelen misafirler yakın olmasını avantaj olarak kullanıyorlar. Akşamları denize döküldüğü noktada ciddi bir insan kümelenmesi oluyor. Mesela papağan getirmiş bir fotoğrafçı iki tane orada bir stüdyo gibi bir şey kurmuş ciddi para kazanıyor. Su satıyor, mısır satıyor. İnsanlar geliyor orada hatıra fotoğrafı çektiriyor. Tatilde bilinçli insan oteli tercih ederken etrafında ne var nerelere yakın eğlence alanlarına ne kadar uzak ona göre bir tercih yapıyor... Bizim şu an ki müşterilerimiz soruyor tabi.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

Antalya'nın kentsel genişleme yönü doğudur. Çünkü batı ve kuzey yönünde sıra dağlar dar bir kıyı şeridi oluşturmaktadır. Doğu yönünde ise geniş düz alanlar bulunmaktadır. Barınaklar Caddesi de kentin genişleme yönünün doğu olması nedeniyle zaman içinde birçok dışsallığın gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu dışsallıklar içerisinde en önemli yatırımlar yeni havalimanı, alışveriş merkezleri ve sağlık sektöründe büyük yatırımların merkezi olmuştur. Bu duruma rağmen işletmelerin yapısı ve anlayışında değişikliğin olmadığını A4 ve A5 şu ifadelerle belirtmektedir:

“Kent bu yöne doğru gelişti... Ama buradaki pansiyonlar o dönem günlük, tek gecelik konaklamalar yapıyordu...” (A4, 52 yaşında, Müdür).

“Bir diğer fırsatı sonradan havaalanı limana çevirdiler. Hemen yakınına EXPO'nun gelmesi çok önemli bir avantaj... Bu bölgedeki işletmeler bu yatırımları çok sonradan değerlendirdi.” (A5, 47 yaşında, Müdür).

Lara-Barınaklar özellikle seks turizminde uzmanlaşan bir kümeleyen, Lara genelinde 20 yıldır gelişen kentsel dışsallıklar, Kundu bölgesinde büyük ölçekli konaklama yatırımlarının olması gibi etkenler popüleritenin artmasını sağlamıştır. Yine de Barınaklar'daki pansiyonlar değişim için oluşan bu gücü de kullanamamıştır. A5 durum hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Lara, Antalya'da her zaman popüler bir yerdi. Yerli halkı yüksekte olduğu için havası vs. bu bölgeyi tercih eder. Şehir bu tarafa gelir. Hastaneler, AVM'ler, clublar hep bu bölgede. O yüzden bugün insanların buraya gelmesinde 1. sıraya popülerite diyebilirsiniz. 2. sırayı küçük butik otellerin olması, özel hizmet ve insanların daha kalabalık yerler tercih etmesi... Kısacası pansiyonlar buradaki fırsatları zamanında değerlendiremedi.” (A5, 47 yaşında, Müdür).

Yeni dışsallıkların gelişmesi değişiminin dinamiklerini tetiklemiştir. Fakat seks turizmine olan yol bağımlılığı diğer sektörün gelişime olanaklarını ortadan kaldırmıştır. Bu durumda Barınaklar için yeni patikayı oluşturan faktör yaratıcı yıkımla olmuştur.

5.1.4. Yarattıcı Yıkım Sonucu Yeni Türler: Apart Otel ve Butik Otel

Yarattıcı yıkım kavramı teknolojik inovasyon sürekliliğinin olmadığı mevcut teknolojinin radikal bir şekilde değişikliğini tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Schumpeter, 1942). Bu durum eski teknolojik sistemleri yeniden dönüştürür, canlandırır veya ortadan kaldırır. Lakin teknolojik devrimler, sadece ekonomik ve sosyal yapının değişiminde temel bir faktör olarak ortaya çıkmaz. Aynı zamanda yeni teknolojinin ekonominin başka sektörlerine yayılmaya başlamasıyla yönetsel, organizasyonel ve düşünsel yapıları hızla dönüşüm sürecine yönlendirir. Bu yeni durumda değişim çok yoğun ve hızlıdır. Dolayısıyla uyum/adaptasyon yeteneği gösteremeyen firmalar, kurumlar ve kişiler birer birer sürecin dışına çıkar. Sürecin devamında yeni koşullara uyumlu yeni türler ortaya çıkar (Nolan ve Croson, 1995; Aktan ve Yay, 2019). Barınaklar kümesinin seks turizmindeki yol bağımlılığı 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrası çıkan 31.10.2016 tarihli 678 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile ayrılmıştır. Bu bağlamda KHK ile her türlü konaklama tesislerinde konaklayanlara ilişkin mevcut bilgi, belge ve kayıtlarını genel kolluk kuvvetlerine anlık olarak bildirme zorunluluğu getirilmiştir. Konaklama bilgi sistemine (KBS) geçilmesiyle tesise giren ziyaretçilere ilişkin bilgiler Emniyet Genel Müdürlüğü sistemine doğrudan aktarımı gerçekleşmiştir. Konaklama tesislerinde bu sisteminin zorunlu hale gelmesiyle düzenleme ve denetleme artmış bu nedenle de seks turizmi için gereken kayıt dışı ve gizlilik durumları ortadan kalmıştır. Bu sayede teknolojik yeniliklerle ortaya çıkan yeni yasal düzen var olan sistemi tek başına yok etmeyi başarmıştır. Çünkü seks turizminin teşvik edildiği destinasyonda müşteriler otel seçerken güvenlik duygusu ve güvenliğin en önemli faktör olduğunu görülmüştür. Ziyaretçilerin, otel seçim sürecinde sosyal kültürel faktörler (dini inanç ve statü) ve motivasyon faktörleri (geçmiş deneyim ve otel fiyatları) önemli olmamıştır (Chong, 2014). A4 güncel yasal ve sistem durumun bölge turizmine etkisini şu ifadelerle belirtmektedir:

“Bu işin gerçek anlamda hizmet ve butik otelcilik anlayışıyla gelişmesinde polis bildiriminin anlık olarak gelişmesi oldu... Bunu yapmayan işletmeler çok ağır cezalar alıyorlar. İşler yasal çerçevede olunca da o tip müşteri gelmek istemiyor. O yüzden o pansiyonların hepsi kapandı burada. Artık anlık giriyoruz. KBS diyoruz giriş yapmak zorundasınız. Denetim olunca geliyor zaten polis bilgisayar bana bırakın diyor... Bir tane oda bile chec-in olmasa çok ciddi para cezası alıyoruz. Altından kalkılacak bir şey değil. O yüzden herkes çok dikkat ediyor. Gelende biliyor zaten ben buraya gelirim bu işi yaparken yakalanırsam. Bu da ne yaptı temizledi birçok şeyi. Şimdi bu insanlar günlük ev kiralyorlar.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

Seçili bir çevrede hayatta kalan benzer yapıdaki firmaların oluşturduğu bireyler türler olarak ifade edilir. Aynı zamanda rekabet koşullarına dayanamayan ve piyasanın seçici çevre olarak seleksiyonu sonucu rutinleriyle birlikte kaybolan benzer firmalar türler olarak ifade edilir (Kaygalak, 2020). Bu araştırmada, destinasyonlar üzerinde gelişen farklı türdeki konaklama tesislerinin oluşturduğu kümelerin türü, şu an ki durumu ve geleceğini belirleyen temel özellik olması nedeniyle ele alınmıştır. Üst düzeyde uygulanan güvenlik önlemleri ardından pansiyonlar hızlı bir şekilde kapanmış ve akabinde sistemde apart otel ve butik otel işletme türleri ortaya çıkmıştır. Yeni patika açılmasıyla bölgedeki farklı sektörlerde de hareketlilik olmuştur. Yarattıcı yıkımla sektör içerisine yeni girişimciler farklı işletme türleriyle hızlı bir şekilde girmiştir. İşletmelerin büyük bir çoğunluğu devir, isim değişikliği veya yenileme mekanizmalarıyla mevcut görünümünü almıştır (Şekil 4). A1 ve A4 bu değişim sürecinin oluşturduğu çoğaltıcı etkiyi şu ifadelerle aktarmaktadır:

“İşletmeciler kültürü de değişiyor. Emniyetin tutumu da değişiyor. Bunlar yani sonuçta hepsi bilinen şeyler. Biz günlük müşteri listesi gönderiyoruz. Emniyete de gidiyor bunlar. Emniyet hepsinin ne olduğunu da biliyor. Emniyet son yıllarda biraz işi sıkı tuttu. Bölgeye gelen yeni kiracılar yeni işletmeciler biraz değiştirmeye ismini korumaya falan çalıştı. İsimleri değiştirenler o eski isimleri unutturmaya çalıştırdı... İsimleri değiştirerek geçmişlerini kapatmaya çalışıyorlar. İsim değişiyor. Tesis biraz makyajlanıyor. Onlar biraz daha geçmişinde yapılanları unutturuyor... Bu yapılanlar iyi şeyler; tesislerin çok kaliteli olmaya başlaması. İçerideki hizmetin kaliteli olmaya başlanması.” (A1, 47 yaşında, Müdür).

Şekil 4. Barınaklar Bölgesi’nde Son Yıllarda Gelişen Butik Oteller

Seks turizmine olan yol bağımlılığından kopan Barınaklar’da, yeni sektörel türlerden biri de apart oteller olmuştur. 2017 yılından önce yasal işletme formunda olmadan, çoğunlukla emlak sektörü tarafından faaliyet gösteren günlük evler ve apart daireler 687 sayılı KHK ile yasal olarak konaklama tesisi olmuştur. Barınaklar’daki ilk apart otel işletmecilerinden A6 yasal değişikliklerle ortaya çıkan dönüşüm sürecini şu ifadelerle belirtmektedir:

“2017 ve 2018 yıllarında bu mahallede bu kadar fazla apart yoktu. Biz hatta diyorduk ki tekeliz. Ama otel ve pansiyon için söylemiyorum bunu... Daha önceden şöyle biz 2007’de mobilyalı kiralık daire statüsünde çalışıyorduk. Kayıt dışı dönem dediğimiz. Kışları uzun dönem, yazları kısa dönem verebiliyorduk. Ama bu sistem 2017 yılında KHK çıkıp bize tebliğ edildikten sonra biz kesinlikle bu olayın ciddi yaptırımları var altından kalkamayacağımız için vazgeçtik. Daire başına 15.000 TL bir para cezası var kayıt dışı işletmenin. Ruhsatsız veya kimlik bildirimsiz ruhsatlı yer bile olsan kimliğini bildirmediğin takdirde 6.000 TL küsür para cezası var... Asıl neden FETÖ ayaklanıp darbe girişimi yaptı. Ondan sonra Türkiye farklı bir bölüme geçti bence yani. Bu hem adli olarak hem hukuki hem emniyet olarak ta daha iyi çalışmaya başlanıldığını görüyoruz. Biz 2018’de sektöre aslında otellerde de aynı sistem. Artık öyle. Eskiden bu 404 TL idi. Bunu çok ciddi şekilde arttırdılar, fiyatını.” (A6, 36 yaşında, İşletmeci).

5.1.5. Butik Otel ve Apart Otel Pazarı

Bugün Barınaklar’daki farklı iki işletme yapısının da ziyaretçi pazarı daha önceki konaklama organizasyona göre büyük oranda farklılaşmıştır. Önceden bulunan pansiyonların aksine butik oteller uzun zamandır gelişme gösteren özel hastaneler, diş klinikleri, AVM’ler, Düden Şelalesi, popülerite gibi dışsalıkların yarattığı pazar talebini değerlendirmiştir (Şekil 5). A5 ve A4 bu durumu şu ifadelerle aktarmaktadır:

“İnsanların buraya gelmesinin birinci nedeni Lara Bölgesi’nin Antalya’da popüler olması ve AVM’ler ve çevresindeki servis veren restoranların, kafelerin kaliteli olmasından dolayı insanlar tercih ediyorlar. İyi balık ve et restorandı bulabiliyorlar. Kaleiçi ile Konyaaltı’nı karşılaştırdığınız zaman çok daha iyi servis alıyorlar. Bu nedenle turistler bu bölgeyi ve otelleri tercih ediyorlar...” (A5, 47 yaşında, Müdür).

“Sağlık turizmi ve iş turizminin gelişmesi buradaki butik otelciliği geliştirdi. Tercih olarak diğer bölgeleri Barınaklar ile kıyasladığınız zaman bu bölgenin avantajlı olmasının sebebi havaalanına yakın olması.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

Şekil 5. Barınaklar Caddesi'nde Son Yıllarda Artan Dış Klinikleri ve Alışveriş Merkezleri

Yeni dışsallıkların yarattığı turizm talebi ve arz yönündeki değişimle karşılaşınca Barınaklar'daki işletmeler çok çeşitli pazar portföyü yaratmışlardır. Bu kapsamda dış kliniklerinin sayısının artması ve yurtdışı ile kıyaslandığında fiyat ve hizmet koşullarındaki Türkiye'nin avantajlı konumu, Barınaklar Bölgesi'ndeki konaklama işletmelerini sağlık turizminde önemli bir destinasyon haline getirmiştir. Bölgeye sağlık turizmi kapsamında gelen ziyaretçiler için bir diğer çekicilik ise bölge içerisinde alışveriş merkezlerinin sayıca fazla olmasıdır. Dolayısıyla gerek sağlık turizmi gerekse iş ve gezi seyahatleri sonucu kente gelen ziyaretçiler Barınaklar Bölgesi'ndeki konaklama tesislerini tercih etmektedir. A4 ve A5 bu dışsallıkların oluşturduğu müşteri çeşitliliğini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Son 2 yılda bu bölgede inanılmaz bir sağlık turizmi artışı gözlemlendi. Bizim buranın misafirlerinin %70 diyebilirim. Dış kliniği için gelenler, estetik ameliyat için gelenler. Saç ekimi için gelenler. Çoğunlukla İngiltere ve Almanya'dan gelenler. İçerde 32 tane oda var, 22 tanesi dış tedavisi için gelmiş. Hem tatilini yapıyor hem de tedavisini yaptırıyor... Ayrıca bu dış klinikleri ve merkezileri sağlık turizmi için önemli bir çekicilik olmasıyla birlikte burada daha vasıflı daha standartları yüksek tesisler talep ettiler. Bu bölgedeki talep gelişimi böyle başladı.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

“Orta sınıf business diyelim. Bizim şu dönem mesela kışın %95'e yakın misafir yüzdemiz business. Şu anda da yaz döneminde %30-%40 orta düzey business diyelim. Şirket sahipleri, şirket üst düzey ceo'ları falan Belek'deki otelleri tercih ediyorlar ama bölüm şefleri, bölüm müdürleri bizim gibi otellere geliyorlar.” (A5, 47 yaşında, Müdür).

Barınaklar'daki butik otellerin işletmelerin devamı için gereken talep koşullarını yakalamasında önemli diğer faktör ise değişen turizm algısı olmuştur. Postmodern turizm algısının tüketicilerde yerleşmesi, kitlesel tüketim sunan turizm işletmelerinin karşısında özel ve özgün tüketim sunan butik otellere ilgiyi arttırmıştır. Söz konusu değişimi tesise gelen ziyaretçilerde gören A5 şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Benim burada gözlemediğim kadarıyla insanların daha doğrusu seyahat etmek isteyen, tatile ihtiyacı olan insanların, tamamıyla kalabalık ortamlardan kaçmak istemesi daha özel servis almak istemesi ilk nedenler arasında. Ben böyle düşünüyorum. Büyük otellerdeki kalabalıklar insanları birazcık büyük otellerden uzaklaştırdı. Böyle söyleyeyim.” (A5, 47 yaşında, Müdür).

Barınaklar'da turizm sektörü pazar ve turist profilinin niteliksel artışı sektörün devamlılığını sağlamıştır. Araştırma sahasında orta ve üst sınıf gelire sahip turistler için ilk destinasyon Kundu iken ikinci tercih noktası Barınaklar olmuştur. Barınaklar'a gelen turistler büyük oranda İskandinav ülkelerinden ve Merkez Avrupa'dan gelmektedir. Dolayısıyla Barınaklar turizm sektöründeki nitelikli pazar portföyünü oluşturmuştur. Bu kasamda Antalya'da bütün destinasyonlarda görülen Rus turistler Barınaklar kümesini tercih etmemektedir. Bu durumun en büyük nedeni Kuzey ve Batı Avrupalı turistlerin her şey dahil turizm sisteminden ziyade daha özgür hareket edebilecekleri butik otel ve apart otel sistemini tercih etmeleridir. A1 Barınaklar Bölgesi'ndeki turist pazarını ve profilini şu şekilde aktarmaktadır:

“Bu bölge İskandinav ve Avrupa misafirleri ağırlıyor. Yine bir Rus misafir olmuş olsa mesela o pozisyondan çıkamayabilirdi. Ama Rus burayı tercih etmiyor. Acenteden buraya Rus müşteri gelmez. Ama Avrupa müşterisi, İskandinav müşterisi bunlar gelir. Bizim İngiliz müşterimiz var. Kapı müşterimiz çok az var. Butik otelciliği İskandinavlar sever. Apart otelciliği de sever. Yani onların bu her şeye dahil çok ilgisini çekmez... Bu insanlar genelde geldikleri tesiste rahat etmeyi ve kaliteli olmasını ister. Çünkü hem otelde tatilini yapar. Gündüz de tarihi bölgeleri gezer misafirler. Yani buraya gelip, otelin içerisine girip, 1 hafta kalıp ondan sonra çıkıp gitmeyi isteyen misafir değildir. Bulunduğu bölgeyi senden benden iyi bilir. Gezerler, para harcarlar. Böyle tesis olmadığı zaman bu tarz da tesis olamadığı zaman o misafir buraya gelmiyor. Tercih edenler Rus misafirler. Rus misafir cebine 20-30 Euro para koyar. 1 hafta tatilini yapar. O 20-30 Euro'nun yarısını harcar yarısını yine evine götürür. Çevresine bir faydası olan misafir değil. Tamamen tesise parasını öder.” (A1, 47 yaşında, Müdür).

Barınaklar Bölgesi'nde gelişen bir başka konaklama biçimi apart otellerdir. Bu işletmeler tüketicilerde son dönemde değişen konaklama talebini karşılamayı başarmışlardır. Apart otellerdeki talep artışı sosyal, ekonomik ve kültürel birçok faktör barındırmaktadır. Bu duruma ilişkin gözlemlerini bölgedeki ilk apart otel işletmecilerinden olan A6 şu ifadelerle aktarmaktadır:

“İnsanlar emlakçıya gelip emlak komisyonu, depozito, kira vereyimden ziyade aparta gidip günlüğü 150 TL'den elektriğimi, suyumu ödemişim. Tertemiz. Pırıl pırıl interneti de içinde olsun. 10-20-30 gün kalayım. O olaya geçmeye başladılar. Buning Airbeanbe gibi yerlerden de inanılmaz derecede yani biz İsrail'den de, Güney Kore'den, Japonya'dan, Çin'den de bize müşteri geldi. Yani uluslararası bir müşteri potansiyelimiz tabii ki de var. Çünkü bukinin yurt dışından ve airbeanbenin yurt dışından tabii ki de talepler var. Bu sistem Avrupa ve Amerika'da çok yaygın bir sistem. Bu şehir otelciliği air pansiyon sistemi. Türkiye'de daha yeni yeni gelişmeye başlıyor bence. Ama yerli müşterimiz de var. Yabancı müşterimiz de var. Düğünü olacak olanlar, iş adamlarına gelenler, nişanı olacak olanlar, tatil yapmaya gelenler yani insanlar bence artık bir ekonomik ciddi bir maliyettir bir ailenin 5 yıldızlı bir otelde kalması. Hele yeriniz havuzlu bir yer ise Antalya'nın her yeri güzel deniz. O yüzden insanlar 4-5 kişilik bir aile gelip 300-350 TL'ye oda kiralayıp 2+1 orada kendi yemeğini kendisi yapıp, temiz, hijyenik yerleri tercih ederek merkezi yerde altında arabası ile denizine gidiyor. İşletmenin havuzu varsa havuzunu kullanıyor. Kendi kahvaltısını kendisi evinde yapıyor.” (A6, 36 yaşında, İşletmeci).

5.1.6. Rutinler

Firmaların deneyim ve öğrenme süreçlerinin sonucu olarak yaptığı veya yapacağı bütün davranışların kaynağı, genetik kodları olarak kabul edilen rutinlerden gelmektedir. Dolayısıyla rutinler, firmaların üretimden tüketime kadar yaptığı her türlü davranış ve fikirleridir (Nelson ve Winter, 1982). Barınaklar kümesinin en önemli rutini yeni dışsallıkları optimum şekilde kullanmasıdır. Oysa bir önceki evrede yaygın işletme türü olan pansiyonlar söz konusu dışsallıkları kullanmayarak kilitlenme evresine girmiştir. Dolayısıyla Barınaklar'da mevcut butik otel işletmeleri üç yıl gibi kısa bir sürede hızlı bir şekilde nitelik ve nicelik bakımından gelişimleri dışsallıklara doğru bir şekilde kullandıklarını göstermektedir. Katılımcılardan A3 bu duruma ilişkin gözlemlerini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Lara'nın en büyük rezervi lokasyonu. Antalya deyince iki muhit gelir akla biri Konyaaltı diğeri de Lara... Lara'da deniz manzarası, küçük plajı, çevrelerindeki hastanelerden tutun da kafe, barlardan eğlence yerlerine kadar Antalya'nın en iyi üç tane şehir kulübü aynı sıradalar. Ceila, Soho, Gogo. Eski Lara yolundalar. Biraz ilerde Jolly Joker orada... Bunlar bizim müşterilerimizi etkiliyor. Siz bilirsiniz bu ülkede fanatizm insanı her yere sürükler. Sevdiği sanatçı geldiği zaman yazıyorlar sayfasına Lara otelleri doluyor. Biz burada misafirler için iyi bir konaklama imkanı sağlıyoruz. Onlarda burayı tercih ediyor.” (A3, 55 yaşında, Müdür).

Barınaklar'daki işletmeler dışsallıkları değerlendirmenin yanında çevresindeki kümelenmelere göre hizmet kalitesini önemli bir rekabet gücü ve rutini olarak kullanmayı başarmıştır. Bu sayede etrafında bulunan kümelenmelerle karşılaştırıldığında denize olan mesafe, sınırlı yatak kapasitesi ve bölgenin eski imajı gibi dezavantajlı faktörlerin etkilerini en aza indirmeyi başarmıştır. A3 ve A5

Barınaklar'daki hizmet kalitesinin etrafında yer alan kümelere göre sağladığı olumlu etkiyi şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Şirinyalı'yı kötülemek gibi olmasın ama bu bir gerçek. Çok iyi işletmeciler yok. Mesela güzel oteller var tam cadde üzerinde direk deniz görüyor ama otele girdiğiniz zaman geri kaçılıyorsunuz. Tamamıyla işletme mantığı diyelim. Burası ya da bu bölge daha profesyonel bakıyor olaya.” (A5, 47 yaşında, Müdür).

“Bakın ben şuna inanıyorum işinizi iyi yaptınız sürece kaliteli iş yaptınız sürece her yerde yapabilirsiniz. Aldığın puana göre verdiği hizmete göre. İnsanlar diyorlar bu otelin yorumları güzel bu otele gidelim. Günübürlük gelirler. Eskilerin klişe bir lafı vardır. İlk görüşte aşk. Buraya günübürlük gelen adamı kendinize âşık ederseniz. Dünyanın en güzel reklamasyonu insan üzerine olduğu için. Bir kişi diğerine söyler. Antalya'ya gittiğimde şurada kalmıştım der. Sonra bir bakmışsınız ki ister istemez reklam bastırıyorsunuz. O yüzden ilk girdiğiniz zaman benim lobim insanı bir cezbeder. Onu yakaladınız mı bunun karşılığında sınırları aşmadan müşteriye memnun ettiğinizde Lara bir artı mıdır? Artıdır. Ama en önemlisi hizmet kalitesidir. Bu bölgedeki oteller hizmet kalitesini yukarıya çıkarmak için uğraşılıyor” (A3, 55 yaşında, Müdür).

Barınaklar kümesinde bulunan butik oteller, hizmet standardını ve fiyat dengesini çevre rakipleri karşısında arttırarak yine talep oluşturmak için bir rutin olarak geliştirmiştir. Hizmet standardı ve fiyat bakımından rakipleri Kundu ve Konyaaltı'dır. Konyaaltı'na göre yüksek hizmet koşullarında fiyat avantajı bulunmaktadır. Kundu karşısında ise makul hizmet kalitesinde düşük fiyat ile rekabet etmektedir. Katılımcılardan A3 ve A4 bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır:

“Şirketler ya da acenteler organizasyon yaparken müşterileri Kundu'daki 5 yıldızlı otelde yüksek maliyetlerde konaklatmak yerine şehir merkezinde ya da bu bölgedeki butik otel tarzı yerlerde konaklatmak istiyorlar. Ayrıca cadde üzerinde diş klinikleri yüksek bütçeli her şey dahil olan 5 yıldızlar yerine küçük daha az bütçeli otelleri tercih ediyorlar. Hastalarını bize yönlendiriyor.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

“Benim otelimde şu an İngiliz var, Rus var, Alman var, Ukraynalı var, Alaskalılar var Fransızlar, İtalyanlar var. Bu gece sabah 5 itibarıyla Anex'in pilotu ve hostesi Kundu'ya değil buraya geliyor. Ben bu oteli açacağımda o zaman ki para ile 2 milyon dolar gibi bir para ile bitirebilirdim. Sıfırdan aldım ben burayı her şeyi yıktık. Biz o gün hesapladığımızda sadece 4.5 milyon dolar para harcamışız. Benim odama girdiklerinde televizyon yok diye ararlar. Ben de diyorum siz televizyon kumandasını aynaya doğru tutun basın, ayna televizyona dönecek. Böyle şey mi olur falan. İnsanlara ne veriyorsanız onu alırsınız. Ben yatakta koltukta tabak çatal kaşıktaki marka kullandım. Ama şunu da söyledim. Kusura bakmayın ben bu kadar marka kullandım diğerleri gibi o paraya satamam. Her kalitenin bir bedeli vardır. İnsanlar neye bakıyor tabak çatal altın yıldızdan alınmış. Kışın her kış doğuş grubu gelir bayi toplantılarını yaparlar. Bunları kazanmak kolay olmuyor. Kaliteyi arttırmak zorundasınız.” (A3, 55 yaşında, Müdür).

Barınaklar kümesinde bulunan işletmeler, fiyat ve hizmet politikasını belirlerken rekabet gücünü küme içerisinde bulunan diğer işletmelere karşı değil, diğer kümelerde bulunan işletmelere karşı kullanmaktadır. Bu durumdan dolayı küme içerisindeki işletmelerin genelinde gelirler artış göstermektedir. Katılımcılarla yapılan mülakat görüşmelerinde Barınaklar'daki butik otel işletmelerinin oluşturduğu bir dernek vasıtasıyla bu tutumun küme içerisinde bilinçli olarak yapıldığı ve üye işletmelerin taban fiyat belirleyip uyguladıkları tespit edilmiştir. A5 ve A1 kümedeki rekabet anlayışının oluşturduğu avantajları şu sözlerle aktarmaktadır:

“Daha profesyonel bakıyoruz biz burada işe. Yani bu caddedeki birçok otellerle biz hemen hemen her gün görüşüyoruz. Onların müdürleri geliyor. Serap hanım. Fikir alışverişinde bulunuyoruz. Birbirimizi uyarıyoruz. Yeni açılan otellerle ilgili bir sıkıntı olduğu zaman bize geliyor muhakkak o şikâyetler. Otel sahibini ben tanımasam bile otelin sahipleri tanıyor. Onları uyarıyoruz. Yani burada var olan kaliteyi düşürmemeye çalışıyoruz... Bunun için mesela şu anda burada bir şey kurdular. Çağlayan Mahallesi Oteller Birliği diye bir birlik kurdular. Evet. Rekabet demeyelim yani. Rekabet pek olmuyor açıkçası. İyi servis verelim. Zaten fiyat bandımızı da çok az tutuyoruz. Birisi 300 birisi 500 olmuyor.” (A5, 47 yaşında, Müdür).

“Yani diğer bölgelerle bir rekabet içerisindeyiz. Aslında o rekabet bize değil de dışarıdan gelen misafire yarıyor şu anda. Ama yatak sayısı çok fazla olduğu için herkes bir şeyler kopartmanın derdinde. Kiracı olan otel var. Adamın ay sonunda kirası var mecbur satacak. Boş duracağına satayım diyecek. Seninle anlamsız bir rekabetin içerisine giriyor. Bu da misafirlere yarıyor yani. Tesislere bir yararı olmuyor. Bu bölge bu konuda daha iyi.” (A1, 47 yaşında, Müdür).

Barınaklar Bölgesi’ndeki işletmeler denize uzaklık bakımından konumunun oluşturduğu dezavantajlı durumu misafirleri tesisi tercih etmeden önce şeffaf bir şekilde bilgilendirmektedir. Dolayısıyla turistler bakımından tatil sürecinde beklenmedik bir durumla karşılaşılması hedeflenmektedir. İşletmeler bu nedenle turistler için bilgilendirme ve denizde uzaklık için transfer rutinlerini geliştirmişlerdir. Bu durumun bir diğer boyutu da turistlere karşı güven sağlamaktadır. A1 ve A4 bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır:

“Avantajı da var. Dezavantajı da var. Plajı olmadığı için dezavantaj. Ama görsellik açısından avantaj... Buraya gelen müşteri burada plajın olmadığını biliyor. Biz çünkü web sitelerimiz de plaja uzaklığımızı falan yazıyoruz. Onları bildikler için ne istediklerini bilerek gelen misafir. Öyle kötü bir şeyi olmuyor bizim için.” (A1, 47 yaşında, Müdür).

“Bazılarında havuz yok, fitness yok, plaja göndermiyor. Denize uzaklığınız 200 metre diyor hak plajı var orada girebilirsiniz diyor. Önceden bilgisini veriyor. Biz Normalde 7 km uzaklıktaki Lara plajlarına gönderiyoruz. Servisle ama. Şu ilerdeki halk plajına gitmek isteyen oluyor. Kum olmadığı için kayalık olduğu için çok da konforlu değil ama buranın zevkini bilen burayı tercih ediyor.” (A4, 52 yaşında, Müdür).

Barınaklar’da bulunan işletmeler misafirlerini iki farklı rutin ile bulmaktadırlar. Kümedeki işletmeler kapı müşterisi ve internet müşterisi şeklinde iki farklı piyasa oluşturmuşlardır. Bu sayede tek bir tedarik bağımlılığını ortadan kaldırmakta ve krizler karşısında ekonomik gelir devamlılığı için hayati bir rutin geliştirmişlerdir. Küme içerisinde acente ile müşteri tedariki için çalışan işletmenin olmadığı tespit edilmiştir. Bu sayede kendi pazar portföylerini geliştirmiş ve acenteye gelen kitle turisti ile çalışmamaktadırlar. Dolayısıyla kapı ve internet üzerinden seçici turistleri hedeflemektedirler. A5 bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“İnternette birçok ülkeden insanlar geliyorlar. Çok az acente var bizde. Acente ile pek çalışmıyoruz. Çünkü 24 odamız var. Online satış yapıyoruz. Bukingtir, experia’dır. Bir de kapı müşterimiz oluyor.” (A5, 47 yaşında, Müdür).

Barınaklar’daki oteller kendilerine rakip olarak Kundu Bölgesi’ni görmektedirler. Rakipleri karşısında gelişim için ise kent merkezinin sağlamış oldukları dinamizm ve yapılan kentsel yatırımlardan yararlanılarak 12 ay konaklama hizmeti verilmektedir. Bu nedenle birçok işletme Kundu’nun aksine 12 ay açık kalarak hem pazar yapısını hem de ekonomik gelirlerde devamlılığı korumaktadır. Bu durumu A1 şu sözlerle aktarmaktadır:

“12 ay açık bu bölge. Kundu’da bütün tesisler neredeyse sezonluk. 6 ay açık 6 ay kapalı. Biz sezonu çok iyi değerlendiriyoruz. Müşterilerimiz kaliteli gerçekten. Sezon arasında ise yine müşteri talebimiz oluyor farklı şeylerden dolayı gelen çok. Diş klinikleri, saç ekimi vs. Biz açığız o yüzden.” (A1, 47 yaşında, Müdür).

Kümelenmedeki diğer bir işletme türü olan apart oteller, 2017 yılında oluşan yaratıcı yıkımla uyum ve gelişim mekanizmaları için rutinler geliştirmiştir. Bunlar içerisinde en önemli olanı bir önceki faaliyet kolu olan emlakçılıktan elde edilen deneyimlerin daha farklı bir ekonomik sisteme geçişte doğrudan kullanılamayacağına bilincinde olunmasıdır. Bu sayede yeni ekonomik faaliyet için öğrenmeye açık ve zaman içerisinde uyumun gerçekleşeceğini göstermektedir. A6 emlakçıların apart otelciliğe geçişinde yaşadığı problemleri ve çözümlerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Bu Türkiye’nin de yaşadığı kötü bir hadise vardı ya 2016’da. Ondan sonra daha sağlıklı kararlar alınabiliyor. Ama birazcık da hızlı kararlar alındı bu pansiyon işinde. Bence hala oturmamış bazı sistemler var. Biz bir otelci değiliz. Biz otelci olamayız. Biz bir resepsiyon çalıştıramayız. Altı tane dairenin içerisinde 3 tane resepsiyon elemanını koyduğum zaman oradan bir para kazanamazsın. O yüzden bizim merkezimiz burası. Emlak ofisini resepsiyon gibi şube olarak yönetmeye çalışıyoruz. Otelci

statüsündeyiz ama işletmemizin otelci gibi olma şansı yok. Herkes dediler ki “otelci olacaksın, pansiyoncu olacaksın. Zamanla oturur.” (A6, 36 yaşında, İşletmeci).

Barınaklar’daki butik oteller gibi apart oteller de kalite ve hizmet standardını arttırarak gelirlerini optimum düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Apart işletmelerde bu motivasyonun en önemli nedeni konut yatırımı bulunan birçok girişimcinin apart otel işletmeye başlamasıyla sistemde çok sayıda ve nitelikte işletmenin olmasıdır. Bu nedenle dalgalanan fiyat politikalarının en önemli dirençlilik rutini olarak hizmet ve kalite standardındaki yükseltme olarak kabul edilmektedir. Katılımcılardan A6 yatırım, rekabet ve hizmet kalitesi arasındaki ilişkiyi apart oteller özelinde şu şekilde aktarmaktadır:

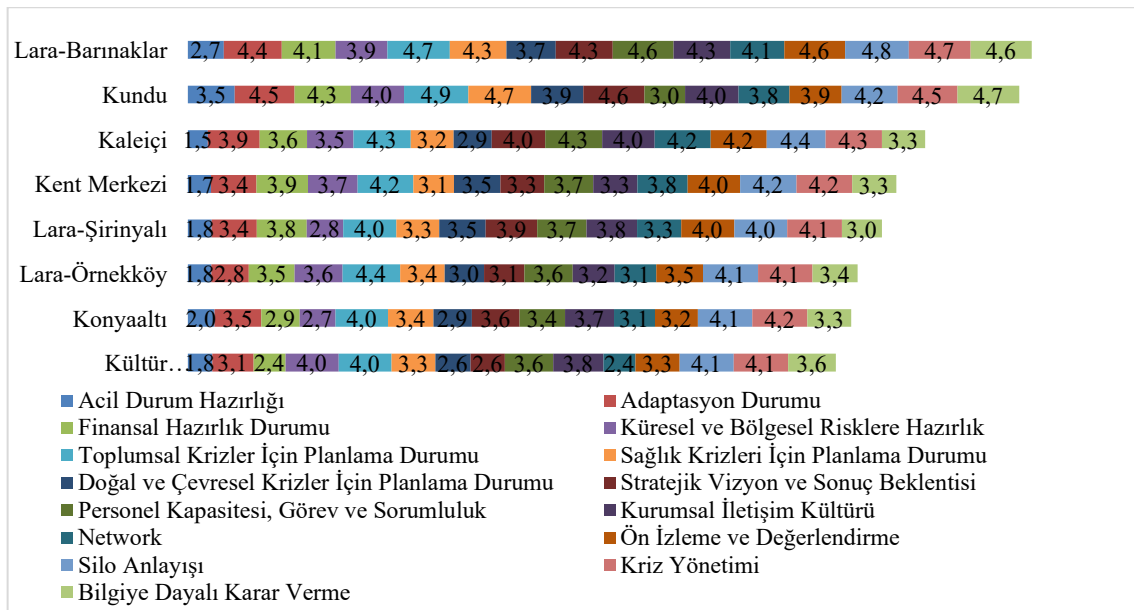
“Artık herkes butik bir otel açayım, bir apart açayım, bir arsa alayım üzerine ev yapayım tarza dönmeye başladı. Bu da tabii ki de rekabet ortamı iyidir. Ama fiyat bakımından baktığınız zaman da kalitenin arttırılması gerekiyor. Kaliteli yapanlar evet iyi fiyata veriyorlar. Kalitesiz yapanların da maalesef ya devrediyorlar ya da bu işi bırakmak zorunda kalıyorlar.” (A6, 36 yaşında, İşletmeci).

Barınaklar Bölgesi’nde gelişen apart otelciliğinin gelişimini devam ettiren bir diğer rutinde yatak kapasitesinin sayısal çoğunluğudur. Çünkü sayısal olarak yatak kapasitesi fazla olan işletmeler pazarlama ve rekabet gücünü elinde tutmaktadır. Buna karşılık bireysel ve az yatak kapasiteli işletmeler maliyet ve rekabet koşullarına uyum sağlayamamaktadır.

“... daire sayınız fazla ise tamam ama azsa kurtarmıyor... fazla personel çalıştırmadan da para kazanıyorsunuz. Öbür büyük yatırım yapan otelcilerin de maalesef işletmelerini sekteye uğrattıyor. Çünkü biz 100-200-250 TL’ye veriyoruz. Oteller 300-400-500 TL’ye vermek zorundalar. Haliyle büyük yatırımcının da yaptığı yatırım havada kalmış oluyor. Rekabet ortamında artık insanlarda bu yatırımlara dönmeye başladı... Daha fazla aparta dönmeye başladı.” (A6, 36 yaşında, İşletmeci).

5.2. Lara-Barınaklar Caddesi’nde Destinasyon Dirençlilik Kapasitesi

Kümelenme analizi sonrasında, mekânsal birimlerde bulunan tesislere uygulanan ölçekler sonucu kümelerin dirençlilik kapasiteleri beşli likert ölçeğinde tespit edilmiştir. Kümelenme alanları dirençlilik kapasitelerine göre sıralandığında sıralama; Lara-Barınaklar (1), Kundu (2), Kaleiçi (3), Kent Merkezi (4), Lara-Şirinyalı (5), Lara-Örnekköy (6), Konyaaltı (7), Kültür Mahallesi (8) şeklinde olmuştur. Dolayısıyla bu araştırmada belirlenen ve herhangi bir idari ve mahalli sınırlardan bağımsız olarak oluştuğu tespit edilen mekânsal birimlerin oluşum ve gelişimlerinde olduğu gibi krizlere karşı dirençlilik kapasiteleri de farklılık göstermektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Kümelenmelerin Faktörlere Göre Likert Ölçeğinde Dirençlilik Kapasitesi

Yukarıda belirtilen bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının sınanması için hipotezler oluşturulmuş ANOVA testiyle sınanmıştır. Bu aşamada kullanılan bağımsız değişkenler, araştırmanın kümelenme analizi aşamasında tespit edilen kümelenme alanlarıdır. Bağımlı değişkenler ise faktör analizi sonucu tespit edilen faktörlerdir. Bunlar acil durum hazırlığı kapasitesi, uyum kapasitesi, finansal hazırlık kapasitesi, küresel ve bölgesel risklere hazırlık kapasitesi, toplumsal krizler için planlama kapasitesi, sağlık krizleri için planlama kapasitesi, doğal ve çevresel krizler için planlama kapasitesi, stratejik vizyon ve sonuç beklentisi, personel kapasitesi, görev ve sorumluluk, kurumsal iletişim kültürü, ağ kapasitesi, ön izleme ve değerlendirme kapasitesi, silo anlayışı, kriz yönetimi ve bilgiye dayalı karar verme kapasitesidir. Bu sayede kümelenmelerin hangi dirençlilik boyutunda anlamlı farklılık göstereceği tespit edilmiştir. Araştırmada tesislerin dirençlilik düzeyini belirleyen nedenler bağımsız değişkenlerdir. Bu bağlamda ilk olarak birey düzeyinde cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, işletmedeki pozisyon ve sektördeki deneyim süresine göre dirençliliği oluşturan boyutlar anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı kontrol edilmiş ve genel açıklayıcı sonuçlar elde edilememiştir. İkinci olarak tesis düzeyinde yatak kapasitesi, faaliyet süresi, işletme belgesi ve işletme türüne göre dirençliliği oluşturan boyutlar anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı kontrol edilmiş ve genel açıklayıcı sonuçlar elde edilememiştir. One Way ANOVA analizinin son aşamasında tesislerin bulunduğu küme düzeyine göre dirençliliği oluşturan boyutların anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı kontrol edilmiştir. Bu aşamada faktörlerden oluşan bağımlı değişkenlerin “işletmenin bulunduğu küme” bağımsız değişkenine göre oluşturulan hipotezler genel olarak anlamlı farklılıklar göstermiş ve hipotezlerin tümü kabul edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. ANOVA Testi İçin Sınanan Alt Hipotezler ve Sonuçlar

Alt Hipotezler	Sonuç
H ₁ : Tesislerin acil durum hazırlıkları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₂ : Tesislerin uyum durumları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₃ : Tesislerin finansal hazırlık durumları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₄ : Tesislerin küresel ve bölgesel risklere hazırlıkları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₅ : Tesislerin toplumsal krizler için planlama durumları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₆ : Tesislerin sağlık krizleri için planlama durumları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₇ : Tesislerin doğal ve çevresel krizleri için planlama durumları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₈ : Tesislerin stratejik vizyon ve sonuç beklentileri işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₉ : Tesislerin personel kapasitesi, görev ve sorumlulukları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₁₀ : Tesislerin kurumsal iletişim kültürleri işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₁₁ : Tesislerin ağ kapasiteleri işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₁₂ : Tesislerin ön izleme ve değerlendirme davranışları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₁₃ : Tesislerin silo anlayışları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₁₄ : Tesislerin kriz yönetimi işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul
H ₁₅ : Tesislerin bilgiye dayalı karar verme davranışları işletmenin bulunduğu kümeye göre farklılaşmaktadır.	Kabul

Ölçeklerin alt boyutlarından oluşturulan bağımlı değişkenlerin işletmenin bulunduğu kümeye göre oluşan gruplar arasında farklılıklarının incelenmesine ilişkin elde edilen ANOVA verilerine göre; “acil durum hazırlığı kapasitesi, uyum kapasitesi, finansal hazırlık kapasitesi, küresel ve bölgesel risklere hazırlık kapasitesi, toplumsal krizler için planlama kapasitesi, sağlık krizleri için planlama kapasitesi, doğal ve çevresel krizler için planlama kapasitesi, stratejik vizyon ve sonuç beklentisi, personel kapasitesi, görev ve sorumluluk, kurumsal iletişim kültürü, ağ kapasitesi, ön izleme ve değerlendirme kapasitesi, silo anlayışı, kriz yönetimi kapasitesi, bilgiye dayalı karar verme kapasitesi” için hesaplanan olasılık (Sig.) değerleri 0,05 anlamlılık düzeyinin altında olduğundan H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, H₆, H₇, H₈, H₉, H₁₀, H₁₁, H₁₂, H₁₃, H₁₄ ve H₁₅ hipotezleri kabul edilir. Bu hipotezlerin kabul edilmesi bağımlı değişkenlerin işletmenin bulunduğu kümeye göre değişiklik gösterdiğini, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. ANOVA analizi sonuçlarına göre kareler toplamının serbestlik derecesine (sd) bölünmesiyle varyans yani kareler ortalaması elde edilmiştir. Kareler ortalaması gruplar arasının kareler ortalaması grup içine oranlanmasıyla F değeri bulunmuştur. F test istatistikleri kritik değer üzerinde olduğu için gruplar arası anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Alt Boyutların İşletmenin Bulunduğu Kümeye Göre Farklılaşmasına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Acil Durum Hazırlığı Kapasitesi	Gruplar arası	24,079	7	3,440	12,747	,000
	Gruplar içi	18,890	70	,270		
	Toplam	42,969	77			
Uyum Kapasitesi	Gruplar arası	14,395	7	2,056	9,204	,000
	Gruplar içi	15,640	70	,223		
	Toplam	30,035	77			
Finansal Hazırlık Kapasitesi	Gruplar arası	19,022	7	2,717	11,731	,000
	Gruplar içi	16,215	70	,232		
	Toplam	35,237	77			
Küresel ve Bölgesel Risklere Hazırlık Kapasitesi	Gruplar arası	15,072	7	2,153	3,342	,004
	Gruplar içi	45,098	70	,644		
	Toplam	60,170	77			
Toplumsal Krizler İçin Planlama Kapasitesi	Gruplar arası	5,354	7	,765	7,868	,000
	Gruplar içi	6,804	70	,097		
	Toplam	12,158	77			
Sağlık Krizleri İçin Planlama Kapasitesi	Gruplar arası	16,255	7	2,322	12,376	,000
	Gruplar içi	13,134	70	,188		
	Toplam	29,389	77			
Doğal ve Çevresel Krizler İçin Planlama Kapasitesi	Gruplar arası	11,605	7	1,658	6,361	,000
	Gruplar içi	18,244	70	,261		
	Toplam	29,849	77			
Stratejik Vizyon ve Sonuç Beklentisi	Gruplar arası	20,262	7	2,895	6,251	,000
	Gruplar içi	32,415	70	,463		
	Toplam	52,677	77			
Personel Kapasitesi, Görev ve Sorumluluk	Gruplar arası	15,155	7	2,165	11,304	,000
	Gruplar içi	13,406	70	,192		
	Toplam	28,561	77			
Kurumsal İletişim Kültürü	Gruplar arası	7,423	7	1,060	4,574	,000
	Gruplar içi	16,231	70	,232		
	Toplam	23,654	77			
Ağ Kapasitesi	Gruplar arası	22,918	7	3,274	6,237	,000
	Gruplar içi	36,747	70	,525		
	Toplam	59,665	77			
Ön İzleme ve Değerlendirme Kapasitesi	Gruplar arası	14,089	7	2,013	8,827	,000
	Gruplar içi	15,962	70	,228		
	Toplam	30,051	77			
Silo Anlayışı	Gruplar arası	3,068	7	,438	3,954	,001
	Gruplar içi	7,761	70	,111		
	Toplam	10,829	77			
Kriz Yönetimi Kapasitesi	Gruplar arası	1,575	7	,225	3,370	,004
	Gruplar içi	4,675	70	,067		
	Toplam	6,250	77			
Bilgiye Dayalı Karar Verme Kapasitesi	Gruplar arası	17,273	7	2,468	3,619	,002
	Gruplar içi	47,727	70	,682		
	Toplam	65,000	77			

5.2.1. Kümelere Göre Dirençliliğin Farklılaşması ve Nedenleri

ANOVA testi sonuçlarına göre anlamlı kümelenmeler ve dirençlilik boyutları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu aşamadan sonra hangi kümelerin hangi dirençlilik boyutunda anlamlı bir fark gösterdiğinin incelenmesi amacıyla Post-Hoc LSD analizi yapılmıştır. Çoklu karşılaştırma analizlerinde varyansın homojen olması nedeniyle LSD testi tercih edilmiştir. Aslında burada amaç, ANOVA testinde bağımlı değişkenlerin kümeler arasındaki anlamlı farkı oluşturanların hangileri olduğunu tespit etmektir. Ardından yapılacak işlem ise sahadan elde edilen nitel verilerle bu farklılığın nedenleri irdelemektir.

Post-Hoc analizi LSD testi sonuçlarına göre, bir grup değişkeninin diğer grup değişkenleriyle arasında farklılık olup olmadığına ilişkin hesaplanan olasılık (sig.) değerinin 0,05'in altında olması,

bir grup değişkeninin diğer grup değişkenleri ile farklılık olduğunu göstermektedir. Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin acil durum hazırlıkları kapasitesi; Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Kaleiçi, Merkez, Lara-Şirinyalı ve Lara-Örnekköy kümesindeki işletmelerden anlamlı olarak daha yüksektir (Tablo 6). Bu durumun nedeni diğer kümelerden farklı olarak Lara-Barınaklar'da işletme türü olarak butik otelciliğin tercih edilmesidir. Çünkü kümede butik otelcilikle düşük kapasitede, kaliteli hizmet ve yüksek standartlarda bir konaklama organizasyonu gerçekleşmiş ve bu nedenle acil durum hazırlığı kapasitesinde anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin acil durum hazırlıkları kapasitesi; Kundu Bölgesi'ndeki işletmelerden anlamlı olarak daha düşüktür (Tablo 6). Bu durumun nedeni de Kundu kümesindeki tesislerin tür olarak büyük otel olması ve yatak kapasitelerinin 500'ün üzerinde olması çok sayıda turisti misafir etmesi için acil durum hazırlığı kapasitesi daha yüksekte tutmasını sağlamıştır.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin teknolojik ve yasal koşullar bakımından yeni durumlar karşısındaki uyum kapasitesi; Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Merkez, Lara-Şirinyalı, Lara-Örnekköy'e göre anlamlı olarak daha yüksektir (Tablo 6). Bu durumun nedeni Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Merkez, Lara-Şirinyalı, Lara-Örnekköy kümelerinde belediye belgeli küçük otel işletmesinin yoğunluğudur. Çünkü bu işletmeler konaklama türleri bakımından en az teknolojik ve yasal koşullar ile işletme faaliyetine başlayabilmektedir. Dolayısıyla Lara-Barınaklar'ın uyum kapasitesi diğer kümelere göre yüksek düzeydedir.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin finansal hazırlık kapasitesi; Konyaaltı ve Kültür Mahallesi kümesindeki işletmelerden anlamlı olarak daha yüksektir (Tablo 6). Bu durumun nedeni de kümede üst standartlarda hizmet ve gelir amaçlayan butik otel işletmelerinin olmasıdır. Buna karşılık Konyaaltı'nda düşük sosyoekonomik profilli mevsimsel turist yoğunluğudur. Kültür Mahallesi'nde ise dönemsel düşük ekonomik gelir sağlayan öğrenci talebi yoğunluğudur.

Tesislerin küresel ve bölgesel risklere hazırlıklarının işletmelerin bulunduğu kümeye göre farklılıkları incelendiğinde Lara-Barınaklar'ın, Konyaaltı kümesindeki işletmelerin küresel ve bölgesel risklere hazırlık kapasitesinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6). Konyaaltı gelirlerinin büyük bölümünü küresel ve bölgesel krizlerden hızlı bir şekilde etkilenen her şey dahil sistemindeki uluslararası turizmden elde etmektedir. Oysa gelirlerinin büyük bölümünü turizm faaliyetlerinden elde eden Barınaklar'da bulunan oteller mevsimsel olmayan sağlık turizmi ve şehir otelciliği rutinleriyle küresel ve bölgesel risklere karşı daha yüksek bir kapasiteye sahiptir.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin toplumsal krizler için planlama kapasiteleri Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Kaleiçi, Merkez ve Lara-Şirinyalı kümesine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin toplumsal krizler için planlama kapasiteleri Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Kaleiçi, Merkez ve Lara-Şirinyalı kümesindeki işletmelerden daha yüksektir (Tablo 6). Bu durumun nedeni butik otelciliğin yaygın olduğu kümede her şey dahil sisteminin olmaması buna karşılık pazar çeşitliliği oluşturarak şehir otelciliği ve sağlık turizmi gibi farklı konaklama sistemlerinin de gelişmesidir.

Tesislerin sağlık krizleri için planlama kapasiteleri işletmelerin bulunduğu kümeye göre farklılıkları incelendiğinde Lara-Barınaklar'ın Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Kaleiçi, Merkez, Lara-Şirinyalı, Lara-Örnekköy'e göre anlamlı olarak daha yüksektir. Çünkü Lara-Barınaklar kümesinin pazar yapısı büyük oranda sağlık turizminden oluşmasıdır. Ayrıca lokasyon içerisinde birçok sağlık kuruluşu ile mekânsal yakınlığı bulunmaktadır. Dolayısıyla kümedeki işletmeler yüksek standartta hizmet sunmayı hedeflemekte ve sağlık koşullarıyla ilgili önemli kriterleri sağlamak durumundadırlar.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin doğal ve çevresel krizler için planlama kapasitesi Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Kaleiçi ve Lara-Örnekköy kümesine göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir (Tablo 6). Bu durumun nedeni Konyaaltı ile kıyaslandığında işletmeciler profili nedeniyle turizmin en önemli ögesi olan doğal ve çevresel koşulların önemini bilmesidir. Ayrıca Kaleiçi,

Kültür Mahallesi ve Lara-Örnekköy kümelerinde oluşan konaklama talebi iklimin ve doğal çevrenin doğrudan etkileyeceği bir turizm sistemidir.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin stratejik vizyon ve sonuç beklentileri Kültür Mahallesi, Merkez ve Lara-Örnekköy kümesindeki işletmelere göre anlamlı olarak yüksektir. Bu durumun nedeni diğer kümelerin turizm dışı talepleri karşılayan işletmelerin bulunmasıdır. Bu durum işletmelerde vizyon ve sonuç beklentisini düşürmektedir.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin personel kapasitesi Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Merkez, Lara-Şirinyalı, Lara-Örnekköy ve Kundu kümesindeki işletmelere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Bu durumun nedeni Lara-Barınaklar yıl boyu istihdam sağlayarak kaliteli ve kalifiyeli çalışanlarıyla kapasitesini yükseltmektedir.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin kurumsal iletişim kültürleri Konyaaltı, Merkez ve Lara-Örnekköy kümesindeki işletmelere göre anlamlı farklılık göstermektedir. Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin kurumsal iletişim kültürleri; Konyaaltı, Merkez ve Lara-Örnekköy kümesindeki işletmelerden daha yüksektir (Tablo 6). Bunun nedeni Lara-Barınaklar kümesinde yoğunlaşan butik otel işletmelerinin kurumsal iletişim kültürüne bilinçli olarak önem vermeleridir.

Tesislerin ağ kapasitelerinin işletmelerin bulunduğu kümeye göre farklılıkları incelendiğinde; Konyaaltı, Kültür Mahallesi ve Lara Örnekköy kümelerindeki işletmelerin ağ kapasiteleri Lara-Barınaklar'a göre anlamlı bir şekilde daha düşüktür (Tablo 6). Bu durumun nedeni Kaleiçi, Merkez, Lara-Barınaklar ve Kundu'da aynı kümede ya da türde işletmelerin oluşturduğu birlik veya dernek gibi sivil toplum kuruluşlarının varlığıdır. Çok farklı türden ve birçok işletmenin olduğu Konyaaltı'nda ise bu yönde bir oluşum gerçekleşmemiştir. Yine Kültür Mahallesi ve Lara-Örnekköy kümelerinde herhangi bir oluşum gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla kümelerin ağ kapasitelerinde belirtilen bağımsız değişkenler etkili değildir.

Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin ön izleme ve değerlendirmeleri Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Merkez, Lara-Örnekköy ve Kundu kümesindeki işletmelere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Lara-Barınaklar kümesinin ön izleme ve değerlendirme kapasitesinin yüksek olması tür olarak butik otel olmasına bağlanabilir (Tablo 6).

Tesislerin silo anlayışlarının işletmelerin bulunduğu kümeye göre farklılıkları incelendiğinde Lara-Barınaklar Bölgesi'ndeki işletmelerin silo anlayışları; Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Kaleiçi, Merkez, Lara-Şirinyalı, Lara-Örnekköy ve Kundu Bölgesi'ndeki işletmelerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Bu durumun nedeni kümede yaygın işletme türü olan butik otelcilik, düşük yatak kapasitesi ile çalışanların birçok farklı iş ve göreve katılımını sağlamaktadır.

Tesislerin kriz yönetimlerinin işletmelerin bulunduğu kümeye göre farklılıkları incelendiğinde Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin kriz yönetimleri kapasitesi Konyaaltı, Kültür Mahallesi, Kaleiçi, Merkez, Lara-Şirinyalı ve Lara-Örnekköy kümelerine göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir (Tablo 6). Bu durumun nedeni Lara-Barınaklar kümesinde butik otelciliğinin yaygın işletme türü olarak tercih edilmesidir.

Tesislerin bilgiye dayalı karar verme kapasitelerinin işletmelerin bulunduğu kümeye göre farklılıkları incelendiğinde Lara-Barınaklar kümesindeki işletmelerin bilgiye dayalı karar verme kapasiteleri; Konyaaltı, Kaleiçi, Merkez, Lara-Şirinyalı ve Lara-Örnekköy Bölgesi'ndeki işletmelerden anlamlı bir şekilde daha yüksektir (Tablo 6). Bu durumun nedeni Lara-Barınaklar kümesinde butik otelciliğinin yaygın işletme türü olarak tercih edilmesidir.

Tablo 6. Alt Boyutların İşletmelerin Bulunduğu Kümeye Göre Ortalama Farklılıklarına İlişkin Post-Hoc LSD Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) İşletmenin Bulunduğu Yer	(J) İşletmenin Bulunduğu Yer	Ortalamaları Farkı (I-J)	Standart Hata	Sig.
Acil Durum Hazırlığı Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,70667*	,26825	,010
		Kültür Mahallesi	,88000*	,32854	,009
		Kaleiçi	1,22400*	,25449	,000
		Merkez	,97333*	,26825	,001
		Lara-Şirinyalı	,92000*	,43462	,038
		Lara-Örnekköy	,96000*	,32854	,005
		Kundu	-,81333*	,31456	,012
Uyum Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,84000*	,24409	,001
		Kültür Mahallesi	1,24000*	,29895	,000
		Kaleiçi	,44800	,23156	,057
		Merkez	,94667*	,24409	,000
		Lara-Şirinyalı	,96000*	,39547	,018
		Lara-Örnekköy	1,52000*	,29895	,000
Kundu	-,14000	,28622	,626		
Finansal Hazırlık Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	1,15000*	,24854	,000
		Kültür Mahallesi	1,65000*	,30440	,000
		Kaleiçi	,47000	,23578	,050
		Merkez	,15000	,24854	,548
		Lara-Şirinyalı	,30000	,40268	,459
		Lara-Örnekköy	,60000	,30440	,053
		Kundu	-,20000	,29144	,495
Küresel ve Bölgesel Risklere Hazırlık Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	1,20000*	,41449	,005
		Kültür Mahallesi	-,10000	,50765	,844
		Kaleiçi	,42000	,39322	,289
		Merkez	,16667	,41449	,689
		Lara-Şirinyalı	1,15000	,67155	,091
		Lara-Örnekköy	,30000	,50765	,556
		Kundu	-,10000	,48603	,838
Toplumsal Krizler İçin Planlama Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,76000*	,16100	,000
		Kültür Mahallesi	,72000*	,19718	,000
		Kaleiçi	,38400*	,15274	,014
		Merkez	,53333*	,16100	,001
		Lara-Şirinyalı	,72000*	,26085	,007
		Lara-Örnekköy	,36000	,19718	,072
		Kundu	-,14667	,18879	,440
Sağlık Krizleri İçin Planlama Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,83333*	,22368	,000
		Kültür Mahallesi	,95000*	,27395	,001
		Kaleiçi	1,03000*	,21220	,000
		Merkez	1,16667*	,22368	,000
		Lara-Şirinyalı	1,00000*	,36241	,007
		Lara-Örnekköy	,90000*	,27395	,002
		Kundu	-,45833	,26229	,085
Doğal ve Çevresel Krizler İçin Planlama Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,82667*	,26363	,003
		Kültür Mahallesi	1,08000*	,32288	,001
		Kaleiçi	,84000*	,25010	,001
		Merkez	,22667	,26363	,393
		Lara-Şirinyalı	,22000	,42713	,608
		Lara-Örnekköy	,76000*	,32288	,021
		Kundu	-,21333	,30913	,492
Stratejik Vizyon ve Sonuç Beklentisi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,70000	,35141	,050
		Kültür Mahallesi	1,70000*	,43038	,000
		Kaleiçi	,28000	,33337	,404
		Merkez	1,00000*	,35141	,006
		Lara-Şirinyalı	,42500	,56934	,458
		Lara-Örnekköy	1,25000*	,43038	,005
		Kundu	-,32500	,41206	,433

Tablo 6 (Devamı). Alt Boyutların İşletmelerin Bulunduğu Kümeye Göre Ortalama Farklılıklarına İlişkin Post-Hoc LSD Testi Sonuçları

Personel Kapasitesi, Görev ve Sorumluluk	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	1,15238*	,22599	,000
		Kültür Mahallesi	,94286*	,27678	,001
		Kaleiçi	,27429	,21439	,205
		Merkez	,88571*	,22599	,000
		Lara-Şirinyalı	,85714*	,36615	,022
		Lara-Örnekköy	,94286*	,27678	,001
		Kundu	1,52381*	,26500	,000
Kurumsal İletişim Kültürü	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,60000*	,24866	,018
		Kültür Mahallesi	,48000	,30454	,120
		Kaleiçi	,32000	,23590	,179
		Merkez	,94667*	,24866	,000
		Lara-Şirinyalı	,48000	,40287	,238
		Lara-Örnekköy	1,12000*	,30454	,000
		Kundu	,24667	,29158	,400
Ağ Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,95556*	,37415	,013
		Kültür Mahallesi	1,66667*	,45824	,001
		Kaleiçi	-,14667	,35495	,681
		Merkez	,28889	,37415	,443
		Lara-Şirinyalı	,73333	,60620	,230
		Lara-Örnekköy	,93333*	,45824	,045
		Kundu	,23333	,43873	,597
Ön İzleme ve Değerlendirme Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	1,37778*	,24659	,000
		Kültür Mahallesi	1,26667*	,30201	,000
		Kaleiçi	,38667	,23394	,103
		Merkez	,64444*	,24659	,011
		Lara-Şirinyalı	,60000	,39953	,138
		Lara-Örnekköy	1,06667*	,30201	,001
		Kundu	,65556*	,28916	,026
Silo Anlayışı	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,71111*	,17194	,000
		Kültür Mahallesi	,73333*	,21059	,001
		Kaleiçi	,36000*	,16312	,031
		Merkez	,55556*	,17194	,002
		Lara-Şirinyalı	,80000*	,27858	,005
		Lara-Örnekköy	,66667*	,21059	,002
		Kundu	,57889*	,20162	,005
Kriz Yönetimi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	,48333*	,13345	,001
		Kültür Mahallesi	,55000*	,16344	,001
		Kaleiçi	,39000*	,12660	,003
		Merkez	,45000*	,13345	,001
		Lara-Şirinyalı	,52500*	,21621	,018
		Lara-Örnekköy	,55000*	,16344	,001
		Kundu	,15000	,15648	,341
Bilgiye Dayalı Karar Verme Kapasitesi	Lara-Barınaklar	Konyaaltı	1,30000*	,42640	,003
		Kültür Mahallesi	1,00000	,52223	,060
		Kaleiçi	1,34000*	,40452	,001
		Merkez	1,26667*	,42640	,004
		Lara-Şirinyalı	1,60000*	,69084	,023
		Lara-Örnekköy	1,20000*	,52223	,025
		Kundu	-,06667	,50000	,894

6. Sonuç ve Tartışma

Meta anlatılarda toplumsal ilişkilerin oluşturduğu yapıli mekânların yeniden organizasyonu veya değişimi, *makro ölçekte* farklı toplumsal aktörler tarafından harekete geçirilen güçlerin dengesine göre şekillenmekte, değişmekte ve evrimleşmekte olduğu belirtilmektedir (Harvey, 2014; Smith, 2017). Buna karşılık bu araştırmanın iddiası, mekânların yeniden organizasyonu veya değişimi *mikro ve mezo ölçekte* gerçekleşen krizlere bağlı olduğudur. Ayrıca bir diğer iddia bu sürecin *evrimsel ekonomik coğrafya* yaklaşımıyla açıklanabileceğidir. Çünkü krizler, mekânları bilinen hallerinden bambaşka bir niteliğe kavuşturmakta ve krizlerin meydana geliş ve sona eriş hikâyeleri mekân organizasyonunun anlamak için esas teşkil etmektedir (Harvey, 2012). Bu çerçeveye, evrimsel

ekonomik coğrafya yaklaşımı, *mekânsal* olarak *mikro ve makro ölçekte* değişen güçleri ve değişen *zaman* faktörünü dikkate alarak statik bir analizden ziyade dinamik bir analiz imkânı sunmaktadır (Boschma ve Martin, 2010). Sözelimi toplumsal ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yapıları mekânlardan biri olan turizm destinasyonlarında yaşanan değişim ve dönüşümler, mikro ve mezo ölçekte gerçekleşen krizlerle ve *evrimsel ekonomik coğrafya* yaklaşımıyla açıklanabilmektedir. Bu araştırma da turizme dayalı olan destinasyonların oluşumu, gelişimini ve evrimini anlamak, tarihimizin ve coğrafyamızın neden bu biçimleri aldığıı açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Ülkemizin önemli bir gelir kalemi olan turizmin yegâne sermayesi olan Akdeniz ve Ege kıyılarındaki Çeşme, Marmaris, Fethiye, Saros Körfezi, Ayvalık, Foça, Kuşadası, Bodrum ve Antalya gibi birçok destinasyon, sürdürülebilir olmayan plansız büyüme sonucu krizlere karşı hassas durumdadır. Araştırmanın problemi ve alanın önemi kapsamında, bu araştırmanın ilk amacı destinasyon olarak Antalya'nın potansiyelinin azalması tehlikesine dikkat çekmeyi ve kriz geçişini inceleyerek gelecek krizlere karşı dirençlilik kapasitesini tespit etmektir. Bu kapsamda araştırma sonuçlarının sektör temsilcileri, merkezi ve yerel yönetimler bakımından önemli faydalar sağlaması beklenmektedir.

Araştırma sonuçları mikro ölçekte turizme ilişkin bu derece farklı mekânsal birimlerin oluşması yönetim ve politikaların verimliliği için de önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle araştırma alana ilişkin turizm politikalarının yapılması ve uygulanabilmesi için ayrıntılı ve derinlemesine bir tarihsel bakış açısı sunmaktadır. Bu nedenle uygulama ve yönetim için etkili ve verimli katkı sağlamaktadır. Bu kapsamdaki bulgular hem yerelde hem de ulusal ölçekte turizm plan ve politikalarına önemli bir altlık oluşturabilir. Zira turizm sektörü yapısı itibarıyla krizlere en hassas sektör durumundadır ve sürdürülebilir bir turizm için krizlere karşı dirençlilik hayati önem taşımaktadır.

Araştırma sürecinde kuşkusuz önemli sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Bu sınırlılıkların başında saha çalışması sürecinin pandemi koşullarında gerçekleşmiş olmasıdır. Bu durum insanların araştırmaya katılma kararını önemli ölçüde etkilemiştir. Yine de araştırma için yeterli katılımcı ile görüşme ve anket çalışmaları yapılmıştır. Sonuç olarak çeşitli teorik kavramlar ve yöntemler bir tamamlama ilkesi ile mekânsal ekonomileri oluşturan destinasyonların gelişim süreci bu çalışma ile anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma sahası, karma yöntem yaklaşımıyla üç farklı kavramı bir arada kullanarak incelemiştir. Bu bakımdan literatüre gelecek çalışmalar bakımından önemli sonuçlar sunmuştur. Çünkü yöntemsel ve kavramsal çeşitlilik sahayı ve ele alınan olguyu daha geniş bir bakış açısıyla zamanda ve mekânda hareket ve kavrayış imkânı tanımaktadır (Brouder vd., 2016). Bu bağlamda araştırma tasarımı farklı zaman ve mekânlarda uygulanabilir ve önemli sonuçlar sunabilir. Bu kapsamda gelecekte yapılacak turizm coğrafyası araştırmaları için yeni fikirler sunabilir.

Kaynaklar

- Akıncıoğlu, M. (1996). *Antalya-Kemer'de turizm mekânına planlamanın etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Akkaşoğlu, S. ve Met, Ö. (2013, 5-8 Aralık). Krizlerin konaklama işletmelerine etkileri: Antalya'da bir araştırma. K. Karamustafa (Ed.), *14. Ulusal Turizm Kongresi* içinde (s. 1016–1030). Detay Yayıncılık.
- Aktan, C. C. ve Yay, S. (2019). *Evrimsel iktisat*. SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.
- Ataberk, E. (2022). Foça ve Dikili'de turizmin coğrafi mekân üzerindeki etkileri: Süreç, dinamikler ve değişimlerin karşılaştırılması. *Turizm Akademik Dergisi*, 9(1), 97-114. <https://dergipark.org.tr/en/pub/touraj/issue/70329/980234>
- Bağcı, E., ve İçöz, O. (2019). Digitalized tourism through Z and Alpha generation. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 232-256. <https://doi.org/10.32572/guntad.578926>
- Belussi, F. ve Caldari, K. (2009). At the origin of the industrial district: Alfred Marshall and the Cambridge school. *Cambridge Journal of Economics*, 33(2), 335-355. <https://doi.org/10.1093/cje/ben041>

- Boschma, R. ve Martin, R. (2010). *The handbook of evolutionary economic geography*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Brouder, P., Clavé, S. A., Gill, A. ve Ioannides, D. (Eds.). (2016). *Tourism destination evolution*. Routledge.
- Chong, K. L. (2014) The impact of sex tourism on hotel selection. *International Journal of Tourism Sciences*, 14(3), 106-115. <https://doi.org/10.1080/15980634.2014.11434702>
- Clancy, M. (2002). The globalization of sex tourism and Cuba: A commodity chains approach. *Studies in Comparative International Development*, 36(4), 63-88. <https://doi.org/10.1007/BF02686333>
- Creswell J. W. ve Plano Clark. (2018). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi* (Y. Dede ve S. Beşir Demir, Çev. Ed.). 3. Baskı. Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (M. Sözbilir, Çev.). Pegem.
- Çakır, Ö. (2002). *Konaklama işletmelerinde satış ve pazarlama hatalarından kaynaklanan gelir kayıplarının tespiti ve önlenmesi (Belek yöresinde bir uygulama)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Çelik, N. (2006). *Küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerde teknolojik gelişme ve devletin rolü: Yeni sanayileşen ülkeler deneyimi ve Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Demiray, G. (2019). *Kriz önleme stratejisi kapsamında otel işletmelerinin uygulamış olduğu politikalar: Antalya örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Demirtaş, B. (2017). *Ekonomik krizler ve siyasi gelişmelerin Antalya turizmine yansımaları: Rusya pazarı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Ekici, R. (2013). *Destinasyon yaşam seyri ve yerel halkın turizm gelişimine ilişkin tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Eriş, M.Ü. (2014). Sayfiye yıldızından taşra kazasına Erdek. T. Bora (Ed.), *Sayfiye: Hafiflik Hayali* içinde (s. 131-136) İletişim Yayınları.
- Erkuş Öztürk, H. (2008). *The role of local and global networking for tourism firms and clusters: The case of Antalya* (Unpublished doctoral dissertation). METU, Ankara.
- Gale, T. (2005). Modernism, postmodernism and the decline of British seaside resorts as long holiday destinations: a case study of Rhyl, North Wales. *Tourism Geographies* 7(1), 86-112. <https://doi.org/10.1080/1461668042000324076>
- Göçen, S. (2013). *Turizm sektöründe kümelenmenin rekabetçi avantaj açısından katkılarının belirlenmesi: Antalya turizm bölgesi örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Graham, B. (1995). *Geography and air transport*. John Wiley & Sons.
- Güneş, N. (2014). Yerel halkın turizm algısı ve turizme katılımı: Antalya Konyaaltı ve Kepez ilçesi örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Güney, İ. (2021). *Evrimsel ekonomik coğrafya perspektifinden turizm destinasyonlarının evrimi, krizler ve dirençlilik bağlamında Antalya örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Gürses, A. (2007). *Turizm sektöründe sezon dışı talebi canlandırma stratejileri: Antalya ili örneği* (Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Hall, C. M., Prayag, G. ve Amore, A. (2017). *Tourism and resilience: Individual, organisational and destination perspectives*. Bristol: Channel View Publications.
- Hanna, M. (1986). *Sightseeing trends in 1999*. English Tourism Council.
- Harita Genel Müdürlüğü. (2021). Ortofoto uydu görüntüleri. Ankara
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin mekânları*. Sel Yayıncılık.

- Harvey, D. (2014). *Sermayenin muamması* (S. Savran, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Işık, Ş. ve Zoğal, V. (2017). Turizm kentleşmesi kavramı: Antalya örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(2), 71-94. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ecd/issue/33350/371228>
- Kapan, K. (2018). *Turizm faaliyetlerinin şehirselleşmeye etkileri: Antalya örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kaygalak, İ. (2011). *Türkiye’de sanayi kümelenmesi: Uşak örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Kaygalak, İ. (2020). *Mekân ve ekonomi, ekonomik coğrafyada yeni yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, A. (2018). *Türkiye’de turizm sektöründe yaşanan krizlere yönelik uygulanan kamu politikalarının etkinlik analizi* (Antalya İli Konaklama İşletmeleri Örneği) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Kozak, M. A. Evren, S. ve Çakır, O. (2013). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 7-22. <https://dergipark.org.tr/en/pub/atad/issue/16805/174577>
- Köroğlu, Ö. ve Karaman, S. (2014). Doğaya dayalı turizm faaliyetlerinin gelişiminde toplum temelli doğal kaynak yönetiminin önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 95-106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10208/125386>
- Lefebvre, H. (2014), *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.). 2. Baskı. Sel Yayıncılık.
- Lew, A. A., Ng, P. T., Ni, C. C. ve Wu, T. C. (2016). Community sustainability and resilience: Similarities, differences and indicators. *Tourism Geographies*, 18(1), 18-27. <https://doi.org/10.1080/14616688.2015.1122664>
- Luthe, T. ve Wyss, R. (2014). Assessing and planning resilience in tourism. *Tourism Management*, 44, 161-163. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.03.011>
- Ma, M. ve Hassink, R. (2013). An evolutionary perspective on tourism area development. *Annals of Tourism Research*, 41, 89-109. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.12.004>
- Mc Kenna, E. (1994). *Business psychology and organisational behaviour*. Lawrence Earlbaum Associates Ltd.
- Müderrişoğlu, B. ve Gezici Korten, F. (2015). Mevcut yığılımların kümelenmeye dönüşümünde ilişkilerin mekânsal dağılımı ve yakınlık olgusu. *Planlama Dergisi*, 25(2), 107-121. https://jag.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN_25_2_107_121.pdf
- Nelson, R. R. ve Winter, S. G. (1982). The Schumpeterian tradeoff revisited. *The American Economic Review*, 72(1), 114-132. <https://www.jstor.org/stable/1808579>
- Nolan, R. L. ve Croson, D. C. (1995). *Creative destruction: A six-stage process for transforming the organization*. Harvard Business Press.
- Ongun, U. (2004). *Krizlerin Antalya turizmine etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Özoran, B. A. (2017). Kaos: Örgütler için bir risk mi yoksa bir fırsat mı?. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(4), 253-269.
- Özyurt, P. M. (2018). *Turizm gelişiminin yerel halkın bireysel ve toplumsal yaşam kalitesi üzerine etkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Pendall, R., Foster, K. ve Cowell, M. (2010). Resilience and regions: Building understanding of the metaphor. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3, 71-84. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsp028>
- Ritchie, B. W. (2009). *Crisis and disaster management for tourism*. Channel View Publications.
- Rodrigue, J., P. (2020). *The geography of transport systems*. 5. Edition. Routledge.
- Sarkım, M. (2007). *Sürdürülebilir turizm kapsamında turistik ürün çeşitlendirme politikaları ve Antalya örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

- Sayın, M. (2017). *Bölgesel rekabetçilik ve kümelenme: Alanya turizm konaklama sektörü, küme analizleri ve strateji önerisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Schumpeter, J.A. (1942). *Capitalism, socialism and democracy*. 3rd Edition. George Allen and Unwin.
- Smith, N. (2017). *Eşitsiz gelişim* (E. Soğancılar, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Soja, E. (2017). *Postmodern coğrafyalar* (Y. Çetin, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Sönmez, S., Apostolopoulos, Y. ve Tarlow, P. (1999). Tourism in crisis: Managing the effects of terrorism. *Journal of Travel Research*. 38(1), 13-18.
<https://doi.org/10.1177/004728759903800104>
- Şavran, T. G. (2009). Sosyolojide nicel ve nitel araştırma yöntemleri. N. Suğur (Ed.), *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri içinde* (ss. 78-96). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Topuz, Ç. (2009). *Kriz yönetimi ve turizm sektörüne etkileri (Belek bölgesindeki otel işletmelerine yönelik bir uygulama)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- UNISDR, UNDP ve IUCN, (2009). *Making disaster risk reduction gender sensitive: policy and practical guidelines*. Geneva: UNISDR, UNDP and IUCN.
- United Nations World Tourism Organization. (2018, 1 Şubat). UNWTO tourism highlights. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>
- United Nations World Tourism Organization. (2019). UNWTO tourism highlights <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>
- United Nations World Tourism Organization. (2020). UNWTO tourism highlights. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284422456>
- Urry, J. (2009). *Turist bakışı*. (E. T. Yıldız, Çev.). Bilge Su.
- Whitman, Z., Stevenson, J., Kachali, H., Seville, E., Vargo, J. ve Wilson, T. (2014). Organisational resilience following the Darfield earthquake of 2010. *Disasters*. 38(1), 148-177.
<https://doi.org/10.1111/disa.12036>
- Yazar, A. (2017). *Kıyı alanlarında turizm odaklı mekansal dönüşüm: Antalya Kemeragzı-Kundu örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Yiğit, S. (2014). Kümelenme teorisi: Kavramsal bir çerçeve. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), 107-128.
- Yüncü, D. (2015). *Destinasyon yönetimi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Zaman, S. (2005). *Kemer'in turizm coğrafyası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

Kırgız Cumhuriyeti Ekonomisi İçin Sektörler Arası Bağınlaşma İlişkisi*
◆◆◆
Intersectoral Interdependence of the Kyrgyz Republic's Economy

Arya AKDENİZ**
Neşe KUMRAL***
Utku AKSEKİ****
Barış GÖK*****

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1406034>

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
17.12.2023

Kabul Tarihi:
22.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları
saklıdır.

Öz

İktisadi planlamanın sektörel düzeyde en önemli analiz araçlarından birisi girdi-çıkıtı modelleridir. Bu analiz üzerinden, hangi sektörler yatırım önceliğinin verilmesi gerektiği tespit edilebilmektedir. Bu çalışmada, Kırgız Cumhuriyeti için Asya Kalkınma Bankası'nın 2018 yılı verileriyle hesapladığı girdi-çıkıtı tablosu kullanılmıştır. Çarpan analizi ve bağlantı etkilerinin incelendiği çalışmada, kilit sektörler tanımlanmıştır. Buna göre; finansal aracılık, inşaat, taşımacılık hizmetleri ile eğitim, sağlık ve sosyal hizmet sektörleri çarpan analizinde ön plana çıkmaktadır. Öte yandan bağlantı etkilerinden elde edilen bulgulara göre; tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, ağır imalat ile finansal aracılık sektörlerinin kilit nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Son olarak ileri ve geri bağlantı etkileri sonuçlarına göre, her iki etkinin de en yüksek olduğu sektör finansal aracılık sektörüdür.

Anahtar Kelimeler: Girdi-çıkıtı modeli, çarpan analizi, bağlantı etkileri, Kırgız Cumhuriyeti.

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
17.12.2023

Accepted:
22.02.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights
reserved.

Abstract

Input-output models are fundamental analytical tools in sectoral economic planning that make it possible to determine the priority of investments in specific sectors. This study employs the input-output table calculated by the Asian Development Bank for the Kyrgyz Republic based on data for 2018. By analyzing multiplier effects and linking effects, the study identifies key sectors. More specifically, the multiplier analysis prominently features financial intermediation, construction, transportation, education, health, and social work services, whereas the linkage effects indicate that agriculture, hunting, forestry and fishing, heavy manufacturing, and financial intermediation sectors are key. Finally, the financial intermediation sector has the highest level of both forward and backward linkage effects.

Keywords: Input-output model, multiplier analysis, interdependence effects, Kyrgyz Republic.

Atıf/ to Cite (APA): Akdeniz, A., Kumral, N., Akseki, U. ve Gök, B. (2024). Kırgız Cumhuriyeti ekonomisi için sektörler arası bağınlaşma ilişkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 182-201. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1406034>

* Bu çalışma Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda tamamlanan "Kırgız Cumhuriyeti ekonomisi için sektörler arası bağınlaşmanın zaman içerisindeki değişimi" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** ORCID Dr., Bağımsız Araştırmacı, akdenizarya@gmail.com

*** ORCID Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, nese.kumral@ege.edu.tr

**** ORCID Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, utku.akseki@ege.edu.tr

***** ORCID Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, baris.gok@ege.edu.tr

Extended Abstract

Background:

Economists concerned with development issues generally agree that economic planning is necessary for underdeveloped economies because development problems cannot be solved by market forces alone (Öney, 1980: 7-13). Among the most important analytical tools for sectoral-level economic planning are input-output models. Input-output analysis, which quantitatively calculates interactions between specific sectors and the rest of the economy, provides significant descriptive macro-level information about an economy (Özdil, 1993: 109-112).

Research Purpose:

The Kyrgyz Republic is experiencing a transition from a planned economic structure to a market economy. To effectively articulate the country's development policies, it is crucial to clearly define interindustry transaction relations. The present study is distinct in its analysis from previous applications, specifically regarding its use of the most recent input-output table for the Kyrgyz economy and the inclusion of multiplier analysis findings in addition to the key-sector analysis. The interindustry linkage analysis findings reported here for a transitional economy like that of the Kyrgyz Republic can serve as guiding principles for similar regional economies.

Methodology:

This study employs input-output tables for the Kyrgyz Republic in 2018, calculated by the Asian Development Bank (2020), to analyze interindustry linkage relationships. The tables include data for 15 sectors and 5 final demand components, presented in current prices. After calculating the output, input, import, and total value-added multipliers for the 15 sectors, we identified key sectors based on their linkage effects.

Findings:

The output multiplier can be defined as any increase in final demand in a specific economic sector that increases production in all sectors. For Kyrgyzstan, the telecommunications sector had the lowest multiplier effect, whereas the financial intermediation sector had the highest output multiplier value. Regarding the increase in value-added elements, as indicated by the input multiplier, the most effective sector was again financial intermediation, whereas the lowest values were observed in public administration and defense. Regarding import multiplier values, construction and transport services showed the largest multiplier effect, whereas the education, health, and social work had the smallest. A notable feature of this sector is its position at the top of the value-added multiplier rankings. On the other hand, the construction sector has the lowest value-added multiplier. Regarding forward and backward linkage effects, financial intermediation had the most considerable effects for both. Thus, the financial intermediation sector is the most effective sector in terms of linkage effects within the Kyrgyz economy. The sectors with the lowest forward and backward linkage effects were public administration and defense, followed by telecommunications. Finally, the linkage effects results indicate that agriculture, hunting, forestry, and fishing, heavy manufacturing, and financial intermediation are key sectors.

Conclusions:

The empirical findings indicate that the sector with the greatest growth potential in the Kyrgyz Republic economy is financial intermediation. That is, investments in this sector will contribute to the growth dynamics of the country's economy. Additionally, policy makers can increase overall income growth by prioritizing investments in other key sectors, particularly heavy manufacturing and agriculture, hunting, forestry, and fishing. The fact that the pivotal sectors are not dependent on imports is an important indicator for the Kyrgyz Republic economy. Policymakers should therefore take measures to reduce the economy's reliance on import-dependent industries, particularly in construction and transport services. Finally, the findings suggest that import-dependent sectors do not generate sufficient value-added for the Kyrgyz Republic's economy as a whole.

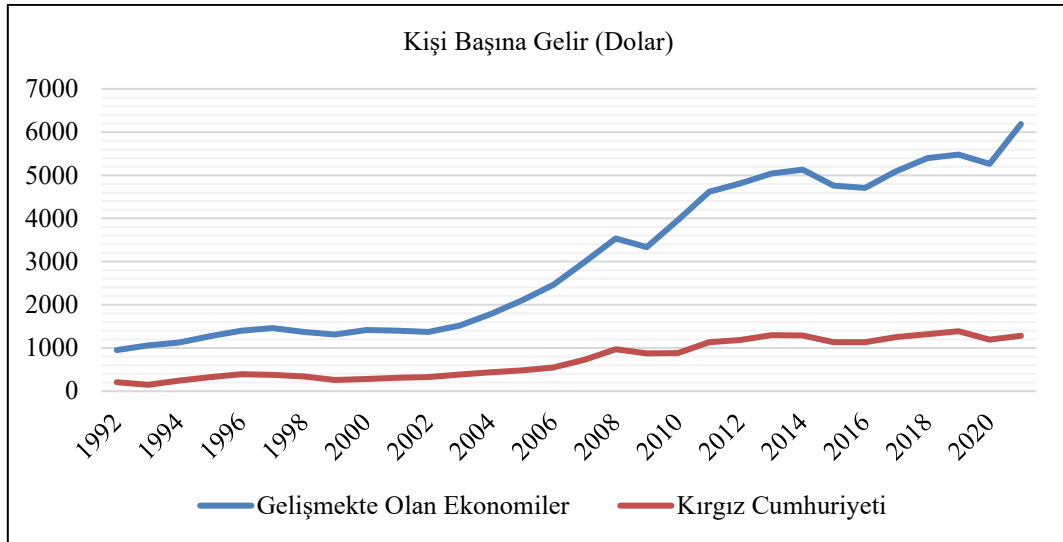
1. Giriş

Az gelişmiş ülke ekonomileri, mevcut kaynaklarını verimli şekilde kullanamayan ekonomiler olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda denge teorilerinin temel varsayımlarından bazılarının geçersiz olduğu söz konusu ekonomilerde, ayrıca yapısal dengesizlikler (structural disequilibrium) mevcut olabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle az gelişmiş ülke ekonomilerinde; mevcut sermaye stoku ve diğer tamamlayıcı faktörler, iş gücü ve doğal kaynaklardan maksimum faydayı sağlamaya olanak tanımamaktadır (Chenery ve Clark, 1965: 288-289). Bu ekonomilerde piyasa mekanizması tam rekabet koşullarında gerçekleşmemekte ve uzun dönemde piyasada oluşan fiyatlar marjinal sosyal maliyetleri yansıtamamaktadır. Böylece fiyat oluşumundaki aksaklıklar, az gelişmiş ekonomilerdeki kaynak dağılımının optimal şekilde gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Piyasa mekanizmasında meydana gelen aksaklıklara ek olarak; yoksulluk çemberi ve nüfus baskısı gibi sorunlar az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının önündeki önemli engellerdir. Bu bağlamda, kalkınma sorunlarıyla ilgilenen iktisatçılar; piyasa güçlerinin kalkınma sorunlarını çözmekte yetersiz olması nedeniyle, az gelişmiş ekonomiler için iktisadi planlamanın gerekli olduğu konusunda birleşmektedirler (Öney, 1980: 7-13).

Girdi-çıkıtlı modelleri, sektörel düzeyde iktisadi planlamanın en önemli analiz araçları arasında yer almaktadır. Söz konusu modeller daha geniş bir çalışma alanı olan doğrusal programlama gibi optimizasyon modellerini de kapsamakta olup, bu açıdan endüstriler arası iktisadın önemli unsurları arasında yer almaktadır (Aydoğuş, 2010: 3; Miller ve Blair, 2009: 1). Söz konusu analiz kapsamında ekonomik yapı, kendi içerisinde homojen veya olabildiğince benzer nitelikteki endüstrilere ayrıştırılmaktadır. Böylece ilgili sektörlerin birbirleriyle ve ekonominin geri kalanıyla olan etkileşimleri, niceliksel şekilde hesaplanmaktadır. Bu çerçevede girdi-çıkıtlı tabloları, makro düzeyde bir ekonomiye ilişkin önemli betimleyici bilgiler sağlamaktadır (Özdil, 1993: 109-112). Ayrıca uluslararası ürün ve hizmet akışları veya endüstriler arası faaliyetlerle bağlantılı enerji tüketimi, çevre kirliliğinin muhasebeleştirilmesi ve karbon salınımı gibi konularda, girdi-çıkıtlı modelleri önemli bir analiz aracı haline gelmiştir (Miller ve Blair, 2009: 2; Ünal vd., 2023: 2).

Kalkınma sorunlarını çözemeyen ülkeler arasında yer alan Kırgız Cumhuriyeti ekonomisi; düşük-orta gelir grubunda yer almakta olup, piyasa mekanizmasındaki aksaklıklar dikkat çekmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığına kavuşan Kırgız Cumhuriyeti'nde, öncelikle ekonomik liberalleşmeyi destekleyen politikalar benimsenmiştir. Bu çerçevede özelleştirme programını içeren reformlara girişilmiş ve kamu kuruluşlarında çalışan personel sayısında azalmaya gidilmiştir (Ibraeva, vd., 2011; ADB, 2019: 3). Söz konusu reformlara rağmen, Kırgız Cumhuriyeti'nin piyasaya dayalı ekonomiye geçişi oldukça sancılı olmuştur (Equal Rights Trust, 2016; ADB, 2019: 3).

Yüksek oranda işçi dövizlerine ve dış yardımlara bağımlı olan Kırgız Cumhuriyeti, uluslararası sermaye piyasalarına tam olarak erişememektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin nispeten düşük olduğu ekonomide, yoksulluk yaygın niteliktedir. Her yıl işgücü piyasasına yeni katılanlar için gerekli istihdamı sağlayabilmek, beyin ve işgücü göçünü önlemek; orta ve uzun dönemdeki asıl zorluklar olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda 1990'lı yıllardan günümüze yıllık ortalama %9,56 civarında büyüme gerçekleştiren Kırgız Cumhuriyeti, buna rağmen artan işgücüne yeterli istihdam sağlamak ve dışa göçü azaltmak için yeterli derecede gelir yaratamamıştır. Ayrıca gelişmekte olan piyasalar ve Kırgız ekonomisi arasındaki gelir farkı, 2000'li yıllardan itibaren Şekil-1'de ifade edildiği üzere artmıştır (IMF, 2021: 1-4).

Şekil 1. Gelişmekte Olan Ekonomiler ve Kırgız Cumhuriyeti Kişi Başına Gelir Düzeyi
Kaynak: IMF (2022), World Economic Outlook veri tabanından elde edilmiştir.

Bu çalışmada, Kırgız Cumhuriyeti ekonomisinin endüstriler arası bağınlaşma ilişkileri incelenmektedir. Asya Kalkınma Bankası'nın (ADB), Asya ve Pasifik bölge ekonomileri için 2018 yılı verileriyle hesapladığı girdi-çıktı tablolarının kullanıldığı çalışmada; üretim, girdi, katma değer ve ithalat çarpanları ile ileri ve geri bağlantı etkileri ortaya konulmuştur. Ayrıca bağlantı etkilerinden elde edilen bulgulara göre; Kırgız Cumhuriyeti için kilit sektörler tanımlanmıştır. Planlı ekonomik yapıdan, piyasa ekonomisine geçiş deneyimi yaşayan Kırgız Cumhuriyeti'nin kalkınma politikalarını doğru şekilde ortaya koyabilmesi için; sektörel bağınlaşma ilişkilerinin net bir şekilde tanımlanması önem taşımaktadır. İlgili ekonomiye ilişkin en güncel girdi-çıktı tablosunun kullanılması ve literatürdeki diğer uygulamalardan farklı olarak; kilit sektör analizinin yanı sıra çarpan analizi bulgularına yer verilmesi, çalışmanın özgün kısımlarını oluşturmaktadır. Bir geçiş ekonomisi olan Kırgız Cumhuriyeti'nin bağınlaşma ilişkilerinden elde edilecek bulguların, benzer nitelikteki diğer bölge ekonomileri için yol gösterici olma potansiyeli mevcuttur. Çalışmanın geri kalan kısmında öncelikli olarak, girdi-çıktı analizine ilişkin literatür taramasına yer verilecektir. Sonrasında ADB (2020), tarafından hesaplanan girdi-çıktı tablolarının genel yapısı ve metodolojik açıklamalar ortaya konulacaktır. Elde edilen ampirik bulguların yorumlanmasının ardından, çalışma sonuç bölümüyle sona erecektir.

2. Literatür Taraması

Girdi-çıktı modelleri üzerinden yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde; Kırgız Cumhuriyeti ekonomisini konu alan sınırlı sayıda çalışmanın olduğu, Türkiye ekonomisi için ise özellikle son dönemlerde artan bir ilginin var olduğu dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Temurshoev (2004), Özdil vd. (2011) ile Seil ve Ichihashi (2012), Kırgız Cumhuriyeti'ni girdi-çıktı modelleri üzerinden inceleyen çalışmalar arasında öne çıkmaktadır.

Kırgız Cumhuriyeti üretim yapısını 1998 yılı girdi-çıktı tabloları üzerinden, 34 sektörü içeren şekilde inceleyen Temurshoev (2004); Rasmussen (1957) ile Chenery ve Watanabe'nin (1958) yöntemlerine ek olarak, Dietzenbacher ve van der Linden'in (1997) varsayımsal çıkarma (hypothetical extraction) analizini ortaya koymuştur. Böylece Kırgız Cumhuriyeti için kilit sektörlerin belirlendiği çalışmada; balıkçılık ve balık yetiştiriciliği, finans, toptan ticaret ile su üretimi, arıtım ve dağıtım sektörleri, her üç yöntemde de kilit sektörler olarak tespit edilmiştir. 2006 yılı girdi-çıktı tabloları üzerinden Kırgız Cumhuriyeti için kilit sektörleri tespit etmeye çalışan Özdil vd. (2011), yine 34 sektörü içeren 2006 yılı girdi-çıktı tablosunu kullanmıştır. Bağlantı etkilerinden elde edilen bulgulara göre; diğer metal olmayan mineral üretimi, hazır (işlenmiş) maden mamulleri

üretimi, inşaat, kâğıt ve karton üretimi, kok kömürü, petro-kimya, kimya, lastik ve plastik üretimi, maden sanayi, makine ve teçhizat üretimi ile mali faaliyetler kilit sektörlerdir. Kırgız Cumhuriyeti ekonomisi için 2009 yılı girdi-çıkı tablolarıyla bağlantı etkilerini inceleyen Seil ve Ichihashi (2012), Rasmussen ile Hirschman yaklaşımlarını kullanmışlardır. Çalışmada bağlantı etkilerine ek olarak, katma değer vergisinin yarıya düşürülmesiyle elde edilen ek vergi gelirinin tamamen tüketim veya yatırıma tahsis edilmesi üzerine iki farklı senaryo analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre ek vergi gelirinin tüketime tahsis edilmesinin; ekonominin geneli için pozitif etkiler sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca inşaat, kimyasallar, kauçuk, plastik, mali faaliyetler, metalürji endüstrisi, perakende satış, tarım, avcılık ve ormancılık, tekstil ve deri ile ulaşım ve yakıt sektörlerinin kilit sektörler olduğu ortaya koyulmuştur. Genel olarak Kırgız Cumhuriyetini konu alan girdi-çıkı analizi çalışmalarında; bağlantı etkileri ile çarpan analizinin bir arada ortaya konulmaması, söz konusu literatür açısından önemli bir eksikliklerdir.

Türkiye ekonomisini konu alan girdi-çıkı modellerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde; genel olarak çarpan analizi ve bağlantı etkileri yaklaşımlarının benimsendiği dikkat çekmektedir. Buna göre Kızıltan ve Ersungur (2005), Ersungur ve Kızıltan (2008), Akbulut (2019), Ünal (2020, 2021) ve Arık vd. (2021) çarpan analizi uygulamalarını ortaya koymuştur. Yılcı (2008), Özdi ve Yılmaz (2009), Han vd. (2011), Canlı ve Kaya (2012), Alp vd. (2017), Uysal (2017), Maden ve Ertürk (2019), Pehlivanoglu ve İnce (2020), Akseki ve Gök (2021), Erkök (2021) ile Yenisu (2021) ise bağlantı etkilerini incelemiştir. Hem çarpan analizi hem de bağlantı etkileri ise Bayramoglu ve Gundogmus (2008), Kayacan (2009), Ugurlu ve Tuncer (2017), Gul ve Cakaloglu (2017) ile Gök ve Akseki (2022) tarafından analiz edilmiştir.

Türkiye ekonomisi için 1973-1998 dönemlerinde yayınlanan altı farklı girdi-çıkı tablolarını inceleyen Kızıltan ve Ersungur (2005), sektörlerin istihdam çarpanlarını hesaplamıştır. Çalışmada nihai talep artışlarının sektörlerin istihdam düzeylerine etkileri analiz edilmiş, hammadde ve madencilik ile kamu hizmetleri sektörlerinin istihdama en duyarlı sektörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine 1973-1998 dönemleri için altı farklı girdi-çıkı tablolarını kullanan Ersungur ve Kızıltan (2008), sektörlerin üretim çarpanlarını incelemiştir. Elde edilen ampirik bulgulara göre; 1980 yılı öncesi ve sonrası dönemlerde, sırasıyla tarım ve sanayi sektörlerinin ön plana çıktığı vurgulanmıştır. Tarıma dayalı sanayi sektörlerinin ise 1990 yılı sonrası dönemde yapısal bağlanma derecesinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) yayınladığı 2015 yılı girdi-çıkı tablosunu kullanan Akbulut (2019), Türkiye ekonomisi için imalat sanayi alt sektörlerini incelemiştir. Çalışmada imalat sanayisine ilişkin 15 sektör için; çıktı, katma değer, emek ve sermaye gelir çarpanları hesaplanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, talep kaynaklı uyarılmış etkiler dikkate alındığında; elektrikli teçhizat ve diğer imalat ürünleri ile kömür ve petrol ürünleri sektörlerinin sermaye geliri üzerine en etkili sektörler olduğu ortaya konmuştur. Toplam katma değer ve emek gelirleri sonuçlarına göre; ana metal sektörü, elektrikli teçhizat ile kömür ve petrol ürünleri sektörlerinin en fazla etkiye neden olduğu tespit edilmiştir. 2002-2014 dönemi girdi-çıkı tablolarını kullanan Ünal (2020), Türkiye ekonomisi için temel sanayi sektörlerinin ithal girdi bağımlılıklarını incelemiştir. Dünya Girdi-Çıkı Veri Tabanı'ndan (WIOD) elde edilen girdi-çıkı tablolarının kullanıldığı çalışmada, ağırlandırılmış çarpan metodu üzerinden yurtiçi ve ihracattaki ithal girdi bağımlılıkları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye ekonomisinde endüstriyel ithal girdi bağımlılığının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle bilgisayar, elektronik ve optik ürünleri ile otomotiv sektörlerinde, ilgili bağımlılığının ciddi bir şekilde arttığı vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye ekonomisinde gerçekleştirilen kurumsal değişimlerin, ihracat verimliliğini arttırdığı; ancak ilgili durumun ise ithal girdi bağımlılığını desteklediği ifade edilmiştir. Girdi-çıkı modeli üzerinden sektörel rekabetçilik karşılaştırması ortaya koyan Ünal (2021), Türkiye ile Çin ekonomilerini birlikte incelemiştir. Ağırlıklandırılmış çarpan yaklaşımı üzerinden varsayımsal çıkarma yönteminin kullanıldığı çalışmada hem yurt içi tüketim malları hem de ihraç mallarındaki sektörel verimlilik artışları ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgulara göre taşımacılık ekipmanları sektöründeki büyümenin kaynağının, Çin ve Türkiye ekonomileri için sırasıyla tüketim ve ihracat odaklı bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her iki ülkenin ilgili sektörde ticaret açığı verdikleri

sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, iki ülke ekonomisindeki endüstriyel büyüme farklılıklarının temel nedeninin ise kurumsal faktörlerden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Girdi-çıkıtı analizi üzerinden COVID-19 pandemisinin Batı Akdeniz bölge ekonomisine olan etkilerini inceleyen Arık vd. (2021); Antalya, Isparta ve Burdur illerini içeren TR61 bölgesi için, 2012 yılını esas alan 74 sektörü içeren girdi-çıkıtı tablosunu hesaplamışlardır. Çarpan katsayılarının hesaplandığı çalışmada, talep yönlü şoklar ile çeşitli senaryo analizleri gerçekleştirilmiştir. Buna göre pandemi dönemindeki talep daralmasının yalnızca hizmet sektörü ile sınırlı olmadığı; balıkçılık, diğer taşımacılık-lojistik, diğer ulaştırma araçları imalatı ve tekstil sektörlerinin de söz konusu süreçte olumsuz şekilde etkilendikleri tespit edilmiştir. Çarpan analizinden elde edilen bulgulara göre; gelir ve istihdam yaratma potansiyeli açısından, turizm ve yeme-içme sektörlerinin ön plana çıktıkları ifade edilmiştir.

Bağlantı etkilerini hesaplayan çalışmalardan Yılcı (2008), 1998 yılı girdi-çıkıtı tabloları için kilit sektörleri tanımlamıştır. Bulmer-Thomas'ın (1982) yaklaşımı üzerinden ileri ve geri bağlantı etkilerinin hesaplandığı çalışmada; kişisel hizmet, tarım, ticaret ve ulaşım-haberleşme sektörlerinin kilit sektörler olduğu tespit edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 1996 ve 1998 yılları için hesaplanan girdi-çıkıtı tablolarını kullanan Özdil ve Yılmaz (2009), elektrik-elektronik sektörünün Türkiye ekonomisi için önemini incelemişlerdir. Sektörün katma değer yaratma açısından önemli olduğunun vurgulandığı çalışmada, sektörün ileri ve geri bağlantı etkilerinin örneklem dönemi kapsamında azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. 2002 yılı girdi-çıkıtı tablolarını kullanan Han vd. (2011), geleneksel bağlantı yöntemleri üzerinden kilit sektörleri tanımlamıştır. Girdi-çıkıtı tablosunda yer alan 23 imalat sektörünün analiz edildiği çalışmada; Chenery ve Watanabe ile Rasmussen yöntemlerinin her ikisinde de kilit sektörlerin gıda ürünleri ve içecek imalatı sektörleri olduğu tespit edilmiştir. Canlı ve Kaya (2012) ise 2002 yılı girdi-çıkıtı tablosunu ele alarak, Türkiye ekonomisi için turizm sektörünü incelemişlerdir. 29 sektöre toplulaştırılan girdi-çıkıtı tablosunun üzerinden, turizm sektörüne ilişkin bağlantı katsayılarının hesaplandığı çalışmada; toplam ileri ve geri bağlantı katsayıları sırasıyla 3 ve 2.88 olarak bulunmuştur. 2002 ve 2012 yıllarına ilişkin girdi-çıkıtı tablolarını inceleyen Alp vd. (2017); Leontief ve Ghosh matrisleri üzerinden sırasıyla geri ve ileri bağlantı etkilerini elde etmiştir. 2002 ve 2012 yılları için hesaplanan girdi-çıkıtı tablolarının sırasıyla 56 ve 64 sektörü içermesi nedeniyle, karşılaştırma yapılabilmesi için toplulaştırma işlemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, her iki dönem için imalat sanayi sektörlerinin sürükleyici nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

1973-2012 dönemi için TÜİK tarafından yayınlanan sekiz farklı girdi-çıkıtı tablosunu kullanan Uysal (2017), ilgili tabloları 24 sektöre toplulaştırmıştır. Bağlantı etkilerinin her bir tablo için hesaplandığı çalışmanın sonuçlarına göre; 1980 öncesinde kilit sektör konumunda olmayan metal sanayinin ilgili dönem sonrasında kilit sektör haline geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca, metal sanayi sektörünün 1980 sonrası dönemde ithal etmiş olduğu ara girdi miktarından daha fazla ürün ihraç ettiği ortaya konmuştur. Ek olarak inşaat sektörünün 2012 yılı itibarıyla ilk kez kilit sektör konumunda olduğu tespit edilmiştir. Turizm sektörünü inceleyen Maden ve Ertürk (2019) ise 2002 ve 2012 yıllarına ilişkin girdi-çıkıtı tablolarını kullanmışlardır. 9 sektörde toplulaştırılan tablolardan hesaplanan bağlantı etkilerine göre turizm sektörünün geri bağlantı etkisinin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. 2002 ve 2012 yılları için turizm sektörünün doğrudan geri bağlantı katsayılarının, sırasıyla 0,4817 ve 0,4382 olarak elde edildiği çalışmada; turizm sektörünün kilit sektör sıralamasında ikinci sırada yer aldığı ortaya konmuştur. 1970-2012 dönemi için Türkiye'deki yapısal dönüşümü inceleyen Pehlivanoğlu ve İnce (2020), sektörlerin bağlantı etkilerini hesaplamışlardır. Girdi-çıkıtı tablolarının 10 sektöre toplulaştırıldığı çalışmada, Hirschman'ın yaklaşımı uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, 2002 yılı harici tüm dönemler için ara malı üretimi yapan sanayi sektörleri kilit sektör durumundadır. Tüketim malı üretimi yapan sanayi sektörlerinin geri bağlantı katsayılarının birden büyük, inşaat ve yatırım malı üretimi yapan sanayi sektörlerinin ise ileri bağlantı katsayılarının birden küçük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her dönemde, ulaşım sektörünün ekonominin geneli açısından önemini farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. COVID-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine ve turizm sektörüne olan etkisini inceleyen Akseki ve Gök (2021), 2012 yılı girdi-çıkıtı tablosunu 38 sektöre toplulaştırmışlardır. Turizm ile ilgili olan sektörlerin ileri ve geri bağlantı etkilerinin hesaplandığı çalışmada; söz konusu sektörlerin ileri bağlantı etkilerinin düşük, geri bağlantı

etkilerinin ise yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca turizm sektörünün nihai talep daralması üzerinden iki farklı senaryo analizi ortaya konmuştur. Buna göre turizm ile ilgili sektörlerdeki daralmanın, sektörel üretim düzeyi ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya (GSYH) olan etkileri analiz edilmiştir. İyimser senaryonun gerçekleşmesi durumunda, turizm sektörünün 2021 yılı GSYH artışına, binde 0,3 oranında katkı sağlayacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Erkök (2021) 2012 yılı girdi-çıkıtı tablosu üzerinden, otomotiv sektörü ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Otomotiv sektörünün 100 birim üretim yapması için, diğer sektörlerden toplam 50 birim girdi kullanması gerektiğinin tespit edildiği çalışmada; sektörün geri bağlantı etkisinin görece olarak yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2012 yılı girdi-çıkıtı tablosunu kullanan diğer bir çalışmada Yenisu (2021), tabloyu toplulaştırarak 10 sektöre indirgemıştır. Bağlantı etkilerinin hesaplandığı çalışmada, enerji ve imalat sanayi sektörlerinin kilit sektörler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üretim artışlarının çalışanlara yapılan ödemelere etkisi incelenmiş, hizmetler ve ticaret sektörlerinin ön planda olduğu ve katma değer yaratma açısından tüm sektörlerin benzer nitelikte oldukları bulgularına ulaşılmıştır. Son olarak vergi geliri yaratma kapasitesi bakımından; enerji, imalat sanayi ve ulaştırma sektörlerinin öne çıktığı, enerji, imalat sanayi ve madencilik sektörlerinin ise ithal girdi kullanım oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye ekonomisi için çarpan analizi ve bağlantı etkilerini bir arada hesaplayan çalışmalardan Bayramoğlu ve Gündoğmuş (2008), 1998 yılı girdi-çıkıtı tablosu üzerinden tarım ve ilgili sektörleri incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, tahıl ve diğer bitkisel üretim ile hayvancılık sektörleri için üretim çarpanları sırasıyla 5,07 ve 1,99 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada ayrıca; deri ve deri mamulleri sanayi, demir-çelik ana sanayi, demir-çelik dışındaki ana metal sanayi, diğer metal eşyalarının imalatı, hayvancılık, kâğıt ve kâğıt ürünleri sanayi, kereste ve parke sanayi, lokanta, kahvehane, bar ve yeme içme hizmetleri üretimi, metal işleri ile ilgili hizmet faaliyeti, tahıl ve diğer bitkisel üretim ile tekstil iplikçiliği ve dokumacılık sanayi kilit sektörler olarak tespit edilmiştir. Türkiye ekonomisi için ormancılık sektörünü; bağlantı etkileri ve çarpan analizi uygulamaları üzerinden inceleyen Kayacan (2009), 1996 yılı girdi-çıkıtı tablosunu kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre doğrudan bağlantı etkileri açısından ormancılık sektörünün öne çıktığı tespit edilmiştir. WIOD kapsamındaki verileri kullanan Gül ve Çakaloğlu (2017), 2000-2014 aralığındaki her yıl için toplam 15 girdi-çıkıtı tablosunu analiz etmişlerdir. Çalışmada 18 sektöre toplulaştırılan tablolar üzerinden inşaat sektörü için bağlantı etkileri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, inşaat sektörünün geriye doğru bağlantı etkisinin güçlü, ileri bağlantı etkisinin ise zayıf olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca inşaat sektörünün istihdam ve gelir çarpanları incelenmiş, sektörün istihdam yaratma kapasitesinin zayıf ve gelir yaratma olanağının ise nispeten daha yaygın olduğu ifade edilmiştir. WIOD verilerini kullanan diğer bir çalışmada Uğurlu ve Tuncer (2017), toplulaştırılmış 35 sektörlü girdi-çıkıtı tablosunu incelemiştir. 1995 ve 2011 yıllarına ilişkin tabloların kullanıldığı çalışmada; ithalat ters matrisi, istihdam çarpanı ve bağlantı etkileri her iki dönem için hesaplanmıştır. Ayrıca bağlantı etkileri üzerinden 2011 yılı için kilit sektörler belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; eğitim ve diğer kamu hizmet faaliyetleri, savunma, sosyal güvenlik ve ticarete konu olmayan kamu yönetimi gibi sektörlerin istihdam çarpanı yüksek olmasına rağmen verimlilikleri düşük niteliktedir. Ayrıca 2011 yılı için kilit sektörlerin büyük çoğunluğunun imalat sanayinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. 2002 ve 2012 girdi-çıkıtı tablolarıyla turizm endüstrisini inceleyen Gök ve Akseki (2022), ilgili sektörlerin istihdam ve üretim çarpanlarının diğer tüm sektör ortalamalarına göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca çalışmada geri bağlantı etkileri açısından, turizm sektörünün ortalamanın üzerinde bir değer aldığı tespit edilmiştir. Ek olarak 2012 yılı girdi-çıkıtı tablosundan elde edilen çarpan katsayıları ve bağlantı etkilerinin; 2002 yılına göre genel olarak artmış olduğu, ancak turizm sektörünün kilit sektörler arasında yer almadığı vurgulanmıştır.

3. Metodoloji

3.1. Leontief ve Ghosh Ters Matrisleri

Girdi-çıkıtı modellerinde nihai talep seviyesindeki değişimlerin, denge üretim seviyesi üzerindeki etkileri $\Delta X = (I - A)^{-1}\Delta Y$ eşitliği üzerinden hesaplanmaktadır. Buna göre Y ve X sırasıyla dışsal olarak belirlenen nihai talep vektörünü ve söz konusu talebe karşılık gelen üretim düzeylerini yansıtmaktadır. Leontief ters matrisi olarak tanımlanan $(I - A)^{-1}$ matrisi kullanılarak nihai talepteki artışa karşılık, endüstrilerin arttırmaları gereken üretim miktarları hesaplanmaktadır. Bu noktada ekonomide faaliyet gösteren herhangi bir sektörde meydana gelen nihai talep artışı sadece ilgili sektörde değil, ayrıca diğer sektörleri de etkileyerek dolaylı üretim artışlarına neden olacaktır (Öney, 1980: 134-135).

Teknoloji (girdi katsayıları) matrisi olarak ifade edilen A matrisinin elemanları, sektörel üretim düzeyleri ve ara girdi gereksinimleri arasındaki doğrudan ilişkiyi yansıtmaktadır. Burada Leontief ters matrisinin elemanları r_{ij} ile gösterilmekte olup, j sektörünün nihai talebindeki artışı karşılıması için i sektöründen alması gereken girdi miktarını yansıtmaktadır (Aydoğuş, 2010: 84).

Herhangi bir sektördeki nihai talep artışının girdi-çıkıtı sisteminde neden olduğu doğrudan ve dolaylı üretim artışları, matris gösterimi üzerinden (1) numaralı denklem sisteminde ifade edilmektedir. Buna göre birinci sektörde ΔY kadar talep artışının gerçekleştiğini ve diğer nihai talep artışlarının sıfır olduğunu varsaydığımızda, doğrudan etkiyi $\Delta X_1 = r_{11}\Delta Y_1$ olarak tanımlayabiliriz. Birinci sektörün ΔX_1 birimlik üretimini sağlayabilmesi için eş anlı olarak diğer sektörlerin üretimlerini girdi olarak kullanmalı ve böylece talep artışının karşılanabilmesi diğer sektörlerin üretimlerini $\Delta X_2 + \Delta X_3 + \dots + \Delta X_n$ miktarda arttırmalıdır. İlgili talep artışı nedeniyle sistemde meydana gelen üretim artışları ise dolaylı etkiler olarak tanımlanmaktadır. Buna göre ilk sektördeki ΔY miktarında talep artışının, toplam etkisini $\Delta X_1 + \Delta X_2 + \Delta X_3 + \dots + \Delta X_n$ olarak tanımlayabiliriz. Diğer bir ifadeyle toplam etki $r_{11}\Delta Y_1 + r_{21}\Delta Y_1 + \dots + r_{n1}\Delta Y_1$ şeklinde ortaya konulmaktadır (Özyurt, 2012: 111-112)

$$\begin{bmatrix} \Delta X_1 \\ \Delta X_2 \\ \vdots \\ \Delta X_i \\ \vdots \\ \Delta X_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1j} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2j} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ r_{i1} & r_{i2} & \dots & r_{ij} & \dots & r_{in} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ r_{n1} & r_{n2} & \dots & r_{nj} & \dots & r_{nn} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta Y_1 \\ 0 \\ \vdots \\ 0 \\ \vdots \\ 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} r_{11}\Delta Y_1 \\ r_{21}\Delta Y_1 \\ \vdots \\ r_{i1}\Delta Y_1 \\ \vdots \\ r_{n1}\Delta Y_1 \end{bmatrix} \quad (1)$$

Buna göre j sektöründeki bir birimlik nihai talep artışının karşılanabilmesi için tüm endüstrilerin gerçekleştirmeleri gereken üretim artışını genelleştirdiğimizde, ters matristeki j sütununa ilişkin unsurların toplamı ($i = 1, 2, \dots, n; \sum_i r_{ij}$) olduğunu ifade edebiliriz (Öney, 1980: 135).

Leontief matrisinin elde edilmesinde girdi katsayıları kullanılmakta ve talep yönlü bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu açıdan girdi katsayıları yerine çıktı katsayıları matrisinden hareket ederek, arz yönlü yaklaşım üzerinden girdi-çıkıtı analizi ortaya konulabilmektedir (Alp vd., 2017: 221-222). İlk kez Ghosh (1958) tarafından ortaya konulan arz yönlü yaklaşım, endüstriyel üretimdeki birincil girdi kullanımlarını dikkate almaktadır. Leontief modelinde girdi katsayılarının sabit olduğu varsayımına benzer şekilde, Ghosh yönteminde ise çıktı katsayılarının sabit olduğu varsayımı geçerlidir. Girdi-çıkıtı analizinde Ghosh yaklaşımı, sektörlerin ileri bağlantı etkisinin hesaplanmasında kullanılmaktadır. Leontief modelinde nihai talep, Ghosh yaklaşımında ise birincil bileşenler dışsal olarak kabul edilmektedir (Han vd., 2011: 109-110).

Bu yaklaşıma göre herhangi bir j sektörünün toplam üretimi X_j ise ilgili sektörün üretim sürecinde kullanmış olduğu toplam ara girdiler $\sum_{i=1}^n x_{ij}$ şeklinde ortaya konulmaktadır. Söz konusu sektörün kendi içerisinde yarattığı katma değeri V_j olarak tanımlarsak, aşağıdaki fonksiyonel ilişkiyi ifade edebiliriz (Ayaş, 2011: 526; Han vd., 2011: 110):

$$X_j = \sum_{i=1}^n x_{ij} + V_j \quad (2)$$

Ghosh ters matrisi, çıktı katsayıları matrisinin (B) tersi kullanılarak elde edilmektedir. Her bir elemanı çıktı katsayılarından oluşan Ghosh matrisinin unsurlarının elde edilmesinde; sektörler arası akımlar, sütun toplamları yerine satır toplamlarına bölünmektedir. Daha açık bir ifadeyle çıktı katsayıları; her bir i sektörünün j sektörü tarafından ara girdi olarak kullanılan üretim miktarının, i sektörü toplam kullanım miktarına bölümü üzerinden elde edilmektedir. Bu kapsamda çıktı katsayılarını $b_{ij} = \frac{x_{ij}}{X_i}$ biçimde formüle edebiliriz (Akseki ve Gök, 2021: 8; Alp vd., 2017: 222-223).

Çıktı katsayılarının j sektörünün toplam üretim (X_j) denkleminde yerine konulmasıyla birlikte izleyen eşitlik elde edilmektedir (Kul Gelal, 2021: 33):

$$X_j = \sum_{i=1}^n b_{ij}x_{ij} + V_j \quad (3)$$

Böylece toplam üretim denklemini gerekli düzenlemeler sonrasında, aşağıdaki matris formunda ortaya koyabilmek mümkündür. Buna göre $n \times n$ boyutundaki katsayılar matrisi ve birim matris, sırasıyla B ve I olmak üzere; Ghosh ters matrisi $(I - B)^{-1}$ ile katma değer (V_j) unsurları üzerinden, X çıktı vektörünü aşağıdaki biçimde tanımlanmaktadır (Ayaş, 2011: 527):

$$X^1 = (I - B)^{-1}X + V_j \quad (4)$$

3.2. Çarpan Analizi

Girdi-çıktı modelleri açısından çarpan analizi, nihai talep ya da katma değer gibi dışsal olarak kabul edilen unsurların sektörlerin üretim değerlerine olan etkilerini esas almaktadır. Söz konusu üretim değişimlerinin neden olduğu yeni çıktılar; ayrıca her bir sektörde hanehalkının elde ettiği gelirleri, sektörlerin yarattığı katma değerleri ve endüstrilerin istihdam düzeylerinde de değişimleri beraberinde getirmektedir (Arık vd., 2021: 545).

3.2.1. Üretim Çarpanı

Üretim çarpanlarının elde edilmesinde yine Leontief ters matrisinden hareket ederek, ilgili ters matrisin satır ve sütun toplamları ele alınmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle diğer unsurların sabit olduğu durumda; ekonomideki tek bir sektörün nihai talep düzeyinde bir birimlik bir artışın ($\Delta Y_1 = 1$) olduğunu ve diğer sektörlerde ise herhangi bir talep değişiminin meydana gelmediğini varsayalım ($\Delta Y_2 = \Delta Y_3 = \dots = \Delta Y_n = 0$). Böylece birinci sektörün nihai talebindeki artışın sebep olduğu sektörel üretim artışlarını, ters matrisin birinci sütunundaki katsayılar üzerinden elde edebiliriz (Aydoğuş, 2010: 87):

Girdi-çıktı sisteminde ekonominin genelinde meydana gelen toplam üretim artışı, endüstriyel üretim artışlarının toplamına eşit olmaktadır ($\Delta X_1 = \sum_i r_{i1}$). Diğer bir ifadeyle ekonominin genelinde ortaya çıkan üretim artışı, ters matrisin birinci sütunundaki katsayılar toplamına eşit olmaktadır. Genelleştirmek gerekirse, ekonomide faaliyet gösteren j sektörünün nihai talebinde bir birimlik artışın neden olduğu sektörel üretim artışları, ters matrisin j sütunundaki katsayılarla karşılık gelmektedir (Aydoğuş, 2010:88; Gülgör, 1980: 43):

$$\Delta X_j = \sum_i^n r_{ij} = r_{1j} + r_{2j} + \dots + r_{ij} + \dots + r_{in} \quad (5)$$

Yukarıdaki denkleme göre, j sektörünün basit üretim çarpanı ΔX_j üzerinden ifade edilmektedir. Burada her bir endüstri için üretim çarpanı, Leontief ters matrisinde ortaya konulan ilgili sektöre

ilişkin sütun elemanları toplamı olduğundan; ekonomideki tüm endüstrilerin katsayılarının toplamı, ekonominin geneli için toplam (bütünsel) üretim çarpanı katsayısını ifade etmektedir (Özyurt, 2012: 115-116; Alp, 2016: 46; Aydoğuş, 2010:89):

$$\sum_i \Delta X_i = \sum_i \sum_j r_{ij} \quad (6)$$

3.2.2. Girdi Çarpanı

Girdi çarpanı arz yönlü analizlerde kullanılan çarpan türü olarak, diğer çoğaltanlardan farklı bir kategoride yer almaktadır. Bu çarpan Leontief ters matrisi yerine, Ghosh ters matrisi üzerinden elde edilmektedir. Bu kapsamda girdi çarpanı, ilgili endüstrinin katma değer unsurlarındaki bir birimlik artışın, ekonomide faaliyet gösteren bütün endüstrilerin üretim düzeylerinde yol açtığı artışı ifade etmektedir (Çağatay vd., 2021: 41). Burada çıktı katsayıları matrisi B olmak üzere, üretim düzeyi $X_j = \sum_{i=1}^n b_{ij} X_i + V_j$ denklemini kullanarak, n sayıdaki doğrusal denklemler sistemi aşağıdaki şekilde ortaya koyulmaktadır (Kul Gelal, 2021: 33):

$$X(I - B) = V \quad (7)$$

İlgili denklemin her iki yanı Ghosh matrisinin tersiyle, diğer bir deyişle $(I - B)^{-1}$ ifadesiyle çarpılarak sistemin çözümüne ulaşılmaktadır. Ghosh ters matrisi ve katma değer ifadeleri sırasıyla G ve V üzerinden tanımlanarak, aşağıdaki çözüm denklemi elde edilmektedir (Gül ve Çakaloğlu, 2017: 141-142):

$$X = VG \quad (8)$$

Bu kapsamda ekonomide faaliyet gösteren i sektörünün girdilerinde meydana gelen bir birimlik değişimin ($\Delta V_i = 1$), j endüstrisine olan çıktı etkisi (ΔX_j) üzerinden i endüstrisi için girdi çarpanı elde edilmektedir ($g_{ij} = \frac{\Delta X_j}{\Delta V_i}$). Girdi çarpanı katsayısı (g_{ij}); i endüstrisi girdilerinde herhangi bir azalma (artış) meydana gelmesiyle birlikte, j sektörü çıktısındaki düşüşün (artışın) tespit edilmesini sağlamaktadır. İlgili ters matrisin satır toplamı üzerinden, i sektörü girdilerindeki bir birimlik değişimin, i sektörü de dahil olmak üzere tüm sektörlerin üretim düzeyleri üzerindeki etkisi, aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Akyüz, 2018: 70-71):

$$\sum_{j=1}^n g_{ij} = g_{i1} + g_{i2} + \dots + g_{ij} + \dots + g_{in} \quad (9)$$

3.2.3. Katma Değer Çarpanı

Bu çarpan herhangi bir sektörün nihai talebinde meydana gelen dışsal şoka tepki olarak, tüm sektörlerin katma değerlerindeki artışları ortaya koymaktadır. Katma değer çarpan analizinin gerçekleştirilebilmesi için, öncelikli olarak sektörel katma değer katsayıları hesaplanmalıdır (Miller ve Blair, 2009: 256). Herhangi bir j sektörünün nihai talebinde bir birimlik artış sonucunda, sektörün katma değer çoğaltanını aşağıdaki biçimde ifade edebiliriz:

$$v_j = \frac{V_j}{X_j} \quad (10)$$

Buna göre j sektörünün katma değeri ve toplam üretimi, sırasıyla V_j ve X_j üzerinden ifade edilmektedir. İlgili eşitlikte j sektörünün katma değer çoğaltanı ise v_j üzerinden ortaya konulmaktadır. Bu açıdan bir ekonomideki n sayıda sektör için ilgili katsayılarla ilişkin satır vektörü aşağıdaki izleyen denklemlerle tanımlanmaktadır (Özyurt, 2012: 120):

$$v = [v_1, v_2, \dots, v_j, \dots, v_n] \quad (11)$$

Buradan hareketle katma değer çarpanı; katma değer katsayıları ve Leontief ters matrisinin çarpımını sonucunda aşağıdaki biçimde elde edilir:

$$vm = v(I - A)^{-1} \quad (12)$$

3.2.4. İthalat Çarpanı

Girdi-çıkıtı tablolarında tamamlayıcı ve rakip ithalat ayırımına gidilmediği durumlarda, ithalat nihai talep kesimine negatif işaretli bir sütun olarak eklenebilir. Benzer şekilde toplam arz kısmında ise pozitif işaretli olarak ifade edilebilmektedir. Böylece, ithalatın yurt içi üretimin doğrusal ve sabit bir fonksiyonu olduğu varsayımından hareketle i malı ithalatı $M_i = \bar{M}_i + m_i X_i$ eşitliği üzerinden elde edilmektedir. Burada ithalatın üretimden bağımsız olan kısmının sıfıra eşit olduğu varsayılarak ($\bar{M}_i = 0$), i endüstrisi için sektörel ithalat katsayıları (m_i) izleyen biçimde elde edilmektedir (Özyurt, 2012: 121-123):

$$m_i = \frac{M_i}{X_i} \quad (13)$$

İthalat çarpanını, i sektörünün nihai talebinde gerçekleşen bir birimlik artışın; sektörün ithalatında meydana gelen doğrudan ve dolaylı artışların toplamı olarak ifade etmek mümkündür (İZKA, 2012: 43). Buna göre nihai talepteki bir birimlik artışın ($\Delta Y = 1$) neden olduğu sektörel ithalat katsayıları ve Leontief ters matrisinin çarpımından hareketle, ithalat çoğaltanı elde edilmektedir. Aşağıdaki matris sisteminde mm ithalat çoğaltanını yansıtmakta olup, $m_i r_{ij}$ ifadesi ise i sektörünün bir birimlik nihai talep artışında, j sektöründen ihtiyaç duyduğu ithalat miktarına karşılık gelmektedir:

$$mm = m(I - A)^{-1} = \begin{bmatrix} m_1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & m_2 & 0 & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & m_j & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & 0 & m_n \end{bmatrix} \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1j} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2j} & \dots & r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{i1} & r_{i2} & \dots & r_{ij} & \dots & r_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{n1} & r_{n2} & \dots & r_{nj} & \dots & r_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} m_1 r_{11} & m_1 r_{12} & \dots & m_1 r_{1j} & \dots & m_1 r_{1n} \\ m_2 r_{21} & m_2 r_{22} & \dots & m_2 r_{2j} & \dots & m_2 r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ m_i r_{i1} & m_i r_{i2} & \dots & m_i r_{ij} & \dots & m_i r_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ m_n r_{n1} & m_n r_{n2} & \dots & m_n r_{nj} & \dots & m_n r_{nn} \end{bmatrix} \quad (14)$$

3.3. Bağlantı Etkileri

Ekonomideki her bir sektör kendi üretimini sağlayabilmek amacıyla diğer sektörlerin üretimlerini ara girdi olarak kullanırken; kendi üretiminin bir kısmını ise ara girdi olarak diğer sektörlerle vermektedir. Bu etkileşim sırasıyla geriye ve ileriye doğru bağlantı etkileri olarak tanımlanmaktadır (Aydoğuş, 1988: 36). İleri ve geri bağlantı etkilerini, doğrudan ve toplam bağlantı etkileri olmak üzere iki aşamada ortaya koymak mümkündür. Doğrudan ileri bağlantı etkisi herhangi bir sektörün üretiminin, ekonomide faaliyet gösteren diğer endüstriler tarafından ara mal şeklinde kullanılan kısmının, sektör çıktısına oranı olarak tanımlayabiliriz. Bir sektörün kendisinden ve diğer sektörlerden aldığı ara girdilerinin ilgili sektörün toplam üretimine oranı ise bahsedilen endüstrinin doğrudan geri bağlantı etkisini ifade etmektedir (Aydoğuş, 2010: 127). Chenery ve Watanabe (1958) yaklaşımından hareketle, j sektörü için doğrudan geri bağlantı etkisini ve i sektörü için doğrudan ileri bağlantı etkisini, sırasıyla BL_j^{CW} ile FL_i^{CW} olarak tanımlayarak aşağıdaki biçimde ortaya koyabiliriz:

$$BL_j^{CW} = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{x_j} = \sum_{i=1}^n a_{ij} = a_{1j} + a_{2j} + \dots + a_{ij} + \dots + a_{nj} \quad (15)$$

$$FL_i^{CW} = \frac{\sum_{j=1}^n x_{ij}}{x_i} = \sum_{j=1}^n a_{ij} = a_{i1} + a_{i2} + \dots + a_{ij} + \dots + a_{in} \quad (16)$$

Buna göre doğrudan geri bağlantı etkisi ve doğrudan ileri bağlantı etkisi A matrisi (girdi katsayıları matrisi) üzerinden hesaplanmaktadır. Böylece; j sektörü için doğrudan geri bağlantı etkisi

girdi katsayıları matrisinin j . sütun toplamına, i sektörü için doğrudan ileri bağlantı etkisi ise girdi katsayıları matrisinin i . satır toplamına eşittir (Nazara vd., 2003: 20).

Doğrudan bağlantı etkileri sektörler arasındaki dolaylı girdi alışverişlerini dikkate almamaktadır. Rasmussen (1957) yönteminde ise sektörler arasındaki toplam bağlantı etkileri; doğrudan ve dolaylı girdi alışverişlerinin her ikisini birden dikkate alması nedeniyle, daha doğru bir göstergedir. Buna göre Leontief ters matrisinin tipik bir unsuru r_{ij} olmak üzere, j sektörünün toplam geri bağlantı etkisi (TBL_j^R) ve i sektörünün toplam ileri bağlantı etkisi (TFL_i^R) aşağıda şekilde ifade edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, j sektörünün toplam geri bağlantı etkisi $(I - A)^{-1}$ matrisinin j . sütun toplamına, i endüstrisinin toplam ileri bağlantı etkisi ise söz konusu matrisin i . satır toplamına eşittir (Aydoğuş, 2010: 127-128):

$$TBL_j^R = \sum_{i=1}^n r_{ij} \quad (17)$$

$$TFL_i^R = \sum_{j=1}^n r_{ij} \quad (18)$$

Sektörlerin bağlantı etkilerinin kıyaslanması açısından, ilgili etkiler üzerinden endeks değerleri hesaplanmaktadır (Canlı ve Kaya, 2012: 6). Endeks değerlerinin elde edilmesinde, doğrudan bağlantı etkileri kullanabileceği gibi toplam bağlantı etkileri üzerinden de endeks hesaplamaları gerçekleştirilmektedir. Bağlantı etkileri kullanılarak hesaplanan endeksler, normalleştirilmiş bağlantı endeksleri olarak ifade edilmektedir (Alp, 2016: 58). Bu kapsamda bağlantı endekslerinin hesaplanmasında; ekonomide önemli bir rol oynayan belirli sektörlerin bağlantı değerleri ele alınabilir veya belirli sektörlerin bağlantı etkilerinin aritmetik ortalaması üzerinden endeks değerleri elde edilmektedir. Literatürde, endeks değerlerinin hesaplanmasında en çok başvurulan yöntem; sektörel ortalama üzerinden bağlantı etkilerinin incelenmesine dayanmaktadır. Buna göre i sektörüne ilişkin toplam ileri bağlantı endeksi ve j sektörünün toplam geri bağlantı endeksi aşağıdaki biçimde ortaya konulmaktadır (Aydoğuş, 2010: 128):

$$TFI_i = \frac{TFL_i}{\left(\frac{1}{n}\right) \sum_{i=1}^n TFL_i} = \frac{\sum_{j=1}^n r_{ij}}{\left(\frac{1}{n}\right) \sum_{i=1}^n \left(\left(\frac{1}{n}\right) \sum_{j=1}^n r_{ij}\right)} \quad (19)$$

$$TBI_j = \frac{TBL_j}{\left(\frac{1}{n}\right) \sum_{j=1}^n TBL_j} = \frac{\sum_{i=1}^n r_{ij}}{\left(\frac{1}{n}\right) \sum_{j=1}^n \left(\left(\frac{1}{n}\right) \sum_{i=1}^n r_{ij}\right)} \quad (20)$$

Herhangi bir sektörün geri bağlantı etkisinin yüksek olmasıyla, ekonomideki diğer sektörlerin üretimlerini uyarırken, ileri bağlantı etkisiyle ise diğer sektörlerin ara girdi arzında artış meydana getirecektir (Yılancı, 2008: 76-77). Bağlantı etkileri yüksek olan diğer bir ifadeyle kilit konumdaki sektörlerin tanımlanmasıyla, ekonomik büyüme açısından hangi sektörlerin etkisinin daha fazla olabileceği ortaya konulmaktadır (Alp, 2016: 61). Bağlantı etkilerine göre sektörlerin sınıflandırması ve kilit sektör kavramı Hirschman (1958) tarafından ortaya koyulmuştur. İlgili sınıflandırma dörtlü bir gruplandırma şeklinde Tablo-1'de ifade edilmektedir. Buna göre hem ileri hem de geri bağlantı katsayıları birden büyük olan sektörler kilit sektörler olarak tanımlanmaktadır. Kilit sektörler yatırım önceliği en yüksek olan sektörler olup, kıt kaynaklar öncelikle söz konusu sektörlerle aktarılmalıdır. Yatırım sıralaması açısından ikinci sırada yer alan sektörler ise ikinci kategoride yer almaktadır. Kilit sektörlerle aktarılan kaynaklar sonrasında geri kalan kaynaklar, söz konusu sektörlerde kullanılmalıdır. Yatırım önceliği açısından son sıradaki sektörler üçüncü ve dördüncü kategoridedir. Bu sınıflandırmaya göre geri bağlantı etkisinin daha önemli olduğu dikkat çekmektedir (Aydoğuş, 2010: 132-133).

Tablo 1. Hirschman (1958) Sınıflandırması

		Doğrudan ya da toplam ileri bağlantı	
		Düşük (< 1)	Yüksek (> 1)
Doğrudan ya da toplam geri bağlantı	Düşük (< 1)	Kategori (IV)	Kategori (III)
	Yüksek (> 1)	Kategori (II)	Kategori (I) (Kilit Sektör)

4. Veri Seti ve Ampirik Bulgular

Asya ve Pasifik ekonomileri için girdi-çıkıtı tabloları hesaplayan ADB, böylece genişletilmiş çok bölgesel bir girdi-çıkıtı veri tabanı ortaya koymaktadır. Asya ve Pasifik Bölgeleri'ndeki ülkeler için ADB'nın (2020) hazırladığı girdi-çıkıtı tabloları üç temel bölgeyi kapsamaktadır. Bu bağlamda; Güney ve Orta Asya (Bangladeş, Butan, Hindistan, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka), Güneydoğu Asya ve Pasifik (Brunei Sultanlığı, Kamboçya, Fiji, Endonezya, Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam) ile Doğu Asya (Çin Halk Cumhuriyeti, Hong Kong, Çin, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Moğolistan ve Tayvan) bölgelerini kapsayacak şekilde girdi-çıkıtı tabloları hesaplanmaktadır.

ADB'nın (2020) hesapladığı girdi-çıkıtı tablolarında yer alan değerler, cari fiyatlarla milyon ABD doları üzerinden ortaya konmaktadır. Bölge ülkeleri için ADB'nın (2018) yayınladığı girdi-çıkıtı tabloları, 35 sektörü içermektedir. Sektörlerde toplulaştırma işlemine giden ADB (2020), girdi-çıkıtı tablolarını; 15 sektörün ve 5 nihai talep unsurunun yer alacağı şekilde ortaya koymuştur. Ekler kısmında yer alan Ek 1'de; WIOD kapsamında kullanılan sektörler, Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırması (ISIC) kodlarıyla birlikte ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu tabloda gerçekleştirilen toplulaştırma işlemi sonucunda, çalışmada kullanılan nihai sektörler yer almaktadır. ADB'nın (2020) hesapladığı tablolardan en güncel olanı, 2018 yılı verileriyle elde edilmiştir. Bu çalışmada söz konusu tablolar üzerinden Kırgız Cumhuriyeti Ekonomisi'nin 2018 yılına ilişkin sektörel bağlaşıma ilişkileri analiz edilmiştir.

4.1. Çarpan Analizi Sonuçları

Çarpan analizi genellikle ekonomide meydana gelen dışsal değişimlerin; sektörlerin çıktı düzeyleri, hanehalkı gelirleri, istihdam ve yaratılan katma değer üzerindeki etkilerini tahmin etmek amacıyla kullanılmaktadır (Miller ve Blair, 2009: 244). Bu kapsamda talep yönlü yaklaşımın benimsendiği çarpan analizinde, girdi çarpanı diğer çarpan türlerinden farklılaşmaktadır. İlgili çarpanın hesaplanmasında ise arz yönlü yaklaşım esas alınmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti ekonomisi için 2018 yılı girdi-çıkıtı tablolarından hesaplanan; üretim, girdi, ithalat ve toplam katma değer çarpanları Tablo-2'de yer almaktadır.

Üretim çarpanı bir sektörün nihai talebindeki artışın, ekonomide faaliyet gösteren tüm sektörlerde meydana getireceği üretim artışı olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir sektörün diğer sektörlerle yapısal etkileşiminin derecesini ortaya koyan üretim çarpanı değerinin artması, sektörler arası yapısal etkileşimin arttığını ifade etmektedir (Bayramoğlu ve Gündoğmuş, 2008: 147; Ersungur ve Kızıltan, 2008: 21). Elde edilen bulgulara göre en yüksek üretim çarpanına sahip sektör finansal aracılık sektörüdür. İlgili sektörün nihai talebinde 1 dolar değerindeki bir artış, ekonominin tüm sektörleri için 4,80 dolar değerinde üretim artışına yol açmaktadır. Üretim çarpanı değeri açısından finansal aracılık sektörünün kendisini izleyen; tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık ile hafif imalat sektörlerinin toplamından daha fazla etkiye sahip olduğu görülmektedir. Üretim çarpanı değerinin en düşük olduğu sektör ise telekomünikasyon sektörüdür. Diğer bir ifadeyle, nihai talep artışını karşılayabilmek amacıyla gerçekleştirilen üretim açısından yapısal bağlaşıması en düşük olan sektör telekomünikasyondur.

Ekonomideki herhangi bir sektör için girdi çarpanı, Ghosh ters matrisindeki ilgili sektörün satır toplamları üzerinden elde edilmektedir. Bu kapsamda girdi çarpanı, herhangi bir sektörün birincil girdileri olarak da ifade edilen katma değer unsurlarında meydana gelen bir artışın, ekonomideki tüm sektörlerin toplam üretim düzeylerine olan etkisini ifade etmektedir (Gül ve Çakaoglu, 2017: 142). Hesaplanan girdi çarpanı katsayıları incelendiğinde, üretim çarpanı katsayısına benzer şekilde en yüksek değere sahip olan sektörün finansal aracılık olduğu görülmektedir. Finansal aracılık sektörünün girdi çarpanı, üretim çarpanı katsayısında olduğu gibi kendisini izleyen; tarım, ormancılık ve balıkçılık ile ticari hizmetler sektörlerinin katsayı değerleri toplamından daha büyüktür. Girdi çarpanı katsayısının en düşük olduğu sektör kamu yönetimi ve savunma sektörüdür. Bu açıdan üretim artışını en az şekilde uyaran sektörün, kamu yönetimi ve savunma sektörü olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Kırgız Cumhuriyeti Ekonomisi Çarpan Analizi

Sektörler	Üretim Çarpanı	Girdi Çarpanı	İthalat Çarpanı	Katma Değer Çarpanı
Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık	2,25334	1,99365	0,20082	0,78270
Madencilik ve taş ocakçılığı	1,54936	1,11483	0,20291	0,77519
Hafif imalat	1,82912	1,50293	0,29381	0,66343
Ağır imalat	1,78856	1,81792	0,25196	0,71416
Elektrik, gaz ve su temini	1,51473	1,81668	0,29089	0,67352
İnşaat	1,69117	1,38622	0,37882	0,58035
Ticari hizmetler	1,31165	1,88401	0,21448	0,75973
Oteller ve restoranlar	1,65456	1,54953	0,26816	0,69664
Taşımacılık hizmetleri	1,39105	1,64985	0,37867	0,58846
Telekomünikasyon	1,23440	1,64626	0,32157	0,64439
Finansal aracılık	4,80781	5,24135	0,12465	0,66733
Gayrimenkul, kiralama ve ticari faaliyetler	1,42850	1,79433	0,15976	0,81628
Kamu yönetimi ve savunma	1,36590	1,02626	0,14272	0,83876
Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet	1,29626	1,05603	0,10504	0,87984
Diğer kişisel hizmetler	1,49578	1,53702	0,24187	0,72952

İthalat çarpanı ise ekonomideki her bir sektör için nihai talepte meydana gelecek bir birimlik artışı karşılayabilmek için gerekli olan toplam ara ithalatı ifade etmektedir (ADB, 2018: 5). Tablo-2'de ortaya konulan ithalat çarpanı katsayıları incelendiğinde, inşaat ile taşımacılık hizmetleri sektörlerinin ilk sırayı paylaştıkları görülmektedir. Bu bağlamda, ekonomide 1 dolar düzeyindeki nihai talep artışının karşılanabilmesi için inşaat ve taşımacılık hizmetleri sektörlerinin ara ithalatı 0,37 dolar artmaktadır. Daha açık bir ifadeyle inşaat ile taşımacılık hizmetleri sektörlerinin, ithalata bağımlı olduğu sonucuna varılmıştır. İnşaat ile taşımacılık hizmetleri sektörlerini sırasıyla; telekomünikasyon, hafif imalat ile elektrik, gaz ve su temini sektörleri izlemektedir. İthalat çarpan değerinin en düşük olduğu sektör ise eğitim, sağlık ve sosyal hizmet sektörüdür.

Bu bölümde incelenen son çoğaltan olan katma değer çarpanı, ekonomide faaliyet gösteren herhangi bir sektörün nihai talebinin 1 birim artabilmesi için tüm sektörlerde ortaya çıkan katma değer artışını ifade etmektedir (ADB, 2018: 5). Hesaplanan katma değer çarpanı katsayılarına göre en yüksek etkiye sahip sektörler sırasıyla; eğitim, sağlık ve sosyal hizmet, kamu yönetimi ve savunma, gayrimenkul, kiralama ve ticari faaliyetler sektörleridir. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet sektörü talebinin 1 dolar seviyesinde artabilmesi için, ekonominin tümünde 0,87 dolar değerinde katma değer artışı gereklidir. Toplam katma değer çarpanı en düşük olan sektör ise inşaat sektörü olup, ilgili sektörün nihai talep artışının ekonomide faaliyet gösteren sektörlerde yeterli katma değer artışı yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Bağlantı Etkileri Bulguları

Girdi-çıktı modellerinde yaygın bir şekilde uygulanan kilit sektör analizi, ekonominin geneli açısından ortalamadan daha fazla etkiye sahip endüstrileri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir

deyişle kilit sektör analizi, bir ekonomideki hangi sektörlerle ilişkin faaliyetlerin daha fazla büyüme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, ileri ve geri bağlantı etkileri üzerinden sektörlerin ne ölçüde ekonomik büyümeyi teşvik ettiği incelenmektedir (Nazara vd., 2003: 20). Çalışmanın bu bölümünde Hirschman'ın (1958) yaklaşımı takip edilerek, ileri ve geri bağlantı endeks değerleri hesaplanmış ve Kırgız Cumhuriyeti için kilit sektörler tespit edilmiştir.

Tablo 3'te Kırgız Cumhuriyeti ekonomisi için hesaplanan ileri ve geri bağlantı endeks değerleri yer almaktadır. Buna göre ileri bağlantı etkisi açısından en etkili sektörün finansal aracılık sektörü olduğu görülmektedir. Ekonomideki tüm sektörler için nihai talepte 1 dolar seviyesindeki artış, finansal aracılık sektörü üretiminin 2,85 dolar düzeyinde artmasını sağlamaktadır. Finansal aracılık sektörünü sırasıyla; ticari hizmetler, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, ağır imalat ile gayrimenkul, kiralama ve ticari faaliyetler sektörü izlemektedir. Geri bağlantı etkisi en yüksek sektör ileri bağlantı etkisinde olduğu gibi yine finansal aracılık sektörüdür. Söz konusu sektörün nihai talebinde 1 dolar düzeyindeki artış, ekonomik aktiviteyi 2,70 dolar seviyesinde arttırmaktadır. Finansal aracılık sektörünü sırasıyla; tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, hafif imalat ve ağır imalat sektörleri izlemektedir. İleri ve geri bağlantı etkisi en düşük olan sektörler ise kamu yönetimi ve savunma ile telekomünikasyon sektörüdür.

Bağlantı etkilerinin her ikisinin de 1'den büyük olduğu sektörler, Hirschman'ın (1958) sektörel sınıflandırmasına göre kilit sektörler olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle ilgili sektörün nihai talebindeki 1 birimlik artışın, tüm ekonomik aktiviteyi ortalamanın üzerinde arttırması ve ekonominin toplam nihai talebindeki 1 birimlik artışın ise söz konusu sektörün üretimini ortalamanın üzerinde arttırmasını gerektirmektedir. Bu açıdan, ileri ve geri bağlantı etkilerine göre kilit sektörlerin; tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, ağır imalat ile finansal aracılık sektörü olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ilgili sektörlerin ekonomik büyümenin öncül sektörleri olduğu vurgulanabilir.

Hirschman (1958) yaklaşımına göre ileri ve geri bağlantı etkileri yüksek olan sektörlerle yapılacak yatırımın diğer sektörlerle göre ekonomik büyümeyi daha fazla teşvik edeceği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda yatırım önceliği açısından ilk sırada yer alan sektörler, daha önce ifade edildiği üzere kilit sektörlerdir. Yatırım önceliği kapsamında kilit sektörleri, geri bağlantı etkisi birden büyük ve ileri bağlantı etkisi birden küçük olan sektörler izlemektedir. Buna göre yatırım önceliği açısından ikinci sırada yer alan sektörün hafif imalat olduğu tespit edilmiştir. Yatırım sıralamasında üçüncü sırada yer alan sektörlerin; geri bağlantı etkisi birden düşük, ileri bağlantı etkisi ise birden büyüktür. Bu kapsamda ticari hizmetler ile gayrimenkul, kiralama ve ticari faaliyetler üçüncü sırada bulunmaktadır. Yatırım sıralaması açısından son sırada yer alan sektörlerin ise hem ileri hem de geri bağlantı etkileri birden düşüktür.

Tablo 3. Kırgız Cumhuriyeti Ekonomisi Bağlantı Etkileri

Sektörler	İleri Bağlantı Etkileri	Geri Bağlantı Etkileri
Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık	1,3635	1,2701
Madencilik ve taş ocakçılığı	0,5831	0,8733
Hafif imalat	0,8125	1,0310
Ağır imalat	1,0813	1,0081
Elektrik, gaz ve su temini	0,8472	0,8538
İnşaat	0,8797	0,9532
Ticari hizmetler	1,4356	0,7393
Oteller ve restoranlar	0,6635	0,9326
Taşımacılık hizmetleri	0,8360	0,7841
Telekomünikasyon	0,7837	0,6958
Finansal aracılık	2,8529	2,7099
Gayrimenkul, kiralama ve ticari faaliyetler	1,0021	0,8052
Kamu yönetimi ve savunma	0,5780	0,7699
Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet	0,5990	0,7306
Diğer kişisel hizmetler	0,6820	0,8431

5. Sonuç

Kalkınma politikalarının başarıya ulaşabilmesi için sektörler arası bağlanma ilişkisinin ortaya konulması ve nicel olarak ölçülmesi oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle sektörlerin birbirleriyle etkileşimlerini tespit edebilecek bir analiz aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Girdi-çıktı modelleri, ekonomide faaliyet gösteren sektörlerin bağlanma ilişkilerini nicel olarak tespit edebilmesi açısından önemli bir araçtır.

Asya ve Pasifik bölge ülkeleri için ADB'nın (2020) hesapladığı girdi-çıktı tablolarının kullanıldığı çalışmada, 2018 yılı verileri için Kırgız Cumhuriyeti sektörel bağlanma ilişkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda ekonomide faaliyet gösteren sektörlerin; üretim, girdi, ithalat ve toplam katma değer çarpanları hesaplanmış, sonrasında ise bağlantı etkileri üzerinden kilit sektörler tanımlanmıştır. Hem bağlantı etkileri hem de çarpan analizinin, en güncel girdi-çıktı tablosu için bir arada ortaya konulması, çalışmanın analiz kısmının özgün yanını oluşturmaktadır. Ekonomideki herhangi bir sektörde meydana gelen nihai talep artışının, tüm sektörlerde üretim artışına yol açması olarak ifade edilebilen üretim çarpanı sonuçlarına göre; en düşük çarpan etkisine sahip olan sektörün telekomünikasyon sektörü olduğu, en yüksek üretim çarpanı değerinin ise finansal aracılık sektörüne ait olduğu tespit edilmiştir. Katma değer unsurlarındaki artışın, tüm sektörlerin üretim düzeyindeki etkisini ortaya koyan girdi çarpanına göre; en etkili sektörün yine finansal aracılık sektörü olduğu, en düşük çarpan değerine sahip sektörün ise kamu yönetimi ve savunma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İthalat çarpanı değerleri incelendiğinde, inşaat ve taşımacılık hizmetlerinin ilk sırayı paylaşan sektörler olduğu tespit edilmiştir. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet sektörü ise en düşük çoğaltan etkisine sahiptir. Katma değer çarpanında ise ilgili sektörün ilk sırada yer alması dikkat çekmektedir. İlgili çarpan değerinin en düşük olduğu sektör ise inşaat sektörüdür.

İleri ve geri bağlantı etkileri sonuçlarına göre, her iki etkinin de en yüksek olduğu sektörün finansal aracılık sektörü olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan, finansal aracılık sektörü bağlantı etkileri kapsamında ekonomideki en etkin sektördür. En düşük ileri ve geri bağlantı etkisine sahip sektörlerin ise sırasıyla; kamu yönetimi ve savunma ile telekomünikasyon sektörleri olduğu ortaya konmuştur. Bağlantı etkileri sonuçlarına göre; tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, ağır imalat ve finansal aracılık sektörlerinin kilit nitelikte olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen ampirik bulgulara göre; Kırgız Cumhuriyeti ekonomisinin büyüme potansiyeli açısından en önemli sektörü finansal aracılıktır. Söz konusu endüstriye yapılacak yatırımlar, ülke ekonomisinin büyüme dinamiklerine katkı sağlayacaktır. Ayrıca politika yapıcılarının; diğer kilit nitelikteki ağır imalat ile tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörlerine yatırım önceliği vermesi, toplam gelir artışına olumlu yönde etki edecektir. Kilit nitelikteki sektörlerin, ithalata bağımlı yapıda olmaması ise Kırgız Cumhuriyeti ekonomisi açısından önemli bir göstergedir. Politika yapıcıları tarafından inşaat ve taşımacılık sektörü başta olmak üzere; ithalata bağımlı endüstrilerin, söz konusu bağımlılıklarının azaltılmasına yönelik önlemler alınmalıdır. Mevcut bulgulara göre; Kırgız Cumhuriyeti için ithalata bağımlı sektörlerin, ekonominin geneli açısından yeterli derecede katma değer yaratmadığını ifade edebilmek mümkündür.

Kaynaklar

- ADB (2018). *Economic indicators for South and Central Asia, input output tables*. Asian Development Bank, Philippines. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS189779-2>
- ADB (2019). *Kyrgyz Republic country gender assessment*. Asian Development Bank, Philippines. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS190593-2>
- ADB (2020). *Economic indicators for South and Central Asia: Input-Output tables*. Asian Development Bank, Philippines. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS200240-2>
- Akbulut, H. (2019). Türkiye'de imalat sanayi sektörünün ekonomik etkileri: Girdi-çıktı modeli analizi. *Sosyoekonomi*, 27(42), 241-253. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2019.04.13>

- Akseki, U. ve Gök, B. (2021). Covid-19 salgınının Türkiye turizm sektörü üzerine etkisi: girdi çıktı analizi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2021(2), 1-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbm>
- Akyüz, G. (2018). *Su kullanımı açısından turizm sektörünün sürdürülebilirliği: çevresel girdi çıktı modeli çerçevesinde bir analiz* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı. Antalya.
- Alp, E. (2016). *Türkiye imalat sanayinin üretim yapısının girdi çıktı analizi yardımıyla incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Alp, E., Kök, R. ve Başkol, M. O. (2017). Türkiye ekonomisinde sürükleyici endüstri analizi: 2002-2012 karşılaştırması. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 211-241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kauibf>
- Arık, Ş., Gül, Z. B., Kula, M., Erdem, M. Ş. ve Çağatay, S. (2021). Covid-19 pandemisinin Batı Akdeniz bölge ekonomisine etkilerinin bölgesel girdi çıktı tablosu ile analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(4), 537-559. <https://doi.org/10.17065/huniibf.907198>
- Ayaş, N. (2011). Türk imalat sanayi sektörlerinin stratejik önem analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(4), 525-535. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eab>
- Aydoğuş, O. (1988). *Türkiye ekonomisinde yapısal değişme ve büyümenin kaynakları: 1963-1986 input-output analizleri ile bir uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Aydoğuş, O. (2010). *Girdi çıktı modellerine giriş*. Efil Yayınevi.
- Bayramoğlu, Z., ve Gündoğmuş, E. (2008). Türkiye ekonomisinde öne çıkan tarımsal ve tarıma dayalı sanayii alt sektörlerinin belirlenmesi. *Verimlilik Dergisi*, (2), 143-155. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik>
- Bulmer-Thomas, V. (1982). *Input-output analysis in developing countries*. John Wiley and Sons.
- Canlı, B. ve Kaya, A. A. (2012). Türk turizm sektörünün ekonomik etkilerinin girdi çıktı yaklaşımıyla ölçülmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbd>
- Chenery, H. B. ve Clark, P. G. (1965). *Endüstriler arası iktisat*, (çev. Cemil Çınar). Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayınları.
- Chenery, H. B. ve Watanabe, T. (1958). International comparisons of the structure of production. *Econometrica*, 26(4), 487-521. <https://doi.org/10.2307/1907514>
- Çağatay, S., Gül, Z. B., Kula, M., Arık, Ş. ve Erdem, Ş. (2021). *Covid-19 pandemisinin Batı Akdeniz bölge ekonomisine etkileri*. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), 122.
- Çağatay, S., Taşdoğan, C., Değer, Ç., Artık, Ş. ve Dural, H. C. (2020). *Covid-19 pandemisinden kaynaklanan dış ve iç ekonomik gelişmelerin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerinin tahmini: Bu etkilerin giderilmesi için alternatif politika paketlerinin önerilmesi*. Tübitak 1001 Projesi, (120K548).
- Dietzenbacher, E. ve Van der Linden, J. A. (1997). Sectoral and spatial linkages in the EC production structure. *Journal of Regional Science*, 37(2), 235-257. <https://doi.org/10.1111/0022-4146.00053>
- Equal Rights Trust (2016). *Looking for harmony: Addressing discrimination and inequality in Kyrgyzstan*. <https://www.refworld.org/docid/58877a364.html>
- Erkök, B. (2021). Current account deficit and automotive sector nexus in Turkey: An input-output analysis. *Sosyoekonomi*, 29(49), 113-129. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.03.06>
- Ersungur, Ş. M. ve Kızıltan, A. (2008). Türkiye ekonomisinde sektörlerarası yapısal bağınlaşma-girdi çıktı yöntemiyle bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 17-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trendbusecon>
- Ghosh, A. (1958). Input-output approach in an allocation system. *Economica*, 25(97), 58-64. <https://doi.org/10.2307/2550694>
- Gök, B. ve Akseki, U. (2022). Turizm sektörünün Türkiye ekonomisi için değerlendirilmesi: Girdi-çıkı analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 229-248. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1010260>

- Gül, Z. B. ve Çakaloğlu, M. (2017). İnşaat sektörünün dinamikleri: Türkiye için 2000-2014 girdi çıktı analizi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 17(36), 130-155. <https://doi.org/10.25294/aiiibfd.357622>
- Gülgör, B. (1980). *İstihdam projeksiyonları üzerine bir deneme*. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).
- Han, E., Tosunoğlu, T. ve Özsoy, C. (2011). Türk imalat sanayiinde geri ve ileri bağlantılar: Girdi çıktı tablosuna dayalı yapısal bir çözümleme. *TİSK Akademi*, 6(11), 104-129. <https://www.tiskakademi.org>
- Hirschman, A. O. (1958). *The strategy of economic development*. New Haven and London, Yale University Press.
- Ibraeva, G., Moldosheva, A. ve Niyazova, A. (2011). *World development report 2012: Gender and development background paper. Kyrgyz Country Case Study*. Washington, DC: The World Bank.
- IMF (2021). *Kyrgyz Republic: 2021 Article IV, Consultation-Press Release and Staff Report*. IMF Country Reports, 21/174.
- IMF (2022). *World Economic Outlook Database*.
- İZKA, (2012). *İzmir Bölgesi girdi çıktı analizi*. İzmir Kalkınma Ajansı.
- Kayacan, B. (2009). Türkiye ekonomisi girdi çıktı yapısında ormancılık sektörünün etkisi: Analitik Bulgular. *Verimlilik Dergisi*, (1), 19-46. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik>
- Kızıltan, A., ve Ersungur, Ş. M. (2005). Türkiye Ekonomisinde Sektörlerin İstihdama Etkisindeki Değişim: Girdi çıktı Yaklaşımıyla Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 31-47. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trendbusecon>
- Kul Gelal, H. (2021). Key sector analysis for Turkey: Modification of Rasmussen measures. *Journal of Research in Economics*, 5(1), 28-49. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jore>
- Maden, S. I. ve Ertürk, M. (2019). Türk turizm sektörünün Türkiye ekonomisine olan etkilerinin girdi-çıkıtı analiziyle incelenmesi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20(2), 69-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal>
- Miller, R. E. ve Blair, P. D. (2009). *Input-output analysis: foundations and extensions*. Second Edition, Cambridge University Press.
- Nazara, S., Guo, D., Hewings, G. J. ve Dridi, C. (2003). *PyIO. A Python Module for Input-Output*. The Regional Economics Applications Laboratory (REAL). <https://real.web.illinois.edu/wp-content/uploads/2021/12/03-t-23.pdf>
- Öney, E. (1980). *İktisadi planlama*. (İkinci Basım). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 438.
- Özgül, T. (1993). Türkiye ekonomisindeki yapısal değişime girdi-çıkıtı analiziyle bir yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 109-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluibfd>
- Özgül, T. ve Yılmaz, C. (2009). Elektrik elektronik sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki öneminin girdi çıktı analiziyle incelenmesi. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 117-127. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss>
- Özgül, T., Turdaliyeva, A. ve Ganiyev, C. (2011). Girdi çıktı analizi yaklaşımıyla Kırgızistan ekonomisinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(Özel), 353-371. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trendbusecon>
- Özyurt, H. (2012). *İktisadi planlama*. Aksakal Kitabevi, 3. Baskı.
- Pehlivanoğlu, F. ve İnce, M. R. (2020). Girdi-çıkıtı analizi yaklaşımıyla Türkiye ekonomisinde sektörlerarası bağışlaşmanın uzun dönemli analizi, *Sosyoekonomi*, 28(44), 169-190. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.02.08>
- Rasmussen, P. N. (1957). *Studies in Intersectoral Relations*. North Holland Publishing.
- Seil, A. ve Ichihashi, M. (2012). Sectoral impact of indirect tax reduction on the Kyrgyz economy based on input-output analysis. *IDEA Discussion Paper 2012*, Hiroshima University.
- Temurshoev, U. (2004). Key sectors in the Kyrgyzstan economy, *Cerge-Ei Discussion Paper Series*, 135.

- Timmer, M. P., Dietzenbacher, E., Los, B., Stehrer, R. ve De Vries, G. J. (2015). An illustrated user guide to the world input-output database: the case of global automotive production. *Review of International Economics*, 23(3), 575-605. <https://doi.org/10.1111/roie.12178>
- Uğurlu, A. A. ve Tuncer, İ. (2017). Türkiye’de sanayi ve hizmet sektörlerinin büyüme ve istihdama katkıları: Girdi-çıkıtı analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 131-165. <https://doi.org/10.24988/deuiibf.2017321549>
- Uysal, S. (2017). Türkiye ekonomisinin Neo-Liberal dönem öncesindeki ve sonrasındaki sektörel bağlantı yapısının girdi çıkıtı yöntemiyle analizi (1973-2012). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(3), 81-102. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.335709>
- Ünal, E. (2020). Import dependency on intermediate goods in Turkey: An Input-Output analysis. *Verimlilik Dergisi*, (4), 203-221. <https://dergipark.org.tr/en/pub/verimlilik>
- Ünal, E. (2021). Industrial growth models by input-output analysis and an institutional approach to the automotive industry in China and Turkey. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 18, 175-203. <https://doi.org/10.1007/s40844-020-00167-0>
- Ünal, E., Lin, B. ve Managi, S. (2023). CO2 emissions embodied in bilateral trade in China: An input-output analysis. *Environmental Impact Assessment Review*, 103, 107218. <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2023.107218>
- Yenisu, E. (2021). Ekonomiyi harekete geçiren kilit sektörler nelerdir? Türkiye üzerine bir girdi-çıkıtı analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(4), 771-788. <https://doi.org/10.24988/ije.721302>
- Yılcı, V. (2008). Türkiye ekonomisi için kilit sektörün belirlenmesi-girdi çıkıtı analizi yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 58(2), 75-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istjecon>

Ekler

Ek 1. Toplulaştırılan Sektör Listesi

No	ADB (2020) Toplulaştırması	WIOD Kapsamında Kullanılan Sektörler	ISIC Revizyon 4
1	Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık	Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık	A
2	Madencilik ve taş ocaklığı	Madencilik ve taş ocaklığı	B
3	Hafif imalat	Gıda, içecek ve tütün	C10-C12
		Tekstil ve tekstil ürünleri	C13-C14
		Deri, deri ürünleri ve ayakkabı, bot, terlik	C15
		Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri	C16
		Kâğıt hamuru, kâğıt, kâğıt ürünleri, basım ve yayıncılık	C17-C18, J58
		Kauçuk ve plastik	C22
		Diğer metalik olmayan mineral ürünleri	C23
		Başka yerde sınıflandırılmamış imalatlar; geri dönüşüm	C31-C32
4	Ağır imalat	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ve nükleer yakıt	C19
		Kimyasallar ve kimyasal ürünler	C20-C21
		Ana metal ve fabrikasyon metal ürünleri	C24-C25
		Başka yerde sınıflandırılmamış makine	C28, C33
		Elektrikli ve optik teçhizat	C26-C27
		Ulaşım araçları	C29-C30
5	Elektrik, gaz ve su temini	Elektrik, gaz ve su temini	D, E36
6	İnşaat	İnşaat	F
7	Ticari hizmetler	Motorlu araçlar ve motosikletlerin ticareti, bakımı ve onarımı; perakende yakıt satışı	G45
		Motorlu araçlar ve motosikletler hariç toptan ticareti ve komisyon ticareti	G46
		Motorlu araçlar ve motosikletler hariç perakende ticaret; ev eşyaları tamiri	G47
8	Oteller ve restoranlar	Oteller ve restoranlar	I
9	Taşımacılık hizmetleri	Kara taşımacılığı	H49
		Su yolu taşımacılığı	H50
		Hava yolu taşımacılığı	H51
		Diğer destekleyici ve yardımcı ulaştırma faaliyetleri; seyahat acentelerinin faaliyetleri	H52, N79
10	Telekomünikasyon	Posta ve telekomünikasyon	H53, J61
11	Finansal aracılık	Finansal aracılık	K
12	Gayrimenkul, kiralama ve ticari faaliyetler	Gayrimenkul faaliyetleri	L
		Makine ve ekipman kiralaması ve diğer ticari faaliyetler	J (61 hariç), M, N (79 hariç)
13	Kamu yönetimi ve savunma	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	O
14	Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet	Eğitim	P
		Sağlık ve sosyal hizmet	Q
15	Diğer kişisel hizmetler	Diğer toplumsal, sosyal ve kişisel hizmet faaliyetleri	E37-E39, R, S
		Evlerde yaptırılan hizmet işleri	T

Kaynak: ADB (2020: 248-250), Timmer vd. (2015: 575-605).

Cryptocurrency on Social Media: Analyzing the Digital Discourse Towards the Coin Market

Sosyal Medyada Kripto Para: Coin Piyasasına Yönelik Dijital Söylemin Analizi

<https://doi.org/10.25204/iktisad.1419066>

Hafize Nurgül DURMUŞ ŞENYAPAR*

Abstract

Article Info

Paper Type:
Research Paper

Received:
13.01.2024

Accepted:
27.02.2024

© 2024 JEBUPOR
All rights reserved.

This study delves into the dynamic landscape of public sentiment surrounding cryptocurrency through a comprehensive social media discourse analysis. Employing the Python Selenium library, data from 1000 public profiles across major platforms—X, Facebook, Instagram, and LinkedIn—were systematically collected. Using advanced text-mining techniques in R Studio, sentiment analysis was conducted with the ‘Syuzhet’ package and word frequency analysis via the ‘tm’ package. The results unveiled a nuanced emotional landscape characterized by dominant sentiments of anticipation and positivity, interwoven with expressions of negativity, notably anger, and loss. Word frequency analysis highlighted vital themes such as established cryptocurrencies (e.g., Bitcoin, Ethereum), blockchain technology, and practical and financial aspects of cryptocurrency usage. The study illuminated technical interest, financial speculation, and reactions to regulatory and economic developments. Offering insights crucial for stakeholders, including investors and policymakers, this research contributes to the academic understanding of public sentiment, emphasizing the volatile nature of crypto-currency markets and the transformative potential of blockchain technology and calls for ongoing monitoring of public sentiment to inform policy, investment, and technological innovation in the ever-evolving cryptocurrency ecosystem.

Keywords: Sentiment Analysis, Cryptocurrency, Social Media Data Mining, Coin Market, Public Opinion Analytics.

Öz

Makale Bilgileri

Makale Türü:
Araştırma
Makalesi

Geliş Tarihi:
13.01.2024

Kabul Tarihi:
27.02.2024

© 2024 İKTİSAD
Tüm hakları saklıdır.

Bu çalışma, kapsamlı bir sosyal medya söylem analizi yoluyla kripto para birimini çevreleyen kamu duyarlılığının dinamik manzarasını araştırmaktadır. Python Selenium Kütüphanesi kullanılarak büyük platformlardaki (X, Facebook, Instagram ve LinkedIn) 1000 genel profilden veriler sistematik olarak toplanmıştır. R Studio’da gelişmiş metin madenciliği teknikleri kullanılarak ‘Syuzhet’ paketi ile duygu analizi ve ‘tm’ paketi ile kelime sıklığı analizi yapılmıştır. Sonuçlar, başta öfke ve kayıp olmak üzere olumsuzluk ifadeleriyle iç içe geçmiş, baskın beklenti ve pozitiflik duygularıyla karakterize edilen incelikli bir duygusal manzarayı ortaya çıkarmıştır. Kelime sıklığı analizi, yerleşik kripto para birimleri (örn. Bitcoin, Ethereum), blok zinciri teknolojisi ve kripto para kullanımının pratik ve finansal yönleri gibi temel temaları vurgulamıştır. Çalışmada, teknik ilgi, finansal spekülasyon ve düzenleyici ve ekonomik gelişmelere verilen tepkileri aydınlatılmaktadır. Yatırımcılar ve politika yapımcılar da dahil olmak üzere paydaşlar için çok önemli bilgiler sunan bu araştırma, kripto para piyasalarının değişken doğasını ve blok zinciri teknolojisinin dönüştürücü potansiyelini vurgulayarak kamu duyarlılığının akademik olarak anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve sürekli gelişen kripto para ekosisteminde politika, yatırım ve teknolojik yenilikleri bilgilendirmek için kamu duyarlılığının sürekli izlenmesi çağrısında bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygu analizi, kripto para, sosyal medya veri madenciliği, coin piyasası, kamuoyu analitiği.

Atf/ to Cite (APA): Durmuş Şenyapar, H. N. (2024). Cryptocurrency on social media: Analyzing the digital discourse towards the coin market. *Journal of Economics Business and Political Researches*, 9(23), 202-223. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1419066>

* ORCID Teaching Assistant, Ph.D., Gazi University, nurguld@gazi.edu.tr

1. Introduction

Cryptocurrency, a groundbreaking innovation in finance, represents a paradigm transition in how we perceive and transact with money. At its core, cryptocurrency is a digital or virtual currency that leverages advanced cryptographic techniques for enhanced security. This inherent security feature is pivotal, as it renders these digital currencies nearly impervious to counterfeiting, a significant advancement over traditional physical currencies (Fang et al., 2022; Wątorok et al., 2021). The backbone of most cryptocurrencies is an innovative technology known as the blockchain. This technology is essentially a decentralized ledger spread across many of computers worldwide, each participating in the management and recording of transactions. The decentralized nature of blockchain technology is a crucial aspect of its appeal, as it significantly bolsters the system's security and reduces its susceptibility to fraud and centralized manipulation. This decentralization is a stark departure from the centralized models of traditional digital currencies and central banking systems, offering a new paradigm of financial freedom and security (Amsyar et al., 2020; Lee, 2019). Cryptocurrencies exist exclusively in electronic form, distinguishing them from the tangible currencies that have been the cornerstone of commerce for centuries. This digital nature allows for seamless online transactions and, in specific scenarios, can even be converted into conventional currencies, offering flexibility and adaptability in various financial contexts (Tarasova et al., 2020). The role of cryptography in cryptocurrencies cannot be overstated. These cryptographic methods are employed to secure transactions and regulate the generation of new currency units. This dual functionality ensures the security of individual transactions and the currency's integrity. Bitcoin, created in 2009, stands as the inaugural and most renowned cryptocurrency, paving the way for a burgeoning array of alternative cryptocurrencies, each with distinct functions and specifications. This proliferation of digital currencies signifies a burgeoning interest and investment in this technological revolution (Li et al., 2020; Nerurkar et al., 2021). An intriguing aspect of specific cryptocurrencies is their production process, known as mining. This process involves utilizing substantial computer power to solve complex mathematical problems and generate new coins. Mining represents a unique blend of technology and economics, offering an innovative method of currency generation (Goodkind et al., 2020). The value and volatility of cryptocurrencies are noteworthy characteristics. The valuation of these digital assets can be remarkably volatile, subject to rapid fluctuations influenced by various factors such as market demand, investor sentiment, and the ever-changing view of government regulations. While presenting opportunities for significant gains, this volatility also introduces a level of risk and instability that is relatively unique to this asset class (Almeida and Gonçalves, 2022; D'Amato et al., 2022). Cryptocurrencies are helpful in many applications, from online purchases and investments to remittances and complex financial contracts. Despite their growing popularity, the acceptance of cryptocurrencies is not yet universal, and their use is subject to a diverse spectrum of regulations across different nations, reflecting the global financial community's ongoing efforts to understand and integrate this new form of currency (Abubakar et al., 2019; Ibrahim et al., 2022). A notable feature of cryptocurrency transactions is their balance between anonymity and transparency. While these transactions offer a degree of privacy often greater than traditional banking, the blockchain ledger's public nature ensures transparency in the transactional process. This duality provides an intriguing mix of confidentiality and openness, appealing to many users (Allen et al., 2022; Zohuri et al., 2022). The regulatory attention garnered by cryptocurrencies reflects their unique nature and challenges to traditional financial systems. Governments and regulatory bodies worldwide grapple with issues such as consumer protection, tax evasion, and money laundering in the context of cryptocurrency, indicative of the ongoing debate about the role and regulation of these digital assets in the global economy (Morton, 2020; Shirole et al., 2020). Nevertheless, the widespread adoption of central bank digital currencies (CBDCs) may assist monetary policy authorities in regulating the bitcoin market and conducting independent monetary policy (Helmi et al., 2023).

Cryptocurrencies, characterized by their decentralized nature and reliance on blockchain technology, signify a fundamental transition in the financial sector. These innovative digital assets challenge traditional currency and monetary exchange notions, eliciting a broad spectrum of reactions

ranging from enthusiastic investment and excitement to skepticism and cautiousness. Cryptocurrency represents a significant evolution in financial technology, offering the potential for more secure, efficient, and flexible financial transactions. However, this innovation also brings challenges, particularly regarding regulation and market stability. As the world increasingly embraces digital solutions, cryptocurrency stands at the forefront of a financial revolution, redefining how we think about and interact with money. Undoubtedly, social media networks are crucial for analyzing public sentiment towards cryptocurrencies. These platforms have increasingly become vital barometers of public opinion, mirroring a diverse array of viewpoints and sentiments on a wide range of topics. Among these, cryptocurrency stands out as a relatively new yet captivating phenomenon, drawing considerable attention and sparking extensive discussions across various digital forums (Tandon et al., 2021).

The role of social media in shaping public discourse is undeniably significant, particularly in the context of emerging and rapidly evolving sectors like cryptocurrency. These online platforms have transcended their initial purpose of personal communication, morphing into influential forums for sharing ideas, opinions, and information. As such, they provide an invaluable lens through which to observe and analyze public sentiment and opinion trends. This research embarks on a comprehensive exploration of public sentiment towards cryptocurrencies as reflected through interactions on social media platforms. The primary objective is to conduct a comprehensive sentiment analysis of social media content related to cryptocurrency. By analyzing data shared by individuals across various social platforms, the study aims to uncover the prevailing attitudes, perceptions, and emotions surrounding this digital currency phenomenon. This study is particularly interested in understanding how social media not only reflects but also shapes the perceptions and attitudes of the public towards cryptocurrencies. By examining the nature and tone of discussions, debates, and information exchange on these platforms, valuable insights can be gleaned regarding the collective mood and viewpoint of society concerning this transformative digital financial technology (Albrecht et al., 2019; Appel et al., 2020; Woodall and Ringel, 2020). Understanding public sentiment towards cryptocurrency is crucial for various stakeholders, including investors, policymakers, and financial institutions. This study aims to contribute valuable insights into the public perception of cryptocurrencies, potentially aiding in better-informed decision-making processes and policy development in the financial technology sector.

2. Cryptocurrency as a Financial Phenomenon

In the rapidly evolving digital age, cryptocurrency has emerged as a significant and transformative financial phenomenon. Understanding the myriad factors influencing their value becomes increasingly crucial as these digital currencies gain prominence in global markets. Among these factors, public sentiment is pivotal, offering insights into market trends and investor behaviors. By examining recent academic research, this study seeks to illuminate the intricate relationship between public opinion and the often-volatile dynamics of cryptocurrency values, highlighting the importance of sentiment analysis in predicting and comprehending market fluctuations. It is prudent to begin by examining the different kinds of digital coins.

- Bitcoin (BTC): The first and most well-known cryptocurrency, created in 2009 by an unknown person (or group) using the pseudonym Satoshi Nakamoto. It was designed as a decentralized digital currency without a central bank or single administrator, enabling peer-to-peer transactions without intermediaries (Fauzi et al., 2020).

- Ethereum (ETH): Launched in 2015, Ethereum is a decentralized software platform that enables Smart Contracts and Decentralized Applications (DApps) to be built and run without any downtime, fraud, control, or interference from a third party. It's a platform and a programming language (De Vries, 2023).

- Binance Coin (BNB): Created in 2017 as a utility token for the Binance cryptocurrency exchange to offer discounts on trading fees, BNB has expanded to various uses, including travel bookings, entertainment, and financial services (Mallick, 2020).
- Cardano (ADA): Developed with a research-based approach by engineers, mathematicians, and cryptography experts, Cardano was launched in 2017. It's a proof-of-stake blockchain platform that aims to allow "changemakers, innovators, and visionaries" to bring about positive global change (Singh et al., 2023).
- XRP (Ripple): XRP was created in 2012 to enable secure, instant, and nearly free global financial transactions of any size with no chargebacks. Ripple, the company behind XRP, aims to improve the speed of financial transactions, particularly international banking transactions (Tsegu, 2022).
- Solana (SOL): Launched in 2020, Solana is a highly functional open-source project that banks on blockchain technology's permissionless nature to provide decentralized finance (DeFi) solutions. It's known for its fast speed and lower transaction costs (Pierro and Tonelli, 2022).
- Dogecoin (DOGE): Initially started as a joke in 2013 based on a popular meme, Dogecoin has a loyal community and is used for tipping and charitable donations. It's known for its low transaction fees and unlimited supply (Lansiaux et al., 2022).
- Polkadot (DOT): Launched in 2020, Polkadot is a unique proof-of-stake cryptocurrency that delivers interoperability among other blockchains. Its protocol connects permissioned and permissionless blockchains and oracles to allow systems to work together under one roof (Elaiyaraja, 2023).
- Chainlink (LINK): Chainlink is a decentralized oracle network launched in 2017 designed to bridge the gap between blockchain smart contracts and real-world applications. It aims to provide tamper-proof data for complex smart contracts on any blockchain (Inder, 2022).
- Litecoin (LTC): Created in 2011 by Charlie Lee, Litecoin is a peer-to-peer cryptocurrency. Often considered the silver to Bitcoin's gold, it was designed to produce faster transaction times and a higher number of maximum coins (Hamayel and Owda, 2021).
- Stellar (XLM): Stellar, launched in 2014, is an open-source, decentralized protocol for digital currency to fiat money transfers, which allows cross-border transactions between any pair of currencies (Khan et al., 2019).
- Uniswap (UNI): Launched in 2018, Uniswap is a popular decentralized trading protocol known for its role in facilitating automated trading of decentralized finance (DeFi) tokens (Xia et al., 2021).
- Tether (USDT): A blockchain-based cryptocurrency with crypto coins backed by an equivalent amount of traditional fiat currencies, like the dollar, the euro, or the Japanese yen, held in a designated bank account (Kim, 2022).
- Monero (XMR): Monero is a secure, private, and untraceable currency launched in April 2014. It enables complete privacy using a unique technique called "ring signatures" and has gained attention for its role in darknet markets (Chervinski et al., 2019).
- Aave (AAVE): Aave is a decentralized finance protocol allowing people to borrow crypto. Lenders earn interest by depositing digital assets into specially created liquidity pools (Ao et al., 2023).
- Cosmos (ATOM): Cosmos is a decentralized network of independent parallel blockchains, each powered by BFT algorithms like Tendermint consensus. Launched in 2019, it's aimed at creating an "Internet of Blockchains." (Tong et al., 2022)
- Tezos (XTZ): Tezos is a blockchain network based on smart contracts in a way that's not too dissimilar from Ethereum. However, a significant difference is that Tezos aims to offer more advanced infrastructure — meaning it can evolve and improve over time without the danger of a hard fork (Barua and Varma, 2023).

- Dash (DASH): Launched in 2014 as “Darkcoin,” Dash is a more secretive version of Bitcoin. It offers more anonymity as it works on a decentralized master code network that makes transactions almost untraceable (Biryukov and Tikhomirov, 2019).

- Zcash (ZEC): Zcash is a decentralized and open-source cryptocurrency launched in 2016 that offers privacy and selective transparency of transactions using advanced cryptography (Silfversten et al., 2020).

- NEO (NEO): Often known as the “Chinese Ethereum,” NEO was launched in 2014. It’s a blockchain platform that enables the development of digital assets and smart contracts (Şaşmaz and Tek, 2021).

Each of these cryptocurrencies brings unique features and functionalities, reflecting blockchain technology’s diverse applications and approaches in the digital world.

The popularity of cryptocurrency as an alternative to traditional payment methods has spurred comprehensive analyses, particularly in sentiment analysis and social media. Raheman et al. (2022) delved into the applicability of natural language processing (NLP) models for sentiment analysis in financial predictions, emphasizing the correlation between social media sentiments and Bitcoin price movements. They identified a superior model, attributing its success to efficient fine-tuning and interpretability. Their findings underscored the practical value of interpretable artificial intelligence and NLP methods. Huang et al. (2021) focused on big data analytics, proposing a novel method for sentiment analysis on Sina Weibo, a Chinese platform, and leveraging a Long Short-Term Memory (LSTM) based recurrent neural network. Their approach outperformed existing models, highlighting the potential of adapting techniques to diverse linguistic contexts. Mondal et al. (2023) explored narratives on X, employing topic modeling and sentiment analysis to identify correlations between narratives and cryptocurrency prices. Their work bridged economic theory and data science, showcasing the power of combining topic modeling and sentiment analysis in predicting market trends. Jain et al. (2023) conducted a multifaceted analysis of cryptocurrency, integrating sentiment analysis with metadata collection on X to understand the impact of public perception on cryptocurrency values. Haritha and Sahana (2023) developed a precise algorithm for Bitcoin price prediction, emphasizing integrating sentiment analysis with neural network architectures and achieving remarkable accuracy. Abraham et al. (2018) employed X and Google Trends data to predict Bitcoin and Ethereum price changes, recognizing the reliability of tweet volume over sentiment. Valencia et al. (2019) extended the analysis to various cryptocurrencies, demonstrating the feasibility of using machine learning and sentiment analysis, with neural networks outperforming other models. Wołk (2020) highlighted the influence of sentiment analysis on predicting cryptocurrency prices, emphasizing the importance of social media and web search trends. Hassan et al. (2021) explored public sentiments on cryptocurrency through emotion theory, revealing a predominance of positive sentiments and supporting the influence of social signals on cryptocurrency price movements. Despite acknowledged limitations, their work provides valuable insights into the social dynamics of cryptocurrency through supervised machine learning. These studies contribute to a nuanced understanding of the complex relationship between sentiment analysis, social media, and cryptocurrency market dynamics.

3. Methodology

3.1. Data Collection with Python

In this research, which focuses on analyzing public sentiment toward cryptocurrency, a systematic and robust data collection methodology was implemented using the Python Selenium library. Selenium, a well-established open-source automation tool, is predominantly used for automating web browsers. Its integration with Python, a versatile and widely used programming language, provides a powerful tool for web scraping, especially useful in academic research for collecting data from various online sources (Nyamathulla et al., 2021; Sharma, 2019). The Python Selenium library was

employed to programmatically navigate through public profiles on prominent social media platforms, including X, Facebook, Instagram, and LinkedIn; 250 data were extracted from each, so 1000 data were considered. The choice of these platforms was guided by their extensive use and the rich, diverse user-generated content they host, which reflects public opinion and sentiment on a wide array of topics, including cryptocurrency. The process entailed using Selenium's WebDriver, a browser automation framework that enables interaction with web pages as if manually operated by a human. In this study, WebDriver was configured to automate the browsers and access the targeted social media platforms. The library's capability to mimic human-like interactions, such as scrolling through pages, clicking links, and extracting relevant text, allowed for an efficient and comprehensive data collection process. Specific keywords that used cryptocurrency and its hashtags were utilized to gather posts related to cryptocurrency. Selenium's ability to interact with web elements enabled precisely targeting these keywords within the search functionalities of the respective social media platforms. This approach ensured the collection of relevant posts, comments, and cryptocurrency discussions. Once identified, the content of these posts, including text and associated metadata such as timestamps, user information (where publicly available), and engagement metrics (likes, shares, comments), was programmatically extracted and stored. This extraction was carried out while ensuring compliance with the platforms' terms of service and ethical data collection practices, particularly respecting user privacy and public data access guidelines. All social media accounts were accessed through the author's personal profile, and all data was taken from nonprivate profiles. The data collected through the Python Selenium library provided a rich and nuanced dataset suitable for a comprehensive sentiment analysis. This dataset represents various public opinions and perceptions of cryptocurrency, as shared across multiple social media platforms.

The exclusive analysis of English-language posts in this research on public sentiment towards cryptocurrency is methodologically grounded to ensure robustness and global representation. English, as a global lingua franca, facilitates a comprehensive understanding of sentiments worldwide, capturing diverse perspectives from non-English-speaking countries where English is commonly used as a second language. The dominance of English in cryptocurrency discussions provides access to authoritative sources and aligns with existing literature, enhancing comparability and contributing meaningfully to the field. Focusing on English mitigates potential translation biases and challenges, ensuring the accuracy of sentiment analysis results. Overall, this approach enhances methodological consistency, strengthens the study's validity, and enables insights that authentically reflect the global and diverse nature of public perceptions towards cryptocurrency in the English-speaking digital discourse.

To comprehend public sentiment towards cryptocurrency as reflected in social media discourse, this study employed sophisticated text mining techniques using R Studio to analyze a dataset composed of 1000 entries. The dataset, collated into a .csv (comma-separated values) file, constituted a diverse range of user-generated content extracted from various social media platforms. The primary objective of text mining in this research was to discern the underlying emotional tones in the text (sentiment analysis) and to analyze the frequency of word usage within the text content (word frequency analysis). These objectives were addressed through several methodical steps in R Studio, leveraging its powerful packages and tools for textual data analysis (Thakur and Kumar, 2022).

The first phase of the analysis focused on sentiment analysis, a technique that involves evaluating and categorizing the emotional tone of the text. This process was facilitated by utilizing the 'Syuzhet' package in R, known for its efficacy in extracting sentiment and emotional valence from textual data. By applying this package, each text entry was analyzed to ascertain the prevalent sentiments, such as positivity, negativity, neutrality, or other specific emotions. This analysis provided insight into the collective emotional response towards cryptocurrency, as expressed through social media narratives (Kausar et al., 2021).

Concurrently, a word frequency analysis was undertaken to identify and quantify the most prevalent terms within the dataset. This aspect of text mining is crucial as it highlights the key themes

and topics recurrent in public discourse about cryptocurrency. For this purpose, the ‘tm’ (Text Mining) package in R, which excels in text manipulation and word frequency calculations, was employed. This involved processing the text data for common pre-processing steps like tokenization, removal of stop words, stemming, and finally tallying the frequencies of each unique word (Tao et al., 2020). The study aimed to unravel the complex tapestry of public sentiment and thematic concerns surrounding cryptocurrency through these analytical processes. The sentiment analysis offered a nuanced understanding of the emotional undercurrents in the public discourse. In contrast, the word frequency analysis sheds light on the dominant themes and topics that captivate social media users’ interest in cryptocurrency. The insights derived from this text mining exercise are pivotal in enriching our understanding of public perception and attitude towards cryptocurrency. They hold immense value not only for academic purposes but also for stakeholders in the cryptocurrency area, such as investors, financial analysts, and policymakers, who can leverage this information to make informed decisions and strategies.

4. Findings

4.1. Visualization

In the analytical phase of this study, which explores public sentiment towards cryptocurrency as expressed on social media, a word cloud was generated to represent the frequency of word usage within the dataset visually. This dataset, comprising 1000 entries gathered from various social media platforms, offers a rich tapestry of language that reflects the public discourse surrounding cryptocurrency. Word cloud generation was facilitated using the word cloud library in R Studio, a powerful tool for textual data visualization in text mining and NLP. The word cloud is a compelling visual representation that illustrates the most frequently used words in the dataset. In this visualization, the size of each word is proportional to its frequency of occurrence within the text corpus. Such a representation provides an immediate visual impression of the key themes and topics dominating the conversation and highlights these terms’ relative importance or prominence in the collective discourse—creating the word cloud involves several preparatory steps. Initially, the text data underwent standard preprocessing techniques, including tokenization, where the text is broken down into individual words or terms, and the removal of common stop words that offer little value in understanding the text’s sentiment or thematic content. Following this, a frequency analysis was conducted to ascertain the count of each unique word in the dataset. Leveraging the capabilities of the word cloud package in R Studio, these word frequencies were then transformed into a visual word cloud, as shown in Figure 1. This visualization was carefully designed to ensure clarity and readability, with consideration given to aspects such as the color scheme, layout, and scaling of the words. The resulting word cloud serves as an intuitive and informative graphical representation of the data, enabling a quick and comprehensive overview of the most prominent and recurring words used in discussions about cryptocurrency on social media.

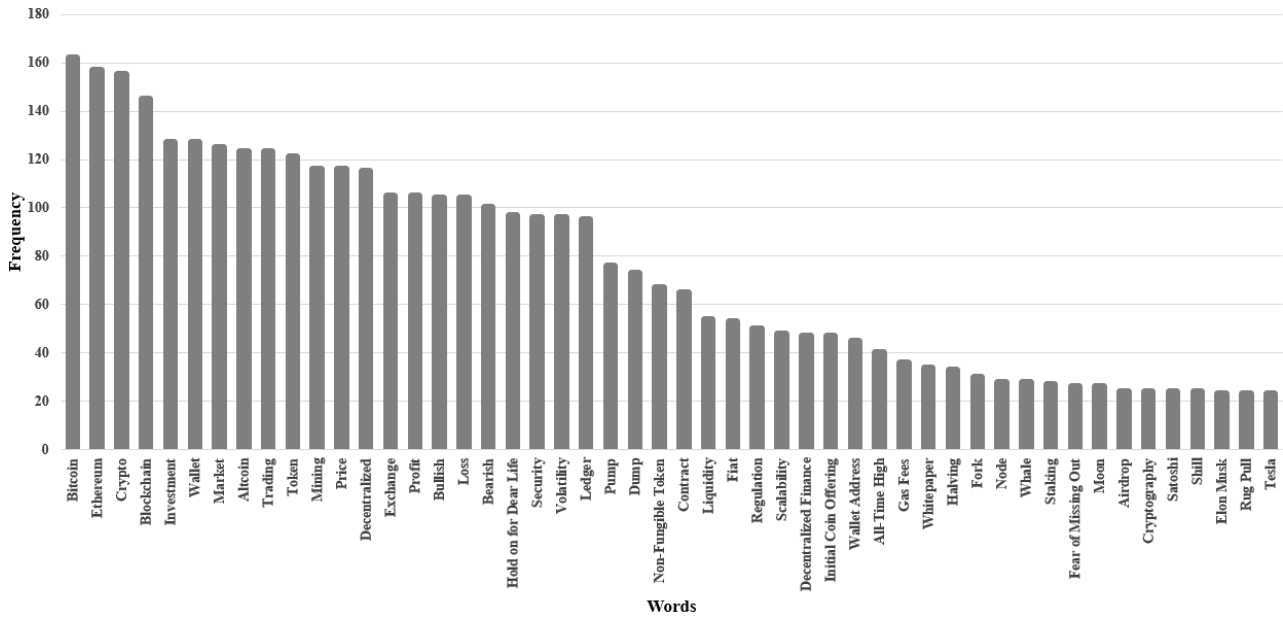

Figure 2. The top 50 terms in the 1000 sample data

The lexicon of cryptocurrency discourse, as evidenced by the dataset under analysis, is dominated by the names of leading cryptocurrencies, “Bitcoin” and “Ethereum,” reflecting their prominence and significance within the sector. The high frequency of these terms suggests that the conversation is centered around the most established cryptocurrencies, likely due to their widespread recognition and influence on market dynamics. The word “crypto” appears with comparable prevalence, indicating a general discussion of cryptocurrency rather than focusing on specific currencies. This is supported by the common mention of “blockchain,” the foundational technology behind cryptocurrency, signifying a discourse that includes both the technological underpinnings and the financial aspects of digital currencies. The presence of terms such as “wallet,” “investment,” “market,” “trading,” “Altcoin,” “token,” and “price” underscores the financial and transactional nature of the conversation. These words reflect the user’s engagement with the practicalities of cryptocurrency usage, investment strategies, market participation, and the diversity of assets within this digital ecosystem. Words like “mining,” “decentralized,” “exchange,” “profit,” “loss,” “bullish,” and “bearish” reveal a sophisticated engagement with both the operational aspects of cryptocurrencies, such as the creation of coins through mining and the decentralized nature of the assets, as well as the economic sentiment and trading outlook expressed by social media users. The pairing of “profit” and “loss” with nearly equivalent frequencies suggests a balanced discussion of the rewards and risks associated with cryptocurrency investments. The term “Hold on for Dear Life,” abbreviated as “HODL,” a colloquialism within the cryptocurrency community, denotes a common investment strategy of holding onto assets despite market volatility, which is also prominently mentioned. This reflects a sentiment of enduring the often-turbulent market conditions associated with cryptocurrencies. Further analysis reveals a focus on aspects of security and trust, evidenced by the frequency of words like “ledger,” “security,” and “contract,” highlighting the importance of secure transactions and the contractual frameworks provided by smart contracts in the blockchain space. Intriguingly, the dataset contains references to “non-fungible tokens,” indicating a discussion that extends beyond cryptocurrencies into the broader area of digital assets, recognizing the growing interest in NFTs. The presence of terms such as “liquidity,” “Fiat,” “regulation,” and “scalability” suggests a discourse that is not only technical but also concerned with the integration of cryptocurrencies within the larger financial ecosystem, addressing both the challenges and opportunities of such integration. The mention of “initial coin offering” and “decentralized finance” discusses emerging fundraising mechanisms and the evolving view of financial services enabled by blockchain technology. The analysis of word frequencies thus provides a window into the

multifaceted nature of social media discussions on cryptocurrency, reflecting a blend of technical interest, financial speculation, and a reaction to the evolving regulatory and economic view.

4.2. Sentiment Analysis

Sentiment analysis, also known as opinion mining, analyzes people’s opinions, sentiments, evaluations, attitudes, and emotions from written language. It is a form of NLP that seeks to understand the subjective information within a text. This process involves identifying and categorizing opinions expressed in a text to determine whether the writer’s attitude toward a particular topic is positive, negative, or neutral. In cryptocurrency, sentiment analysis serves multiple purposes and offers significant benefits. Given cryptocurrency markets’ volatility and sentiment-driven nature, understanding public sentiment can provide invaluable insights. It aids in gauging investor confidence, predicting market trends, and understanding the impact of news or events on market behavior. Analyzing sentiments expressed on social media and other online platforms allows stakeholders to capture the market’s mood, identify patterns, and make more informed decisions. Additionally, sentiment analysis can help detect fraud and scams by identifying negative sentiments or suspicious patterns in online discussions. For this study, sentiment analysis of social media posts related to cryptocurrency was conducted using the R Studio NRC package. The NRC Emotion Lexicon, incorporated in this package, is a comprehensive and widely used tool that associates words with emotions and sentiments, such as trust, fear, anticipation, and surprise (Hassan et al., 2021; Zuhanda et al., 2023). By applying this package to the dataset of social media posts, the study could efficiently categorize and quantify the emotions and sentiments expressed in these posts. This analysis facilitated a deeper understanding of public sentiment towards various aspects of cryptocurrency, providing a nuanced view of how these digital assets are perceived and discussed in the public area. Sentiment analysis was performed using the R Studio NRC package on all compiled posts. In the following paragraphs, sample data and author analysis are given. The general emotional distribution of all posts is shown in Figure 3.

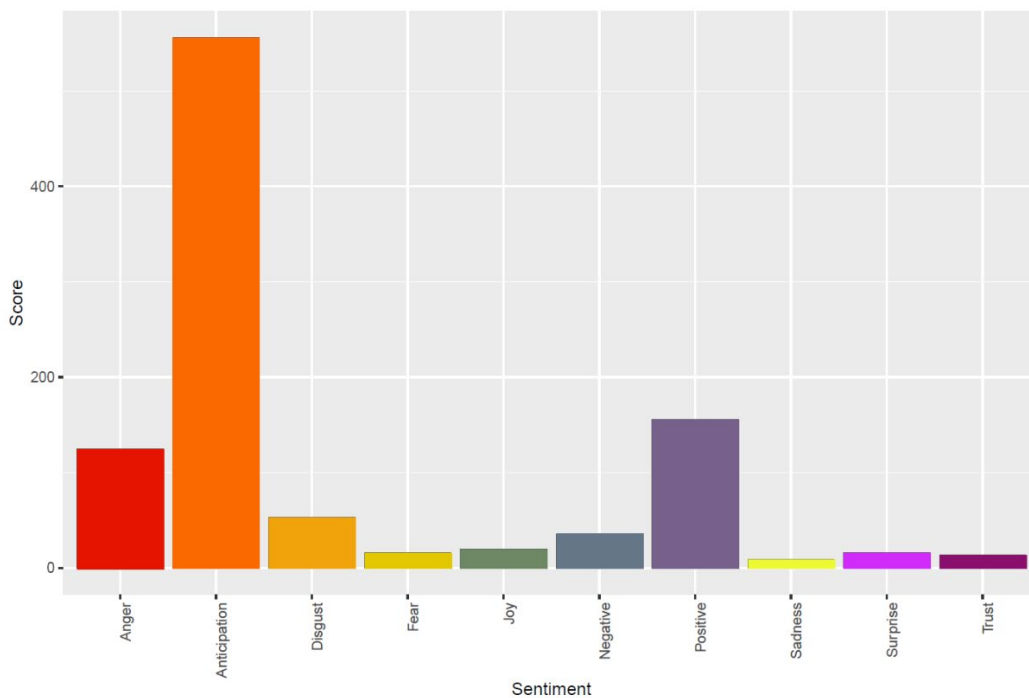

Figure 3. Using NRC, Emotion Analysis of 1000 posts

Based on the sentiment analysis of 1000 social media posts regarding cryptocurrency, a comprehensive emotional profile has been developed, as depicted in the provided data. The predominant sentiment expressed is Anticipation, with a score of 556, which suggests that a forward-

looking, expectant attitude broadly characterizes discussions around cryptocurrency. This could reflect the market's inherent uncertainty and the speculative nature of cryptocurrency investments, where individuals frequently discuss potential future developments, price movements, and the impact of emerging technologies within the blockchain sector. The highest sentiment is Positive, with a score of 156, indicating that a significant portion of the discourse conveys optimism. Successful trading experiences, favorable market conditions, or the announcement of innovations and partnerships within the industry could drive positive sentiment in this context. Conversely, the sentiment of Anger is also notable with a score of 125, which may stem from frustration over market volatility, regulatory actions, or dissatisfaction with service providers. This underscores individuals' emotional investment in cryptocurrency and intense reactions to negative experiences or outcomes. Disgust and Fear are relatively lower in frequency, scored at 53 and 16, respectively, suggesting that concerns and negative reactions within the community are not as dominant as other sentiments. Fear might arise from market downturns or security issues, while disgust could be related to perceived unethical practices or distaste for certain aspects of the crypto space. The emotions of Joy, Surprise, and Trust are present but with lower scores, indicating that while there are instances of happiness, unexpected developments, and confidence, these feelings are less prevalent in the analyzed dataset. The presence of Joy (20) could be associated with personal gains or satisfying experiences with cryptocurrency, whereas Surprise (16) might reflect unanticipated market events or news. Trust (14) being lower suggests that while there is some degree of confidence in the cryptocurrency systems, platforms, or currencies, it may not be as widespread, possibly reflecting the nascent and evolving nature of the space or recent issues impacting public confidence. Negative sentiment, with a score of 35, indicates that opposing opinions are relatively contained. However, this does not negate the presence of critical or skeptical viewpoints within the community. Lastly, Sadness, with the lowest score of 9, suggests that expressions of disappointment or loss are relatively rare, indicating a resilient community or, perhaps, one accustomed to the high-risk nature of cryptocurrency investing.

4.2.1. X Samples

Sample 1: Good morning. It's almost the new year! Is your Bitcoin still on an exchange? Never a better time to move it to self-custody! Lots of great wallets out there that make different decisions about ease of use and security. Start reading, asking questions, and trying things out.

Author's Analysis 1: This post has an informative and advisory tone, encouraging individuals to take control of their Bitcoin by moving it from exchanges to personal wallets. The data emphasizes the importance of self-custody, which suggests a focus on security and ownership in the cryptocurrency space. They also mention that there are various wallets available that cater to different preferences regarding ease of use and security, prompting readers to educate themselves and engage in discussions to find the best solution for their needs. The overall sentiment of this message is positive and constructive, as it aims to empower individuals with knowledge and control over their digital assets. It also has an undertone of anticipation for the new year and the fresh start it symbolizes. For this sample, the chosen emotion is Anticipation.

Sample 2: Why is Bitcoin extremely important to counteract Social Security and taxes? Hear me out. By the time someone is 60 or 70, over \$500,000 will have been paid into Social Security on their behalf, assuming a minimum 40-year workload. That is \$12,500 annually taken from your savings. If that money had been invested with an extremely conservative 5% return, it would have been worth approximately \$1.59 million. The annual interest at this rate would be \$79,500. Imagine if you had been saving that extra money in Bitcoin with a compounded rate of 25% yearly (which right now is considered extremely conservative). The total after 40 years would be approximately \$470.14 million. Meanwhile, the government promises you \$3,075 per month at 60 70, which is \$37,000 per year. How is this not theft? 😞

Author's Analysis 2: The post argues an argument that Bitcoin can be a significant hedge against the perceived inefficiencies of traditional social security and tax systems. The author provides a detailed calculation illustrating the potential financial outcome of investing in Bitcoin versus paying into Social Security, suggesting that the latter results in a substantial opportunity cost. By comparing the projected returns of Bitcoin investments to the benefits received from Social Security, the author implies that individuals could achieve far greater financial security through cryptocurrency investments. The message is crafted to provoke thought and encourage a re-evaluation of conventional financial planning, positioning Bitcoin as a more lucrative alternative. It concludes with a rhetorical question that frames the current system as unfair, prompting readers to consider the value proposition of Bitcoin as a means of personal financial management. Given the critical tone towards the government's role in personal finances and the suggestion of a more profitable alternative in Bitcoin, the post evokes a sentiment of distrust towards traditional financial systems and trust in the potential of Bitcoin. The chosen emotion is trust (in Bitcoin), with a hint of Disgust (towards the current system).

Sample 3: #Bitcoin Short term bearish, long term bullish. The most difficult mindset for traders is to see past lower time frames. Even in previous parabolic runs we get pullbacks. If you can't handle even the idea of a correction you are over exposed.

Author's Analysis 3: This post discusses the dual nature of Bitcoin's investment outlook, acknowledging the current bearish trends in the short term while maintaining a bullish stance in the long term. It touches on the psychological challenge traders face when dealing with volatility, emphasizing the importance of perspective and the historical context of market corrections within broader upward trends. The author advises caution, suggesting that discomfort with market corrections may indicate excessive investment exposure. The advice is pragmatic, aiming to temper expectations and encourage a disciplined trading strategy that accounts for potential downturns. The post implicitly promotes trust in the long-term prospects of Bitcoin while cautioning against the emotional and financial risks of short-term market movements. The chosen emotion is anticipation (for the long-term bullish trend), with an undercurrent of fear (regarding short-term bearish sentiments and overexposure).

4.2.2. Facebook Samples

Sample 1: Hey, frens 💜 If you love our project, don't keep it a secret... Share this gem with your friends 😊 For each friend you introduce to <http://CryptoWallet.com> you can score 500 \$SPEND tokens! The more friends you invite, the more tokens you can collect! No limits 🍷

Author's Analysis 1: This post is promotional, incentivizing users to share information about a cryptocurrency project with the promise of a reward in the form of \$SPEND tokens. It creates a sense of community using the term "frens" and employs a casual tone to appeal to potential participants. The offer of tokens for referrals is a common marketing strategy in the crypto space, aiming to leverage existing users' networks to expand the project's reach. The message is upbeat and encouraging, focusing on users' benefits from participating in the referral program. It suggests enthusiasm for the project's potential and confidence in the value of the \$SPEND tokens as a reward. The chosen emotion is joy (sharing the project and receiving rewards).

Sample 2: In 2023, consumer demands in the payment sector have notably transitioned towards convenience, a wider array of payment options and easier access to financial services. The prevailing trends emphasize the need for faster, easier, safer and more efficient payment methods. Based on a report by InsightAceAnalytic from May 2023, the value of the Online Payment Gateway Market was estimated at USD 25,715.6 million in 2022. This market is expected to expand from USD 30,748.1 million in 2023 to USD 80,759.7 million by 2032. This growth represents a compound annual growth rate (CAGR) of 11.3% over the forecast period from 2023 to 2032. These figures clearly indicate that

the adoption of payment gateways is on the rise, reflecting the growing market demand. To align with these emerging trends, consider adopting CryptoProcessing.com as your payment gateway solution, ensuring that your business stays competitive and up to date with the latest advancements in payment technologies.

Author's Analysis 2: This post analyzes the current trends in the payment sector, highlighting a transition in consumer preferences towards more convenient and diverse payment options, including digital and online methods. It references a report by InsightAceAnalytic to underscore the significant growth of the online payment gateway market, suggesting a robust upward trajectory in market valuation and adoption rates. The emphasis on the need for faster, safer, and more efficient payment methods aligns with the capabilities typically associated with cryptocurrency payment solutions. The post concludes with a call to action for businesses to adopt CryptoProcessing.com, positioning it to stay competitive in a rapidly evolving market. The post's tone is informative and persuasive, providing data to substantiate the growth of the payment gateway market while promoting a specific cryptocurrency payment solution as an innovative response to these trends. The chosen emotion is anticipation (for developing the payment gateway market and the potential of CryptoProcessing.com).

Sample 3: A physical Dogecoin token will embark on a trip to the moon aboard ULA's Vulcan Centaur Rocket with Astrobotic. Dogecoin will be going to the moon, and we hope you are holding on to your DOGE tokens on AltCoinTrader

Author's Analysis 3: This post plays on the famous phrase within the cryptocurrency community, "to the moon," which is often used to describe a cryptocurrency's price soaring to great heights. It references a literal event where a physical Dogecoin token is planned to be sent to the moon on a rocket, symbolizing the aspirations of the Dogecoin community and the crypto industry's innovative marketing strategies. The post blends adventure and humor with investment advice by connecting the physical token's journey to space and suggesting holding onto Dogecoin tokens through a specific trading platform. It leverages the excitement of space exploration to bolster enthusiasm for Dogecoin, offering optimism about the token's future value. The chosen emotion is surprise (due to the novel and literal take on the phrase "going to the moon") and Joy (reflecting the celebratory nature of the event).

4.2.3. Instagram Samples

Sample 1: He paid for Pizza in Bitcoin!! #Crypto #Cryptocurrency #Cryptocurrencies #Altcoin #Bitcoin #Solana #BTC #Altcoins #Bitcoins #Altcoinbuzz

Author's Analysis 1: This post refers to a well-known historical event in the cryptocurrency community where Bitcoin was used to purchase pizza, often celebrated as Bitcoin Pizza Day. It marks a significant point in crypto history where a mainstream product was bought using Bitcoin, demonstrating its potential as a viable means of payment. Including crypto-related hashtags, including different cryptocurrencies and general buzzwords, suggests that the post aims to highlight the ongoing relevance of Bitcoin transactions in everyday life and the broader implications of adopting cryptocurrencies. It could be leveraging the nostalgia of the Bitcoin Pizza Day to foster a sense of community and progress within the crypto space. The chosen emotion is positive.

Sample 2: 🌍 Did You Know? 🌍 In 2021, El Salvador made a bold move that turned heads worldwide – they adopted Bitcoin as their legal tender! 🇸🇻 🔄 📄 This isn't just a trivia fact; it's a glimpse into a future where crypto is part of our daily transactions. How can you be part of this exciting change? At Disrupt Technologies, we're making crypto accessible and practical. With our white label crypto debit card solution, you're not just following trends but setting them. Join us on this journey at 🚀 Disrupttech.com. Let's make crypto a part of everyone's wallet! #CryptoRevolution #ElSalvadorBitcoin #DisruptTech #Innovation #BusinessGrowth

#CryptoIntegration #CryptoTrendsetter #DigitalCurrency #BlockchainTechnology
#FutureOfFinance #FinancialInnovation #TechDisruption #Cryptocurrency #DebitCardSolution
#FinTech #EconomicTransformation #DigitalWallets #BitcoinAdoption #GlobalEconomy
#FinancialFreedom #BitcoinBreakthrough #CryptocurrencyNews #BlockchainEvolution
#CryptoCommunity #DigitalPayments #TechSavvy #EconomicChange #CryptocurrencyMovement
#FinanceTech

Author's Analysis 2: This post starts by highlighting a significant milestone in the history of cryptocurrency – El Salvador's adoption of Bitcoin as legal tender. This event is presented as an indicator of the potential future of cryptocurrencies in mainstream financial transactions. The post is not merely informational; it uses this historical context to suggest a broader, ongoing transition toward integrating cryptocurrencies into everyday life. Following this introduction, the post transitions into a promotional message for Disrupt Technologies. It positions the company as an enabler in this changing view, offering a white-label crypto debit card solution that aligns with the emerging trend of crypto utilization in regular transactions. The tone is inviting and forward-looking, aiming to involve the reader in this “exciting change” and present an opportunity to be at the forefront of technological advancement in financial services. The use of motivational language, coupled with the call to action to join Disrupt Technologies, underscores a sentiment of enthusiasm and anticipation for the future of cryptocurrencies in everyday finance. The chosen emotion is positivity and anticipation.

Sample 3: In 2021, #Ethereum gas fees skyrocketed. Gas is the fuel that runs the Ethereum network. The price of gas is determined by supply and demand, so when the network is more popular, the fees get higher. Learn about gas fees on #CoinFlipLearn: <https://coinflip.tech/blog/cryptocurrency-explained-gas-fees-faq>

Author's Analysis 3: This post addresses a significant aspect of using the Ethereum network: gas fees. It highlights the surge in Ethereum gas fees in 2021, attributing this increase to the network's rising popularity, affecting supply and demand dynamics. The analogy of gas as the “fuel” that powers Ethereum transactions is used to simplify and explain the necessity of these fees for network operations. The post is informative, aiming to educate readers about a crucial element of interacting with the Ethereum blockchain. The mention of #CoinFlipLearn and the provided link suggest an intent to direct readers toward a more detailed resource for understanding gas fees, indicative of a commitment to fostering more excellent user knowledge and comprehension. The tone is educational and helpful, emphasizing a focus on user empowerment through understanding complex cryptocurrency concepts like gas fees. The chosen emotion is anticipation.

4.2.4. *LinkedIn Samples*

Sample 1: LDA Capital is pleased to announce it has committed USD 35 million through a Token Purchase Program in Grape (GRP), an emerging player in the Web3 infrastructure area. Grape is reshaping the blockchain view with its innovative layer one ecosystem, harnessing the power of DAG and AI technologies to forge a new era of decentralized applications (DApps). Their commitment to enhancing scalability, security and user accessibility cements Grape's position as a leader in the transition towards a decentralized internet. Our investment is set to catalyze the growth and market expansion of Grape's ecosystem. In 2023, the cryptocurrency market has demonstrated remarkable resilience and growth, with its total market capitalization doubling and signaling a significant transition away from the prolonged “crypto winter.” The upcoming Bitcoin halving event, traditionally viewed as a bullish indicator and linked to substantial price increases, adds to the market's optimism. LDA Capital's transaction with Grape highlights our commitment to utilizing our institutional grade expertise and flexible funding solutions to seize compelling opportunities in the digital asset and blockchain sectors. We are actively seeking to support projects with tradeable tokens looking to raise capital. If you are or know of such entities, we invite you to connect with us at

info@ldacap.com. #crypto #Grape #LDACapital #LDA #capitalraising #privateplacement #metaverse #web3 #decentralization #investment #artificialintelligence #iot #blockchain #blockchaintechnology #opportunities #partnership #halving

Author's Analysis 1: This post announces LDA Capital's significant financial commitment to Grape (GRP), a burgeoning entity in the Web3 infrastructure space. The investment underscores Grape's innovative approach to blockchain technology, utilizing Directed Acyclic Graph (DAG) and AI technologies to enhance its layer one ecosystem. Grape's focus on scalability, security, and user accessibility is highlighted, positioning it as a pioneering force in the evolution towards a decentralized internet. The announcement also reflects on the broader cryptocurrency market trends in 2023, noting the market's resilience and growth, including a doubling of its total market capitalization. This observation is contextualized with the anticipation of the upcoming Bitcoin halving event, traditionally seen as a bullish signal in the cryptocurrency market. LDA Capital's statement further elaborates on its strategic approach to digital asset and blockchain investments. They articulate their intent to leverage their institutional grade expertise and funding capabilities to support promising projects, especially those with tradeable tokens seeking capital. The post concludes with a call to action, inviting entities needing capital to engage with LDA Capital. The post is professional and informative. It is designed to communicate a strategic investment decision and its rationale while positioning LDA Capital as a proactive and opportunistic player in the digital asset and blockchain investment space. The chosen emotion is trust (in LDA Capital's investment decision and the potential of Grape's technology), coupled with Anticipation (for the expected growth and market impact of Grape's ecosystem and the broader cryptocurrency market trends).

Sample 2: Everyone's Talking About Solana's Gains, But Don't Miss Out on Polygon's (MATIC)! Indeed, there is a lot about Solana's big wins lately. But there's another star rising – MATIC! I'm a big believer in MATIC and here's why you should be too. MATIC just crossed \$1! It hasn't been this high since May. And guess what? Experts say it might jump up by another 70%. While other cryptos are struggling, MATIC is climbing the charts, now among the top 12. Here's more: Mark Cuban just moved lots of his MATIC to Coinbase. That's a huge vote of confidence! And the big MATIC owners, known as whales, are buying more and more. I'm always keeping an eye on Polygon and its growth. Do you think MATIC will keep going up? Let's chat about it! #Polygon #MATIC #Crypto #Believer #Solana

Author's Analysis 2: This post focuses on the cryptocurrency Polygon (MATIC), presenting a bullish perspective on its potential growth. The author starts by acknowledging the attention Solana's gains have received but quickly transitions focus to advocate for Polygon's prospects. The post highlights MATIC's recent price milestone, crossing \$1, and notes expert predictions of further significant increases. The mention of Mark Cuban's investment in MATIC and the increased buying activity from large MATIC holders (whales) bolsters confidence in the cryptocurrency's potential. The post's author describes themselves as a firm believer in MATIC and invites further discussion on its prospects, indicating a desire to engage the community in conversation about Polygon's future. The post's tone is enthusiastic and optimistic, aiming to draw attention to Polygon's achievements and potential in the broader cryptocurrency market. The use of hashtags at the end signifies an attempt to reach a wider audience interested in cryptocurrency discussions. The chosen emotion is positive (reflecting the optimistic outlook on MATIC's growth and market performance).

Sample 3: Elon Musk said X will launch a payment service in mid-2024. Speaking to ARK Invest's Cathie Wood in X Space on December 21, Musk said he expects payment services to be fully launched around "the middle of next year," pending some license applications and Money transfer approval. Musk said he hoped to launch payments on the X platform sooner but was weighed down by bureaucratic processes. Many crypto enthusiasts hope that Musk can integrate one of his favorite cryptocurrencies – including DOGE & BTC – into the X payment system. However, the Tesla CEO never confirmed this and appears to have further dampened crypto related enthusiasm after revealing that he "barely" spends any time thinking about the digital asset. 🌀 Despite Musk's seemingly

newfound indifference to cryptocurrency, Tesla still holds about \$148 million in Bitcoin on its balance sheet. At the same time, the electric vehicle maker allows customers to make purchases from Telsa Shop using Dogecoin. Reports in 2022 also suggested that Musk's tunnel construction company, The Boring Company (TBC), had begun allowing customers to pay for rides on the Las Vegas transit system with Dogecoin. #TradecoinVn #tradecoinvietnam #TCVN #tradecoin #crypto #blockchain #bitcoin #bitcoinnews #market #trend #news

Author's Analysis 3: This post discusses Elon Musk's plans to launch a payment service in mid-2024 and its potential implications for cryptocurrency integration. Musk, known for his influential role in the tech and space industries, mentions a launch timeline for the payment service, contingent on regulatory approvals and licensing. The post highlights the anticipation among crypto enthusiasts that Musk might integrate popular cryptocurrencies like Dogecoin and Bitcoin into this new payment system. Despite such hopes, the post points out Musk's recent comments indicating a reduced focus on cryptocurrencies. However, it contrasts this with Tesla's continued Bitcoin holdings and acceptance of Dogecoin for certain transactions. The mention of The Boring Company accepting Dogecoin for transit rides further illustrates Musk's sporadic but notable engagements with the crypto space. The post's tone is informative, blending updates on Musk's business ventures with insights into his and his companies' interactions with cryptocurrency. It seems designed to keep readers informed about potential future developments in crypto payments while acknowledging the uncertainties and changing attitudes in this dynamic field. The chosen emotion is anticipation (for the possible integration of cryptocurrencies into the new payment service and the evolving stance of influential figures like Musk towards digital assets).

4.3. Analysis by Word

Sentiment analysis is a critical tool for deciphering public sentiment on social media, especially within the volatile area of cryptocurrency. It offers market insights by providing real-time indicators that can predict market movements; typically, a prevalence of positive sentiments may suggest an upcoming bullish trend, while negative sentiments could indicate a bearish downturn. Analyzing the frequency of positive and negative words also gauges investor sentiment, which is pivotal in a market susceptible to the collective mood driven by individual and group emotions. For entities within the cryptocurrency ecosystem, such as companies and developers, sentiment analysis is invaluable for gathering product feedback. It enables them to harvest direct responses to their products, services, and innovations, thereby identifying consumer satisfaction levels and potential areas requiring enhancement. Regarding risk management, sentiment analysis acts as an early warning system, identifying potential risks and controversies through monitoring sentiment spikes, particularly negative ones. Furthermore, sentiment analysis sheds light on public perception, significantly influencing cryptocurrency adoption rates and shaping regulatory responses. It also informs communication strategies, assisting businesses and influencers to craft messages that effectively address public concerns, accentuate positives, and neutralize negativity. Identifying negative sentiments on the customer service front allows companies to tackle service issues before they magnify proactively. Longitudinally, sentiment analysis facilitates trend analysis, tracking transitions in public opinion over time to reveal emerging trends and changing attitudes toward cryptocurrency. This, in turn, fosters community engagement by highlighting prevalent topics that resonate with or concern the community, prompting conversations and deeper engagement. This research found ten positive and negative words, which are given in Table 1.

Table 1. Ten Positive and Negative Words

Positive Words	Frequency	Negative Words	Frequency
Profit	205	Loss	204
Bullish	202	Bearish	200
Security	195	Volatility	195
Decentralized Finance	148	Dump	170
Scalability	145	Rug Pull	122
Staking	129	Fear of Missing Out	128
Interoperability	92	Scam	112
Mainnet	91	Dust	66
Governance	41	Faucet	63
Autonomous	44	Burn	51

The sentiment analysis conducted on a corpus of social media posts has yielded a quantifiable insight into the positive perceptions surrounding cryptocurrency. The frequency of specific terms associated with favorable sentiments suggests an optimistic and confident attitude within the discourse. The term “Profit,” with the highest frequency of 205, signals that the potential for financial gain is a prominent theme in discussions about cryptocurrency. This aligns with the crypto market’s investment-oriented nature, where the realization of profits is a primary motivator for participation. Closely following is the term “Bullish,” which appears 202 times, underscoring the prevailing optimism about the future value of cryptocurrencies. This forward-looking perspective indicates a general confidence in the market’s upward trajectory. “Security,” with a frequency of 195, highlights the importance placed on the safety and integrity of transactions and holdings within the crypto space. The emphasis on security reflects a keen awareness of the risks involved and a prioritization of robust protective measures. “Decentralized Finance,” or DeFi, mentioned 148 times, points to a significant interest in this innovative sector, which seeks to recreate and improve traditional financial systems using blockchain technology. The attention to DeFi underscores a desire for more open and accessible financial services. “Scalability” and “Staking,” with frequencies of 145 and 129, respectively, reveal a technical engagement with the functionality and potential of blockchain systems. Scalability reflects the need for networks to handle growth, while staking is seen as a method to earn returns and participate in network security. “Interoperability” and “Mainnet,” mentioned 92 and 91 times, suggest an appreciation for technological advancements that facilitate seamless interactions between different blockchain networks and recognize the significance of fully developed and deployed blockchain networks. Finally, “Governance” and “Autonomous,” though less frequent, with 41 and 44 mentions, still highlight a focus on the self-regulating mechanisms of blockchain platforms and the autonomy that decentralized technologies provide. The analyzed sentiments portray a community engaged not only in the financial aspects of cryptocurrency but also in its technological and operational advancements. The positive nature of these terms and their frequencies reflect a nuanced understanding and appreciation of cryptocurrencies and blockchain technology’s potential for the future of finance and autonomy in digital transactions.

The data also presents a spectrum of concerns and challenges frequently encountered by individuals engaged in the cryptocurrency market. At the forefront of negative sentiments is the term “Loss,” with a frequency of 204 occurrences, underscoring the inherent risks associated with the volatile nature of cryptocurrency investments. The prominence of this term may reflect the experiences or fears of financial setbacks that are an integral aspect of trading and investing in digital assets. Closely following are the terms “Bearish” and “Volatility,” with 200 and 195 mentions, respectively. These terms denote a cautious or pessimistic outlook regarding market trends and the unpredictable price fluctuations that can affect asset valuation in the short term. Such sentiments indicate the market’s uncertainty and the anxiety it can produce among investors. The word “Dump,” mentioned 170 times, often relates to a rapid sell-off in the market, which can lead to a sudden

decrease in asset prices and contribute to a negative market sentiment. Similarly, “Rug Pull,” observed 122 times, describes a malicious activity where developers abandon a project and abscond with investors’ funds, contributing to mistrust and highlighting the darker facets of the cryptocurrency space. “Fear of Missing Out,” or FOMO, with 128 mentions, captures the anxiety over potentially missing profitable opportunities. This sentiment can lead to rash decision-making and reinforces the emotionally charged atmosphere of the crypto trading environment. The term “Scam,” appearing 112 times, points to the prevalence of fraudulent schemes in cryptocurrency, emphasizing the need for vigilance and due diligence among participants. Less frequent yet significant terms such as “Dust,” “Faucet,” and “Burn,” with frequencies ranging from 51 to 66, touch upon the finer, often overlooked aspects of cryptocurrency interactions. “Dust” refers to minuscule amounts of cryptocurrency that may be left over from transactions, “Faucet” to platforms offering free tokens, often in minimal amounts, and “Burn” to the intentional destruction of tokens, which, while sometimes used to manage supply, can also evoke concerns about asset value and deflationary practices. These terms paint a picture of a sector that, while innovative and promising, is also fraught with potential pitfalls and emotional burdens. The sentiment analysis underscores the need for a balanced approach to cryptocurrency engagement, where the excitement and opportunities presented by this new frontier must be weighed against the practical realities of risk and responsibility.

5. Discussion & Conclusion

This study delved into the intricate landscape of public sentiment toward cryptocurrency through an extensive analysis of 1000 social media posts across platforms such as X, Facebook, Instagram, and LinkedIn. The sentiment analysis unveiled a nuanced tapestry of emotions, with anticipation and positivity dominating, reflecting an optimistic outlook on the cryptocurrency market. This positivity is likely driven by the dynamic nature of cryptocurrency technologies, ongoing market developments, and the potential for financial gain. Notably, successful trading experiences, favorable market trends, and innovations in the crypto space contribute to this optimistic discourse. However, amidst the positive sentiments, the analysis exposed a significant undercurrent of negative emotions, predominantly anger and loss. These negative sentiments underscore the inherent risks and volatility associated with the cryptocurrency market. Frustration and disappointment appear to be rooted in market downturns, regulatory uncertainties, and negative experiences with service providers. This dichotomy of sentiment highlights the emotionally charged nature of public discourse, oscillating between the highs of potential gains and the lows of financial risks. The word frequency analysis further enriched our understanding by identifying key discussion themes. Terms such as “Bitcoin,” “Ethereum,” and “blockchain” highlighted a focus on established cryptocurrencies and the underlying technology. Practical aspects, including “wallet,” “investment,” and “market,” reflected engagement with the operational side of cryptocurrency. Notably, “decentralized finance” and “non-fungible token” indicated a broader interest in the evolving view of digital assets and financial services. These findings hold significant implications for various stakeholders in the cryptocurrency space. Investors and financial analysts can leverage this understanding for critical insights into market trends and investor confidence, especially in the volatile and sentiment-driven cryptocurrency market. Policymakers and regulators can gain insights into public concerns, directing attention to areas needing regulatory focus, such as security, fraud prevention, and market stability. From a technological standpoint, the focus on aspects like “blockchain,” “scalability,” and “security” signals areas for further development and innovation. While this study provides valuable insights, it is not without limitations. NLP tools’ constraints may limit sentiment analysis in capturing the nuances of human emotion and sarcasm. The study’s focus on English language posts might not fully represent the global sentiment towards cryptocurrency. Future research could extend the analysis to a broader range of languages and platforms, incorporating more sophisticated AI models to capture nuanced sentiments. This study embarked on an explorative journey to decipher public sentiment towards cryptocurrency, contributing significantly to the academic discourse in this evolving field. The mixed

emotions of hope and caution in the social media discourse offer valuable insights guiding future research, policy formulation, and technological innovation in cryptocurrencies.

References

- Abraham, J., Higdon, D., Nelson, J., and Ibarra, J. (2018). Cryptocurrency price prediction using tweet volumes and sentiment analysis. *SMU Data Science Review*, 1(3). <https://scholar.smu.edu/datasciencereview/vol1/iss3/1/>
- Abubakar, M., Hassan, M. K., and Haruna, M. A. (2019). Cryptocurrency tide and Islamic Finance development: Any issue? In J. Jay Choi and B. Ozkan (Eds.), *Disruptive Innovation in Business and Finance in the Digital World* (Vol. 20, pp. 189–200). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S1569-376720190000020019>
- Albrecht, S., Lutz, B., and Neumann, D. (2019). How sentiment impacts the success of blockchain startups – an analysis of social media data and initial coin offerings. Hawaii International Conference on System Sciences 2019 (HICSS-52). <https://aisel.aisnet.org/hicss-52/in/blockchain/3>
- Allen, F., Gu, X., and Jagtiani, J. (2022). Fintech, cryptocurrencies, and CBDC: Financial structural transformation in China. *Journal of International Money and Finance*, 124, 102625. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2022.102625>
- Almeida, J., and Gonçalves, T. C. (2022). A systematic literature review of volatility and risk management on cryptocurrency investment: A methodological point of view. *Risks*, 10(5), Article 5. <https://doi.org/10.3390/risks10050107>
- Amsyar, I., Christopher, E., Dithi, A., Khan, A. N., and Maulana, S. (2020). The challenge of cryptocurrency in the era of the digital revolution: A review of systematic literature. *Aptisi Transactions on Technopreneurship (ATT)*, 2(2), 153–159.
- Ao, Z., Cong, L. W., Horvath, G., and Zhang, L. (2023). Is decentralized finance actually decentralized? A social network analysis of the Aave protocol on the Ethereum blockchain (arXiv:2206.08401).
- Appel, G., Grewal, L., Hadi, R., and Stephen, A. T. (2020). The future of social media in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48(1), 79–95. <https://doi.org/10.1007/s11747-019-00695-1>
- Barua, S., and Varma, J. (2023). Tezos: Governance in the cryptocurrency world. <https://doi.org/10.4135/9781529619638>
- Biryukov, A., and Tikhomirov, S. (2019). Security and privacy of mobile wallet users in Bitcoin, Dash, Monero, and Zcash. *Pervasive and Mobile Computing*, 59, 101030. <https://doi.org/10.1016/j.pmcj.2019.101030>
- Chervinski, J. O. M., Kreutz, D., and Yu, J. (2019). FloodXMR: Low-cost transaction flooding attack with Monero’s bulletproof protocol (2019/455). *Cryptology ePrint Archive*. <https://eprint.iacr.org/2019/455>
- D’Amato, V., Levantesi, S., and Piscopo, G. (2022). Deep learning in predicting cryptocurrency volatility. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 596, 127158. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2022.127158>
- De Vries, A. (2023). Cryptocurrencies on the road to sustainability: Ethereum paving the way for Bitcoin. *Patterns*, 4(1), 100633. <https://doi.org/10.1016/j.patter.2022.100633>
- Elaiyaraja, A., (2023). A Revolutionary Impact on Cryptocurrency. *Emerging Insights on the Relationship Between Cryptocurrencies and Decentralized Economic Models* (pp. 183–197). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5691-0.ch012>
- Fang, F., Ventre, C., Basios, M., Kanthan, L., Martinez-Rego, D., Wu, F., and Li, L. (2022). Cryptocurrency trading: A comprehensive survey. *Financial Innovation*, 8(1), 13. <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00321-6>

- Fauzi, M. A., Paiman, N., and Othman, Z. (2020). Bitcoin and cryptocurrency: Challenges, opportunities and future works. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business (JAFEB)*, 7(8), 695–704.
- Goodkind, A. L., Jones, B. A., and Berrens, R. P. (2020). Cryptodamages: Monetary value estimates of the air pollution and human health impacts of cryptocurrency mining. *Energy Research & Social Science*, 59, 101281. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.101281>
- Hamayel, M. J., and Owda, A. Y. (2021). A Novel Cryptocurrency Price Prediction Model Using GRU, LSTM and bi-LSTM Machine Learning Algorithms. *AI*, 2(4), Article 4. <https://doi.org/10.3390/ai2040030>
- Haritha, G. B., and Sahana, N. B. (2023). Cryptocurrency Price Prediction using Twitter Sentiment Analysis. *CS & IT Conference Proceedings*, 13(3).
- Hassan, M. K., Hudaefi, F. A., and Caraka, R. E. (2021). Mining netizen's opinion on cryptocurrency: Sentiment analysis of Twitter data. *Studies in Economics and Finance*, 39(3), 365–385. <https://doi.org/10.1108/SEF-06-2021-0237>
- Helmi, M. H., Çatık, A. N., and Akdeniz, C. (2023). The impact of central bank digital currency news on the stock and cryptocurrency markets: Evidence from the TVP-VAR model. *Research in International Business and Finance*, 65, 101968. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101968>
- Huang, X., Zhang, W., Tang, X., Zhang, M., Surbiryala, J., Iosifidis, V., Liu, Z., and Zhang, J. (2021). LSTM Based Sentiment Analysis for Cryptocurrency Prediction. In C. S. Jensen, E.-P. Lim, D.-N. Yang, W.-C. Lee, V. S. Tseng, V. Kalogeraki, J.-W. Huang, & C.-Y. Shen (Eds.), *Database Systems for Advanced Applications* (pp. 617–621). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-73200-4_47
- Ibrahim, R., Harby, A. A., Nashwan, M. S., and Elhakeem, A. (2022). Financial Contract Administration in Construction via Cryptocurrency Blockchain and Smart Contract: A Proof of Concept. *Buildings*, 12(8), Article 8. <https://doi.org/10.3390/buildings12081072>
- Inder, S. (2022). Linkages Among Cryptocurrencies: A Network Analysis Approach. *Handbook of Research on Stock Market Investment Practices and Portfolio Management* (pp. 392–408). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5528-9.ch021>
- Jain, S., Johari, S., and Delhibabu, R. (2023). Analyzing Cryptocurrency trends using Tweet Sentiment Data and User Meta-Data. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2307.15956>
- Kausar, M. A., Soosaimanickam, A., and Nasar, M. (2021). Public sentiment analysis on Twitter data during COVID-19 outbreak. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(2).
- Khan, N., Ahmad, T., and State, R. (2019). Feasibility of stellar as a blockchain-based Micropayment System. In M. Qiu (Ed.), *Smart Blockchain* (pp. 53–65). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-34083-4_6
- Kim, S. R. (2022). How the Cryptocurrency Market is Connected to the Financial Market (SSRN Scholarly Paper 4106815). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4106815>
- Lansiaux, E., Tchagaspanian, N., and Forget, J. (2022). Community Impact on a Cryptocurrency: Twitter Comparison Example Between Dogecoin and Litecoin. *Frontiers in Blockchain*, 5. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fbloc.2022.829865>
- Lee, J. Y. (2019). A decentralized token economy: How blockchain and cryptocurrency can revolutionize business. *Business Horizons*, 62(6), 773–784. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.08.003>
- Li, Z., Wang, Y., and Huang, Z. (2020). Risk Connectedness Heterogeneity in the Cryptocurrency Markets. *Frontiers in Physics*, 8. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fphy.2020.00243>
- Mallick, S. (2020). Causal relationship between Crypto currencies: An analytical study between bitcoin and binance Coin. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 26, 2171–2181. <https://doi.org/10.47750/cibg.2020.26.02.265>
- Mondal, L., Raj, U., S, A., S, B. G., P, S., and Chandra, A. (2023). Causality between sentiment and cryptocurrency prices. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2306.05803>

- Morton, D. T. (2020). The future of cryptocurrency: An unregulated instrument in an increasingly regulated global economy. *Loyola University Chicago International Law Review*, 16, 129.
- Nerurkar, P., Patel, D., Busnel, Y., Ludinard, R., Kumari, S., and Khan, M. K. (2021). Dissecting bitcoin blockchain: Empirical analysis of bitcoin network (2009–2020). *Journal of Network and Computer Applications*, 177, 102940. <https://doi.org/10.1016/j.jnca.2020.102940>
- Nyamathulla, S., Ratnababu, D. P., Shaik, N. S., and N, B. L. (2021). A Review on Selenium Web Driver with Python. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 16760–16768.
- Pierro, G. A., and Tonelli, R. (2022). Can solana be the solution to the blockchain scalability problem? 2022 IEEE International Conference on Software Analysis, Evolution and Reengineering (SANER), 1219–1226. <https://doi.org/10.1109/SANER53432.2022.00144>
- Raheman, A., Kolonin, A., Fridkins, I., Ansari, I., and Vishwas, M. (2022). Social media sentiment analysis for cryptocurrency market prediction. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2204.10185>
- Şaşmaz, E., and Tek, F. B. (2021). Tweet sentiment analysis for cryptocurrencies. 2021 6th International Conference on Computer Science and Engineering (UBMK), 613–618. <https://doi.org/10.1109/UBMK52708.2021.9558914>
- Sharma, P. R. (2019). Selenium with Python - A Beginners Guide: Get started with Selenium using Python as a programming language. BPB Publications.
- Shirole, M., Darisi, M., and Bhirud, S. (2020). Cryptocurrency token: An overview. In D. Patel, S. Nandi, B. K. Mishra, D. Shah, C. N. Modi, K. Shah, and R. S. Bansode (Eds.), *IC-BCT 2019* (pp. 133–140). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-4542-9_12
- Silfversten, E., Favaro, M., Slapakova, L., Ishikawa, S., Liu, J., and Salas, A. (2020). Exploring the use of Zcash cryptocurrency for illicit or criminal purposes. *RAND Santa Monica*, CA, USA.
- Singh, P. K., Pandey, A. K., and Bose, S. C. (2023). A new grey system approach to forecast closing price of Bitcoin, Bionic, Cardano, Dogecoin, Ethereum, XRP Cryptocurrencies. *Quality & Quantity*, 57(3), 2429–2446. <https://doi.org/10.1007/s11135-022-01463-0>
- Tandon, C., Revankar, S., Palivela, H., and Parihar, S. S. (2021). How can we predict the impact of the social media messages on the value of cryptocurrency? Insights from big data analytics. *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(2), 100035. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2021.100035>
- Tao, D., Yang, P., and Feng, H. (2020). Utilization of text mining as a big data analysis tool for food science and nutrition. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 19(2), 875–894. <https://doi.org/10.1111/1541-4337.12540>
- Tarasova, T., Usatenko, O., Makurin, A., Ivanenko, V., and Cherchata, A. (2020). Accounting and features of mathematical modeling of the system to forecast cryptocurrency exchange rate. *Accounting*, 6(3), 357–364.
- Thakur, K., and Kumar, V. (2022). Application of text mining techniques on scholarly research articles: Methods and tools. *New Review of Academic Librarianship*, 28(3), 279–302. <https://doi.org/10.1080/13614533.2021.1918190>
- Tollefson, M. (2021). Introduction: Plot(), qqplot(), and ggplot(), Plus Some. In M. Tollefson (Ed.), *Visualizing Data in R 4: Graphics Using the base, graphics, stats, and ggplot2 Packages* (pp. 3–7). Apress. https://doi.org/10.1007/978-1-4842-6831-5_1
- Tong, Z., Goodell, J. W., and Shen, D. (2022). Assessing causal relationships between cryptocurrencies and investor attention: New results from transfer entropy methodology. *Finance Research Letters*, 50, 103351. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103351>
- Tsegu, R. (2022). Cryptocurrency and security issues: The tide awaiting ripple’s decision. *SMU Science and Technology Law Review*, 25, 95.
- Valencia, F., Gómez-Espinosa, A., and Valdés-Aguirre, B. (2019). Price Movement prediction of cryptocurrencies using sentiment analysis and machine learning. *Entropy*, 21(6), Article 6. <https://doi.org/10.3390/e21060589>
- Wątopek, M., Drożdż, S., Kwapien, J., Minati, L., Oświęcimka, P., and Stanuszek, M. (2021). Multiscale characteristics of the emerging global cryptocurrency market. *Physics Reports*, 901, 1–82. <https://doi.org/10.1016/j.physrep.2020.10.005>

- Wołk, K. (2020). Advanced social media sentiment analysis for short-term cryptocurrency price prediction. *Expert Systems*, 37(2), e12493. <https://doi.org/10.1111/exsy.12493>
- Woodall, A., and Ringel, S. (2020). Blockchain archival discourse: Trust and the imaginaries of digital preservation. *New Media and Society*, 22(12), 2200–2217.
- Xia, P., Wang, H., Gao, B., Su, W., Yu, Z., Luo, X., Zhang, C., Xiao, X., and Xu, G. (2021). Trade or trick? Detecting and characterizing scam tokens on uniswap decentralized exchange. *Proceedings of the ACM on Measurement and Analysis of Computing Systems*, 5(3), 1-26. <https://doi.org/10.1145/3491051>
- Zohuri, B., Nguyen, H. T., and Moghaddam, M. (2022). What is the cryptocurrency. Is it a threat to our national security, *Domestically and Globally*, 1–14.
- Zuhanda, M. K., Syofra, A. H. S., Mathelinea, D., Gio, P. U., Anisa, Y. A., and Novita, N. (2023). Analysis of twitter user sentiment on the monkeypox virus issue using the nrc lexicon. *Jurnal Mantik*, 6(4), Article 4. <https://doi.org/10.35335/mantik.v6i4.3502>